A MODERN FORDÍTÓ ÉS TOLMÁCS

Szerkesztette:
Horváth Ildikó

Horváth Ildikó (szerk.)

A modern fordító és tolmács

Horváth Ildikó (szerk.)

A MODERN FORDÍTÓ ÉS TOLMÁCS

Budapest, 2015

ELTE EÖTVÖS KIADÓ

A kötet kiadását a Szent Jeromos Alapítvány finanszírozta

Szakmai lektorok:
Fóris Ágota
Horváth Ildikó
Urbán Miklós

© Szerkesztő, szerzők 2015

ISBN 978 963 12 1474 1

ELTE EÖTVÖS KIADÓ www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Szent Jeromos Alapítvány
Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente
Kiadói szerkesztő: Gaborják Ádám
Tipográfia: Anders Tibor
Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó
Nyomda: Prime Rate Kft.

TARTALOM

Előszó 7

1. fejezet
A modern fordító és tolmács profilja 9

Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja 11
Eszenyi Réka

A fordító mint fordításszolgáltató 21
Szondy Melinda

A fordító mint lektor 35
Robin Edina

A fordító mint terminológus.....47
Tamás Dóra Mária

Projektmenedzsment 67
Földes Annamária

Vendormenedzsment.....75
Wagner Veronika

Fordítások technikai előkészítése és utómunkája.....83
Varga Katalin

Lokalizáció.....97
Snopek Márta

Fordításértékelés ipari alapokon: a professzionális fordításértékelés módszerei 107
Lengyel István

Önkéntes fordítás és tolmácsolás 121
Horváth Ildikó

2. fejezet
Információs és kommunikációs technológiák a fordításban és a tolmácsolásban 133

Gépi fordítás 135
Varga Ágnes

Fordítási környezetek.....147
Ábrányi Henrietta

Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban
és gépi tolmácsolás 161
Horváth Ildikó

3. fejezet
A modern fordító- és tolmácsképzés 171

A modern fordítóképző profilja – aki tudja, tanítsa 173
Eszenyi Réka

Új tantárgyak: nyelvtechnológia, irányított fordítói projektmunka.....183
Kovács Máté

Új utak a tolmácsok képzésében: virtuális órák 193
Seresi Márta

Az együttműködő tanulás szerepe a fordító- és tolmácsképzésben.....205
Horváth Ildikó

ELŐSZÓ

Kockázatos vállalkozás egyre jobban gyorsuló világunkban *A modern fordító és tolmács* címet adni egy kötetnek, hiszen könnyen elképzelhető, hogy néhány év múlva mosolyogni fogunk a „modern" jelzőn. Mégis érdemes szót ejteni azokról az újdonságokról, elvárásokról és változásokról, amelyek jelenleg a nyelvi közvetítői szakmában megfigyelhetők, és amelyeknek a mai, modern fordítóknak és tolmácsoknak meg kell felelniük. Az új kommunikációs és információs technológiák terjedése, a közösségi hálózatok megjelenése ugyanis igen nagy mértékben átalakították a nyelvi közvetítők feladatát. Ma már a fordító és tolmács elsődleges feladata nem csak maga az írásbeli vagy szóbeli nyelvi közvetítés: a fordítók és tolmácsok ma már komplex szolgáltatást nyújtanak.

A modern fordító és tolmács három fejezetben járja körül a nyelvi közvetítői szakmát érintő fejleményeket. Az első fejezet részletesen mutatja be a modern fordító és tolmács profilját. Olyan kérdésekről esik itt szó, mint a fordítóktól ma már elvárt kompetenciák, a fordító mint **lektor** és **terminológus.** Bemutatjuk továbbá a nyelvi közvetítői piacon megjelent új szakmákat is, amelyekkel nap mint nap találkozunk, de talán kevesen tudják, hogy mi is pontosan a feladata a **projektmenedzsernek,** a **vendormenedzsernek** vagy a **lokalizációs szakembernek.** Ezt követően két igen érdekes témát elemzünk. Az egyik a különböző **szabványok** szerepe és alkalmazása fordítások minőségbiztosításában és -ellenőrzésében. A másik pedig a manapság igen elterjedt **önkéntes fordítás és tolmácsolás** jelensége.

A második fejezet központi témája az információs és kommunikációs technológiáknak a fordításban és tolmácsolásban betöltött szerepe. Ebben a kontextusban kikerülhetetlen téma a **gépi fordítás,** annak típusai, hasznának és korlátainak kritikus elemzése. Egy másik fejlemény a fordítási környezetek megjelenése és elterjedése. Ez a fejezet részletesen bemutatja a **fordítási környezetek** főbb komponenseit, valamint kiegyensúlyozottan és objektíven elemzi az ilyen eszközökkel fordítható és fordítandó szövegek jellemzőit, az eszközök előnyeit és hátrányait. Végezetül az információs és a kommunikációs **technológiáknak a tolmácsolás során** való használatáról esik szó. Ugyanis, jóllehet kisebb mértékben, mint a fordítók esetében, de az új technológiák a tolmácsok munkavégzésére is kihatottak, és egyre gyakrabban felmerülő téma a **gépi tolmácsolás** is.

A harmadik fejezet a modern fordító- és tolmácsképzés főbb kihívásait veszi sorra. A képzési rendszer is átalakult az elmúlt néhány évben: míg korábban elsősorban szakirányú továbbképzés keretében lehetett fordító- és/vagy tolmácsképesítést szerezni

Magyarországon, ma már mesterképzés keretén belül is meg lehet tenni ezt. Egy másik ok, amiért a képzésről is szót kell ejtenünk pedig az, hogy a megváltozott szakmai elvárásoknak megfelelően megváltoztak a képzés tartalma iránt támasztott igények is. Így ez a fejezet kitér a **modern fordítóképző tanár profiljára**, az olyan **új tantárgyakra** mint a nyelvtechnológia vagy az irányított fordítói projektmunka, a **virtuális óráknak** a tolmácsképzésben betöltött szerepére, valamint az **együttműködő tanulásnak** a fordító- és tolmácsképzésben betöltött szerepére.

A modern fordító és tolmács megvalósítását tekintve egyedülálló munka eredménye, hiszen a szerzőkben közös, hogy valamilyen módon kötődnek az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékéhez: itt tanítanak, itt szerezték fordító- és/vagy tolmácsképesítésüket, illetve doktori fokozatukat. Mégis a szakma különböző területéről érkeznek: tanszékünk főállású vagy megbízott oktatói, akik maguk is gyakorló nyelvi közvetítők, fordítóirodák munkatársai vagy fordításikörnyezet-szolgáltató cégnél dolgoznak. Ezúton szeretném minden szerzőnek és szakmai lektornak megköszönni kedves segítségét és pontos, magas színvonalú munkáját. Öröm volt ezt a kötetet szerkeszteni, és remélem, szakmai és tudományos együttműködésünk folytatódik a jövőben is, nem utolsósorban az olvasók örömére is.

Horváth Ildikó

1. FEJEZET
A MODERN FORDÍTÓ ÉS TOLMÁCS PROFILJA

Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja

Eszenyi Réka
E-mail: e_reka@rocketmail.com

1. Bevezetés

Gyakran hallhatjuk tapasztalt, évtizedek óta a szakmában tevékenykedő fordítóktól, hogy pályájuk kezdetén idegennyelv-tudásuk révén kapták az első felkéréseket fordítói megbízásokra. A 1989-es rendszerváltás előtt, illetve az azt követő évtizedben is kevesen beszéltek idegen nyelveket Magyarországon. Sokan fordítói képzettség nélkül indultak el a pályán, és a szakma művelése közben, önállóan, illetve tapasztaltabb kollégák segítségével sajátították el a szakmát. Az idegen nyelvhez tartozó kultúrát könyvekből, a szerencsések külföldi utazásaikból is ismerték. Egy adott forrásnyelvi szöveghez tartozó szakterület hátterét, terminológiáját előzetes tanulmányaiból, illetve könyvtárakból és szakértők segítségével lehetett fellelni. Technikai háttérként főképp az írógép használata volt jellemző.

A 2010-es évek fordítói piacán azonban már minden megváltozott. Sokat fejődött az idegennyelv-oktatás és alapvető elvárássá vált az idegen nyelvek ismerete. A fordítótól elvárt szolgáltatás is komplexebbé vált, és új kompetenciák elsajátítására van szükség ahhoz, hogy valaki biztos lábakon álljon a szakmában, elsősorban az információkeresés és a fordítástámogató eszközök terén. Mivel a változások a fordítóképzés kibővülését és fejlődését is magukkal hozták, érdemes leltárt készíteni a modern fordító kompetenciáiról. Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának EMT (European Masters in Translation) szakértői csoportja 2009-ben kidolgozott egy modellt (Gambier 2009), elsősorban a felsőoktatásban működő fordítóképző intézmények számára, amelyben a professzionális fordítóktól megkívánt hat fő készségterületről olvashatunk. A Közös Európai Nyelvi Referenciakerethez hasonlóan a fordítói kompetenciák meghatározása is a képzés és értékelés egységesítését biztosítja. Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke jelenleg az EMT-hálózat egyetlen magyarországi tagja, a képzés tartalmát rendszeresen ellenőrzik.

2. Az EMT fordítói profilja

A szakértői csoport több tényezővel indokolja az új fordítói profil meghatározásának szükségességét. Az első a piacok fejlődése, mely a világkereskedelem globalizálódását kísérte. A fejlődés eredményeképp megnövekedett az igény a fordítói szolgáltatások

iránt. A második az Európai Unió 2004-es nagy bővítése, amely azzal szembesítette az unió fordításért felelős hivatalnokait, hogy igen nehéz professzionális fordítókat és tolmácsokat találni a kilenc új nyelven. Égető szükség volt a követelmények és kompetenciák szintjének leírására a fordítók és a fordításképzést folytató intézmények számára. A harmadik tényező az egyértelmű szakmai követelmények hiánya volt, hiszen a fordítói tevékenység uniós és tagországi szinten egyaránt kevéssé szabályozott (a tagországok fordítópiacának helyzetéről a *The Status of the Translation Profession in the European Union* című kiadványban olvashatunk [Pym et al. 2012]). Ehhez kapcsolódik a negyedik ok: a cikk szerzői szerint ideje rendezni a fordítók munkakörülményeit és díjazását, hiszen a fordítóknak kulcsszerep jut a soknyelvű unió belső kommunikációjának lehetővé tételében. Az ötödik, egyben utolsó indok a fordítóképzést végző felsőoktatási intézményekre fókuszál. A szerzők elmondása szerint a bolognai rendszer bevezetését követően sok egyetem fordítói és tolmácskurzusokkal tette vonzóbbá nyelvszakjait, és ennek eredményeképp a képzések gombamód szaporodtak, ám a szakképzett fordításoktatók számáról ez már nem volt elmondható.

Az alább leírt modell **a fordítókra vonatkozó elvárásokat** mutatja be, ám mivel a legtöbb fordító ma már különböző képzések során sajátítja el a szakmát, egy hasonló modellben a fordítást oktatók kompetenciáit is leírták (EMT Translator Trainer Profile).

A modell *(1. ábra)* **egyben ajánlás is** a fordítóképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények számára: a cél a hat kompetenciával egy időben bíró fordítók kibocsátása.

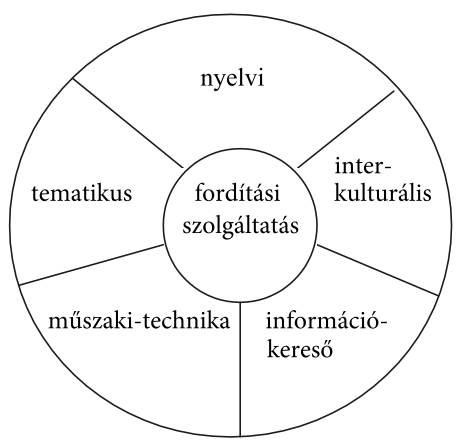

1. ábra: A fordítói kompetenciák modellje (Gambier 2009)

A szakértői csoport a következő hat fő kompetenciát határozza meg:

1. fordítói szolgáltatások nyújtása *(translator service provision competence),*
2. nyelvi kompetencia *(language competence),*
3. interkulturális kompetencia *(intercultural competence),*
4. információkereső kompetencia *(information mining competence),*
5. műszaki-technikai kompetencia *(technological competence/mastery of tools),*
6. tematikus kompetencia *(thematic competence).*

A hat fő kompetencia kerek egészet alkot, ahogyan azt a modellben is láthatjuk. A fordító tevékenységének magja a fordítási szolgáltatások nyújtása, és a minőségi szolgáltatás garanciáját a további öt kompetencia megléte biztosítja. Az alábbiakban a hat fő kompetencia tartalmát részletezem, kiegészítve azokat a képzéshez és a magyar fordítópiac helyzetéhez kapcsolódó megjegyzésekkel.

2.1 Fordítási szolgáltatások nyújtása

Ahogyan azt a kompetencia elnevezése is sugallja, a fordító **szolgáltató**, és gyakran egyben vállalkozó is, aki szolgáltatásának reklámjától a számlák megírásáig sokféle, a fordítási tevékenységtől tartalmában távol álló területen is helyt kell hogy álljon. **Vállalkozóként** a fordító ismerje a fordítói piac igényeit, trendjeit, tudja, hogyan juthat megrendelésekhez, hogyan tárgyaljon ügyfeleivel: közvetlen megrendelőkkel és fordítóirodákkal. Legyen tisztában ügyfelei elvárásaival is: határidőkkel, számlázással, árakkal, a szöveggel kapcsolatos (formai, tartalmi, terminológiai) követelményekkel, a szerződéssel, és egyéb jogaival és felelősségével. A fentiekkel kapcsolatos konkrét tippeket például a *Hogyan kezdjem* című kiadványban olvashat a kezdő fordító (Környei et al. 2012).

A szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26) MT rendelet alapján Magyarországon az végezhet fordítói tevékenységet, aki fordítóigazolvánnyal rendelkezik. Ez a törvény annyiban módosult, hogy megszűnt a fordítóigazolvány, és helyette oklevél szükséges, amelyhez egy fordítóképző elvégzésével, vagy pedig az országos akkreditációs szakfordító vizsga letételével lehet hozzájutni. Képzések az ország számos pontján működnek. Intézményünk, az ELTE indított először ilyen képzést, 41 évvel ezelőtt (lásd Klaudy 2013), és itt akkreditációs vizsgát is lehet tenni.

A magyar piacon a legtöbb fordító **szabadúszóként,** vállalkozás keretében dolgozik, ami azt jelenti, hogy több megrendelőtől fogad megbízásokat. Az előbbiekben felsorolt tényezők nagyban függnek a megrendelőtől, és ez bizony **rugalmasságot** kíván a fordítótól. Ha fordítóiroda rendel meg egy anyagot, akkor az ár várhatóan alacsonyabb, mint a közvetlen megrendelők (általában vállalatok) esetében. A legtöbb fordítóiroda már konkrét árajánlatot tesz a fordítónak. Az ár lehet karakterben (szóközökkel vagy anélkül), vagy szavanként (az Európai Unión belül egyre inkább ez

a trend). Közvetlen megrendelők esetén sokszor abban a szerencsés helyzetben van a fordító, hogy maga szabhatja meg az árat.

Kezdő fordítóknak gyakran nagy gondot jelent az **árajánlat** adása, és sokszor kérdezik, hogy mi a minimumár, amiért érdemes dolgozni. Az ár azonban sok tényezőtől függ: nyelvpártól, nyelviránytól, határidőtől, a szöveg jellegétől, attól, hogy szó vagy karakter alapú az elszámolás, és a karakterszámba a szóközöket is beszámítják-e, illetve hogy a számolás a forrás- vagy a célnyelvi szövegen történik-e. A megrendeléshez kapcsolódhatnak egyéb kívánságok is (például formázás, megadott terminológia és fordítómemória használata). A leggyakrabban 1,50 és 2 forint közötti karakterárat, vagy 10-13 forintos szóárat szoktak minimumként javasolni (a szóárra vonatkozó adat a *Fordítópiaci körkép 2011* [Pásztor 2011] című kiadványból származik). Ettől a piaci valóság azonban sokszor eltér, és az jut a megbízáshoz, aki a legalacsonyabb árat ajánlja. Így **árképzéskor** a fordítónak sokszor mérlegelni kell, hogy a megbízáshoz, a piachoz jutás fontosabb, vagy pedig az, hogy képzett fordítóként méltányos áron dolgozzon.

A **fordítói megbízás** mindig csak a szöveg megtekintése után, az ár, a határidő, és esetleges egyéb részletek írásbeli rögzítése után tekinthető biztosnak. A fordító ezen írásos megállapodást mind a fordítóirodával, mind közvetlen megrendelőjével meg kell hogy tegye. Így megelőzhetők a kellemetlen helyzetek, pl. nem fizet a megbízó, kevesebbet fizet, viták a karakterek kiszámításáról vagy a tényleges határidőről.

A fordítandó szöveggel kapcsolatban különböző **elvárásai** lehetnek még **a megrendelőnek:** kikötheti, hogy a forrásszöveg formáját a célszövegben is pontosan követni kell, vagy kérheti, hogy az eredeti szövegnek csak bizonyos részei kerüljenek fordításra. Ha már fordíttatott hasonló szövegeket a megrendelő, megadhat kétnyelvű glosszáriumokat, amelyek kifejezéseit viszont szeretné látni a fordításban. Az ilyen jellegű kéréseknél sokszor könnyebb az irodának dolgozó fordító feladata, hiszen a fordítóirodák professzionális szakmai háttérrel rendelkeznek, és sokszor leveszik a fordító válláról a formázás terhét, illetve fordítómemóriával, terminológiával segíthetik munkáját.

Bár a fordítók legtöbb munkájukat írásbeli megállapodás alapján végzik, a fordítóirodák többnyire kötnek velük egy **keretszerződést.** Erre az első megrendelést megelőzően kerül sor. A szerződésben a fordító kötelezettséget vállal a határidők betartására, arra, hogy a fordítást gondosan, legjobb tudása szerint végzi el, az anyagok tartalmát bizalmasan kezeli, illetve egyre több iroda azt is kiköti, hogy a fordító valamilyen fordítástámogató szoftverrel (pl. MemoQ, Trados) végezze munkáját, és a memóriát bocsássa az iroda rendelkezésére. Közvetlen megrendelőknél ritkábbak az ilyen típusú keretszerződések, ám az anyagok bizalmas kezelése ilyen esetben is elvárt.

Ha a fentieket figyelembe véve sikerült megbízást szereznie a fordítónak, végre elkezdődhet az „igazi" fordítás. A folyamat kulcsfontosságú része az **időbeosztás;** minőségi munkát végezni megadott határidőre bizony nagy erőfeszítéssel és stresszel jár.

Bár a közhely szerint a jó fordító reggeltől estig (és sokszor éjjel is) egy besötétített vagy ablak nélküli szobában ül és fordít, a fordító munkája nem feltétlenül magányos. Nagyobb anyagokon sokszor **csoportosan dolgoznak** a fordítók. Fordítástámogató szoftverek is készülnek csoportos fordításra szabva (pl. SDL Studio GroupShare). Az önálló munkavégzés során is előfordul, hogy szükség van egy tapasztalt kolléga segítségére, tanácsára. Mikor a fordító szabadúszóként már sikeresen kiépítette ügyfélkörét, előfordulhat, hogy nem tudja elvállalni a felajánlott munkát. Ilyen esetben is jól jön, ha saját ismeretségi köréből tud valakit ajánlani. Egy hasonló profillal (nyelv, szakterület) rendelkező kolléga nem feltétlenül tekintendő csak versenytársnak. Akit ajánl a fordító, az később viszonozhatja a szívességet. Tehát a **csapatszellem** egy fordító esetén is rendkívül fontos.

A fordítási szolgáltatások lezárásaként meg kell még említeni **a fordító önértékelését**, önkritikáját. Minden egyes munka elvégzése után érdemes értékelni önmagunkat, leltárt készíteni arról, mi is derült ki a megbízás során fordítói kompetenciáinkról, és mely területeken van szükség fejlődésre. Elég ügyesen bánunk-e már a fordítástámogató eszközökkel, vagy esetleg érdemes elvégezni egy továbbképzést? Sikerült-e minden részletet értelmezni, minden kifejezésre megtalálni a célnyelvi megfelelőt, vagy érdemes-e szakértővel konzultálni? Megfelelő tempóban végeztük-e a munkát? Hiszen ha sokáig álmodozunk a szöveg felett, lehet, hogy nem lesz kifizetődő a munka. Érdemes minden megbízás után elgondolkozni ezeken. Ha irodának fordítunk, és tudjuk, hogy még egy lektor kezén is átmegy a szövegünk, akkor feltétlenül kérjük el a lektorált változatot; ez nagyban hozzásegít a reflektív, önértékelő fordítói gyakorlathoz.

A fentiekben a fordítói szolgáltatás nyújtásának összetevőit írtam le. A következő részek témája az öt fordítói kompetencia (képesség, tudás, viselkedési minta és know-how elegye), amely a minőségi szolgáltatás nyújtását garantálja.

2.2 Nyelvi kompetencia

Az EMT-modell nem tér ki részletesen a nyelvi kompetenciára, azonban alapnak veszi a biztos, kiváló anyanyelvismeretet (A nyelv) és a közös európai referenciakeret szerinti legalább C1-es, azaz felsőfokú szintű idegennyelv-tudást. Ezen belül értse a fordító a forrás- és a célnyelv nyelvtani és lexikai szerkezeteit, és ismerje a nyelvek tipográfiai és grafikai sajátosságait. A fordítónak mindezeket használni is tudni kell a célnyelven. Mindez helyes nyelvhasználatot, jó fogalmazókészséget és kreativitást kíván a fordítótól. Az uniós gyakorlatban minden fordító az anyanyelvére fordít, ám a magyar piacon idegen nyelvre történő fordításra is van igény. A kiváló nyelvtudás mellett fontos, hogy a fordító kövesse munkanyelveinek fejlődését, változását.

Fontos megjegyezni, hogy a nyelvi kompetencián belül kiemelt szerepet kap **az anyanyelv kiváló ismerete,** amely messze meghaladja a „hétköznapi” nyelvhasználó

nyelvi kompetenciáját, és korántsem magától értetődő. Az anyanyelvre történő fordításkor a szövegalkotási kompetencia túlmutat az íráskészségen, mivel bár itt is kreatív folyamatról van szó, a forrásszöveg kommunikatív célja meghatározza a célnyelvi szöveget, és sokszor keskeny a határ a zseniális megoldás és a félrefordítás között. Ezért az idegen nyelvi kompetencia fejlesztése mellett fordítóképzésben hangsúlyt kell kapjon a pontos, kifinomult és tudatos anyanyelvhasználat.

2.3 Interkulturális kompetencia

A modell interkulturális dimenziója szociolingvisztikai és szöveghez kapcsolódó részekből áll. Az előbbi magában foglalja a különböző nyelvváltozatok funkciójának és jelentésének felismerését, a különböző közösségekhez rendelhető interakciós szabályok ismeretét, beleértve a nonverbális elemeket is, és a megfelelő regiszter kiválasztását a célnyelvi szövegek alkotásakor.

A szöveghez kapcsolódó készségek a következők: különböző dokumentumok szerkezetének és összefüggéseinek felismerése, implicit jelentések, utalások, sztereotípiák és intertextualitás fellelése a dokumentumokban, a fordító saját szövegértési korlátainak és hiányosságainak felismerése, stratégiák bevetése ezen kihívások leküzdésére (pl. segítség kérése tapasztalt kollégától, a megfelelő internetes források, könyvek, párhuzamos szövegek felkutatása), a szöveg lényegének megragadása, egy adott kultúrához tartozó elemek, értékek utalások felismerése, ezek átültetése a célnyelvre, valamint dokumentumok gyors és pontos szerkesztése, újraszerkesztése és javítása.

A felsorolt készségek megszerzéséhez feltétlenül szükséges a fordító „munkakultúrái" közötti különbségek megfigyelése, tudatosítása, és a nyelvi és kulturális elemek átváltásának megtanulása. Érdekes példákat olvashatunk erre az uniós és jogi fordítások témájában a *Fordítókalauz* című könyvben (Várnai és Mészáros 2011). A fordítónak mindig szem előtt kell tartania a **célközönséget,** a fordítás felhasználóját, és úgy kell megalkotnia a célnyelvi szöveget, hogy az valóban célba érjen az olvasónál. A forrásszöveg bizonyos fogalmai, kifejezései magyarázatra szorulhatnak, illetve betoldásokra, vagy éppenséggel kihagyásra késztetik a fordítót (lásd Klaudy 1999).

2.4 Információkereső kompetencia

Talán meglepő, de annak ellenére, hogy napjainkban már az internet segítségével gyorsan kereshetünk rendkívüli mennyiségű információban, nem lett sokkal könnyebb a fordító dolga. A fordító először azonosítja a fordítandó dokumentum műfaját, ez vezérli majd a megfelelő terminológia felkutatását. A forrásszövegben fordítás előtt azonosítani kell azokat az elemeket, amelyeknek utánanéz majd a fordító, és célszerű glosszáriumot készíteni. Ha készített már az adott területen fordítást, elő kell keresni a szövegeket és hozzá tartozó glosszáriumokat. A régebbi munkák újrafelhasználásának előfeltétele, hogy a fordító rendszerezetten tárolja azokat, és az archívumok köny-

nyen kereshetők legyenek. Erről bővebben is olvashatunk *A fordító számítógépe* című könyvben (Kis és Mohácsi-Gorove 2008).

A **terminológiai lista** a fordítás során valószínűleg bővül még. A fordító kereshet információt, kifejezéseket az interneten, terminológiai szoftverek segítségével, elektromos korpuszokban, elektronikus szótárakban, könyvtárakban, vagy konzultálhat a szöveg témájának szakértőivel. Kulcsfontosságú a helyes arány megtalálása az információkeresés során, hiszen a szakfordítás során, ha túl sokat hoz „saját kútfőből" a fordító, azt a célszöveg minősége, szakszerűsége sínyli meg, ha pedig órákon át böngészik, hogy rábukkanjon egy-egy kifejezésre, akkor aránytalanul hosszúra nyúlik a munkával eltöltött idő, és apróra zsugorodik az óradíj.

A keresés során az **eredmények értékelése** is lényeges készség. Ha például a fordító megtippeli, mi lehet a célnyelven egy kifejezés, és egy internetes kereséssel ellenőrzi azt, fontos megnézni, hogy hány találat van rá, és milyen jellegű oldalakon, hiszen az interneten szinte minden felelhető, nem mindegy azonban, milyen oldalakon és gyakorisággal, ezért mindig kellő kritikával kell a találtakhoz állni. További buktató lehet az információkeresés során, hogy jónak tűnik egy adott kifejezés, a fordító meg is találja egy nagy presztízzsel bíró oldalon (pl. az Európai Unió többnyelvű terminológiai adatbázisában, iate.europa.eu), azonban a fordított szöveg kontextusába mégsem illik a célnyelvi kifejezés. Mindezekből világosan kitűnik, hogy több tényezőt is mérlegelni kell a keresés során, és a forrásszöveg megértése a folyamat első lépése.

2.5 Műszaki-technikai kompetencia

A fordítói munka legnagyobb változásai (és kihívásai) egyértelműen a műszaki-technikai kompetencia terén zajlottak le az elmúlt évtizedekben. Az első lépés a számítógép és a szövegszerkesztők elterjedése volt, manapság már a Wordben készült fordítások számítanak sokszor idejétmúltnak. A *Fordítópiaci körkép* (Pásztor 2011) szerint a megkérdezett fordítók 56%-a használ valamilyen fordítástámogató eszközt.

A **számítógépes fordítástámogató programok** (CAT-eszközök) elterjedésével gyorsabbá és áttekinthetőbbé vált a fordítás, persze csak azok számára, akik készek elsajátítani a CAT-szoftverek használatát. Az eszközök segítségével a fordító egyszerre láthatja a forrás- és a célszöveget a képernyőn, terminológiai adatbázisokat és fordítómemóriát építhet, és régebbi munkáit könnyen elő tudja keresni, és fel tudja használni a fordítás során. Ha már egyszer lefordított valamit, a szoftver a megfelelő beállítások után automatikusan felkínálja azt, így teljes kifejezések, sőt mondatok, szövegrészek fordítását, begépelését lehet megspórolni, ami hosszú szövegek estén különösen nagy időnyereség.

Ezen eszközök nagyobb pénz- és időbefektetést igényelnek a fordítótól, de a befektetés hamar megtérül. Ideális esetben a fordítóképzés keretében megtanulják a hallgatók a legismertebb eszközök kezelését, így már csak az anyagi befektetés marad,

amely a munka megnövekedett hatékonysága miatt hamar megtérül. A fentiek elsősorban az írott szövegek fordítására vonatkoznak, de a szoftverek fejlődése ezen túlmutat, és sok egyéb médium: hangzó és audiovizuális anyagok fordítására is van igény. Az ezekhez használható szoftverek megtanulása is specializációnak számít.

A műszaki-technikai kompetenciákhoz tartozik a **gépi fordítás** (machine translation, MT) témája is. A legszélesebb körben ismert gépi fordítók egyike az ingyenes, az interneten bárki számára elérhető Google Fordító, amellyel akár szövegeket is fordíthatunk számos nyelvpár között. Az így fordított szövegek többnyire az érthetőség határán mozognak, és nyelvhelyesség szempontjából alacsony szintűek, mégis komoly segítséget nyújthatnak annak meghatározásában, hogy miről szól egy szöveg egy olyan nyelven, amelyet egyáltalán nem ismerünk. Léteznek természetesen ennél kifinomultabb eszközök is, amelyek bizonyos műfajok és nyelvpárok esetén használhatóbb fordítást készítenek. Ilyen szövegtípusra példa a számítógépes szoftverek frissítésének leírása, mivel ezek a szövegek az előző fordításoktól kevésben különböznek.

Vannak olyan fordítóirodák, amelyek gépi fordítást alkalmaznak, és lektorokkal kijavíttatják azokat. Ezt a folyamatot **ember által támogatott fordításnak** hívják (human-assisted translation, Skadina 2013). Itt meg kell jegyezni, hogy a gépi fordítás csak töredékét adja a piacnak. Skadina véleménye szerint nem kell attól félni, hogy eljön az idő, amikor munka nélkül maradnak a fordítók. Kreatív, átgondolt szövegalkotásra, az információkereső kompetenciánál leírt kritikus szelekcióra és a szövegkörnyezet vizsgálatára aligha lesznek képesek szoftverek egy professzionális fordító színvonalán.

2.6 Tematikus kompetencia

A fordítóképzésben részt vevő hallgatók gyakran azt a tanácsot kapják tanáraiktól és tapasztalt szakemberektől, hogy specializálódjanak, válasszanak ki egy szakterületet, és abba tanuljanak bele. A hallgatók többsége bölcsész végzettséggel vág neki a fordítóképzésnek, és elsősorban nyelvészeti, irodalmi és zsurnalisztikai szövegekkel van tapasztalata, míg a szakfordítói piacon például jogi, gazdasági, pénzügyi, gyógyszeripari szakfordításokra van számottevő igény. Aki azonban fordítani szeretne, jobb, ha nem szakterületet választ, majd várja, hogy például megtalálják a jogi fordítások, hanem előbb megbízásokra és némi gyakorlatra tesz szert, és ha már némelyest ismeri a piacot, akkor indul el egy szakirány felé.

A legtöbb szabadúszó fordító azonban több területen is aktív, és nem rendelkezik jogi, gazdasági, vagy egyéb előképzettséggel. A tematikus kompetencia lényege éppen az, **hogy a fordító beletanul egy-egy (tehát több) szakterületbe,** megismeri annak jellegzetes szövegtípusait, fogalmait és terminológiáját. Nyilvánvalóan nem lehet egy fordító minden területen jártas, sokan például kikötik, hogy műszaki vagy jogi szövegekkel nem foglalkoznak. A tematikus kompetencia azonban nagymértékben fej-

leszthető, bővíthető, ám a fordító részéről nyíltságot, kíváncsiságot követel, és persze hajlandóságot az állandó tanulásra.

3. Összegzés

A hat kompetencia leírása rávilágít, hogy a magas szintű idegennyelv-ismeret csak egy azon képességek közül, amelyek szükségesek a sikeres fordítói működéshez. A fordító **vállalkozó,** akinek ismerni kell saját piaci helyzetét, üzleti lehetőségeit, és nem utolsósorban azt, hogy milyen tevékenységgel és hogyan szeretné működtetni vállalkozását. Jól kell kommunikálni, hálózatot építeni, tárgyalni és alkudni. A meglevő üzleti kapcsolatokat ápolni kell, saját jó imázsát pedig fenntartani és terjeszteni. A fordító legyen tisztában munkája végzéséhez kapcsolódó jogaival és kötelességeivel.

A fordító **nyelvész,** aki nem elégszik meg egy átlagos, C1-es szintű idegennyelvtudással, hanem szenvedélyesen olvas, gyűjt és tanul, hogy minél többet tudjon és értsen az anyanyelve és idegen nyelve(i), valamint az érintett kultúrák közötti különbségekről. Ha kérdések merülnek fel benne, kutat, és felhasználja ismerősei tudását is, hogy választ kapjon rájuk.

A fordító **szakember,** akinek nyelvi és tematikus tudása több nyelvben és témában is túlmutat a hétköznapin. Megalapozott szakmai döntések vezérlik a célnyelvi szöveg megalkotásakor. Munkája során tudást és információt gyűjt, és képes rendszerezve tárolni azokat. Egy olyan szakmai közösség tagja, amelynek tagjai segítik egymás munkáját és tanulnak egymástól. Kompetenciái dinamikusak, figyelemmel kíséri a fordítószakma, a nyelv, szakterületei és a világ változásait, mindig nyitott az újdonságokra. Készen áll arra, hogy időt és pénzt fektessen továbbképzésébe, tanfolyamokat végezzen és konferenciákat látogasson.

A fordító **technikus** is, bár sokan ezt a szerepet érzik a leginkább idegennek maguktól. Időt és energiát fektet a számítógéppel támogatott fordítás elsajátításába, és kezelni tudja a különböző szerkesztő, kereső programokat, online adatbázisokat és szótárakat. A fordító szerepeinek sokfélesége talán azt sugallja, hogy a modern fordító különleges képességekkel rendelkező lény, ám erről nincs szó. A szakma sajátossága, hogy több különböző területen helyt kell állni, de a fent leírt készségek mind tanulhatók. Így a fordító inkább sokoldalú, mint rendkívüli lény. Több lábon áll, és lehet, hogy némelyik láb erősebb, egy másik pedig erősítésre szorul, ám mégis meg tudja őrizni egyensúlyát egy gyorsan változó, nehezen kiszámítható világban.

Irodalom

Gambier, Y. et al. (EMT Expert Group). 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 21.

EMT Expert Group. 2013. *The EMT Translator Trainer Profile. Competences of the trainer in translation*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/translator_trainer_profile_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 20.

Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Könyvkiadó.

Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német és orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica (ötödik átdolgozott kiadás).

Klaudy K. (szerk.) 2013. *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején. 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Környei Z. et al. 2012. *Hogyan kezdjem? Útmutató fordítóknak és tolmácsoknak*. Budapest: Magyar Fordítóirodák Egyesülete.

Közös Európai Referenciakeret. 2002. http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp, utolsó megtekintés: 2014. május 21.

Pásztor T. (szerk.) 2011. *Fordítópiaci körkép.* espell fordítás és lokalizáció Zrt., Fordit.hu Fordító és Tolmács Közösség.

Pym, A. et al. 2012. *The Status of the Translation Profession in the European Union. Studies on translation and multilingualism*. 2012/7. Directorate-General for Translation, European Commission. http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. június 4.

Skadiņa, I. 2013. *Human Assisted Translation and its impacts on translator learning processes*. Tilde Research Team, Lettország. Elhangzott: 7. European Masters in Translation Conference. Brüsszel, 2013. szeptember 13.

Várnai Sz., Mészáros A. 2011. *Fordítókalauz. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében?* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

A fordító mint fordításszolgáltató

Szondy Melinda
E-mail: melinda.szondy@language-bistro.com

1. A fordító szerepei

A szakfordítók számára gyakran az egyik legnépszerűbb munkakör a belső fordítói alkalmazotti állás multinacionális környezetben működő vállalatoknál, szervezeteknél, esetleg fordítóirodáknál. Arra számítanak, hogy a tanulmányaik során megszerzett szakmai tudást, specializációt – beleértve a szakfordításokkal kapcsolatos olyan feladatokat is, mint a fordítás, lektorálás, szerkesztés, korrektúrázás és tolmácsolás – nyugalmas és biztonságos körülmények között tudják így kamatoztatni. Egyre gyakoribb azonban, hogy ideig-óráig tartó reménykedés után a szabadúszó fordítói pálya felé fordul az érdeklődés, hiszen az általános vállalatvezetési, -szervezési stratégiáknak megfelelően, a fordítás is olyan feladat, amelyet legtöbbször kiszervezéssel oldanak meg a hatékonyság érdekében. Elég korlátozott azoknak a szervezeteknek vagy vállalatoknak a száma, ahol gazdaságilag indokolt belső fordítói részleget fenntartani.

Még fordítóirodák is általában csak az adott iroda bevételének legnagyobb hányadát adó nyelvpárokat és szakterületeket ismerő belső fordítókat alkalmaznak. A fordítók számát pedig úgy határozzák meg, hogy az iroda képes legyen gondoskodni a munkaidő maximális kihasználásáról. Nagyon érdekes kaland, szakmai életpálya bontakozhat ki például az Európai Unió fordítószolgálatánál vagy másutt vállalt munkából.

A továbbiakban azonban a **szabadúszó fordítókról** esik szó, akiknek a pályája legalább ilyen érdekes. A szabadúszói tevékenységgel kapcsolatos ismeretek egészen biztosan kiválóan hasznosíthatók az alkalmazotti státusszal rendelkező fordítók számára is. Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban ezért a fordító megnevezést használjuk. Fontos kijelenteni azt is, hogy a műfordítói feladatokról itt nem célunk írni, hiszen az merőben más megközelítést igényel, ahol a hangsúlyok egészen máshol lehetnek.

Mielőtt a téma részleteibe belevágnánk, szögezzük le, hogy a mai szakfordítóknak, igen sok mindenhez kell érteniük, és nem csak a szorosan vett nyelvi közvetítői szakmai feladatokat kell ellátniuk. A jó szakfordító ugyanis egyszerre könyvelő, behajtó, látnok, informatikus és projektmenedzser, valamint szükség szerint egy kicsit orvos, jogász, villamosmérnök stb. is egy személyben. Ahogy egyre több tapasztalatot szerez, az ellenállás ezekkel a mellékfeladatokkal szemben egyre csökken, hiszen mindezek az

érvényesülését segítik, és rájön, hogy így tud megfelelni a kihívásoknak. Mindezek segítik abban, hogy kialakítson egy olyan **szolgáltatói szemléletet,** amely megkönnyíti ügyfeleinek, megbízóinak megszerzését és a velük való hosszú és prosperáló kapcsolat kialakítását.

2. Szolgáltatás és minőség

A nyelvi szakemberek általában azért választják ezt a hivatást, mert szeretik a nyelveket. A nyelvek szeretete mellett azonban, ahhoz, hogy szabadúszó szakfordítóként sikeresen helytálljanak, szükség van arra, hogy kialakítsák magukban a szolgáltatói szemléletet, amelynek egyik legfőbb követelménye a minőség. A fordítás mint szolgáltatás esetében a minőség kérdése igen sokrétű és nehezen definiálható (House 1998, 2001). Nehezen lehet meghatározni ugyanis, hogy mit értünk jó és mit rossz fordítói szolgáltatáson. Hiszen különböző megbízók különböző jellemzőket tartanak fontosnak ugyanazon termékkel kapcsolatban.

Sokat segít, ha a fordító átgondolja tevékenységét és elébe megy a szükséges változásoknak, figyelembe véve azt is, hogy mivel tudja biztosítani szolgáltatásának, a fordításnak az elvárt minőségét.

Az elmúlt évtizedekben a szabadúszó fordítói tevékenységre olyan munkaként tekintettek, ahol a fordító otthoni kényelemben dolgozik, maga osztja be az idejét, szabadon dönthet, hogy elfogadja-e a megbízásokat, nincsenek kötöttségek, nincsenek bosszantó kollégák vagy felettesek, és feladata kizárólag a szövegek átültetése forrásnyelvről célnyelvre.

A mai globális változások között azonban a szabadúszó fordító sem oly „szabad" már! Általános tendencia, hogy a **határidők** egyre szűkebbek. Korábban egy-egy nagyobb feladatot el tudott végezni egyetlen fordító a ma már igen bőkezűnek tűnő határidő mellett. Manapság sokszor csak úgy lehet megfelelni az ügyfelek elvárásainak, ha egy-egy feladaton **fordítói csapatok** dolgoznak a fordítást, az azzal kapcsolatos minőségi és határidőbeli igényeket támogató számítástechnikai környezetben, a csapatokat és a feladatot összefogó projektmenedzserek irányítása mellett. Így a fordítói alapkészségek és tudás mellett a fordítóknak szert kell tenniük technikai és egyéb készségekre is.

Néhány év alatt a technikához való viszonyuk ugrásszerű változáson ment keresztül, az írógép használatától a mai számítógépes gyakorlatig, a nagyon sokrétű fordítástámogató szoftverek mindennapos alkalmazásáig. A fordítói szakma nem is képzelhető el **számítástechnikai affinitás** nélkül. A fordítási memóriák és a fordítástámogató eszközök haszna, az, hogy ezek valóban a fordítók munkáját támogatják, mára már nem vitatott. A fordítók megtanulták ezeket kezelni, és ismerik az újabb és újabb fájlformátumok sajátosságait.

Manapság egyre ritkább, hogy elszigetelten, a gondolatai magányában, munkatársak és „felettesek" nélkül dolgozhat a szakfordító. A fordítás egyre kevésbé azonosítható a tulajdonképpeni fordítási folyamat egyetlen szakaszával, magával a nyelvi átváltással. A virtuális kommunikáció teljes mértékben lehetővé teszi a csapatmunkát és a folyamatos kapcsolattartást akár különböző földrészeken dolgozó szakemberek között is. A többnyelvű, komplex fordítási feladatokat a fordítóirodai projektmenedzserek fogják össze. Ők tartják a kapcsolatot a fordítói csapat tagjaival és az ügyfelekkel is, és ők szervezik, irányítják a feladatokat.

Akár fordítóiroda a megrendelő, akár közvetlen ügyfél, az egyéni fordítók munkája is több részfeladatból áll. Minden fordítási feladat más és más, teljesen egyedi eredménnyel és céllal. Jellegzetes ismérvük az is, hogy meghatározott időkeret áll rendelkezésre a végrehajtásukhoz. Ilyen értelemben **projektekként** tekintünk rájuk (http://hu.wikipedia.org/wiki/Projektmenedzsment alapján). A fordítók a saját maguk projektvezetői. A sikeres fordítónak képesnek kell lennie arra, hogy az idejét és kapacitását beossza, valamint a munkafolyamatot megfelelően megtervezze és végrehajtsa (Kenneth et al. 2008).

3. Projektmenedzsment

A *Project Management Institute* (PMI; lásd www.pmi.hu) meghatározása alapján a „projekt egy időben behatárolt erőfeszítés egy egyedi termék, szolgáltatás vagy eredmény létrehozása céljából" (PMI 2013). Ha a fordítási munkáról szerzett tapasztalatok alapján, kizárólag gyakorlati oldalról nézzük, közhelyszerűen jól ismert, hogy a megbízók a lehető legmagasabb **minőségű** fordítást a lehető **legrövidebb idő** alatt a lehető **legolcsóbban** szeretnék megkapni. Igencsak nehéz lenne arra törekedni, hogy mindhárom cél egyszerre megvalósuljon *(1. ábra)*.

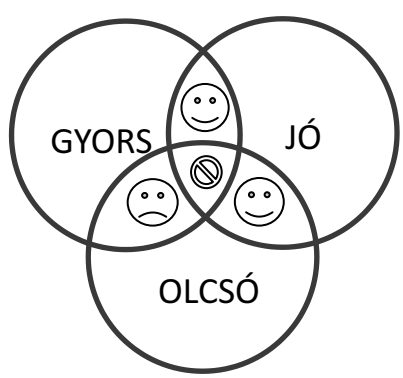

1. ábra: Elvárások

Azt azonban tudnunk kell, hogy bármennyire is olcsón vagy gyorsan képes megoldani a feladatot a fordító, az ügyfél elégedettsége és így a hosszú távú együttműködés szempontjából a döntő a minőség lesz.

Olcsón, gyorsan, jól – ez tehát biztos. De mi a feladat? Minden projekt esetében alapkérdés az, hogy mire terjed ki a feladat, mi a pontos elvárás. Teljesen természetes, hogy a feladattól függően változhat az elvárt **minőség** szintje, az **időráfordítás** és a **megbízási díj.** Mielőtt az utóbbi tényezőre koncentrálna a fordító, érdemes tisztázni néhány kérdést. Mire és hol szeretnék használni a fordítást? Ki a közönség? Szakszerű kérdésekkel lehet **feltérképezni a pontos igényeket,** ezzel elkerülve néhány bosszantó hibát. Bármilyen egyszerűnek is tűnik egy szöveg fordítása, ha kiderül, hogy megjelenik egy honlapon vagy nyomtatásban, akkor érdemes a stílusról pontosan tájékozódni, esetleg példák alapján egyeztetni a kérdéseket, szakértőt bevonni, jelezni a lektorálás szükségességét.

A feladat pontos meghatározása, illetve egyeztetése kiemelt szerepet játszik abban, hogy milyen eredményt kell a projektnek előállítania, beleértve a végeredmény minőségét is. A projekt kezdetén meghatározott feladat a körülmények változása, a kiindulási igények változása vagy egyéb, a tervezéskor nem látott vagy várt események miatt módosulhat. Viszont ez általában vagy a határidő, vagy a díj módosulását vonja maga után. Lehetnek természetesen olyan, a feladatot érintő változások, amikor bizonyos teendők kikerülnek a projekt feladatköréből, mások pedig bekerülnek, és ez esetleg nem jár sem határidő-, sem pedig költségváltozással.

A **megbízási díj**, a **határidő** és a **feladat** nagymértékben befolyásolják a minőséget. Ezek mellett viszont a fordító szakmai tudása, felkészültsége és tapasztalata, a fordítói kompetencia igen meghatározó. Ha valamilyen oknál fogva a fordítási projektre túlságosan rövid idő áll rendelkezésre, az maga után vonja a minőségi kockázatot, hiszen a kapkodás oka lehet a hibás munkának. Fordított esetben viszont ez nem igaz: a határidő hosszabbítása önmagában nem oszlathatja el az ügyfél minőséggel kapcsolatos aggályait.

Az alacsony megbízási díj azért kockázatos, mert csökkentheti a fordító motiváltságát: hajlamossá teheti arra, hogy felületes munkát végezzen. Egy jól megfizetett munkára sokkal több energiát hajlandó áldozni, tehát alaposabb munkát végez. Nem törvényszerű azonban, hogy alacsony díjazás mellett nem készül jó fordítás. A tapasztalt szakember igyekszik minden vállalt megbízást egyenletes színvonalon teljesíteni, az elvárt minőségnek megfelelően megoldani.

A megbízási díjat az elszámolási egység alapján állapítja meg jó esetben a fordító és a megbízó közösen. Azaz az egységár (pl. szóár) és az egységek számának (szószám) szorzata lesz a díj. Ezzel szemben az egyéni fordító elsősorban az időráfordítással tud számolni.

Meg kell különböztetni a feladat végrehajtásának **időtartamát** a feladat végrehajtásához szükséges **időráfordítástól,** ami befolyásolhatja az árazást. Gondoljunk csak bele: a fordító tudja, hogy egy nap alatt körülbelül 2000 szót tud lefordítani, ami óránként átlagosan 250 szó. Nagyon csalóka lehet azonban, ha csak ennyi ráfordítással számol, ugyanis több olyan teendő van a fordítással, amelyek miatt órákkal többet kell a feladatra szánnia. Ilyen lehet például a kutatómunka, amelyet a megfelelő terminológia érdekében a fordítás előkészítéseképpen vagy közben kell a fordítónak elvégeznie vagy a fájl előkészítési, szerkesztési munkálatai.

4. Árazás

Ejtsünk néhány szót az árazásról. Örök téma, hogy mi az ideális elszámolási alap, hogyan határozza meg a fordító, milyen szóáron (leütés- vagy karakteráron) vállaljon fordítást. Érdemes ilyenkor átgondolni, milyen bevételre van szüksége, mit céloz meg a fordító időegységre (például hónapra) vetítve, ehhez képest mekkora a kapacitása, egy adott időegység alatt mekkora mennyiséget tud lefordítani. Ennek arányosításával kiszámítható iránymutatásként egy olyan ár, amelyhez képest el lehet térni akár fölfelé akár lefelé, de mindenképpen van mihez viszonyítani.

Érdemes azt tudni, hogy annak ellenére, hogy nagyon sok elszámolási egység van érvényben világszerte a szakmában, a legelterjedtebb a **forrásnyelvi szó- vagy karakteralapú elszámolás**. Nemzetközi ügyféltől érkező megbízás esetében ritkán érdemes ettől eltérő díjazásban gondolkodni. Hazai fordítóiroda esetében is könnyen előfordulhat, hogy a végső megrendelő egy nemzetközi iroda vagy vállalat.

Meglehetősen gyakori még az **óradíj alapú elszámolás** olyan feladatok esetében, ahol a szószám nem mérvadó. Ilyen lehet például a terminológiai lista készítése és fordítása vagy akár a nyomdakész verzió (pdf) ellenőrzése, ha az ügyfél ezt kéri. Ebben az esetben szintén a fenti módszer segít az óradíj megállapításában. Az elszámolás általában a becsült időigény alapján történik többé-kevésbé bizalmi alapon. Fontos kritérium, hogy ezt érdemes előre felmérni és egyeztetni az ügyféllel, hogy mindig tudjon róla, nagyjából mire számíthat. Az előre egyeztetett időtartamtól a munka végeztével kismértékben el lehet térni, lehet egyeztetni a végleges elszámolható óraszámot.

Az egyik legfontosabb kritérium tehát a globalizációs kihívások miatt a nemzetközihez alkalmazkodó elszámolási egység használata. A másik pedig az, hogy az **ügyfélközpontúság** – és szolgáltatói szemlélet – úgy valósul meg az ajánlatadáskor, ha a megbízó számára tervezhetővé tesszük a fordítás költségét. Itt dől el tulajdonképpen az a vita, hogy forrásnyelvi vagy célnyelvi elszámolást alkalmazzunk – a forrásnyelvi elszámolás javára.

5. A fordítási projekt

Láthatjuk, hogy nagyon sok olyan tényező van, amely miatt a fordítást igencsak komplex folyamatként kell kezelnünk. A már említett PMI szerint a projekt folyamatai 5 csoportba sorolhatók: indítás, tervezés, előkészítés, fordítás, lezárás *(2. ábra)*. A fordítási projekteket felépítő folyamatok részben követik ezt a felosztást, de az esetek döntő többségében a folyamatok egyszerűek, és lineárisan követik egymást.

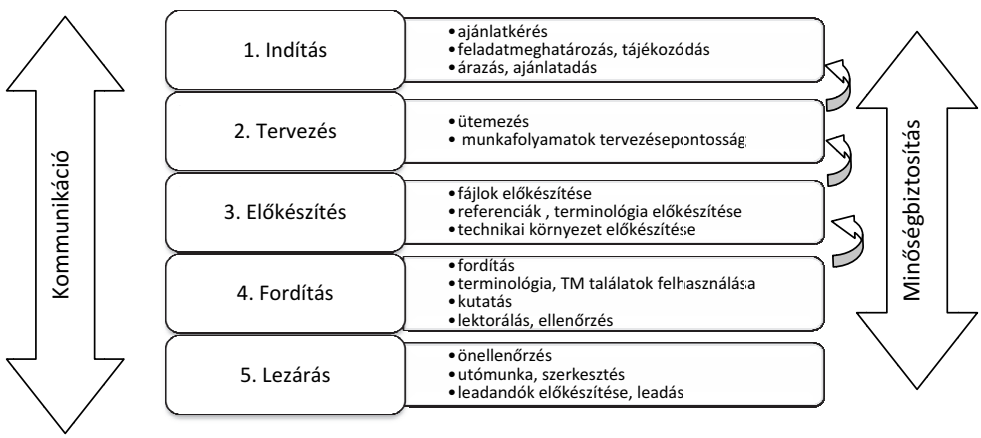

2. ábra: A fordítási projekt

Minden egyes fordítási projekt eltérő, sajátos résztevékenységekből áll. Lássuk, milyen tevékenységek tartozhatnak az egyes lépésekhez.

Indítás

Idetartoznak olyan teendők, mint a megkeresés fogadása, az ajánlatkérés értelmezése, tájékozódás az ügyfélről, a feladat meghatározása, az ügyfél által megfogalmazott követelmények és a kapott információk felmérése; a felhasználható segédanyagok gyűjtése, memória, szószedet felmérése, leadandók tisztázása, fájlelnevezések kérdése, hiperhivatkozások kezelése; fordítandó volumen meghatározása fordítástámogató eszköz segítségével vagy anélkül, járulékos feladatok meghatározása (pl. OCR, azaz optikai karakterfelismertetés nem szerkeszthető formátumok, szerkesztés, végformátum ellenőrzése, terminológiakészítés); költségek tervezése (bekerülési költség, részfeladatok kiszervezésének költsége, tartalékképzés reklamáció esetére), kedvezmények felmérése és az árajánlat elkészítése és elküldése.

Tervezés

Ebben a lépésben kell dönteni arról, hogy milyen szoftvert használunk, vagy ellenőrizni kell az elvárásoknak megfelelő szoftver verzióját, létre kell hozni a feladatra sza-

bott mappastruktúrát. Továbbá le kell menteni nyomon követhető módon a kapott forrásanyagokat, referenciákat, fordítói memóriát, terminológiai listát. Ki kell tölteni a nyilvántartásokat, meg kell tervezni a folyamatot, külön figyelmet szánva a minőség-ellenőrzés tervezésére (az előző lépés során egyeztetett kritériumok biztosítása érdekében). Valamint létre kell hozni a projektet a fordítástámogató szoftverben.

Előkészítés

A projekt előkészítése lényeges fázis, mivel meghatározza, milyen könnyen lehet majd haladni a fordítással a következő fázisban. Ekkor kell előkészíteni a fájlokat szerkeszthető formátumban, ha nem így érkeztek a megbízótól. Továbbá elő kell készíteni a fordítási memóriát és a terminológiai adatbázist és ellenőrizni kell a fordítástámogató szoftver beállításait is.

Fordítás

Maga a fordítási fázis is több tevékenységet foglal magában. A szűk értelemben vett fordítás mellett építeni, gondozni kell a terminológiai adatbázist és a fordítási memóriát. Szükség esetén mintát kell küldeni az ügyfélnek a minőség egyeztetése érdekében. Gondolni kell továbbá a rendszeres mentésekre, biztonsági másolatok készítésére. Ezenfelül nem árt tájékoztatni a megbízót a munka menetéről, illetve egyeztetni vele a felmerülő kérdésekről.

A fordítói projekt e szakaszában szükséges elvégezni az önellenőrzést is. Ez lehet szabadszemes átnézés vagy gépi minőség-ellenőrzés is, szükség esetén lektorálás.

Lezárás

A lezárás során kell elvégezni az utómunkálatokat, utószerkesztést. A leadáshoz össze kell gyűjteni a leadandókat, a megjegyzéseket, majd elküldés után meg kell győződni arról, hogy minden eljutott-e a címzetthez.

A projektlezárás szakaszában el kell végezni még az utánkövetést is. Szükséges ugyanis visszajelzéseket kérni az ügyféltől és a fordítási projekt többi résztvevőjétől is. Szükséges továbbá az esetleges reklamációkat kezelni, a visszajelzéseket feldolgozni. Érdemes megjegyezni, hogy az ügyféllel ezt követően is fontos tartani a kapcsolatot, hogy mielőbb értesüljünk, ha folytatás várható vagy más munkalehetőség kínálkozik.

Az egyéni fordítók esetében a projektfolyamat lépései lineárisan, jól meghatározott sorrendben követik egymást. Ritkán van arra igazán szükség, hogy a fordító hosszabb ideig párhuzamosan dolgozzon az egyes lépéseken. Ellenben az előfordulhat, hogy vissza kell térni valamelyik előző lépéshez egy-egy felmerülő kérdés, probléma megoldása érdekében. Gondoljunk csak arra, ha például a fordítás során észrevesszük, hogy az előkészítés alatt kimaradt egy ábra szerkeszthetővé konvertálása vagy nem vettük észre, hogy egyeztetni kell a hivatkozások kérdésében. Az ellenőrzés során kiderülhet az is, hogy véletlenül lefordítatlan maradt egy-egy szegmens. Ilyenkor gondosan meg kell

keresni, melyik ponthoz érdemes visszamenni, majd onnan folytatni a munkát. Adott esetben akár az egész folyamatot újra kell tervezni. Ezt jelzik az ábrán a félköríves nyilak *(2. ábra)*.

A fordítási projekt során az egymást követő lépések mellett két olyan tevékenységcsoport van, amely a teljes projektet átfogja: a minőségbiztosítás és a kommunikáció. Ezeknek minden lépés során fontos szerep jut: a minőségbiztosítás és a kommunikáció ugyanis a projekt általános felügyeletének a két legfontosabb szempontja.

6. A minőség

Norman Shapiro szerint a jó fordításon *„nem látszik, hogy fordítás. A jó fordítás olyan, akár az üvegtábla. Csak akkor lehet észrevenni, ha apró tökéletlenségeket mutat – karcolásokat, buborékokat. Ideális esetben nincs rajta ilyesmi. Soha nem hívhatja fel magára a figyelmet”* (Varga 2012: 181). Ezek a gondolatok jó irányt mutatnak a minőség definiálásához a fordítások terén. A szakfordítások esetében át kell gondolnunk azokat a lépéseket, amelyek ezt az érzetet eredményezik a megbízóban.
A minőség definiálása és mérése örökzöld téma a fordítószakmában. Nagy segítséget nyújtanak a különböző összefoglalók, leírások. A szakfordítóknak mindenképpen hasznos ezekről tájékozódni.

6.1 Objektív és szubjektív minőségi kritériumok

Amikor egy fordítás minőségéről beszélünk, az első és legfontosabb dolog, amit szem előtt kell tartanunk, hogy egy forrásnyelvi szövegnek számos különböző fordítása lehetséges. Ezért nem vezet célra a minőség meghatározásakor, ha egyetlen példaértékű megoldáshoz viszonyítunk. A minőség bizony **szubjektív**, mindenképpen egyéni megítélés kérdése, hogy ki mit tekint jó minőségű fordításnak, attól függően, hogy kielégíti-e az igényeket és attól, hogy milyen érzéseket kelt a megbízóban. Ezek mellett, az is alapigazság, hogy a minőségnek több dimenziója van, például egy jól csengő fordítás nem jó minőségű, ha nyelvtani vagy helyesírási hibák fordulnak elő benne. A szubjektív fordítási hibákat igen nehéz meghatározni, mert olyan kritériumok tartoznak ide, hogy a fordítás mennyire olvasmányos és adekvát. Ezenkívül nagy feladat azt meghatározni, hogy az olvasó véleményét mi befolyásolja. Igen fontos az első benyomás, amelynek alapját sokszor nem is lehet pontosan megfogalmazni.

Vannak természetesen **objektív,** jól definiálható **hibák** is. Ezek a következő kategóriákba tartoznak: **helyesírás, pontosság, nyelvtan, terminológia és nyelvi sajátosságok**, mint például a nevek vagy a hónapok írásmódja és a **konzisztencia**. Idetartoznak olyan, ugyancsak objektív módon megítélhető, szolgáltatási szintű minőségfaktorok, mint a **határidő** tiszteletben tartása, az **eszközök** ismerete és a **kommunikáció,** amelyek nagymértékben befolyásolják a minőség megítélését.

Annak érdekében, hogy a minőség minél inkább megfeleljen a megbízó elvárásainak, törekedni kell arra, hogy minél pontosabban megfogalmazzuk a kritériumokat. Így például előre egyeztetett glosszáriumok segítségével, illetve korábbi referenciaanyagok feldolgozásával és felhasználásával biztosíthatjuk az elvárt szóhasználatot.

A szolgáltatás, a fordítás nagyon eltérő lehet fordítótól, feladattól függően, tehát igen heterogén képet mutat. A szubjektivitás és a heterogenitás miatt a minőség fejlesztésére irányuló törekvések esetén a problémát is nehéz definiálni, a megoldás ezért nem magától értetődő. A fejlesztendő területek felismerése is nehézségekbe ütközik. Ez a bizonytalanság, változékonyság intuitív döntésekre sarkallja a fordítót. Az intuitív döntések gyakran vezethetnek rossz irányba, főleg a helytelen problémaazonosítás eredményezhet kevéssé működő megoldásokat. Egy vállalat belső kommunikációs anyagának rossz megítélését például befolyásolhatja az is, hogy a fordító mennyire fordít szabadon és rugaszkodik el az eredeti mondatoktól. Előfordulhat azonban az is, hogy csak arról van szó, hogy a forrásszövegben használt neveket be kell helyettesíteni a célnyelven is jól csengő, gyakori nevekkel. Például a Liam helyett szerepeljen Bálint a magyar szövegben, mivel a Liam szinte egyáltalán nem használatos itthon. Ez a megoldás pedig már egy apró lokalizációs művelet.

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy a minőség kérdését tovább bonyolítja, hogy a modern fordító ma már gyakran fordítói projektcsapat tagjaként dolgozik. Ebből az is következik, hogy a fordítási folyamat során munkájának minőségét a fordítási projektmunka egyes szakaszaiban többen és többször is értékelik: a többi fordító, a lektor, a projektmenedzser vagy a tördelő. Ők természetesen a saját szempontjaik alapján értékelnek; ezek a szempontok gyakran igen különbözők lehetnek.

6.2 Az LQA (Language Quality Assurance) mint minőségbiztosítási módszer

Bevett gyakorlat az, hogy a fordító a fordítás előrehaladtával mintát küld a lefordított szövegből, amelyet a megbízó ellenőriz és visszajelzést ad a fordítónak az igényeivel kapcsolatban. Ennek segítségével könnyebb pontosítani azt, hogy a megbízónak például milyen stiláris elvárásai vannak. Érdemes szem előtt tartani, hogy a minta elég reprezentatív legyen mind a mennyiség, mind pedig a terminológia szempontjából. Ezt a módszert nevezik a szakmában mára már elfogadottnak tekinthető idegen kifejezéssel LQA-nak.

7. Kommunikáció

A fentiek alapján látható, hogy az elvárt minőség meghatározása és biztosítása, a folyamat megfelelő irányítása érdekében a folyamat minden lépése során kommunikálni kell az ügyféllel. A megfelelő kommunikáció tehát a fordítási projekt szempontjából ugyanolyan jelentőségű tényező, mint a minőség.

A **projekt valamennyi fázisában** van kommunikációs feladat az ügyfél felé: a feladat pontosításán, az árajánlaton, a határidőn túl, egyeztetni kell a terminológiai vagy szerkesztési kérdéseket, beállításokat. A fordítás során az LQA-val kapcsolatos tanulságokat kell tisztázni vagy jelezni kell az esetleges határidő-módosítást, egyeztetni kell a problémák kezeléséről. A lezárás fázisában pedig érdemes elküldeni a megbízónak röviden azokat az észrevételeinket, amelyek megkönnyítik a tájékozódását. Mindezek segítik az ügyfelet, erősítik a megbízó és a fordító közötti bizalmat, építik a jó munkakapcsolatot.

Érdemes felhívni továbbá a figyelmet arra is, hogy **a fordítási projekt összes szereplője közötti jó és hatékony kommunikáció** nagyban hozzájárul a végtermék minőségéhez. Amennyiben a forrásnyelvi szövegen több nyelvi szakember, fordító, lektor, illetve terminológus dolgozik, érdemes az esetlegesen felmerülő kérdéseket, bizonytalanságokat menet közben egyeztetni. Ugyanez elmondható a nem nyelvi szakemberek tekintetében is. Erre manapság a különböző fordítástámogató eszközök segítségével online, valós időben kerül sor.

8. Az ügyfél: fordítóiroda vagy közvetlen ügyfél

A fordítóirodák a fordításon kívül nagyon sok feladatot látnak el. Ilyen az értékesítés, a marketing, az ügyfélgondozás, a projektmenedzsment, a pénzügy, a DTP, azaz kiadványszerkesztés és a fordítástámogató eszközök kezelése. Ezek mellett a fordítás csak egy a feladatok közül. Abban az esetben, ha a fordító közvetlen ügyfélnek dolgozik, kis fordítóirodaként működik és minden feladatot saját magának kell kezelnie, nincsenek rá külön munkatársak. Nem mindegy tehát, hogy a szabadúszó fordító megbízója fordítóiroda vagy pedig közvetlen ügyfél, hiszen ennek függvényében a fordítónak máshogy kell terveznie a projektet és a projekt lépései is módosulhatnak.

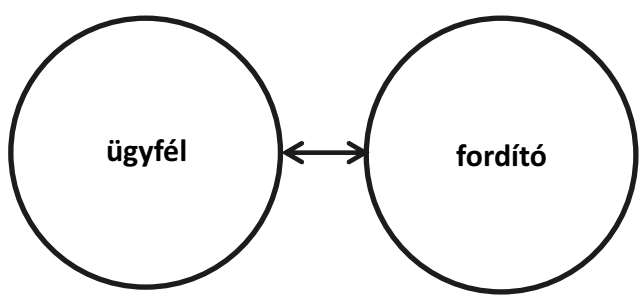

3. ábra: A fordító és közvetlen ügyfele kapcsolata

Közvetlen ügyfél esetében *(3. ábra)* a fordítónak magának kell arról gondoskodni, hogy a fájlokat megfelelő szerkeszthető formátumban előállítsa. Fel kell kutatnia és elő kell készítenie a referenciákat, a fordítói memóriát és a terminológiai adatbázist. Meg kell oldania a független lektorálást, az utószerkesztést és pénzügyi kérdésekben alkalmazkodnia kell az ügyfél elvárásaihoz. Érdemes átgondolni, hogy azokat a feladatokat, amelyekhez nem ért, megfelelő szakembernek adja ki.

Abban az esetben, ha **az egyéni fordító fordítóirodának dolgozik** *(4. ábra),* az egységnyi munkára eső megbízási díj alacsonyabb lehet, de a fordító joggal várhatja el, hogy a fent említett feladatokat és a kockázatok egy részét a fordítóiroda projektmenedzsere kezelje helyette, mint ahogy azt is, hogy a fizetési határidő ne függjön attól, hogy a végső ügyfél mikor fizet.

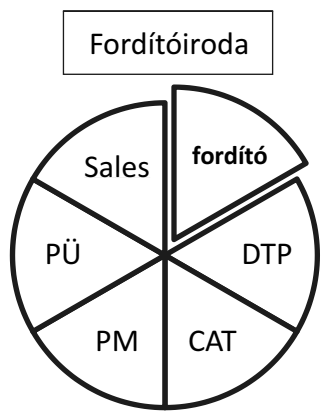

4. ábra: Fordítóirodai funkciók

9. Tervezés, időgazdálkodás

A fordítók üzleti megfontolásból gyakran nagyon szoros beosztással dolgoznak. Így ritkán van arra idő, hogy egy-egy projekt lezárása után akár egy-két nap szünetet tartsanak. Azonban leggondosabb tervezés mellett is előfordulhat, hogy egy fordítási projekt utómunkálatai, módosítási kérései annyira elhúzódnak, hogy a következő projekt tervezett indítását veszélyeztetik. Ilyenkor a fordító nehezen mondhat nemet akár a korábbi projekthez kapcsolódó módosítási kérésekre, akár az új projekt indítására. Márpedig az egyiken módosítani kell. Ilyenkor kommunikációval, egyeztetéssel lehet megoldani a helyzetet. Az a lehető legrosszabb megoldás, ha a fordító nem kommunikál, és az ügyfél számára váratlan módon az egyik feladatban kudarcot vall. A megalapozott újratervezésben segít, ha a fordító precízen követi a feladatokhoz kapcsolódó időráfordítást az alábbi, nagyon egyszerű táblázat segítségével *(1. táblázat).*

1. táblázat: Időráfordítási kalkuláció

Feladat	Napok száma	Időráfordítás órában
Indítás	0	0
Terminológia	1	10
Fordítás	11	88
Önellenőrzés	1	6
Leadás	0	0
Összesen	13	104

A táblázatban egy 30 000 szavas szöveg fordítása egyes szakaszait és azok időigényét ábrázolja. A fordító 0. napon reggel 8 órakor kapja meg és vállalja, hogy két hét múlva reggel 8 órára adja le. Ennek alapján nyomon tudja követni, hogy ha például a terminológia előkészítése öt órával többet vesz igénybe, akkor egynapos hosszabbítást kell-e kérnie, vagy esetleg megteheti, hogy a fordítási fázisban napi nyolc óránál többet szán a munkára. Ennek ismeretében egy következő projekt indítását is megbízhatóbban tudja előre tervezni, tudja, mire számíthat, hol módosíthat (Kenneth et al. 2008).

10. Összegzés

A **projektszemlélet kialakítása** eleinte jelentős figyelmet, sok időt igényel a fordítók részéről. Ha tudatosan figyel a fordító a lépésekre, az egész folyamatra, egy kis gyakorlás után mindez automatikussá válik és beletanul rengeteg részterületbe.

Ennek eredményeként olyan sokoldalú, rugalmas, korszerű technológiai ismeretekkel felvértezett szakember lesz, aki a fordítás mellett számos területhez (pl. fordítás-előkészítés, lektorálás, terminológiai munkálatok, utószerkesztés, számítógépes és fordítástámogató eszközök hatékony használata, üzleti kommunikáció) ért, jól boldogul számos munkakörben és a szakmai önéletrajzában is jól mutat a vezetéssel, marketinggel, értékesítéssel, számítástechnikával kapcsolatos sokéves tapasztalat.

Irodalom

House, J. 1998. Quality of Translation. In: Baker, M. (szerk.): *Routledge Enyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge.

House, J. 2001. Translation Quality Assessment: Linguistic description versus Social Evaluation. *Meta: Translators' Journal* 46(2): 243–257.

Kenneth, A., McKethan, K. A., Jr., White, G. 2008. Project management for the freelance translator. *Multilingual* 19(5): 31–36.

PMI. 2013. *Projektmenedzsment útmutató (PMBOK® Guide) 5. kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Varga O. 2012. *Párhuzamos fordítórajzok*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2013/04/04_Varga_opt.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 22.

A fordító mint lektor

Robin Edina
E-mail: robin.edina@gmail.com

1. Bevezetés

A fordítástudományban Venuti (1995) nyomán gyakran esik szó a fordító láthatatlanságáról, ám ha van láthatatlan szereplője a fordítás folyamatának, az minden bizonnyal a lektor. Örvendetes módon azonban egyre több figyelem fordul a lektorálás felé, amely nemcsak hazánkban, hanem nemzetközi szinten is a minőségbiztosítás alapvető eszközévé válik. A szakma képviselői és a fordítóképzés intézményei is kiemelik a lektorálás jelentőségét, valamint a lektorképzésre is egyre több figyelem irányul (Dróth 2011). A lektorálás ugyanis a folyamat összes résztvevőjének érdekeit szolgálja: a megbízó pontos, gondosan ellenőrzött szöveget kap a kezébe; a fordítóiroda meggyőződik az általa kiadott fordítás alaposságáról és minőségéről, illetve értékelést kap a fordító munkájáról; a fordító is nyugodtabban végzi munkáját, ha tudja, hogy fordítását ellenőrizni fogják, a lektori visszajelzések pedig saját szakmai fejlődését szolgálják.

A gyakorlatban ennek ellenére nagyon sokszor tisztázatlan a lektor szerepe, még a folyamat résztvevői számára is. Mi a lektor feladata? Hogyan válhat valakiből lektor? Vajon többet tud-e az „egyszerű" fordítónál? Mi tesz egy lektorálgató fordítót a munkáját hivatásszerűen végző lektorrá? Fejleszthető-e a lektori kompetencia? A fordítási szakma képviselői számára lényegbevágó az efféle kérdések mielőbbi tisztázása, hiszen a szerepek tisztázása megkönnyíti a munkavégzést, sőt segíti az együttműködést is. A fordítónak is érdemes ismereteket szereznie a lektorálásról, hiszen előbb-utóbb lektorokkal kell együttműködnie munkája során, felkérhetik lektori javítások végrehajtására, és rendszeres önlektorálást is szükséges végeznie. Az alábbi alfejezetek ezért segítséget próbálnak nyújtani a gyakorlati kérdések tisztázásában, és összefoglalják a lektorálás alapvető ismereteit.

2. Kiből lesz a cserebogár?

Az egyik legelső kérdés, amely a lektorálással kapcsolatban felmerül, hogy miként válik valakiből lektor. A gyakorlat azt mutatja, hogy a fordítóirodáknál és a kiadóknál a tapasztalt fordítók köréből toborozzák a lektorokat, akik az idők során már tanúbizonyságot tettek fordítói rátermettségükről, munkájuk megbízhatóságáról. Mintegy

feltételezve, hogy a fordítói kompetencia mellett birtokában vannak mindannak a tudásnak és készségnek, amely szükséges mások munkájának javításához és értékeléséhez is, a kiválasztottak elkezdenek fordításokat javítani. Ám valójában sokszor nincsenek birtokában azoknak az ismereteknek, amelyek a lektorálási tevékenység alapjául szolgálhatnak. Az eredmény pedig újrafordítási kísérletek és konfliktusok sorozata fordító és lektor között. Gyakran előfordul az is, hogy a kezdő lektornak a gyakorlatból kell „ellesnie" munkája alapvető ismereteit.

A fenti gyakorlat valamiféle „evolúciós" folyamatot feltételez, amely során az egyszerű nyelvtanulóból előbb szakképzett fordító, majd gyakorlott fordító és végül lektor válik. Ez a fejlődési folyamat azonban semmit sem árul el azokról a készségekről, amelyekkel egy lektor feltétlenül rendelkezik, egy fordító viszont nem. Ugyanakkor **a jogi szabályozás** is hasonló alapokon jeleníti meg a munkáját hivatásként folytató lektort, ahogyan az a szakfordító- és tolmácsképesítés megszerzésének feltételeiről szóló 7/1986. (VI. 26.) MM rendeletben olvasható:

> 2. § (2) Szakfordító-lektor képesítést az kaphat, aki a szakiránynak megfelelő területen […] tartalmilag pontos, nyelvileg helyes fordítás elkészítésére képes.
> 4. § (2) Szakfordító-lektor vizsgára az jelentkezhet, akinek szakfordító képesítése van.

A jogszabályi rendelkezések szerint a hivatásos lektor tehát elsősorban fordítói képességekkel, sőt képesítéssel rendelkező személy. Miben különbözik mégis a lektorálást nem végző fordítótól? Erre a jogszabály nem ad választ, még csak tapasztalatról vagy más elsajátított készségekről sem ejt szót. Való igaz, hogy a lektor és a fordító ugyanazon érdekek között egyensúlyozva igyekszik végezni a munkáját: döntéseikben szerepet játszik a megbízó, a szakma (a fordítási és szerkesztési normák), a szerző és legfőképpen az olvasó igényei (Mossop 2001). Mindkettőjük célja, hogy a szerző és az olvasó között létrejöjjön a sikeres kommunikáció. Gondoskodnak arról, hogy félreértésektől mentes, egyértelmű, a célnyelvi normáknak megfelelő, könnyen feldolgozható fordított szöveget hozzanak létre, amely az olvasó számára releváns információval szolgál.

A lektorálás mindazonáltal sokkal többet takar annál az eljárásnál, mint amikor egy „másik szempár", egy másik fordító pusztán átfutja a szöveget a fordítás elkészülése után. A **lektor feladata**, hogy a fordító által célnyelvre ültetett szöveget ellenőrizze és javítsa a forrás- és a célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeinek megfelelően, mégpedig azzal a céllal, hogy a javítás eredményeképpen tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű, a befogadó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre.

A lektor ilyen módon **nem alkot újabb szöveget,** hanem a már megfogalmazott írásműben végez módosításokat, illetve javaslatokat tehet. Nem újabb fordítási meg-

oldásokat kínál, hanem ellenőriz, hibákat javít. Munkájához a célnyelvi szöveg szolgál alapul, amelyre már **nem mikroszinten** tekint, hanem felülről, a teljes szövegre összpontosítva. Mivel más munkáját ellenőrzi, nehézséget okozhat számára a fordító nyelvhasználatával való azonosulás, saját stílusát erőltetheti a fordításra. A fordító és a lektor tevékenységének különbségeit Horváth (2011) az *1. táblázat*ban foglalja össze:

1. táblázat: A fordító és a lektor szerepének összevetése (Horváth 2011: 35)

	Fordító	**Lektor**
Kiindulópont	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Főtevékenység	Szövegalkotás Ekvivalenciateremtés	Szövegértékelés Ekvivalencia-ellenőrzés
Stratégia	Lokális (mondatról mondatra) Alulról felfelé Mikroszint	Globális (teljes szöveg) Fentről lefelé Makroszint
Ellenőrzés módja	Önellenőrzés Elnéző, megbocsátó, hibavakság	Más ellenőrzése Idegen gondolkodás, stílus átvétele Saját szemlélet vagy nyelvhasználat erőltetése

A táblázatban jól nyomon követhető, hogy **a fordító és a lektor tevékenysége több ponton is eltér egymástól.** Ha pedig különböznek, az is rögtön nyilvánvaló, hogy a lektoráláshoz olyan tudásanyag, ismeretek, készségek szükségesek, amelyekkel a lektorálást végző szakembernek rendelkeznie kell.

3. A lektori kompetencia

A lektorálásra senki sem születik, és nem is holmi misztikus tudás vezeti a lektor kezét a fordítások ellenőrzése közben. A lektorálási tevékenységhez szükséges ismereteket egy gyakorló fordító elsajátíthatja a munkája során, de szervezett lektorképzés eredményeképpen is megtanulhatók (Robin 2013). A lektor tehát **rendelkezik a fordító kompetenciájával:** birtokában van a fordításhoz szükséges nyelvi és nyelven kívüli ismereteknek, tökéletesen tisztában van a fordítói szakma elvárásaival, a fordítást segítő technológiákkal, birtokában van a munkavégzéshez kellő pszicho-fiziológiai és kognitív adottságoknak, valamint átváltási és stratégiai alkompetenciával is rendelkezik (PACTE 2003). A lektor mindezeken felül képes arra, hogy feltérképezze az eredeti és a fordított szöveg között mutatkozó különbségeket, és mérlegelje, vajon azok hibának számítanak-e, igényelnek-e lektori beavatkozást. A hiányosságokat pótolja, a szükségtelen betoldásokat törli, a fordítási és a célnyelvi normákat sértő hibákat javítja. A hibák javítása mellett azonban a fordított szöveg tökéletesítésére is törekszik

(Mossop 2001). Gyakorta megesik az is, hogy a lektorálás után véleményt kell nyilvánítania, értékelnie kell a fordító munkáját. Ezeket a kompetenciákat Horváth (2011) táblázatban sorolja fel, ahogyan az alábbiakban is látható, Robin (2013) kiegészítésével:

2. táblázat: A lektori kompetencia összetevői (Horváth 2011: 45) alapján, Robin (2013) kiegészítésével

Alkompetencia	Meghatározás
Amelioratív	a fordítás tökéletesítése
Evaluatív	a fordítás értékelése
Fordítói	a fordítás hiányainak pótlása
Komparatív-kontrasztív	a fordítás és az eredeti összehasonlítása
Korrektív	a fordítás hibáinak javítása
Nyelvi	a nyelvi szabályok, normák, stratégiák alkalmazása
Döntéshozatali	a javítás szükségességének meghatározása

A fentiekben ismertetett készségeken kívül a lektornak **jól megalapozott célnyelvi felkészültségre** is szüksége van a hibák kiszűréséhez, javításához. Ismeri a nyelvi normákat bemutató szakirodalmat, nem csupán homályos iskolai tudásanyagra támaszkodik, és pontosan tudja, hová forduljon kétség esetén; tisztában van a nyelvművelés álláspontjaival, a nyelvi jelenségek megítélésével; meg tudja indokolni a döntéseit; tudatában van a nyelvstratégia célkitűzéseinek (Minya 2011). Azért is érdemes kiemelni ezt az alkompetenciát, mert többek között ezekre az ismeretekre alapozva tudja a lektor javítani, tökéletesíteni és értékelni az általa gondozott szöveget, illetve Horváth (2011: 38) is főként ezeknek a tényezőknek a hiányát sorolja fel a lektor munkáját nehezítő körülmények között.

A megalapozott nyelvi kompetencia segíti tehát a lektort a döntéshozatalban, akinek leggyakoribb hibájaként szokás emlegetni a szükségtelen beavatkozásokat a szövegben. A szakszerűen javító lektor gyakorlott a jó és a rossz megoldások közötti különbségtételben, **tudatosan határoz,** és döntéseit alapos érvekkel alá is tudja támasztani, sőt kész meghajolni a szakirodalommal alátámasztott ellenérvek előtt, és azt is elfogadja, ha történetesen téved, hiszen már nem szubjektív ösztönökre hagyatkozva dolgozik.

Ezekre a lektori készségekre a **fordítóknak** szintén szükségük lehet, amikor saját munkájukat végezve **önlektorálást** végeznek a célnyelvi szöveg leadása előtt. Horváth (2011: 44) kijelenti, hogy tisztán lektori kompetencia nem is létezik, a lektori és a fordítói kompetencia egymásba olvadó kategóriák. Az egyes kompetenciák mozgósítása a fordítási folyamat során függ a nyelvi közvetítő mindenkori tevékenyégétől, vagyis hogy éppen fordítást, önlektorálást vagy lektorálást végez-e. Ezt a kompetenciák közötti váltást azonban célszerű tudatossá tenni, mert csakis így lehet mikroszinten való gondolkodásból makroszintű, a teljes szövegre koncentráló megközelítésre átállni.

4. A lektorálás alapelvei

Amennyiben a lektor birtokában van a lektoráláshoz szükséges kompetenciának, képes lesz követni azokat az elveket is, amelyek a lektorálás hatékonyságát és sikerét meghatározzák. Mossop (2001: 149) húsz követendő tanácsot sorakoztat fel a lektorjelöltek számára, amelyeket érdemes betartani munkájuk során. Ezeket az alapelveket Levý (1967) fordításokkal kapcsolatban megfogalmazott, jól ismert elméletét[1] kölcsönözve lektorálási „minimax stratégia" néven foglalhatjuk össze. Hiszen a lektor akkor végzi hatékonyan, célravezetően és minden bizonnyal kifizetődően a munkáját, ha minimális erőbefektetéssel, azaz módosítással, maximális eredményre törekszik.

Mivel a lektor elsődleges feladata, hogy a fordító értelmezési, nyelvhasználati, nyelvi hibáit kijavítsa, súlyos mulasztásnak számít, ha a célnyelvi szövegben hiba marad, ezért **minden javítást el kell végeznie;** csakis így biztosítható a maximális eredmény. Nem elegendő az sem, ha csupán jelzi a problémákat, mindig szükséges a helyes megoldásról is gondoskodnia, hiszen utána általában már senki sem ellenőrzi ismét a szöveget. Mindig csak akkor érdemes azonban javítania, amikor biztos a döntése helytállóságában. Kétség esetén szükséges szakértő véleményt kérnie. A terminológia ellenőrzéséhez segítséget nyújtanak a folyamatosan bővülő terminológiai adatbázisok, a magyar nyelv normáit illetően az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *A magyar helyesírás szabályai* és a Tinta Kiadó *Nyelvművelő Kéziszótár* című kiadványa segít az eligazodásban, illetve tanácsot is kérhetünk (pl. a http://www.e-nyelv.hu oldalon), illetve a lektor a fordítóval is konzultálhat az optimális megoldás érdekében. A javítások során a lektornak tanácsos törekednie az **egységes javításra;** ha egyszer úgy határoz, hogy valamit javít (töröl, cserél, betold), **a módosítást az egész szövegen végig kell vezetnie.**

A lektorálást végző személynek fontos tisztában lennie azzal is, hogy a legtöbb új hiba akkor csúszik a szövegbe, amikor a lektor megalapozott ok nélkül, szükségtelenül módosít. Márpedig erre minden lektor hajlamos; Horváth (2011: 146) ezt a jelenséget egyenesen a lektorálás egy univerzális jellemzőjének tartja. **Szükségtelen beavatkozásnak minősülnek** azok a módosítások, amelyek nem helyesbítik vagy pontosítják az eredeti szöveg jelentését a fordításban, vagy nem javítják a célnyelvi szöveg stílusát (Arthern 1987: 19). Az efféle eljárás puszta időpocsékolás, ráadásul fel is bosszantja a fordítót, ami nem igazán segíti a szakmai együttműködést. Ha a lektor minimális beavatkozásra törekszik, **csak a szükséges, megindokolható módosításokat hajtja végre.** Érdemes

[1] „A fordítás elmélete többnyire normatív elveket követ, hogy a fordítókat elvezesse az optimális megoldáshoz; ám a valóságban a fordító munkája ennél sokkal pragmatikusabb; a fordító arra az egy lehetséges megoldásra összpontosít, amely a maximális hatást ígéri minimális erőfeszítés mellett, vagyis ösztönösen is az úgynevezett minimax stratégiát választja." (Levý 1967: 1179)

minden esetben szem előtt tartania a fordítás-lektorálás mindenkori célját, hiszen ez alapján eldöntheti, mi számít hibának, és milyen paraméterekre kell összpontosítania a lektorálás során.

5. A lektorálási paraméterek

A lektorálásnak különféle fajtáit különböztethetjük meg. A lektor megbízást kaphat **kétnyelvű vagy egynyelvű** lektorálásra; utóbbi esetén nem szükséges összevetnie a célnyelvi szöveget a forrásnyelvi eredetivel, csupán a fordított változatra kell koncentrálnia, így nem is kamatoztathatja kontrasztív-komparatív kompetenciáját. Az is előfordulhat viszont, hogy nem kívánják meg tőle a célnyelvi írás nyelvi-stilisztikai javítását, kizárólag a fordítás pontosságára vagy a terminusok helyes használatára kell törekednie. Ha pedig a megbízó egyszerű helyesírás-ellenőrzést kér, a lektornak nincs is egyéb feladata, mint az érvényes szabályok szerint, célnyelvi ismereteire támaszkodva korrektúrázni a fordított szöveget. **Teljes lektorálásnak** nevezzük azonban, amikor a lektor az eredetivel egybevetve ellenőrzi és javítja a célnyelvi szöveget, figyelembe véve a fordítás pontosságát, teljességét, nyelvi és szerkesztési sajátosságait, vagyis az összes Mossop (2001: 99) alapján felsorolt paramétert:

1. Ekvivalencia
(a) **Pontosság:** Megfelelően tükrözi a fordítás az eredeti szöveg üzenetét?
(b) **Teljesség:** Kimaradt az üzenet bármely része a fordított szövegből?

2. Tartalom
(a) **Logika:** Világos a gondolatmenet: akadnak érthetetlen, ellentmondó részek?
(b) **Adatok:** Akadnak tényszerű, fogalmi vagy matematikai hibák a célnyelvi szövegben?

3. Nyelv
(a) **Olvashatóság:** Előfordulnak esetlen, nehezen értelmezhető mondatok a szövegben?
(b) **Megfogalmazás:** Megfelel a nyelvezet a szöveg céljának és a felhasználók igényeinek?
(c) **Regiszter:** A stílus illik a szöveg műfajához? Helyes terminológiát használt a fordító?
(d) **Szóhasználat:** A szóhasználat megfelel az eredeti célnyelvi szövegek normáinak?
(e) **Mechanika:** Betartotta a fordító a nyelvtani, helyesírási, központozási szabályokat és a szerkesztési útmutató előírásait?

4. Szerkesztés

(a) **Elrendezés:** Akad következetlenség a szöveg elrendezésében: bekezdés, sorköz stb.?

(b) **Tipográfia:** Előfordul hiba a szöveg formázásában: kiemelés, aláhúzás, betűtípus stb.?

(c) **Szövegszervezés:** Jelentkeznek problémák a szöveg egészének szervezésében: fejlécek, oldalszámok, lábjegyzetek, tartalomjegyzék stb.?

Amennyiben a lektor képes a fentebb ismertetett paraméterek mindegyikének figyelembevételével végezni a munkáját, minden bizonnyal tanúságot tesz arról, hogy rendelkezik a lektori kompetenciát alkotó készségekkel. A fordítónak is érdemes tisztában lennie azokkal a szempontokkal, amelyeket a lektor szem előtt szokott tartani a szövegek gondozása közben, hogy önlektorálást végezve saját munkáját is ezekre a paraméterekre ügyelve ellenőrizze leadás előtt, illetve már fordítás közben is.

A lektorálás paramétereit – a célnyelvi szöveg azon jellemzőit, amelyekre a lektor figyelme a fordítás ellenőrzése és javítása közben kiterjed – egyrészt a lektor megbízásában közölt utasítások, vagyis a lektorálás jellege, másrészt a szöveg műfaja, kommunikatív célja határozza meg. Egészen más paraméterek kapnak súlyt ugyanis egy expresszív, irodalmi mű lektorálása során, mint amikor a lektor egy jogi szerződést ellenőriz. Előbbi esetében különösen lényegesek a nyelvi és stilisztikai sajátosságok, az olvashatóság, valamint a megfelelő regiszter, hogy a mű illeszkedjen az eredetileg is célnyelven született írások normáihoz, míg az utóbbi szövegek esetében elsősorban a terminusok helyes alkalmazásán és a jelentés pontos közvetítésén van a hangsúly. Amint arról tehát korábban már szó esett, a lektornak ezekkel a körülményekkel már a javítás megkezdése előtt is tisztában kell lennie, hogy a megfelelő háttérre építhesse fel a lektorálási folyamatot.

6. A lektorálás folyamatlépései

Amikor a lektor pontosan tudja, mi a lektorálandó szöveg kommunikatív célja, melyek a megbízó, illetve a befogadók igényei, és ennek megfelelően azzal is tisztában van, mit kell szem előtt tartania a lektorálás során, az is segítséget nyújt a munkájában, ha gondosan átgondolt, tudatos módszerre épülő folyamatlépéseket követhet. Mossop (2001: 124) javaslatot tesz a lektorálás lépéseinek ideális sorrendjére, amelyet követve a lektor bizonyos lehet abban, hogy minden paraméterre kellő időben, a megfelelő módon tud koncentrálni, nem hagy ki semmit a szöveg ellenőrizendő jellemzői közül, és kompetenciájának minden elemét a szükséges fázisokban mozgósítja. A felkínált módszer persze ideális helyzetet mutat be, hiszen a valódi életben, a sürgős munkák és nyomasztó határidők mellett nem mindig marad idő minden lépés betartására.

A munkáját szakszerűen végző lektor azonban itt is tudatos döntést hoz; a lektori megbízás részleteit, a rendelkezésre álló időt és a kérdéses szöveg jellegét, a fordítás minőségét figyelembe véve mérlegeli, mely lépések hagyhatók ki a folyamatból.

Az ideális lektorálási folyamatban a **kezdeti tájékozódást** – a lektorálandó célnyelvi szöveg kommunikatív célja, terminológiája, témája és az irányadó párhuzamos szövegek iránt – az **olvasás** követi. Először a forrásnyelvi szöveget érdemes elolvasni az eredeti szöveg üzenetének, stílusának globális megértésére, majd a fordított szöveg egészének áttekintése következik, az eredetit félretéve. Ekkor a lektor még nem javít, legfeljebb jelöli a problémásnak tűnő részeket. Azután lát csak neki a **javításnak,** először lépésről lépésre összehasonlítva a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveget: pótolja a hiányzó szövegrészeket, javítja a félrefordítási hibákat; nem újabb fordítási megoldásokat keres. Az összehasonlítást ismét az eredetit félretéve – az idegen nyelvű szöveg interferenciájának kizárására –, a helyesírási és a nyelvhelyességi hibák egynyelvű javítása követi, többlépcsős újraolvasással. A lektorálás javítási fázisát végül **az adatok gondos egyeztetése** zárja. A szöveg jellegétől függően a lektornak a technikai jellemzőket is ellenőriznie és szükség esetén módosítania kell. Tanácsos ezt a lépést a munkafolyamat végére hagyni, hiszen a módosítások során még könnyedén szétcsúszhat a szerkesztés, és időtakarékos megoldás is egyszerre elvégezni az ellenőrzést a teljes szövegen. A lektorálási munkafolyamat utolsó lépése **a számítógépes nyelvi ellenőrzés** az utolsó hibák, véletlen elütések és a módosítások nyomán előforduló összecsúszások kiszűrésére.

1. Tájékozódás

(a) **Háttér:** téma, terminológia, párhuzamos szövegek.

(b) **Szöveg:** kommunikatív cél, felhasználók, lektori megbízás, lektorálási paraméterek.

2. Olvasás

(a) **Forrásszöveg:** Mit közvetít az eredeti üzenet?

(b) **Célnyelvi szöveg:** A szöveg teljességének áttekintése.

3. Javítás

(a) **Összehasonlítás:** Az eredeti és a fordítás összehasonlítása: pontosság és teljesség.

(b) **Egynyelvű javítás:** Az eredetit félretéve, helyesírási és nyelvhelyességi hibák javítása.

(c) **Újraolvasás:** Kicsi szövegegységek újraolvasása: logika, olvashatóság, szóhasználat.

(d) **Teljes újraolvasás:** Olvashatóság, összefüggés vizsgálata.

(e) **Adategyeztetés:** Dátumok, adatok és számok ellenőrzése.

4. Szerkesztés
(a) **Technikai lektorálás:** elrendezés, tipográfia, szövegszervezés

5. Nyelvi ellenőrzés
(a) **Számítógépes nyelvi ellenőrzés**: utolsó hibák, elgépelések kiszűrése.
(b) **Mentés:** módosítások rögzítése a célnyelvi szövegben.

Amennyiben a fordító önlektorálást végez – és ez szakmai kötelessége –, tanácsos ugyanezeket a lektorálási lépéseket követnie, hiszen ilyen módon biztosítható, hogy minél kevesebb hiba csússzon a célnyelvi szövegbe. A munkájához értő, képzett lektor figyelmét sohasem kerüli el, ha a fordító elmulasztotta végrehajtani az önellenőrzés alapvető lépéseit.

7. A lektor vétkei

Végezetül az erények, készségek és feladatok ismertetése után szükséges néhány szót ejteni a lektor hiányosságairól, hibalehetőségeiről is. A lektorálás nyilvánvalóan akkor nem éri el a kitűzött célját, ha a javítás eredményeképpen tartalmilag pontatlan, stilisztikailag és nyelvileg helytelen, az eredeti szöveggel nem egyenértékű, a befogadó számára nehezen feldolgozható célnyelvi szöveg jön létre. Ez abban az esetben fordulhat elő, ha a lektor **nem javítja ki** a fordított szövegben előforduló nyelvi és fordítási hibákat, **elhanyagolja a stilisztikai ellenőrzést,** illetve ha **a módosítások során további tartalmi és formai hibákkal tűzdeli tele** a szöveget. A lektorálás akkor sem éri el a célját, ha a lektor ellenőrzés és javítás helyett **újrafordítást** végez, tehát feleslegesen dolgozik, időt, energiát pocsékol; ez leggyakrabban a gyakorlatlan lektorok számlájára írható, akik nincsenek tisztában a feladatukkal. Hibaként róható fel a lektornak az is, ha **nem követi a lektori megbízásban lefektetett irányelveket**, nem tartja be a határidőt, illetve megnehezíti az együttműködést a fordítási munkafolyamat egyes résztvevői között.

A lektor természetesen korántsem tévedhetetlen; nem azért végzi a munkáját, mert nincs nála tájékozottabb a szakmában. Egyszerűen más kompetenciákra támaszkodva, tudatos döntések alapján ellenőriz és javít, meghatározott módszereket követve. Szüksége van értékelésre, hogy szakmailag fejlődhessen, ám ezt gyakran csak a felhasználótól kapja meg – ha a szöveggel probléma van –, hiszen a fordítási folyamatban utána már senki sem szokta ellenőrizni a szöveget. Bár a lektorálás általában a fordító véleményének kikérése nélkül történik (Arthern 1987), segítséget nyújthat a lektor fejlődéséhez, ha a fordítóval együttműködve végzi munkáját. A tudatos érvekre, nem ösztönös megérzésekre, hanem nyelvi és szakmai normákra épülő, érett visszajelzések nyújtása és fogadása mindkét fél szakmai előrehaladását szolgálja; az egyeztetés segít kiszűrni a hibákat, és gátat vet a szükségtelen, felesleges lektori módosításoknak.

Fontos ilyenkor szem előtt tartani, hogy nem ellenségek állnak szemközt, akiknek a másik munkájának sárba taposása a célja, hanem közös érdekek alapján dolgoznak: a hibátlan, kiváló minőségű célnyelvi szöveg áll a középpontban, nem az önös érdekek érvényesítése.

8. Összefoglalás

A fentiek tükrében megállapítható tehát, hogy **a fordító nem feltétlenül rendelkezik a lektoráláshoz szükséges kompetenciával,** sőt későbbi kutatások rávilágíthatnak arra, hogy **a lektor sem feltétlenül kiváló fordító.** Külön kompetenciák vezérlik a tevékenységüket, amelyek helyenként akár egymásba is olvadhatnak, a nyelvi közvetítő mindenkori feladatának függvényében. **A lektori kompetencia nem veleszületett adottság,** hanem elsajátítható készségek együttese, amelyek mindegyike tanulható és fejlesztést igényel. A lektor kompetenciájába tartozik, hogy meghatározott alapelveket követve végzi az ellenőrzést és javítást, munkájának minden részét áthatja a tudatosság. Tisztában van azzal, mely paramétereket kell szem előtt tartania, és azt is tudja, ehhez milyen módszer a célravezető. Döntéseit képes megindokolni, és mivel nem ösztönökre támaszkodva dolgozik, objektív és építő visszajelzést tud adni az általa gondozott szövegről, ugyanakkor elismeri saját tévedéseit is, hogy a munkafolyamat végeredményeként kiváló minőségű célnyelvi produktum jöjjön létre.

Irodalom

Arthern, P. 1987. Four Eyes are Better than Two. In: Picken, C. (ed.) *Translating and the Computer 8*: A Profession on the Move. London: Aslib, The Association for Information Management. 14–26.

Dróth J. (szerk.) 2011. *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról. 2010–2011.* Gödöllő: SZIE.

Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Levý, J. (1967) Translation as a Decision Making Process. In: *To Honor Roman Jakobson on the Occasion of His Seventieth Birthday. Vol. 2*. The Hague: Mouton. 1171–82.

Minya K. 2011. Magyar nyelvstratégiai feladatok 2011-ben. http://e-nyelvmagazin.hu/2011/12/05/magyar-nyelvstrategiai-feladatok-2011-ben, utolsó megtekintés: 2014. június 4.

Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators.* Manchester: St. Jerome Publishing.

PACTE 2005. Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta: Translators' Journal* 50(2): 609–619.

Robin E. 2013. Lektori kompetencia a gyakorlatban. Elhangzott: X. Fordítástudományi PhD-konferencia. Budapest, ELTE BTK, 2013. április 18.
Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility.* London/New York: Routledge.

Internetes hivatkozások

http://e-nyelvmagazin.hu/2011/12/05/magyar-nyelvstrategiai-feladatok-2011-ben/
http://mfe.hu/7_1986_vi_26_mm_rendelet
http://www.e-nyelv.hu/

A fordító mint terminológus

Tamás Dóra Mária
E-mail: tamas.dora@t-online.hu; tamas.dora.dr@mail.com

1. Bevezetés

E tanulmány tárgya két olyan mesterség, amely számos ponton kapcsolódik egymáshoz. Természetesen előfordulhat, hogy valaki fordítóból lesz terminológus vagy fordítva, ahogyan az is, hogy valaki egy időben mindkettő művelője, és akár más szakma képviselője is terminológussá válhat vagy végezhet terminológiai munkát.

A gyakorlatiasságot szem előtt tartva és tisztában lévén azzal, hogy a fordító szakmája a közismertebb, a kérdést a terminológus szemszögéből közelítjük meg. Induljunk ki tehát abból, hogy mi a terminológia, mivel foglalkozik a terminológus, milyen elveket és módszereket követ, milyen segédeszközökkel dolgozik, és a terminológus szemüvegén át láttatva, nézzük meg azt, hogy melyek a különbségek, illetve a kapcsolódó területek.

2. A modern terminológia meghatározása, kezdetei és jelentősebb szervezetei

A hazai közéletben és köznyelvben az, hogy mit takar a terminológia – és a terminológus mint szakma –, még kevésbé ismert. Előfordul, hogy a terminológiát kizárólag egy adott szakterület terminusaiként, szógyűjteményként értelmezik, esetleg leegyszerűsítve a szaknyelvi kutatások szakszókincset vizsgáló területével azonosítják, vagy a lexikográfiához kötik. Ezek közül azonban a valóságot egyik sem fedi teljesen.

A terminológiát angolszász körökben hármas értelmezésben használják, azaz a „*terminológia:* (1) terminusok, fogalmak és azok viszonyának vizsgálata; (2) terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására, valamint osztályozására és képzésére alkalmazott eljárások és módszerek összessége; (3) egy meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő rendszerezett terminusok összessége" (Fóris 2005a: 37). A terminológia hármas értelmezését (elmélet, módszertan és szógyűjtemény) feloldandó, a terminológia – mint modern diszciplína – atyjának tartott Eugen Wüster a *terminológiatan (Terminologielehre)* elnevezést is használta, amely a mai napig elsősorban német nyelvterületen használatos. A magyar szakirodalomban mindkét variáció előfordul. A modern terminológia kezdeteiről és Wüster két fő művéről – az eredetileg disszertációként megírt és 1931-ben megjelent *Internationale Sprachnormung in der*

Technik, besonders in der Elektrotechnik és a posztumusz publikált *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie* – részletes elemzést Zabóné Vargától (2012) olvashatunk. Wüster (1985) ez utóbbi írása címében már *általános terminológiatan (Allgemeine Terminologielehre)* szerepel.

Fontos tisztázni, hogy a modern terminológia nem a szaknyelvkutatás része, hanem **az alkalmazott nyelvtudomány önálló diszciplínája.** A szaknyelvkutatás és a terminológia kiindulópontja eleve különbözik. A szaknyelvkutatás a szaknyelveket (szakszókincset, grammatikai szerkezeteket, stílust stb.) nyelvészeti rendszerező megközelítéssel vizsgálja, a terminológia pedig a wüsteri alapelvekre építve a fogalmi rendszerhez illeszkedő terminusokat és azok fogalmi és terminológiai rendszerét elemzi, és eközben nem tekinthet el a nyelv és a szakismeretek egységétől (Oeser és Picht 1998: 343–346; Soglia 2002: 10).

A lexikográfiával vannak ugyan közös területei (pl. szótárszerkesztés, szakszókincs feldolgozása), de a terminológia alapvetően más szemléletmódot és módszereket alkalmaz. A lexikográfia a nyelvi jelből indul ki, a terminológia központi kategóriája viszont a ***fogalom*** *(1. táblázat).*

1. táblázat: A terminológia és a lexikográfia különbségeiről
(Fóris 2005a: 68 és Brekke 2001: 79 nyomán)

	Lexikográfia	Terminológia
Kiindulási pont	nyelvi jel	az adott tárgykörön belül adott fogalom mint absztrakt entitás
Mire keresi a választ?	Mit jelent az adott szó?	Vajon melyik terminus képviseli a fogalmat a legmegfelelőbb módon?
Megközelítési mód	szemasziológiai, azaz nyelvi jel alapú	onomasziológiai, azaz fogalomalapú (1. fogalom → jelölő)

A modern terminológia kezdetei az ún. terminológiai iskolák kialakulásához fűződnek, amelyek a XX. század ’30-as éveiben alakultak ki. A legismertebb ezek közül a bécsi, a prágai és a szovjet terminológiai iskola. A modern terminológiában napjainkban különböző irányzatokat lehet megkülönböztetni: a nyelvészeti-szabványosító, a fordításorientált és a nyelvpolitikai irányzatot (Soglia 2002: 11–14).

A terminológiai elveket és módszereket az ajánlásként működő szabványok is tartalmazzák (lásd erről részletesen Sermann 2013). A szabványosítás kezdetei is Eugen Wüster nevéhez kötődnek. Ő volt az, akinek tevékenységét az ISO *(International Organization for Standardization)* nemzetközi szervezete oly módon is elismerte, hogy 1947-ben az ISO/TC 37-es számú műszaki bizottságot életre hívta (lásd Fóris–Sermann 2010: 47, Zabóné Varga 2012: 277 írásait), amelynek titkárává Wüstert választották. Szintén érdemei közé tartozik a terminológiai rendezésre irányuló UNESCO-program elfogadása, és ezen belül 1971-ben a bécsi központú *Infoterm* (*International*

Information Centre for Terminology; www.infoterm.info) megalapítása, amely napjainkban is jelentős nemzetközi központ. Német nyelvterületen a terminológiának napjainkban is nagy hagyománya van, ezt bizonyítja a terminológiai adatbázisok megléte, vagy a több mint 25 éves múltra visszatekintő *Német Terminológiai Egyesület* (*Deutscher Terminologie-Tag e.V.*, azaz *DTT e.V.;* http://www.dttev.org/) működése és a RaDT (*Rat für Deutschsprachige Terminologie*; www.radt.org), vagyis a Német Terminológiai Tanács. De említésre méltó még a nemzetközi *European Association for Terminology* (*EAFT;* http://www.eaft-aet.net/en/home/) szervezete, illetve itthon szintén az UNESCO támogatásával létrejött *Magyar Terminológiai Társaság* (*MATT*; http://www.matt.hu/index2.htm), a Károli Gáspár Református Egyetemen működő *TERMIK (Terminológiai Kutatócsoport)* és a Pécsi Tudományegyetem *Terminológiai Dokumentációs Központja*.

3. A terminológus

A terminológia után lássuk, hogy mivel foglalkozik a terminológus. A terminológus semmiképpen sem „mindentudó öreg bölcs" – ahogyan a fordító feladata sem az, hogy terminusok behelyettesítésekor kizárólag a megérzéseire hagyatkozva önkényesen terminusokat „találjon ki" –, hanem sokkal inkább meghatározott elveket és módszereket követő **szakember,** aki az **elektronikus segédeszközök** világában is otthonosan mozog. A terminológus elméleti és gyakorlati szakembert egyaránt takarhat, bár létezik még mellette a kifejezetten gyakorlati terminológiai munkával foglalkozó szakembert jelölő **terminológiamenedzser** megnevezés is.

Nézzük, hogy a gyakorlati munkát végző terminológus tevékenysége miből áll. Amennyiben a terminológus nem az adott tárgykör szakértője is egyben, feladatait más szaktárgy szakemberével (pl. jogász, közgazdász, mérnök, orvos stb.), esetleg egy terminológiai munkacsoportban lévő több szakemberrel együtt látja el, de szüksége lehet informatikus és a nyelvi szakember (fordító, lektor) közreműködésére is. Előfordul tehát, hogy **koordinátorként** is működik, mert ritka, hogy munkája „one-man-show" lenne, sokkal inkább csapatmunka eredménye (Picht 2010). Ez nem azt jelenti, hogy a terminológus ne rendelkezne olyan nyelvi vagy tárgyi ismerettel, amely munkáját jelentősen megkönnyíti. A terminológus (vagy terminológiamenedzser) koordinátori-menedzseri szerepén túlmenően a vállalaton belül vagy külső **tanácsadóként** többek között a vállalati stratégia kidolgozásáért felelős, feladatát meghatározott keretek között végzi, amelyekhez szükséges az igények felmérése, a szakszókincsre vonatkozó nyelvi adatok kezelése, rögzítése és közzététele. A szoftverek kiválasztásáról és használatáról egyeztet, a terminológiai adatbázis felépítését, szerkesztését határozza meg, a megbízhatóság érdekében a terminológiai elvek és módszerek alkalmazását, érvényesülését felügyeli. Ezenfelül az adatok karbantartásáról, a célzott frissítésekről is

gondoskodik (Tamás 2012: 17–18). Tehát a mai értelemben vett terminológus igen **komplex feladatkört lát el,** nem csupán a szakszókincs elemzésével foglalkozik.

4. A terminológiai szemléletmód haszna

A fordítónak érdemes a terminológiai elveket és módszereket ismernie, egyfelől azért, hogy együtt tudjon működni a terminológussal, másfelől azért, hogy a minőség növelése érdekében önállóan is képes legyen a terminológiai elveket és módszereket alkalmazni. De miért hangsúlyos ennyire az elvek és módszerek ismerete?

Napjaink felgyorsult információs társadalmában a **terminusok és a fogalmak is gyorsabban változnak.** A politikai korrektség miatt nagyon körültekintően kell eljárnunk bizonyos terminusok használatakor, mint pl. a *fogyatékos* vagy a *fogyatékkal élők.* Ugyanakkor a fogalmak is változnak: például a jogszabályok módosításával változnak a *hungarikumokra* vonatkozó kritériumok. Sőt akár számos változás hozó fogalom is módosulhat, mint pl. a *közigazgatás*. A rendszerváltás előtt a *közigazgatás* és az *államigazgatás* fogalma a tanácsok központosított intézménye miatt megegyezett, de a helyi önkormányzatok megjelenésével ma már az *államigazgatás* a *közigazgatásnak* csak egy része, azaz az *államigazgatás* szinonimából fajfogalommá (alárendelt fogalommá) lett, miközben a *közigazgatás* ma már nemfogalom (fölérendelt fogalom).

Előfordulhat, hogy a fogalom néhány jellemzője és a terminus is egyszerre változik. Erre lehet példa a *nem vagyoni kártérítés* gyakran vitatott jogintézménye helyett használatos *sérelemdíj*, amelynek jogszabályi háttere módosult, és a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, azaz az új Ptk. (a továbbiakban Ptk.) egyik újdonsága. Eredetileg a *nem vagyoni kártérítés* által jelölt fogalom a kártérítési jogon belül létezett, de használatával elsősorban gyakorlati, ill. másodsorban dogmatikai jellegű problémák merültek fel, éppen ezért egyfelől elegendővé vált a kár bekövetkeztének bizonyítása, másfelől az átminősítés mellett döntöttek, és a fogalmat a kártérítési jog helyett a személyiségi joghoz sorolták[1]: „2:52. § *[Sérelemdíj]* (1) Akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért."[2]

Ami korábban tehát igaz volt, hogy a fordítók terminológia terén évtizedek fáradságos munkájával összegyűjtött tapasztalatai kincset értek, és azt gyakran akként is őrizték, ma már nem mindig állja meg a helyét. Bár a fentiek között szerepelnek diakrón, azaz történeti terminológiai elemzések is (lásd a *közigazgatás* fogalmának időbeli módosulása), a modern terminológia – ha a diakrón elemzés mellőzhető – elsősorban szinkrón jelenségekkel foglalkozik.

---

[1] http://elteonline.hu/kozelet/2014/04/30/amit-felreertesz-az-uj-ptk-ban-interju-szekely-laszloval/

[2] net.jogtar.hu (Ptk., XII. Cím, A személyiségi jogok megsértésének szankciói); http://www.jogiforum.hu/hirek/29026

Mielőtt áttérnénk a terminológiai szemléletmód bemutatására, ne feledjük, hogy nemcsak a fordító szempontjából a látszólag abszolút prioritást élvező **két-, illetve többnyelvű** terminológiai munka létezik, hanem az **egynyelvű terminológiai munka** legalább annyira fontos. Ez azért is ennyire hangsúlyos, mert először az adott nyelven, országon, kultúrán belül érdemes a fogalmat tisztázni, a fogalmak összehasonlítása csak azután következhet.

5. A terminológiai szemléletmód

A terminológiai szemléletmód alapja a **fogalomalapú megközelítési mód,** azaz elsőként a fogalmak jellemzőit kell elemezni, majd ezt követően lehet a terminusokat a fogalmakhoz hozzárendelni. A fogalmak a **definíciókban** jelennek meg, vagyis elsőként a fogalmak definícióit kell megkeresni vagy definiálásukra van szükség. Tehát a **szaktárgyi tudás** a terminológiában központi szerepet játszik. Ez a megközelítés az ún. origó, amely a terminológus gondolkodásmódjának alapját képezi.

A klasszikus terminológiai (más néven: logikai, analitikus) definíció az általánosabb, fölérendelt fogalom, azaz a nemfogalom és a fogalom egyedi jegyeinek megadásából áll: pl. „alperes: /polgári eljárásjog/. A polgári perben az a fél, aki ellen a kereseti kérelem irányul, aki ellen a pert a felperes megindította" (Bíró 2011: 14). A nemfogalom a „fél", a többi információ a fogalom egyedi, behatároló jegyeit mutatja meg. A gyakorlatban előfordul azonban, hogy a terminológusnak a definíció hiánya miatt az ismert jellemzőkből kell definíciót alkotnia vagy a definíció szerves részét képezi egy ábra (pl. műszaki és orvosi terminusoknál vagy növényhatározókban). A fogalmi összehasonlítás folyamatát ábrával is szemléltethetjük *(1. ábra).*

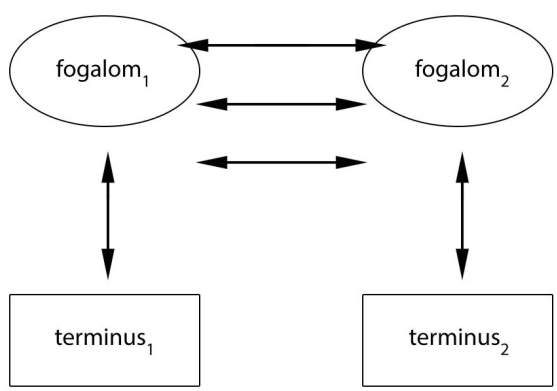

1. ábra: A fogalmi jegyek összehasonlításának folyamata
(Tamás 2010: 16, Tamás 2014a)

Az egyedi fogalmi jegyek összevetésekor derül ki, hogy pl. a *munkabaleset* és az *üzemi baleset* nem ugyanazt a fogalmat takarja, tehát nem egymás szinonimái. A *munkabaleset* „a munkavállalót a szervezett munkavégzés során vagy azzal összefüggésben éri, annak helyétől és időpontjától, illetve a munkáltató közrehatásától függetlenül. Ha tehát a munkavállaló a munkahelyén elcsúszik és eltörik a lába, munkabalesetet szenved." Az üzemi baleset pedig „társadalombiztosítási kategória, amelyet a munkabalesetnél szélesebb értelemben használunk, mivel magában foglalja a munkába vagy hazamenet közben előforduló úti baleseteket is" (Ferencz et al. 2013: 156). Tehát fölé- és alárendeltségi, azaz nem- és fajfogalom viszonyban állnak egymással.

Az **összehasonlítás elvégzésekor** érdemes megkeresni azt az egy vagy több megkülönböztető fogalmi jellemzőt, amely alapján a két fogalom elhatárolható egymástól. Erre jó példa a *kártérítés* és a *kártalanítás*. Mindkettő polgári jogi fogalmat takar. Míg a *kártérítés* jogintézményének jellemzője a *jogellenes magatartás*, addig a *kártalanítás jogszerű magatartás* következménye, amelyet pl. szükséghelyzet válthat ki, de a kárt ilyen esetben meg kell téríteni[3] (Székely 2008: 168–169). A „kártalanítás: /polgári jog/ Törvényes magatartással okozott vagyoncsökkenés […] megtérítése." A „kártérítés: /polgári jog/ A károkozás folytán a károsult vagyonában beálló értékcsökkenésnek –az elmaradt vagyoni előnynek –, továbbá annak a kárpótlásnak vagy költségnek a megtérítése, amely a károsultat ért vagyoni […] hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges." (Bíró 2011: 128).

A példákból látható, hogy a fogalmak összevetése sokszor komplex feladat. **Fordításkor** előfordulhat az is, hogy az összehasonlítás elvégzése előtt az ekvivalens terminusra már van valamilyen feltételezésünk, ezért nem pl. a nem- vagy a mellérendelt fogalomra, hanem rögtön a feltételezetten ekvivalens terminus definíciójára keresünk rá. A két- vagy többnyelvű terminológiai összehasonlításnál alapvető hozzáállás, hogy **ekvivalens terminusokat keresünk,** és nem fordítunk. Amennyiben 1:1-hez terminustalálathoz jutunk, akkor egyszerű **behelyettesítést** végzünk. Ha a két terminus között részleges ekvivalencia áll fenn, de a különbség nem jelentős, akkor **analóg fogalmat jelölő terminust** alkalmazhatunk. Ha a különbségek jelentősek vagy olyannyira jelentősek az eltérések, hogy nincs is mód az egybevetésükre, akkor ekvivalencia hiányáról beszélünk. Ez utóbbi esetben találkozhatunk a **szóképzés** kihívásaival, amely szintén fontos területe a terminológiának, és a fordítóknak is élniük kell vele. A terminológiai harmonizáció tág értelmezésében a fordító részéről végrehajtott harmonizációs eljárást **fordítói harmonizációnak** nevezhetjük. Ez alatt az egyes fordítók terminológiai szempontok alapján létrehozott egyéni megoldásait értjük, ame-

[3] A Ptk. XXVIII. Kártalanítás a jogszerű károkozásokért, 6:564. § *[A kártalanítás]* Ha jogszabály a jogszerűen okozott kárért kártalanítási kötelezettséget ír elő, a kártalanítás módjára és mértékére a kártérítésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni (net.jogtar.hu).

lyek célja a kismértékű azonosságot mutató fogalmak és jelölők összhangba hozatala (Tamás 2014a).

A fogalmak szintjén elvégzett vizsgálatot követően a terminusok szintjén a fordítási gyakorlatban többféle eljárási mód is alkalmazható. Gyakori pl. a főleg az angol nyelvből származó **kölcsönszók** használata (pl. *sales manager* vagy *sales menedzser*), de előfordul új szó képzése, **neologizmus** születése (pl. *key account manager* megfelelőjeként az *ügyfélkapcsolati menedzser* vagy mint a *paradicsom* és a *burgonya* kereszteződéséből született *TomTato*, avagy *pargonya*), esetleg **új rövidítés** megjelenése (pl. *HÉA*), ekvivalensként **összetett szó mint terminusjelölt alkotása** (pl. *cégnyilvántartó hivatal*), **tükörfordítás** (pl. *legjobb gyakorlat*) vagy **terminologizáció** (köznyelvi szóból szakszó: *egér, tűzfal*) (lásd még Tamás 2014a). A fordítások révén az új fogalmakra terminusjelöltek születnek. A terminus státus elnyeréséről azonban leginkább akkor beszélhetünk, ha a terminusjelöltet a szakmai közösség elfogadja, használja, rögzíti, elismeri és terjeszti (Cabré Castellví 2003: 30; Fóris 2005b: 51).

6. Kormány és kabinet: ekvivalensek?

Előfordul, hogy a terminusok a köznyelvbe a szaknyelvi fogalomtól eltérő módon épülnek be. Ez a *kormány* és a *kabinet* terminusok használatában is előfordul, amelyet a köznyelvben gyakran szinonimaként használnak. Magyarországon a *kabinet* a *kormány* segédszervei közé tartozik, tehát a fogalom nem azonos a *kormány* által jelölt fogalommal, mert a *kabinet* testülete az érintett miniszterekből és a miniszterelnök által normatív kormányhatározatban kijelölt személyből áll. A *kabinet* feladata a kormány ülését megelőzően a napirendi pontok döntési javaslataiban állást foglalni (pl. kiemelt fontosságú társadalompolitikai, gazdaságpolitikai vagy nemzetbiztonsági ügyekben), hogy ezáltal a *kormányt* tehermentesítse [Fazekas 2014: 160; lásd még: A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény 28. szakasz (1)–(2)].

A helyzetet tovább bonyolítja, ha megnézzük a *kabinet* terminus idegen nyelvi ekvivalenseit. A brit *kormány* és a *kabinet* szintén nem azonos fogalmat takar. A *kabinet* szűkebb testület, mert a miniszterelnök által kiválasztott miniszterekből áll, és munkáját hivatali típusú szerv *(Cabinet office)* segíti (Fazekas 2014: 146). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az Egyesült Államokban a *kabinet* különbözik a hasonló nevű angol testületektől, amely az elnök (aki egy személyben állam- és kormányfő) tanácsadó testületeként funkcionál. Tagjai az államtitkárok *(Secretary)*, illetve az Igazságügyi Minisztérium *(Department of Justice)* esetében a szervezet élén a legfőbb ügyészhez hasonló funkciót ellátó *Attorney General* áll. A kabinettagokat az elnök nevezi ki és menti fel, de tisztségüket a Szenátus (a törvényhozó hatalmat gyakorló Kongresszus felsőháza) erősíti meg (Fazekas 2014: 149). A *kabinet (cabinet)* szóalak országonként

különböző fogalmakat jelölhet, és bár a nyelvhasználatban leegyszerűsítve analóg fogalmakként esetleg meg is feleltethetők egymásnak, de az elemzés megmutatja, hogy kvázi-ekvivalensekkel van dolgunk. A nyelvi adatok rögzítésekor a terminológus a definíció feltüntetése mellett országkóddal és a részleges ekvivalencia megadásával ezt jelezheti. A fordító így valós mérlegelési helyzetbe kerül, és a többletinformációknak köszönhetően a kontextusnak megfelelő döntést hozhat arról, hogy azokat analóg fogalmakként egymással behelyettesítse vagy a figyelmet a különbségekre hívja fel.

7. A terminus

Ideje rátérnünk arra, hogy mi a terminus, hogyan definiálhatjuk és azonosíthatjuk be. Ha egy szövegben a terminusokat letakarjuk, akkor nehéz megállapítani, hogy pontosan miről szól a szöveg [A példa Picht (2010) nyomán készült]:

A [redacted] már évszázadok óta ismert [redacted]. [redacted] elleni [redacted] alkotója, de [redacted], [redacted] is előfordul. Kolostorkertekben találkozhatunk vele, híres a [redacted].

Magyarországra [redacted], eredetileg [redacted] erős, [redacted]. [redacted] alkotó [redacted]. Szögletes [redacted]. A [redacted] végén kicsi, [redacted] alkotnak [redacted]. A [redacted], [redacted] keresztben átellenesek, ezüstös [redacted] borítottak, mely a [redacted] csökkenti. Meg sem kell dörzsölni a [redacted], erős, [redacted] messzire érzik, még felhős időben is, napsütésben pedig szinte [redacted]. [redacted] igen gyakori, [redacted] együtt [redacted], mert állítólag távol tartja a [redacted], [redacted] nagyon jól érzi magát, de [redacted] is alkalmazzák. Júniusban [redacted], ekkor vágjuk le a [redacted].

Ha az egyéb szavakat rejtjük el, a szöveg lényege azonnal nyilvánvalóvá válik, csak a részletek vesznek el belőle:

[redacted] levendula [redacted] gyógynövény. Álmatlanság [redacted] teakeverékek [redacted], [redacted] szépségipari cikkekben, parfümökben [redacted]. [redacted], [redacted] Tihanyi őslevendulás.

[redacted] betelepítették, [redacted] mediterrán faj. Töve [redacted], fásodó, terebélyes bokrokat [redacted] félcserje. [redacted] szára merev. [redacted] szár [redacted], lila ajakos virágok [redacted] fürtöt. [redacted] levelek szálasak, ülőek, [redacted], [redacted] szőrrel [redacted], [redacted] párologtatást [redacted]. [redacted] leveleket, [redacted], aromás illatuk [redacted], [redacted] bódító. Kertekben [redacted], rózsákkal [redacted] ültetik, [redacted] levéltetveket, sziklakertekben [redacted], [redacted] ágyásszegélyként [redacted]. [redacted] virágzik, [redacted] [redacted] szárakat.

Végül lássuk a teljes szöveget:

> A levendula már évszázadok óta ismert gyógynövény. Álmatlanság elleni teakeverékek alkotója, de szépségipari cikkekben, parfümökben is előfordul. Kolostorkertekben találkozhatunk vele, híres a Tihanyi őslevendulás.
>
> Magyarországra betelepítették, eredetileg mediterrán faj. Töve erős, fásodó, terebélyes bokrokat alkotó félcserje. Szögletes szára merev. A szár végén kicsi, lila ajakos virágok alkotnak fürtöt. A levelek szálasak, ülőek, keresztben átellenesek, ezüstös szőrrel borítottak, mely a párologtatást csökkenti. Meg sem kell dörzsölni a leveleket, erős, aromás illatuk messzire érzik, még felhős időben is, napsütésben pedig szinte bódító. Kertekben igen gyakori, rózsákkal együtt ültetik, mert állítólag távol tartja a levéltetveket, sziklakertekben nagyon jól érzi magát, de ágyásszegélyként is alkalmazzák. Júniusban virágzik, ekkor vágjuk le a szárakat (http://novenyhatarozo.info/noveny/keskenylevelu-levendula.html).

Az elemzésből látható, hogy a terminusok felfoghatók **a szöveg kulcsfogalmainak,** információsűrűségük által tűnnek ki a szövegből. Kiválasztásukkor dönteni kell, hogy mi tartozik vajon a vizsgált tárgykörbe, azaz doménbe. A terminusok alapvetően nem formai szempontból szűrhetők ki a szövegből, hanem akkor, ha pragmatikai és kommunikatív egységként kezeljük őket (Cabré Castellví 1998: 81).

A gyakorlatban egy szöveg feldolgozásakor a terminusok kiválasztására **kézi és gépi kivonatolás**t egyaránt alkalmazhatunk. Lassúsága ellenére a kézi kivonatolás előnye, hogy a kivonatolást végző személy a szöveget alaposan megismerheti, míg a gépi (félautomatizált), nyelvészeti vagy statisztikai (vagy a kettő ötvözésére) működési elven funkcionáló kivonatoló szoftver előnye a gyorsaság. A terminusok szófajukat tekintve elsősorban főnevek, de lehetnek igék, melléknevek, határozószók vagy több tagból álló lexémák, kollokációk is (Wright és Budin 1997: 3).

A terminus (szakszó) a következőképpen határozható meg: **„egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja”** (Fóris 2005a: 37). A definíció szerint terminus pl. a *BL55* is, amely a sütőiparon belül használatos kódok egyike (B = búza, L = apró szemcséjű búzaliszt, 55 = a hamutartalom, azaz a korpatartalom jelzőértéke).

A fordítók, mert gyakran elsősorban kontextusban gondolkodnak, saját szószedet készítésekor hajlamosak arra, hogy a terminusokat ún. minimális kontextussal együtt rögzítsék, mint pl. a „*bank accounts*” ekvivalenseként „a cég pénzforgalmi jelzőszáma”, amely helyett elegendő lenne a „*pénzforgalmi jelzőszám*” vagy eleve olyan változatokat rögzítenek, mint „for the registrar” és „a cégjegyzékvezető helyett”, pedig a *registrar* és *cégjegyzékvezető* a terminusok. Az ilyen és hasonló kontextuális jellegű pluszinformációkat a terminológus a kontextusok közé helyezné. Természetesen a fordítók szűk időkeretek között dolgoznak, és a fenti módszerrel egyszerre több adatot képesek rögzíteni. A fordítóknál ez oly mértékben bevett szokás, hogy az Európai Unió Intézményközi Terminológiai Adatbázisa (IATE) is ezt az elvet követi, hacsak a keresőoldalon nem állítjuk be, hogy a kifejezésekre keressen rá, amelyet ezt követően más háttérszín emel ki.

A terminológusok a terminusokat tárgykörökbe, azaz doménekbe rendezve rögzítik. Egy-egy **domén** feldolgozásakor pedig elsődlegesen nem a hagyományos lexikográfiai módszereket követik, ugyanis nem alfabetikus vagy tematikus sorrend szerint dolgoznak. Az egy-egy doménbe és aldoménekbe tartozó fogalmakat és terminusokat a fogalmi és terminológiai rendszerek feltérképezésével és kidolgozásával választják ki. A terminusok egymástól való elhatárolása és egymáshoz kapcsolódása ábrázolható pl. táblázatok vagy gráfok formájában (lásd erről bővebben: Wüster 1985: 137–201). Ez megkönnyíti a fogalmak behatárolását, a fölé-, alá- és mellérendeltségi viszonyok megállapítását. A gráfok használatakor az osztályozás megkönnyítéséhez csomópontok (osztályozási szempontok) is beiktathatók. Lássunk erre két példát *(2. táblázat* és *2. ábra).* A *2. ábrá*n még külön érdekesség a kormányhivatal (pl. NAV mint kormányhivatal vs. fővárosi és megyei kormányhivatalok) és önkormányzat (helyi önkormányzat vs. köztestületi önkormányzat) többszöri előfordulása úgy, hogy más-más fogalmat takar.

2. táblázat: A szerződésmegszűnés módozatainak terminológiai behatárolása (Székely 2008:153, lásd még Tamás 2014b: 77).

	egyoldalú szerződésmegszűnés	*kétoldalú* szerződésmegszűnés
a *jövőben* hatályosuló szerződésmegszűnés	**Felmondás**	**Megszüntetés**
visszamenőleges hatályú szerződésmegszűnés	**Elállás**	**Felbontás**

A terminológiai segédeszközök köre tág, léteznek papír alapú és elektronikus szójegyzékek, terminológiai szótárak, a gyakorlatban a legkedveltebb és legelterjedtebb forma azonban az elektronikus, gyakran online elérhetőségű terminológiai adatbázis. Ez utóbbinak több változata is létezik, mint az adatbank, a tudásbázis vagy a terminológiai információs rendszer attól függően, hogy az adatbázist milyen további ismeretelemekkel bővítjük. A kínálat tehát igen széles, a „Trabanttól a Ferrariig" terjed.

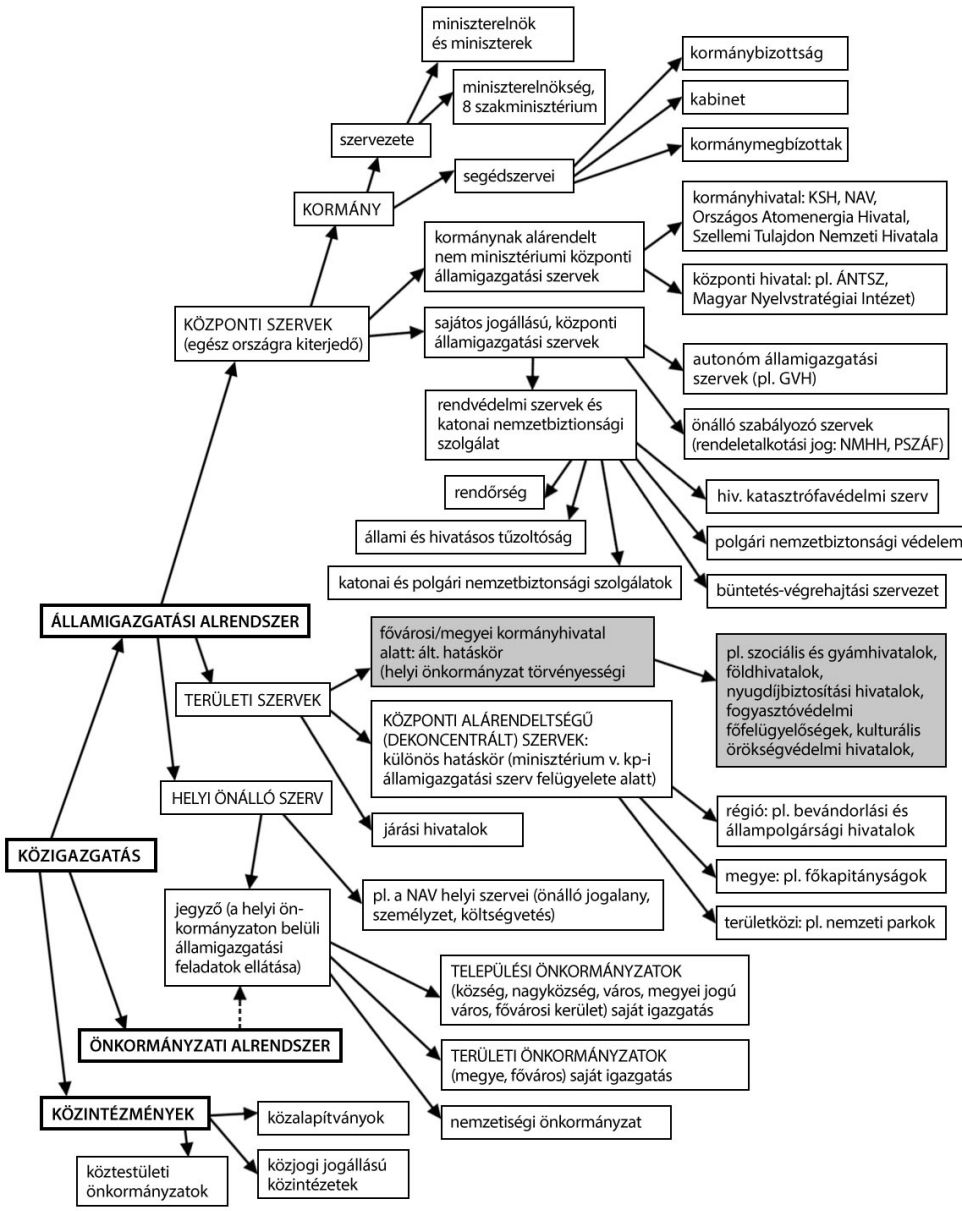

2. ábra: Magyarország közigazgatási rendszere napjainkban
(Fazekas 2014: 79–317 és Szegvári 2012: 25 nyomán)
(Köszönettel tartozom dr. Szegvári Péter alkotmányjogásznak, aki a gráfban szereplő adatokat szakmai szempontból ellenőrizte.)

8. Terminológiai adatbázisok

Pár évtizeddel ezelőtt még elektronikus terminológiai adatbázis készítéséhez saját szoftver kidolgozására is szükség volt, mára a nemzetközi piacon különböző **terminológiai adatbázis-kezelők** közül válogathatunk (pl. SDL Trados MultiTerm, qTerm, Déjà Vu X2, Webstar, Cross Term, MultiTrans, TermStar^{NXT}, LookUp, flashterm®, termXplorer, quickTerm, Tipp-Term®) (Tamás 2012: 7, Tamás 2014a). Ezek gyakran fordítómemóriákkal egy szoftvercsomagban kaphatók, bár a fordítók inkább ez utóbbi funkciót használják ki inkább. Általában az Excel-formátumban tárolt szószedetek adatainak konvertálását is lehetővé teszik. Önmagában ez csak az adatok importálása, ettől még nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett terminológiai adatbázisról. A terminológiai elvekkel és módszerekkel összhangban a terminológiai adatbázis központi eleme a definícióban megjelenő fogalom, a terminust a fogalomhoz rendelik hozzá.

A **különböző szerkesztési szintek** meglétét, és ezáltal a fogalomalapú szerkesztési mód megvalósítását mindkét hazánkban népszerű terminológiai adatbázis-kezelő **szoftver** (az SDL Trados MultiTerm és a qTerm) lehetővé teszi *(3. táblázat).* A globális nagyvállalatokra is jellemző a terminológiai adatbázisok alkalmazása, mint pl. az IBM esetében (Demeczky 2008). Ezek az adatbázisok általában nem publikusak. Egyre nagyobb számban találunk viszont **online elérhetőségű** terminológiai adatbázisokat, mint pl.: Termin, Termium Plus, SAPterm, IATE, TERMDAT, WebTerm, EOHS Term, bistro (Tamás 2012, 2014b), Cercaterm, Neoloteca, UBTerm, UPCTERM, EUSKALTERM ÉS ONCOTERM (Sermann 2013: 128–142). (Az elérhetőségeket lásd az elektronikus források alatt.)

3. táblázat: A terminológiai adatbázisok fogalomközpontú szerkesztési módjának gyakorlati megvalósulása a főbb adatmezőkkel (Tamás 2012: 11, 2014b)

SZINT	ADATTÍPUS
ENTRY LEVEL (BEJEGYZÉS SZINTJE)	domén, definíció és kódszám, szerkesztő adatai
INDEX/LANGUAGE LEVEL (NYELVI INDEXÁLÁS SZINTJE)	terminus és/vagy definíció
TERM LEVEL (TERMINUS SZINTJE)	terminus és/vagy a terminusra vonatkozó adatok

A terminológusok a terminológiai adatbázisok adatainak kidolgozásakor ugyanúgy doménekkel dolgoznak *(3.* és *4. ábra).* Az ezek eredményeként kapott fogalmi és terminológiai rendszerek ábrázolását esetenként a terminológiai adatbázis bejegyzései mellett közzéteszik. A viszonyoknak ez a típusú ábrázolása már az informatikai tudásmenedzsmenten belüli, a fogalmakat és viszonyaikat hálózatban összekötő ontológiákra emlékeztet.

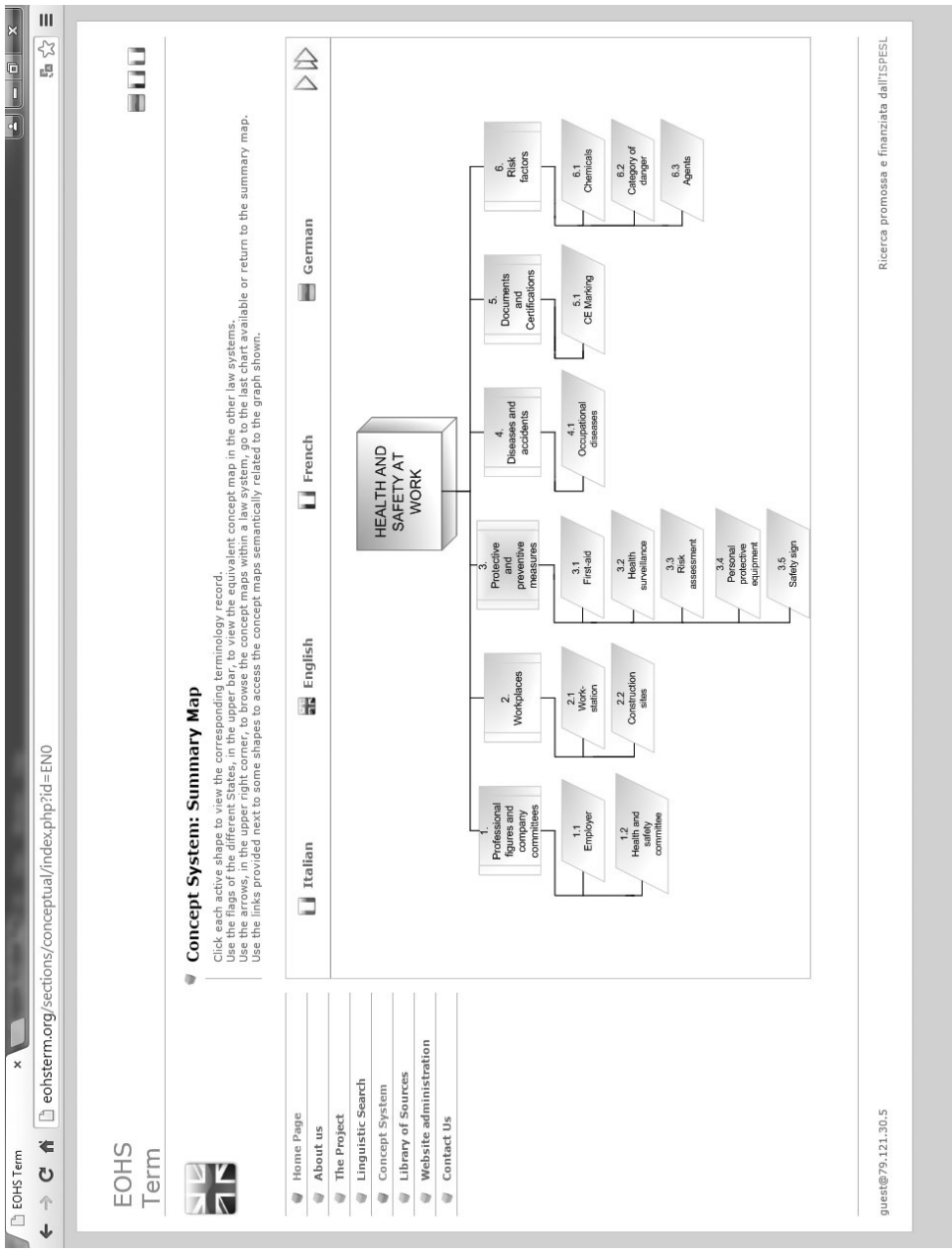

3. ábra: A terminológiai rendszerek ábrázolása az EOHS Term tudásbázisban (domén és aldomének)

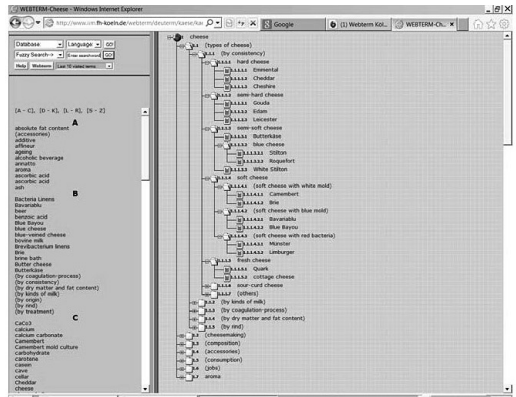

4. ábra: A terminológiai rendszerek közzététele a WebTerm terminológiai adatbázisban

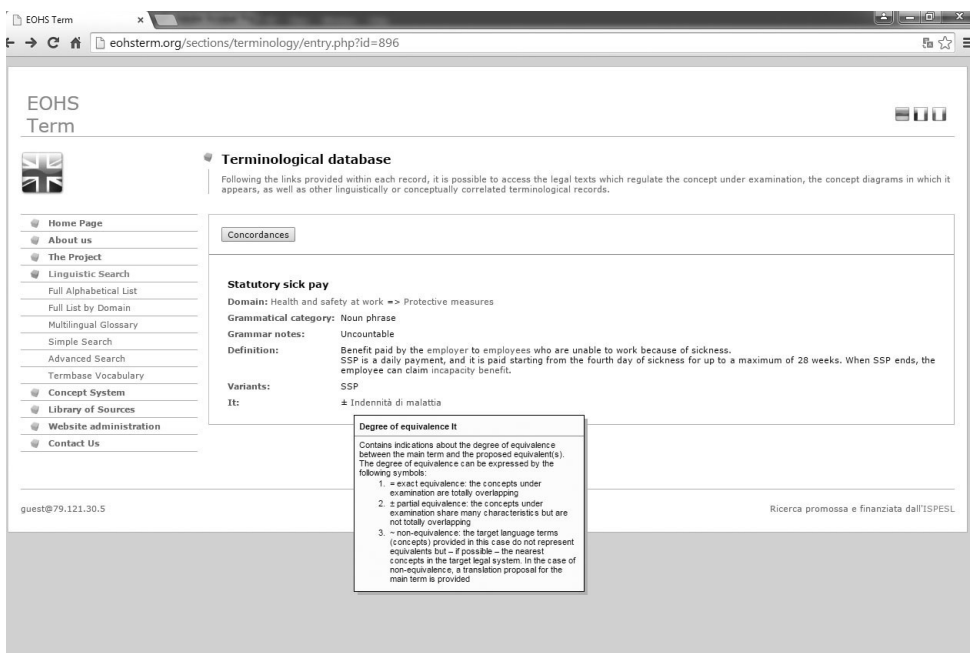

5. ábra: Az EOHS Term tudásbázis statutory sick pay terminusának bejegyzése

Nézzük meg, hogyan is néz ki egy **terminográfiai bejegyzés** (adatlap v. cédula) *(5. ábra)*. Az EOHS Term tudásbázis terminográfiai adatlapján szereplő **adatmezők** a következők: terminus, hiperlinkkel ellátott tárgyköri besorolás, nyelvtani jellemzők, definíció, annak forrása, jogszabályi hivatkozás, hiperlinkkel ellátott fogalmi háló, idegen nyelvi ekvivalensek, amelyeket az adott nyelvek rövidítése (ISO kódja) előzi meg. Fontos, hogy a terminográfiai bejegyzésekben a terminusok közötti ekvivalenciaszintet szintén jelölik. Ehhez az EOHS Term tudásbázisban különböző írásjeleket használnak: a teljes ekvivalencia jelöléséhez az egyenlőségjelet (=) választották, a részleges ekvivalenciát jele: ±, az ekvivalencia hiányát pedig a ~ mutatja. A jelek az ekvivalensek vagy kapcsolódó terminusok előtt szerepelnek, és a fő terminushoz való viszonyukat mutatják meg.

Az online terminológiai adatbázisokon kívül az interneten **elektronikus szótárak** és **közösségi terminológiai fórumok** is a fordítók rendelkezésére állnak. Ezek használhatósága, minősége terminológiai szempontból változó. Az elektronikus szótárak általában szemasziológiai szemléletmód alapján készülnek, a közösségi fórumok (lásd Proz.com, termwiki) csapdája pedig az, hogy a terminológiai szemléletmód még nem eléggé elterjedt ahhoz, hogy a fórumok bejegyzései valóban a terminológiai elvek (lásd onomasziológiai megközelítés) és módszerek (pl. szakemberrel való konzultáció vagy hiteles forrásanyag megfelelő feldolgozása) szempontjából is megbízhatók legyenek.

A terminológiai adatbázisok a **tudástranszfer** fontos **eszközei,** nem kizárólag fordítók számára készülnek, bár léteznek kifejezetten e célra létrehozott változatok is. Ezekre a segédeszközökre minden egyes ágazatnak és szakmának szüksége lehet. A többletinformációknak köszönhetően a fordítók munkáját megkönnyítik. Napjainkban egy emberöltő már nem elegendő az összes létező szakma elsajátítására, tehát egyfelől kapaszkodóként elvekre és módszerekre, másfelől megfelelő módon feldolgozott és közzétett ismeretekre van szükség.

9. A fordító által végzett terminológiai munka

Több oldalról is körbejártuk, hogy a terminológus milyen elvek és módszerek mentén dolgozik. De milyen terminológiai munkát végez vajon a fordító? A terminológiai munka különböző mélységeit nagyon jól szemlélteti Schmitz (2010, lásd még Tamás 2014a) csoportosítása, aki három alapvető terminológiai munkamódszert sorol fel:

- ad hoc terminuskeresés, más néven célzott keresés;
- szövegorientált terminológiai munka, mint pl. egy szöveg előkészítésénél;
- doménorientált terminológiai munka, azaz egy adott szakterület terminusainak rendszerezett feldolgozása.

4. táblázat: A terminológiai munka különböző mélységei

ad hoc (célzott) terminuskeresés	egy-egy felmerült probléma azonnali megoldása	fordító, terminológus
szövegorientált terminológiai munka	konkrét szöveg előkészítése	fordító, terminológus
doménorientált terminológiai munka	teljes domén, a fogalmi és terminológiai rendszer kidolgozása	terminológus

A *4. táblázat*ból látható, hogy a fordító leginkább célzott, esetleg szövegorientált terminológiai munkát végez. Az idő szorításában aligha kerül abba a helyzetbe, hogy a domén összes terminusát szakemberrel karöltve, a megfelelő forrásanyagra támaszkodva aprólékos részletességgel kidolgozza.

Az eddig leírtak alapján a fordító és a terminológus munkájának jellemzőit az alábbi táblázatban a következő módon foglalhatjuk össze *(5. táblázat):*

5. táblázat: A fordító és a terminológus tevékenységének összevetése
(Sager 2001: 251–255 nyomán Tamás 2014a)

Fordító	**Terminológus**
ad hoc terminológiai tevékenység	rendszerezett (szisztematikus) terminológiai tevékenység
szűk időkeret	időigényes tevékenység
a nyelvi jelből indul ki	a fogalomból indul ki
a fogalmakat izoláltan kezel	a fogalmakat fogalmi rendszerbe helyezi
az adott kontextusba illő megoldást keres	a kontextus példaként szolgál
szövegszintű vizsgálatot végez	doménben gondolkodik
esetleges a dokumentáció	folyamatosan dokumentál
szoftverhasználat: terminus-terminus találatot tartalmazó szószedet formájú terminológiai adatbázis (Word, Excel, esetleg fordítástámogató szoftverrel rögzítve), bár gyakran a fordítómemória használatára korlátozódik	szoftverhasználat: terminológiai adatbázis-építés a megfelelő fordítástámogató szoftverrel (előkészítő fázisban esetleg Excel-táblázat használata)
egyéni vagy csoportos tevékenység, de önálló munkavégzés	elsősorban csapatmunka eredménye

10. Összefoglalás

Bár a fordító az idő szorításában aligha járja be a terminológus időigényes, aprólékos útját, a helyes megközelítési mód azonban nagyban segítheti fordításkor a terminusok szintjén döntése meghozatalában. Ehhez a fordító számára támpontot jelenthet

a terminológiai szemléletmódot alkotó elvek (onomasziológiai elv), adatkezelési módszerek (pl. a definíciók alapján végzett fogalmi összehasonlítás, az ekvivalencia eseteinek ismerete) és a megbízható segédeszközök (terminológiai adatbázisok) ismerete és alkalmazása. Ez még abban az esetben is igaz, ha a fordító a szűk időkereten belül végzett célzott keresésnél a terminológiai szempontok betartására ügyel. Természetesen ideális esetben a fordító rendelkezésére terminológusok és szakemberek által karöltve naprakészen kidolgozott terminológiai adatok állnak, ami jelenleg a magyar terminusoknál még számos esetben a jövőbeni célok között szerepel.

Irodalom

Brekke, M. 2001. LSP Lexicography and Terminography: A Complementary View. In: Mayer, F. (ed.) *Language for Special Purposes. Perspectives for the New Millennium. Vol. 1., Linguistics and Cognitive Aspects, Knowledge Representation and Computational Linguistics, Terminology, Lexicography and Didactics.* Tübingen: Gunter Narr. 179–187.

Cabré Castellví, M. T. 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications.* (Terminology and Lexicography Research and Practice I). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 194–213.

Cabré Castellví, M. T. 2003. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology* IX(2): 163–200. [megjelent fordításban 2008-ban (ford.: B. Papp E.): A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam 1. szám, 11–42.]

Demeczky J. 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam 2. szám, 189–204.

Fóris Á. 2005a. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.

Fóris Á. 2005b. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány* 8. évfolyam, 2. szám, 41–53.

Fóris Á., Sermann E. 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam 1. szám, 41–54.

Oeser, E., Picht, H. 1998. Terminologieforschung in Europa: ein historischer Überblick. In: Hoffmann, L., Kalverkämper, H., Wiegand, H. E. (Hg.) *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft.* Berlin, New York: Walter de Gruyter. 341–347.

Picht, H. 2010. *Introduction to Terminology Theory*. Elhangzott: International Terminology Summer School (TermNet). University of Vienna, Center of Translation Studies, 24–28 May 2010.

Sager, J. C. 2001. Terminology – applications. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York, London: Routledge. 251–255.

Schmitz, K-D. 2010. *Applied principles of terminology work*. Elhangzott: International Terminology Summer School (TermNet). University of Vienna, Center of Translation Studies, 24–28 May 2010.

Sermann E. 2013. *A terminológiai szabványosítás és terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai.* Doktori értekezés. Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest. (Kézirat).

Soglia, S. 2002. Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, L., Scarpa, F. (a cura di) 2002. *Manuale di terminologia*. Milano: Hoepli. 9–25.

Tamás D. 2010. A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz–magyar nyelvpár esetében. Doktori értekezés. ELTE, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program, Budapest. (Kézirat).

Tamás D. 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* 14. évfolyam 1. szám, 5–20.

Tamás 2014a. *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Fordítástudományi értekezések 1. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.

Tamás D. 2014b. A közigazgatási és jogi szakszövegek fordításának terminológiai vonatkozásai. *Glossa Iuridica* 1. évfolyam 1. szám, 74–84.

Wright, S. E., Budin, G. 1997. *Handbook of Terminology Management*, Vol. 1., Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Wüster, E., Bauer, L. (Hg.) 1985. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie.* (2. Aufl.) Copenhagen: HEPU-tryk.

Zabóné Varga I. 2012. Eugen Wüster két fő művének összehasonlítása. *Magyar Terminológia* 5. évfolyam 2. szám, 260–283.

Források

Bíró E. 2011. *Szótár a joghoz.* Budapest: Jogismeret Alapítvány.

Fazekas M. (szerk.) 2014. *Közigazgatási jog. Általános rész I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Ferencz J., Göndör É., Gyulavári T., Kártyás G. 2013. *Munkajogi alapismeretek*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Záróvizsga felkészítő-segédlet – közigazgatási jog. 2012. Átdolgozta: Szegvári, P. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási jogi és Pénzügyi jogi Tanszék. (Kézirat). (file:///C:/Users/s3000/Downloads/Zarovizsga_tansegedlet_A_tetelek_2013.04.15..pdf – 2014.06.22.)

Székely L. 2008. *Magyar Polgári jog. A polgári jog alapjai*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.

Jogszabályok:

2010. évi XLIII. törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról (net.jogtar.hu) [2014. június 11.]
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) [2014. június 11.] (net.jogtar.hu)

Elektronikus források

Terminológiai adatbázisok:

external.kim.gov.hu [2014. június 10.]
http://eurac.edu/bistro [2014. június 10.]
www.eohsterm.org [2014. június 7.]
http://iate.europa.eu [2014. június 11.]
http://www.iim.fh-koeln.de/webterm/external.kim.gov.hu [2014. június 11.]
www.termdat.ch [2014. június 10.]
http://www.terminologia.it/restricted/index.php. [2014. június 12.]
http://www.termiumplus.gc.ca [2014. június 12.]
www.sapterm.com [2014. június 10.]
http://www.termcat.cat/ [2014. június 10.]
http://www.ub.edu/slc/ubterm/td_Arrencada.html [2014. június 10.]
http://ugr.es/~oncoterm/http://unterm.un.org/ [2014. június 10.]
http://www.upc.edu/slt/upcterm/ [2014. június 11.]
http://www1.euskadi.net/euskalterm/ [2014. június 10.]

Egyéb elektronikus források:

http://www.dttev.org/ [2014. június 7.]
http://www.eaft-aet.net/en/home/ [2014. június 7.]
http://elteonline.hu/kozelet/2014/04/30/amit-felreertesz-az-uj-ptk-ban-interju-szekely-laszloval/ [2014. június 8.]
www.infoterm.info [2014. június 7.]
http://www.matt.hu/index2.htm [2014. június 7.]
www.proz.com [2014. június 12.]
http://www.jogiforum.hu/hirek/29026 [2014. június 8.]
http://novenyhatarozo.info/noveny/keskenylevelu-levendula.html [2014. június 9.]
www.radt.org [2014. június 7.]
www.termwiki.com [2014. június 12.]

Projektmenedzsment

Földes Annamária
E-mail: foldes.annamari@gmail.com

1. Bevezetés

A projektmenedzsment szemléletmódját a projekthez és annak vezetéséhez való **stratégiaorientált** gyakorlati megközelítés határozza meg. A fordítóirodai projektmenedzser a projekt életciklusa során több funkciót lát el egy személyben. Klasszikus értelemben vett polihisztor, aki jelentős szerepet játszik a nyelvi szolgáltatók projektjeinek sikerességében.

Görög (2008) a **projekt sikerét** több kritérium mentén határozza meg, melyeket akár kvalitatív (elégedettség, elfogadottság), akár kvantitatív (költséghatékonyság, ráfordított idő) alapján is mérhetünk. Görög a sikeresség értelmezéséhez áttekinti könyvében számos szerző (Wateridge, Atkinson, Baccarini, Cooke, Davies, Pinto, Kharbanda, Hormozi, Dube, Yeo, Jing, Clarke) megközelítését, és az ő tanulmányaik alapján a következő tényezőket tekinti bármilyen, tehát nem csak fordítási projekt, meghatározó sikerkritériumának:

- projekteredmény tartalmának pontos meghatározása,
- folyamatos kommunikáció a projekt minden résztvevője között, a szükséges információk átadásával,
- a projekt stratégiai céljainak egyértelmű meghatározása,
- reális idő-, erőforrás-, költségtervezés,
- a projekt menedzserének és a projekten dolgozó csoport tagjainak szakmai felkészültsége,
- a munka kockázatának feltérképezése és kezelésük módszertani megközelítése,
- változásmenedzsment.

Ezen tényezők azonosítása a projektmenedzser feladata. Fontos figyelembe vennünk, hogy adott körülmények között minden projekt egyedi, összetett és megismételhetetlen. Ez a projektgazda munkáját nehezíti, hiszen a tényezők minden esetben egyedi elbírálás alapján kell hogy prioritást élvezzenek (Kenneth et al. 2008, PMI 2013).

2. A fordítópiaci projektmenedzser szerepei

A projektmenedzser kifejezést gyűjtőfogalomnak tekinthetjük, hiszen a projektek életciklusa során **számos szerepben** kell tevékenykednie, többfunkciós résztvevője

a feladatnak. Egy személyben vezető, nyelvész, nyelvi mérnök, kiadványszerkesztő, informatikus, értékesítő, ügyfélkapcsolati menedzser, adminisztrátor, felelős a fordítókért, lektorokért, pénzügyekért, a minőség ellenőrzéséért, de időnként tanár, pszichológus is.

Elengedhetetlen, hogy a projekt megvalósítása során minden pillanatban képes legyen a változások követésére és reagál, ha a helyzet úgy kívánja akár átszervezéssel, újratervezéssel. Szakmai felkészültsége mellett jó kommunikátor, képes precízen dolgozni egy folyamatosan változó környezetben, rugalmasan kezeli a feladatokat, priorizál azok között és nem utolsósorban, csapatban gondolkodik, döntéseiért mindig vállalja a felelősséget. A felsorolás közel sem teljes, de így is jól mutatja, hogy mennyire sokrétű embert kíván ez a feladat. A következőkben a fordítóirodai projektmenedzser egyes funkcióiban betöltött szerepéről írok, a gyakorlati megvalósítás felől megközelítve, a projekt életgörbéje mentén haladva.

2.1 Értékesítő

A legtöbb nyelvi, illetve nem nyelvi feladat az ügyfél **ajánlatkérésével** kezdődik. Ilyenkor a projektmenedzser első interakcióba lép az ügyféllel. Kiemelt fontosságú, hogy az ügyfél bizalma már a projekt indítását megelőzően megalapozott legyen. Fontos, hogy a válasz hangvétele illeszkedjen az ügyféléhez, érezze a hozzáértésünket a kérdéseinkben, hiszen ezek is befolyásolják az ő döntését, nem csak és kizárólag az ár.

A feladat értelmezését követően a fordítóiroda munkatársa **felméri a projekt megvalósíthatóságát,** az erőforrásokat (belső és külső kollégák kapacitása és a technikai erőforrások együttese), majd ezt követően elküldi az ajánlatot a szolgáltatás tartalmának leírásával együtt, az ügyfél kéréseinek figyelembevételével. Az **árazás** történhet az ügyfél és a szolgáltató közötti korábbi megállapodások szerint, de egyedi elbírálás alapján is. A bevett hazai és nemzetközi gyakorlatnak megfelelően legtöbbször a lektorált szakfordítást forrásnyelvi szóalapú elszámolásban kalkulálják, így a megrendelő rögtön a végleges árat látja, nem egy előzetes becslést. Az egyéb nyelvi vagy nem nyelvi (pl. multimédia vagy kiadványszerkesztés) feladat esetében óradíjban határozzuk meg a munkadíjat. Vannak természetesen olyan esetek, amikor a feladat komplexitása miatt az egész projektre adunk egy csomagárat.

2.2 Pénzügyes

A folyamat legelején az ügyfél ajánlatkérésére kereskedelmi és szakmai ajánlattal válaszolunk. Ez határozza meg **a projekt költségvetését,** azt az összeget, amivel gazdálkodhatunk. A tervezés során a résztvevők munkaidejének költsége mellett számolnunk kell az iroda fenntartási költségeivel, és a fenntartásban részt vevők bérével is, ha ezek nem is jelentkeznek közvetlenül a projekt megvalósítása során elköltött összegben. Pénzügyi teendők továbbá a projekt leadását követően is felmerülnek,

a számla kiállítása az ügyfél számára is a projektmenedzser feladata néhány szolgáltatónál. Az árajánlat elfogadását követően a nyelvész funkció kap domináns szerepet.

2.3 Nyelvész

Már az árajánlat elkészítése során fel kell mérni, hogy milyen **szakterületre** sorolható be a szöveg, mivel csak így lehet az erőforrásokkal előzetesen tervezni. Egy jogi szöveg esetén például a projektmenedzser előzetesen érdeklődik a jogi szakfordítóknál a kapacitásukról, ehhez azonban nyelvészeti, fordítói ismeretekre van szüksége, hogy meg tudja állapítani a szövegről, hogy mely jogi területre szakosodott fordítókkal kell felvennie a kapcsolatot.

A feladat hatékony elosztásához nélkülözhetetlen a fordítók ismerete. A megrendelést követően a szöveg alaposabb tanulmányozása következik, gyakran fordítók bevonásával. Információra van szükség a tervezéshez arról, hogy szükséges-e terminológiát egyeztetni az ügyféllel vagy van-e már esetleg előzménye a szövegnek, amely felhasználható vagy felhasználandó az új feladatnál.

A szakterületen túl a **speciális nyelvi igényekben** is meg kell állapodni, például az adott nyelv melyik regionális változatát kéri az ügyfél (pl. amerikai vagy brit angol), ehhez kell a lektort párosítani majd. A terminológiai kérdések tisztázása tehát szintén a projektmenedzser felelőssége, illetve az is, hogy nagyobb volumenű munka esetén bevon-e nyelvi vezetőt, aki a fordítási kérdéseket tisztázza a több fordítóból álló csapat tagjaival. A következő állomás a fordítás technikai lebonyolításának tervezése.

2.4 Nyelvi mérnök

A technikai megvalósítás tervezésének alappillére a **fordítást támogató eszköz kiválasztása.** Minden fordítást szolgáltató iroda dolgozik szoftverekkel a folyamatok optimalizálása érdekében, hiszen ezek teszik lehetővé a gyorsabb, hatékonyabb, konzisztens munkavégzést. Ezek használatát minden esetben a projektmenedzser dönti el. Döntésében szerepet játszik a projekt előzménye, de esetlegesen a fordító vagy az ügyfél preferenciája is. Ennek az eszköznek a segítségével elemzi már az árajánlathoz is a szöveget, hogy meg tudja határozni a szöveg pontos mennyiségét, a fordítási memória találatait. Ekkor lép előtérbe a kiadványszerkesztő (DTP-s) énje a projektgazdának, hiszen a speciálisabb fájlformátumok és a fordítástámogató eszközök kapcsolatáról kell, hogy alapismeretekkel rendelkezzen.

2.5 Kiadványszerkesztő

A technikailag összetett dokumentumkezelési feladatoknál (pl. kiadványszerkesztés InDesignban vagy FrameMakerben, XML-alapú tartalomkezelő rendszerek, HTML-alapú súgórendszerek fájljai stb.) nem a technikai kivitelezés okozhat nehézséget, hiszen ezt a feladatot az erre szakosodott kollégák látják el. A kihívást **a résztvevők**

munkájának összehangolása, párhuzamos szervezése jelenti. Az utolsó pillanatban kért változtatások átvezetése, a hiányzó betűkészletek és grafikák mind veszélyeztethetik a határidőt, és azonnali intézkedést igényelnek, ezért kell erre is felkészülni.

Nem minden fordítandó szöveg érkezik szerkeszthető formában. Bár nem a projektmenedzser feladata ezek szerkeszthetővé tétele a fordítástámogató eszközök használatához, de a gyakorlatban előfordul, hogy kisebb fordításszolgáltatóknál ez is a projektmenedzser napi munkájának része. A fordítóirodák általában fordítástámogató eszközökhöz előkészített fájlokkal keresik meg a fordítókat, ezért ha nincs rá egyéb belső erőforrás, akkor a projektmenedzser a kiadványszerkesztő cipőjébe bújik.

Olyan is előfordulhat, hogy a fordítás leadását megelőzően a minőség-ellenőrzés során történő változtatás módosítja a formázást, de már nincs lehetőség a kollégákat segítségül hívni, ilyenkor azonnal kell beavatkozni, ehhez szintén szaktudásra van szükség. Az erőforrások tervezésének fontos része a fordítók és lektorok kiválasztása. Ilyenkor a vendormenedzseri feladatok következnek.

2.6 Vendormenedzser

Az adott szöveghez, szakterülethez kell kiválasztani a **megfelelő szaktudással, gyakorlattal rendelkező kollégákat** úgy, hogy a projekt költségvetésével is számolunk. Előfordul, hogy az alacsonyabb költségvetésű projektekhez nem tudjuk a legmegfelelőbb szakembert választani annak magasabb díjazása miatt.

Ha voltak kapcsolódó előzményprojektek, akkor az azokon dolgozó szakemberekkel veszik fel a kapcsolatot legelőször. Időnként az ügyfél próbafordítás során kiválasztja a fordítói csapatot, tehát az általuk preferált fordítói és lektori gárda kapacitásával tervezhetünk csak. Ritkább nyelvkombinációk esetén azonban gyakran kell új fordítókat bevonni a projektbe, ami újabb kihívást jelenthet. Amennyiben a kiválasztott fordítóval új az együttműködés, akkor a szerződéses feltételek egyeztetése, beleértve a díjazást is, a projekt vezetőjének a feladata, amennyiben ennek a funkciónak nincs külön gazdája az irodában.

Olyan fordítóval és lektorral fog szívesen és gyakran dolgozni a projektmenedzser, aki szakterületi és nyelvi jártasságán túl alapos, precíz, az instrukciókat mindig követi, együttműködő és elérhető. Megbízhatósága abban is megmutatkozik, hogy csak akkor vállal el egy munkát, ha azt valóban el tudja adott határidőre készíteni. Az ilyen fordítóval stabil együttműködés alakul ki és akkor is keresni fogja a szolgáltató munkatársa, ha korábban nem ért esetleg rá több munkára, mert tudja, hogy felelősen hozza meg a döntéseit a minőségi munka elvégzése érdekében. Az újonnan csatlakozott fordító vagy lektor nem minden esetben ismeri az adott fordítástámogató eszközt és az iroda elvárásait pl. a lektorálással kapcsolatosan, nem mindig sikerül azonnal az előkészített fájllal elkezdeni a munkát. Ebben az esetben az informatikus projektmenedzser segíti az akadályok elhárítását.

2.7 Informatikus

MemoQ vagy Trados Studio telepítésében, használatában gyakran kérnek segítséget a fordítók. Ilyenkor a projektmenedzser támogatja praktikus tanácsokkal, gyakorlati tippekkel a kollégát, néha távoli eléréssel **hárítja el a technikai akadályokat.** Mindez csak úgy kivitelezhető, ha magabiztos, gyakorlott felhasználóként, az esetleges kérdésekre felkészülten tud támogatást nyújtani a projektvezető. A fordítónak, lektornak elsőre, néha másodszorra sem mindig egyértelmű ezek használata, így a közös munka és a bizalmon alapuló munkakapcsolat alappillére lehet ez a fajta segítségnyújtás. Ilyenkor nemcsak informatikai ismeretek, de a tanári attitűd is hasznos.

2.8 Tanár

A kommunikáció fontossága már többször előkerült a fentiekben. Nem elég azonban felismerni a helyzeteket és a megfelelő csapattaggal kommunikálni, hanem fontos a kommunikáció tartalma és az, hogy a magyarázat érthető, világos legyen, támogassa a feladat pontos elvégzését a kezdetektől. A projektmenedzsernek nemcsak a **projektcsapat tagjainak** kell egyértelmű instrukciókat adnia, de az **ügyféllel** folytatott egyeztetés során is az érthetőségre kell törekednie a folyamat leírása, illetve a kérdések, terminológiai dilemmák megvitatása során. A projektmenedzser tehát akár egy jó tanár, pontosan fogalmaz, egyértelműen instruál, megfelelő információkat ad át és **türelmesen segít, tanít, magyaráz.** Úgy tervezi meg a folyamatot, hogy minden lépést átgondol, felméri az esetleges problémákat, megoldási javaslatokat ad, de nem végzi el a feladatot a résztvevők helyett.

2.9 Minőségellenőr

A fordítóirodai projekt életciklusára visszakanyarodva, az ügyfél megrendelését tehát mindig egy alapos, körültekintő, precíz, átgondolt és felelősségteljes tervezés követi, a feladatok felelőseinek kijelölésével. A szöveg előkészítését, a technika és a fordítók, lektorok kiválasztását követően folyamatosan követni kell a részfolyamatokat. Az elkészült fordítás a minőség-ellenőrzésen esik át. Ekkor ismét **nyelvészként,** illetve **kiadványszerkesztőként** dolgozik a projekt menedzsere. Ez a részfolyamat soha nem maradhat ki a magas minőség biztosítása érdekében.

A **technikai lehetőségeken** (fordítást támogató eszközök beépített ellenőrző eszközei) túl az **emberi tudás** kap ismét kiemelt szerepet. A projektmenedzsernek ellenőriznie kell gyakran olyan fordításokat is, amelyek számára nem ismert karakterkészlettel készültek. Ilyen esetekben mindig tanulmányozza az adott nyelv speciális sajátosságait, hogy például a francia ékezetek, vagy a thai hangsúlyjelek a helyükön legyenek, de akár egy cirill betűs vagy kínai szövegben is fel kell tudnia ismerni a hibákat. Ezekben a szövegekben is ellenőrizhetők a nevek, a számok, a bekezdések. Ha ezekben hibát észlel a projekt vezetője, akkor segítséget kér az ellenőrzéshez az

ezeket a nyelveket ismerő kollégáktól, a fordítótól vagy lektortól, illetve néha egy független nyelvésztől.

2.10 Ügyfélkapcsolati menedzser

A teljesítést követően a szállítás következik. Ilyenkor az ügyfélkapcsolati menedzser bőrébe bújik a projektgazda. A projektmenedzser nemcsak egyszerűen leszállítja a munkát, hanem **visszajelzést kér az ügyféltől** a következő projektekre való felkészülés jegyében. Ápolja a kapcsolatot, akár néhány visszajelző sorral vagy egy rövid telefonbeszélgetéssel. Ez biztosítja a bizalom elmélyítését és egy stabil munkakapcsolat, kiegyensúlyozott együttműködés fenntartását.

Az ügyfél visszajelzése még nem zárja le a projektet, hiszen ilyenkor következik az értékelés, a **fordítónak visszajelzést küld** a lektor és/vagy az ügyfél véleményével. Elégedett ügyfél véleményét legalább annyira fontos továbbítani, mint az esetleges negatív visszajelzést. Mind a kettő a közös munka mutatója, eredménye, ezért az ügyfél és projektcsapat kommunikációjának elengedhetetlen része. Ezzel tudjuk a hírnevet ápolni, az együttműködés nem csak mindig kellemes részét is kezelni és a stabilitást fenntartani. **A projekt lezárása** az archiválással, valamint a fordítási memória karbantartásával zárul, hiszen minden projekt lezárása egyben a következőre való felkészülés elejét is jelenti.

2.11 Adminisztráció

Azt gondolnánk, hogy az adminisztráció másodlagos tényező, gyakran a feszes tempójú, egymás mellett futó projektekkel zsonglőrködő projektmenedzser nyűgnek érzi. Ahhoz, hogy mindig tudjon mindenre reagálni, fontos az egyes lépések folyamatos követése. Ezt vagy az **erre a célra kialakított projektmenedzsment rendszerben** végzi a projekt gazdája, vagy saját módszereivel követi az eseményeket, ami a füzettől az online vagy offline szoftverek használatáig változatos képet mutat. Az adminisztráció részét képezi még néhány pénzügyekkel kapcsolatos teendő elvégzése is.

Az előzőekben röviden összefoglaltam, hogy mely szakmák ötvözése a projektmenedzseri, a teljesség igénye nélkül megemlítettem a fordítóirodai projekt résztvevőit is. A pszichológussal szeretném zárni a felsorolást.

2.12 Pszichológus

Sokféle szereplővel, feladattal és problémákkal találkozik a projekt vezetője. Ezekhez kulcsot kell találni, kezelni kell helyzeteket, amihez szüksége lesz **beleérző képességre**, **nyitottságra** a másik meghallgatásához, és tudni hallani és meghallgatni, akár egy pszichológus vagy barát.

Előfordulhatnak olyan váratlan események, helyzetek, amikor a „pszichológus projektmenedzser” segíti át a fordítót, tolmácsot vagy a projekt bármely résztvevőjét

a helyzeten azzal, hogy **megküzdési mechanizmusainak** széles skáláját felhasználva oda tud figyelni az egyedi esetekre, és nem gépként kezeli a csapattagokat. Ez a szerepkör talán az egyik legnehezebb, mert könyvből nem tanulható eszközöket kell alkalmaznia a projektmenedzsernek.

3. Összegzés

Összegezve elmondhatjuk, hogy egy **sokszínű,** de gyakran embert próbáló szerepről beszélünk, amikor egy projekt vezetőjét, a projektmenedzsert próbáljuk jellemezni. Vezetőként kell minden helyzetben, gyakran idő- és erőforráshiány nyomása alatt dolgoznia, miközben felelősségteljesen, megfelelően prioritások kijelölésével, a siker kritériumait folyamatosan átgondolva önállóan dönt. Ehhez pedig elengedhetetlen egy csepp **humor,** mely időnként minden tudásnál és problémamegoldó mechanizmusnál többet ér.

Irodalom

Görög M. 2008. *Projektvezetés*. Budapest: Aula Kiadó.

Kenneth, A., McKethan, K. A., Jr., White, G. 2008. Project management for the freelance translator. *Multilingual* 19(5): 31–36.

PMI. 2013. *Projektmenedzsment útmutató (PMBOK® Guide) 5. kiadás.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Vendormenedzsment

Wagner Veronika
E-mail: veronika.wagner@espell.com

1. Bevezetés

A Professzionális Fordításszolgáltatók Egyesülete (Proford) röviddel a megalakulása után, 2013 februárjában, a vendormenedzsmentről tartotta első workshopját. A meghívó kapcsán érkezett visszajelzésekből akkor egyértelműen kiderült, hogy a magyar szabadúszó fordítók többsége számára nem ismert ez a **fordítóirodai funkció,** illetve maga a fogalom sem. Bizonyos körökben visszatetszést keltett az angol elnevezés, és parázs vita alakult ki arról, hogy helyes-e, szabad-e a nyelvszakmában ilyen és hasonló, a nemzetközi környezetben használt angol elnevezéseket átvenni, vagy ragaszkodnunk kellene ezek magyarításához. Egy nemzetközi környezetben dolgozó fordítócég számára mindenesetre az angol elnevezés megtartása a legkényelmesebb megoldás, bár találkozni lehet olyan magyarításokkal, mint például a **fordítókoordinátor** vagy a **fordítói kapcsolattartó.**

Fontos megemlíteni, hogy a vendormenedzsment nem feltétlenül egy pozíciót jelöl, mert a vendormenedzsment körébe sorolható feladatok minden nyelvi szolgáltatónál jelen vannak. Elkülönült vendormenedzseri pozíció általában csak egy bizonyos méret felett, és többnyelvű fordítócégek esetében jelenik meg. Ez azért is van így, mert a vendormenedzser közvetlenül nem termel profitot, bár a fordítói díjak optimalizálása révén hozzájárul a cég hatékony és eredményes működéséhez. A továbbiakban a vendormenedzsment körébe tartozó feladatok bemutatása következik a fordítóiroda más alkalmazottaival való együttműködés kontextusába helyezve.

2. A vendormenedzsment körébe tartozó feladatok

Ahogy már utaltam rá, az alábbiakban részletezett feladatok többségét akkor is el kell látni egy fordítócégben, ha nincs külön vendormenedzser. Magyarországon jelenleg talán négy-öt olyan fordítócég van, ahol külön funkcióként jelenik meg a fordítói csapat menedzsmentje. A többi cégnél feltehetőleg a projektmenedzserek végzik el az alapvető és feltétlenül szükséges feladatokat. A vendormenedzser feladatait a következő csoportokra oszthatjuk:

- a fordítók, lektorok és tolmácsok kiválasztása, szerződéskötés,
- az aktív fordítók, lektorok és tolmácsok teljesítményének nyomon követése, a minőségbiztosítás szervezése, kritikus kommunikációs helyzetek kezelése.

Mivel a kezdő fordítók számára talán az első lépések a leginkább érdekesek, elsősorban a kiválasztás során tekintetbe vett szempontokat részletezem, a másik pontban említett feladatokra csak röviden térek ki.

A részleteket illetően nagyrészt azt a gyakorlatot mutatom be, amely az én munkámra jellemző az espell fordítás és lokalizáció Zrt. vendormenedzsereként. Azt gondolom, hogy az azonos alapok mellett a részfeladatok tekintetében sok lehet az eltérés, az egyedi megoldás, mert ezeket az elméleti elképzeléseken túl a cég többi alkalmazottjával való együttműködés gyakorlati alakulása is befolyásolja.

2.1 A fordítók kiválasztása, szerződéskötés

2.1.1 Jelentkezések

Feltehetőleg minden valamennyire ismert fordítócéghez naponta legalább öt-tíz új fordítói jelentkezés érkezik be. Ugyanakkor egy espell méretű cég évente nagyjából 15-20 olyan fordítót vesz fel a fordítókat nyilvántartó rendszerébe, akik középtávon többé-kevésbé stabil csapattaggá válnak a nyelvirányukban. A jelentkezések nagy többségével tehát semmi nem történik. Ez azért van így, mert a vendormenedzserek, illetve a fordítók kiválasztásával foglalkozó projektmenedzserek nem a kínálati, hanem **a keresleti oldalról indulnak ki.** Vagyis nem azt vizsgálják, hogy egy jelentkező a képzettsége, gyakorlata, háttere alapján megfelel-e valamilyen hipotetikus feltételeknek, és adott esetben jó választás lenne-e egy olyan projektnél, amelynek az elvégzésére ő alkalmasnak tűnik. Ehelyett – az értékesítő és projektmenedzser kollégáikkal egyeztetve – abból indulnak ki, hogy milyen feladatok, milyen új nyelvirányok, témák várhatók a közeljövőben, illetve hogy mely területeken jelent folyamatosan nehézséget a megfelelő fordító vagy lektor megtalálása.

A beáramló, sokszor ismételten elküldött jelentkezések nagy többsége valamilyen automatikus beállítás eredménye, teljesen személytelen, sok címzettnek küldött sztenderd levél. A szakmában elterjedt vélemény szerint sok olyan is előfordul, amely mögött nem is az adott fordító áll, csak valaki visszaél az ő nevével, referenciáival. Ezeknél érdekesebbek az olyan jelentkezések, amelyeket kifejezetten a cégünknek címeznek.

A folyamatos jelentkeződömping ellenére gyakran előfordul, hogy egy adott nyelvirányra és témára nehezen találjuk meg a megfelelő nyelvi szakembereket. A beérkező levelek böngészése helyett inkább **szakmai eseményeken,** konferenciákon, illetve **ajánlások alapján** keressük a fordítókat. A szakmai rendezvényeken való részvétel, a regisztrációs díj befizetése azt jelzi, hogy az ilyen eseményeken részt vevő fordítók komolyan foglalkoznak a fordítással, professzionális a hozzáállásuk. Ugyanerre enged következtetni, ha egy fordító jelen van a legismertebb **fordítói portálokon,** profilja van a LinkedIn-en, jól szerkesztett, informatív saját weboldallal rendelkezik. A nagyobb fordítócégek gyakran tudnak biztosítani licencet valamilyen fordítástá-

mogató szoftverhez a projektek idejére, de a **saját szoftverlicenc** birtoklása is azt mutatja, hogy a fordító befektetett a karrierjébe.

2.1.2 Szakmai események, láthatóság

Az espell és a fordit.hu 2011-ben készített egy felmérést a magyarországi szabadúszó fordítók körében (Fordítópiaci körkép 2011), amely – a válaszadók ezer főt meghaladó száma alapján – ha nem is reprezentatívnak, de mindenképp mérvadónak tekinthető. A felmérés eredményei szerint a legnagyobb látogatottságú szakmai esemény a fordítók és tolmácsok őszi konferenciája, amelyen a válaszadók 22%-a vett részt a megelőző évben, ezt követi a Magyar Fordítók és Tolmácsok Napja, 20%-os részvételi aránnyal. Ebből arra lehet következtetni, hogy **a válaszadók nagy többsége nem vesz részt szakmai eseményeken.**

Az események rendszeres látogatójaként személyes tapasztalat alapján is elmondhatom, hogy a megjelenő szabadúszók köre nagyjából állandó, vagy legalábbis sok az átfedés. Talán a Proford 2013-as konferenciája és workshopjai jelentettek áttörést, ezekkel sikerült addig inaktív fordítókat mozgósítani. Még nagyobb az érdektelenség **a szakmai szervezethez való csatlakozás** tekintetében: 2011-ben mindössze a válaszadók 3%-a volt a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesületének (MFTE) tagja, bár a nem tagok közel egyharmada azt állította, hogy tervezi a csatlakozást.

Figyelemre méltó adat még, hogy a válaszoló fordítók 57%-a egyáltalán nem költött **marketingre** a felmérés évében. A szakmai rendezvényeken az utóbbi időben egyre gyakoribb téma a láthatóság, a vállalkozói szemlélet, az online megjelenés. Ez nemcsak Magyarországon, de nemzetközi szinten is jellemző. Ma Magyarországon tudatos marketingtevékenységgel, tervezett üzleti fellépéssel még viszonylag könnyű kitűnni a tömegből, de a témába vágó előadások, workshopok szép lassan elérik a hatásukat, és egyre több fordító lesz jó reklámszakember a saját üzletében.

2.1.3 Szakfordítói képzettség

A fordítók kiválasztása során mérlegelt szempontok között érdekes helyet foglal el a szakfordítói képzettség megléte vagy hiánya. **Az idősebb fordítói generációban** jellemző, hogy valamilyen szakirányú végzettséggel, számottevő szakmai tapasztalattal és gyakorlati fordítási tapasztalattal rendelkező szakemberek a fordítóképzésen kívülről érkezve vetették meg a lábukat a fordítói szakmában. Ők általában csak kiegészítő tevékenységként vagy átmenetileg űzik ezt a szakmát.

A fiatal generáció viszont már jellemzően az új típusú, mesterképzésként működő fordítóképző intézményekből kerül ki, amelyek évente sok-sok képzett fordítót engednek útjukra. A szakfordítóképzés az utóbbi években fokozatosan közelebb került a piaci valósághoz: egyre több kurzus működik együtt fordítócégektől érkező óraadókkal, akik a szakma gyakorlati oldaláról tudnak átadni hasznos ismereteket a hallgatóknak. Az esetek többségében a képzőintézmények rendelkezésére állnak valamilyen

fordítástámogató eszközök, amelyeknek használata így már a képzés során elsajátítható. Ez a gyakorlati szemlélet egészíti ki a fordítástechnikai és -elméleti tudásanyagot, amely a nyelvi szakemberek alapvető szemléletmódját alakítja.

Ebben a helyzetben egy fordítók kiválasztásával foglalkozó szakember vélhetően előnyben fogja részesíteni azokat a fiatalokat, akik részt vettek a képzésben, egyszerűen azért, mert ez is **tudatosságot, szakmai elkötelezettséget tükröz.** A szakfordítói képzésben részt nem vett, gyakorló fordítóknak is lehetőségük van arra, hogy szakfordítói képesítést adó vizsgát tegyenek az ELTE-n, így a legtöbb esetben meg lehet felelni az amúgy elavult 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet azon előírásának, amely szerint „szakfordítást vagy tolmácsolást munkaviszonyban, valamint munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban díjazás ellenében az végezhet, aki szakfordító- vagy tolmácsképesítéssel rendelkezik" [24/1986. (VI. 26.) MT rendelet 2. §]. Így is vannak azonban olyan ritka nyelvek, amelyeknél nem találunk Magyarországon szakképzett fordítót vagy tolmácsot, de például idegenrendészeti vagy bírósági eljárásban mégis szükség van a nyelvi közvetítésre. Talán segíteni fog némileg ezen a helyzeten az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke bírósági és hatósági tolmácsképzése.

A már idézett felmérés vonatkozó adatai alapján 2011-ben a válaszadók 29,1%-a rendelkezett szakfordítói diplomával, és további 14,5% tette le az említett vizsgát. A többiek közül 33,7% nem rendelkezik se szakképzettséggel, se vizsgával, 22,7% pedig nem adott választ a kérdésre.

2.1.4 Specializáció

A fent vázolt folyamatok következtében remélhetőleg emelkedni fog a szakképzett fordítók aránya a közeljövőben. Ugyanakkor problematikus, hogy a szakfordítói képzésbe kerülők többsége bölcsész háttérrel kerül a szakmába, és nehezen tudja megszerezni a szükséges szakmai ismereteket.

A piacon fordítandó szövegek között nagyon kevés az általános jellegűnek mondható. Az ügyfelek által támasztott minőségi követelmények egyre szigorúbbak, ami elsősorban abban mutatkozik meg, hogy olyan szövegeket várnak, amelyek nemcsak nyelvileg, hanem – az ő adott szakmájukban – **szakmailag is megállják a helyüket.** A gyógyszercégek gyógyszerészeti szaktudást, az ügyvédi irodák jogi ismereteket várnak el, vagyis leginkább azt, hogy a leadott szövegek jelentősebb átdolgozás nélkül felhasználhatók legyenek az ő folyamataikban.

Mindez a specializáció fontosságát mutatja a szakfordítók számára. Nem elég, ha a fordító kiváló nyelvi alapokkal rendelkezik, szépen fogalmaz, precízen dolgozik. Mindemellett kell egy-két olyan szakterület, amelyhez jobban ért, mint a többi fordító. Ha nincs szakirányú végzettsége valamely területen, akkor szívós **önképzéssel** kell megszereznie ezt a tudást. A specializáció egyébként a nemzetközi piacon is fontos kulcsszó lett: a csökkenő árak mellett ezzel – és a fordítástámogató eszközök lehető-

ségeinek kihasználásával – tudják a fordítók növelni a hatékonyságukat, ami a bevételük szintjének fenntartásához létfontosságú.

2.1.5 A kiválasztási folyamat

A legtöbb szabadúszó fordító számára magától értetődő, hogy ha jelentkezik egy fordítócéghez, akkor **próbafordítás** készítésével bizonyíthatja rátermettségét. A fordításszolgáltatók szemszögéből azonban a próbafordítások készíttetése bonyolult kérdés; az értékeléshez szenior kollégák költséges munkája szükséges. Emellett az is elmondható, hogy a fordításszolgáltatónak meg kell küzdeni a szakmai legitimációért. Ha azt szeretné, hogy a próbafordításokról, vagy a későbbiekben az éles munkákról küldött visszajelzéseit a fordítók szakmailag elfogadják, akkor nagy hangsúlyt kell fektetnie az objektív, támadhatatlan értékelések készítésére.

A fordítóiroda nem képzőintézmény, ezért távolról sem egyértelmű, hogy minden esetben meg tud birkózni ezzel a feladattal. A próbafordításokkal a fentieken túl még az a probléma, hogy az eredmény ritkán fekete-fehér. Nehéz meghúzni a vonalat az egyértelműen elutasítandó és a fejleszthető teljesítmény között.

Mivel a próbafordítás önmagában nem igazán hatékony eszköze a fordítók kiválasztásának, a vendormenedzserek próbálják más eszközökkel is felmérni a jelentkezők alkalmasságát. Ilyen eszköz lehet a **mélyinterjú,** amelynek segítségével a jelentkező szakmai hátteréről, munkamódszereiről, hozzáállásáról lehet tájékozódni, a **fordítási riport** íratása a próbafordításhoz, amelyben a fordítónak a felhasznált forrásokat és a fordítási dilemmákat kell ismertetnie, illetve az **esszéfeladat,** amely szintén attitűdmérésre, illetve a szövegalkotási készség felmérésére szolgál. Ezeknek az eszközöknek a kombinációja megfelelően árnyalt képet ad a fordító képességeiről, erősségeiről, gyengeségeiről.

Fontos kiválasztási szempont még a **rugalmasság.** Mivel a projektmenedzsernek többszereplős, gyakran komplex folyamatot kell megterveznie, az ideális megoldástól való eltérések mind nehezítik a dolgát, és pluszmunkát okozhatnak a projekt többi résztvevőjének. Ezért érdemes a megrendelő által preferált szoftverrel dolgozni, különösen, ha licencet is biztosít az iroda, és például a részszállításokat is úgy alakítani, hogy az a többi szereplő számára megfelelő legyen. A kifejezett megrendelői instrukciókat követni kell, és legfeljebb külön jelezhetjük, ha nem tartjuk a legszerencsésebbnek őket.

2.1.6 Szerződéses feltételek

Fontos tudni, hogy egy adott megbízás tekintetében akár a **szóban történt egyeztetés** is szerződést keletkeztet, amennyiben a felek a jogviszony lényeges elemeiben (a munka tárgya, ár, határidő, a felek alapvető kötelezettségei) megegyeztek. Ennek ellenére rendszeres munkakapcsolat esetén minden szempontból ajánlott, sőt a kifizetett vállalkozói díj bizonyos összege felett adójogilag kötelező **keretszerződést** kötni.

Az **árazással** kapcsolatban az alapvetések már máshol kifejtésre kerültek (MFTE-Proford Fordítópiaci Együttműködési Megállapodás 2013), ezért itt csak egy szempontot szeretnék hangsúlyozni. Amennyiben a fordító a fordításszolgáltató alvállalkozójaként vesz részt egy projektben, akkor a fordításszolgáltatónak a fordítói díj megállapítása során az ügyfélnél elért árszínvonal és a fordításszolgáltató költségvetési tervezése korlátai között van csak mozgástere. Ugyan a szolgáltatóiparban alapvetően a szolgáltató határozza meg a vállalási árakat, ilyen közvetített jogviszonyokban a fordításszolgáltató a legtöbbször egyértelművé teszi a fordító felé, hogy milyen árszínvonal fér bele az elképzeléseibe.

A fent említett adójogi szemponton túl a szerződéskötés elsősorban a **titoktartási és a konkurenciatilalmi** rendelkezések miatt lényeges. A fordításszolgáltató ebből a szempontból is közvetítő szerepet tölt be: általában szerződéses kötelezettsége van arra, hogy az ügyfelei felé vállalt kötelezettségeit az alvállalkozóira is áthárítsa. A szakfordítás titokvédelmi szempontból érzékeny tevékenység: a fordítandó dokumentum tartalmán túl az ügyfélkapcsolat fennállása, illetve a fordításszolgáltató erőforrásai és legjobb gyakorlatai is védett információk lehetnek. Az alvállalkozóként a folyamatba kapcsolódó szakfordítónak az esetek többségében nincsen rálátása arra, hogy pontosan mi a védendő információ, és az mennyire kritikus a fordításszolgáltatónak, illetve a fordítás megrendelőjének, ezért célszerű minden tekintetben diszkréten eljárnia. Ez a magánbeszélgetésekre, és az internetes közösségi oldalakon közzétett hozzászólásokra is vonatkozik.

3. Az aktív fordítók teljesítményének nyomon követése, a minőségbiztosítás szervezése

A vendormenedzser nem légüres térben dolgozik, hanem szorosan kapcsolódik a projektszintű folyamatokhoz. Új fordító felvétele esetén gyakran aktívan befolyásolnia kell a projektmenedzserek fordítókiválasztási döntéseit ahhoz, hogy az új fordító kapjon olyan projekteket, amelyekkel bizonyíthat. A projektmenedzserek többsége ragaszkodik a kipróbált megoldásokhoz, és – érthető módon – egy új fordító bevonása kockázati elemként jelentkezik nála. Hosszabb távon viszont közös cél az adatbázis bővítése, az új tehetségek keresése és kinevelése, mert komoly problémát jelenthet, ha egy adott feladattípusra csak egy-két fordítót tartunk alkalmasnak.

A **rendszeres együttműködés** során a fordítók ideális esetben megismerik az adott fordításszolgáltató követelményeit, egyes végügyfelek elvárásait, dokumentumtípusait, és egyre inkább úgy tudnak részt venni a többszereplős fordítási folyamatban, hogy a saját szerepükön túlmutatóan a többi résztvevő munkáját is segítik, de legalábbis nem hátráltatják. Például a forrásszövegben található címkéket (tag) helyesen átmásolják a célszövegbe, vagy a forrásszöveg bizonyos típusú hibáit leadási megjegyzésben jel-

zik. Talán azt a legnehezebb megtanulni, hogy mi az a pont, ameddig tudni kell önállóan dolgozni, és melyek azok a problémák, amelyekre fel kell hívni a többi projektrésztvevő figyelmét, illetve mit, hogyan szabad kérdésként feltenni a megrendelő felé. Az egyre gyakoribb kollaboratív projektekben, amelyekben több fordító és lektor dolgozik együtt a fordításszolgáltató szerverén nyelvi vezető irányításával, még fontosabb az együttműködés helyes módszereinek kialakítása.

A **visszajelzések rendszere** a fordításszolgáltató működésének egyik olyan oldala, amely a külső fordítók számára a leginkább látható. A kritika szakmailag alátámasztott, professzionális, konstruktív átadása nem könnyű feladat, de ha jól működik, az együttműködés pozitív részévé válhat. Sok fordításszolgáltató végigpróbálja a különböző értékelési módszereket: kísérletet tesz a minőség számszerűsítésére valamilyen iparági norma alapján, csak szöveges értékelést ad, vagy ezeket kombinálja. A tapasztalat többnyire azt mutatja, hogy a jó visszajelzés következetes és személyre szabott. Ez azonban olyan *coaching* jellegű együttműködést feltételez a fordító és a lektor között, amelybe rengeteg energiát kell fektetni.

Gyakran esünk abba a hibába, hogy a visszajelzések a negatívumok felé lejtenek: a pozitív megerősítés néha elmarad. Azonban, ha olyan probléma van, amely az ügyfélhez is eljutott, azt mindentől függetlenül kommunikálnunk kell a projektrésztvevők felé, és akár egy számhiba is elhomályosíthatja az egyébként kiváló fordítás összes pozitívumát. Ezekben a kritikus visszajelzési helyzetekben mindkét oldalon nehéz a kommunikáció. A fordítóknak azt javaslom, hogy ilyen esetekben „tegyék fel az ügyfélszemüveget", és a rutinszerű védekezés helyett próbáljanak konstruktívan segíteni a helyzet megoldásában. Ha sikerül pozitívan kijönni egy ilyen helyzetből, az mindenképp megerősíti a fordításszolgáltató és a fordító kapcsolatát. A megkövetelt minőséget el nem érő fordítások szankcionálása szintén érdekes kérdés, és nem csupán a bizonyíthatóság miatt. A fordításszolgáltató kára ilyenkor a presztízsveszteségen túl elmaradt haszonként is jelentkezhet, és teljesen nyilvánvaló, hogy még a fordító teljes díjazásának megvonása sem térítheti meg ezt a kárt.

4. Összefoglalás

Összefoglalásképpen azt szeretném hangsúlyozni, hogy a fordítási folyamat – bár a külső szemlélő számára egyszerűnek tűnik – a különböző szereplők sokszor ellentétes érdekei és elvárásai miatt olyan játszma, amelyben a szabadúszó fordító akkor tud jól szerepelni, ha kellően átláthatja ezeket az érdekeket, és tudja, hogy hol helyezkedik el a folyamatban. Bár a fordítás sokszor magányos tevékenységnek tűnik, a vendormenedzserek önállóan is dolgozni tudó **csapatjátékosokat** keresnek, akik el tudják adni a teljesítményüket, és a tényleges teljesítményük hosszú távon és egyenletesen el is éri azt a szintet, amelynek ígéretével bekerültek a csapatba.

Fordítások technikai előkészítése és utómunkája

Varga Katalin
E-mail: katalin.varga@language-bistro.com

1. Bevezetés

A modern fordító számára a fordítás nem az első lefordított mondat begépelésével kezdődik. A fordításra kapott anyagok a legkülönfélébb formátumban érkezhetnek, ráadásul a megbízó küldhet instrukciókat, illetve konkrét elvárásai lehetnek a leadási formátummal kapcsolatban is. Ezért nem kihagyható, nagyon is sok körültekintést igénylő folyamat a fordítandó anyag technikai előkészítése és a kész fordítás utómunkája. Ez a fázis fontos része a projekttervezésnek, időt, és ennek megfelelően forrást kell rá allokálni (Kenneth et al. 2008).

Egyszerű, szépen szerkesztett és objektumok nélküli dokumentumok fordítása esetén ezt szinte nem is érzékeljük, nem tűnik fel ez a fázis, technikai szempontból hibátlan fájlt tudunk leadni a megrendelőnek minden különösebb előkészítés és utómunka nélkül. Vannak azonban bonyolultabb, de még szerkeszthető, illetve egyáltalán nem szerkeszthető forrásfájlok, melyeket a megbízók ilyen formában küldenek el fordításra. Ilyenkor alaposan fel kell tárni minden olyan szempontot, amely a szakszerű és a megrendelő instrukcióinak megfelelő fordításhoz kell (vannak-e nem fordítandó részek, a grafikus elemeket hogyan kell kezelni, a képeken lévő szöveget hogyan fordítsuk, mit csináljunk, ha kilóg a fordítás a szövegdobozból, kell-e karakterfelismerés nem szerkeszthető fájl esetén, kaptunk-e referenciát, milyen legyen a leadási fájlformátum stb.).

A korszerű fordítási folyamatok ma már nem nélkülözhetik a fordítástámogató eszközök alkalmazását. Nemcsak megkönnyítik és egységesebbé tehetik a szakfordításokat, de számtalan új lehetőséget is kínálnak (referenciák kezelése, terminológia kezelése, gépi minőség-ellenőrzés). A szakszerű előkészítést szinte lehetetlen fordítástámogató környezet nélkül értelmezni. A szöveges dokumentumok technikai előkészítése, fordítástámogató környezetbe importálása és technikai utómunkája a fordítóiparban a **DTP** *(desktop publishing)* feladata.

A **grafikai és nyomdaiparban,** valamint a fordítási szakmában eltérő jelentéssel bír a DTP. A grafikusok számára a DTP egyértelműen kiadványszerkesztést jelent, azaz a megrendelő igénye szerinti kiadvány megtervezését, betördelését, nyomdakész formátumba hozását valamilyen kiadványszerkesztő program használatával (Kovácsné

Kiss 2003–2004, Mohai 2006). A fordításhoz kapcsolódó DTP sok szempontból hasonló feladatokat lát el, és ebből adódik a név átvétele is. A grafikusok munkájával szemben azonban a **fordítási DTP** számára a már megtervezett, elrendezett forrásanyag célnyelven történő reprodukálása, fordításra előkészítése és újratördelése a cél.

Emellett a fordítási DTP fontos feladata, hogy – az alkalmazott fordítástámogató környezet sajátosságait figyelembe véve – a nem szerkeszthető forrásfájlokat (pl. pdf) az eredetivel majdnem megegyező szerkeszthető formátummá alakítsa, valamint a szerkeszthető, de bonyolult technikai elemekkel tarkított vagy a fordítástámogató eszköz által nem jól kezelt funkciókat használó fájlokat fordításra előkészítse, majd a fordítás után elvégezze az utómunkát is.

Komolyabb fordítóirodák nemcsak **DTP-s technikusokat,** hanem **nyelvi mérnököket** is alkalmaznak. A nyelvi mérnökök főként lokalizációs, jellemzően többnyelvű projektekben (szoftver, web) vesznek részt, előkészítik fordításra a forrásfájlokat, elvégzik a szükséges fájlkonverziókat, illetve ők végzik el a fordítás utáni utómunkákat, teszteléseket. A gyakorlatban sok átfedés lehet a DTP-s és a nyelvi mérnöki feladatok között.

A **fordítás nyelvi előkészítésének** szintén vannak technikai aspektusai. Előfordulhat, hogy a kapott referenciát, terminológiát is fel kell dolgozni, hogy a fordítástámogató eszközben végzett fordítás során használható legyen, illetve a projekt végén ellenőrizhető legyen a referenciák használata. Érkezhetnek olyan instrukciók is, amelyek következetes betartása miatt célszerű testreszabott beállításokat készíteni a fordítás megkezdése előtt (pl. területi beállítások, dátumformátum, nem fordítandó részek, mértékegységek). Irodák esetén munkaszervezésétől függően itt már bevonható a **terminológus** vagy a **nyelvi vezető** is.

A továbbiakban **az egyéni fordítók szemszögéből** igyekszünk az előkészítéssel és az utómunkával kapcsolatos teendőket, szempontokat megfogalmazni. Irodák esetén e feladatok több munkakör részét képezhetik.

2. Alapelvek

Általános szabály, hogy a megrendelőtől **kapott formátummal megegyező** formátumban kell leadni a fordítást. Így többek között meg kell tartani a betűtípust, a sortávolságot, a bekezdésre és az oldalra vonatkozó beállításokat, az alkalmazott stílusokat, a szoftververziót.

A formázás mellett a forrásfájlok tartalmazhatnak szövegen belüli és külső **hivatkozásokat.** Ezek fordítása, illetve a hivatkozás módosítása a megrendelővel való megegyezés kérdése, a hivatkozás, mint elem működését azonban meg kell tartani. Nem szabad tehát manuálisan felülírni mezőket, hivatkozásokat, hanem a hivatkozás speciális szerkesztésével kell eljárni.

Különös figyelmet kell fordítani a programozási és formázási információkat tartalmazó **címkékre** (tag). Nemcsak a jelölőnyelvek (html, xml, sgml, dtd stb.), hanem MS Office formátumok is tartalmazhatnak ilyen címkéket, melyeket nem szabad fordítani, még egy szóköz is végzetes kimenetelű lehet a funkció szempontjából. Ezt tovább nehezíti, hogy a címkék helyét, ha a címke formázásra utal, változtatni kell a fordítás során. Erre a fordítástámogató eszközök kényelmes megoldásokat kínálnak.

Nyelvi kibontakozásra vágyó fordítóknak sok bosszúságot tud okozni, ha korlátozzák **a lefordított szöveg hosszát.** Különböző megjelenítési felületeken (weboldal, brosúra, prezentáció, szoftver) a szerkesztés és a grafika olykor határt szab a szövegnek. Ha van ilyen elvárás, akkor azt figyelembe kell venni, akár úgy, hogy a fordító megpróbál tömörebben fogalmazni, akár úgy, hogy az utószerkesztésnél módosítjuk a tördelést. A megrendelővel kell egyeztetni, melyik út járható.

A **fordítástámogató eszközök** (ún. CAT-eszközök) segítségével elég sok manuális teendőt lehet automatizálni. Így például nem fordítandó listát tudunk összeállítani, terminológiát lehet kitűnően kezelni, formázást tudunk tökéletesen megtartani a fordítás során. A boldog együttélést azonban az biztosítja, ha az előkészítés során odafigyelünk a CAT-eszközök igényeire.

3. Előkészítési feladatok

3.1 Ha nem szerkeszthető a forrásfájl

3.1.1 Karakterfelismerés

Nem szerkeszthető forrás esetén elsőként el kell dönteni, hogy a szöveget érdemes-e kinyerni szerkeszthető formátumba valamilyen karakterfelismerő szoftver alkalmazásával vagy inkább fordítástámogató szoftverek nélkül készítjük el a fordítást. Amennyiben **a szöveg kinyerése** mellett döntünk, a szöveg kinyerése után létre kell hozni egy olyan szerkeszthető formátumot, amely a lehetőségekhez képest nyomdailag a leginkább hasonlít az eredetihez. A CAT-eszköz nyújtotta lehetőségeket ugyanis csak szerkeszthető forrás birtokában tudjuk kihasználni. Néhány szempont a karakterfelismeréshez:

- érdemes professzionális karakterfelismerővel dolgozni, meglepően jó eredménnyel teszik szerkeszthetővé a szöveget (pl. OmniPage, Presto!OCR, Readiris Pro),
- mielőtt a képeket, ábrákat is kiszedjük, érdemes rákérdezni, hogy a megbízónál nincsenek-e meg ezek szerkeszthető (ún. vektorgrafikus) formában,
- nézzünk meg külön minden oldalt a karakterfelismerőben és még az export előtt igazítsunk, amit tudunk.

3.1.2 CAT-szemléletű karakterfelismerés

A CAT-eszközök a fájlok importálásakor felismerik a fordítandó szövegeket, majd a szöveget **szegmentálják.** A szegmentálás előre meghatározott jelek, ún. szegmenshatárolók szerint történik (pl. mondatvégi pont, bekezdésjel, cellahatároló, kettőspont stb.). A szegmentált egységek a fordítás közben a lefordított párjukkal együtt belekerülnek a **fordítási memóriába,** majd egy újabb szegmens fordításakor forrásnyelvi egyezés esetén megjelennek a fordítót segítendő. A fordítandó szöveg előkészítésekor ezért nagyon kell ügyelni arra, hogy szegmentálási szempontból is tökéletes legyen az előkészítés. Ha ezt nem tesszük meg, akkor a fordítás során nem bukkannak fel az értékes találatok a fordítási memóriából, vagyis egy már korábban lefordított részben vagy teljesen egyező mondatpárt nem tudunk felhasználni. A fordítási memória ugyanis a forrásszegmenst vizsgálja, és az alapján értékeli az egyezést.

A leggyakoribb szegmentálással összefüggő hiba az előkészítésnél, ha bekezdésjel kerül egy mondat közepébe *(1. táblázat).* Ez gyakran előfordul, ha egy szerkeszthető pdf-ből manuálisan kimásoljuk a tartalmat. Így a mondat egyik fele és a másik fele is különálló szegmens lesz, míg a fordítási memóriában csak a teljes mondat szerepel.

1. táblázat: Példa hibás szövegkinyerésre

A fordítási memóriában van egy ilyen szegmenspár: <Seg L=HU>Először regisztrálni kell, hogy megvehesd a jegyeket. <Seg L=HU>You have to register first in order to buy the tickets.	
Rossz szegmentálás (nincs, vagy csak alacsony memória találat)	**Jó szegmentálás** (100%-os találat a memória alapján)
Először regisztrálni kell,¶ hogy megvehesd a jegyeket	Először regisztrálni kell, hogy megvehesd a jegyeket

Fordított eset is előfordulhat, amikor a DTP-s kolléga kitűnő munkát végzett, az előkészített fájl szegmentálása csillagos ötöst érdemel, viszont a CAT-eszközben viszontlátva az előkészített fájlt, azt látjuk, hogy a CAT-eszköz kettévágta a mondatot *(1. ábra).* Ennek az oka, hogy az előkészített fájlban olyan megtévesztő jel volt, amelyet a CAT-eszköz szegmenshatárolónak vélt. Ez például jogszabályokra, azok egyes szakaszaira való hivatkozásoknál fordulhat elő. Ezt az előkészítésnél a CAT-eszköz szegmentálási szabályainak módosításával, fordítás közben pedig szegmensek összevonásával lehet orvosolni.

Az alábbi két szegmenst (mondatot) a CAT-eszköz 5 szegmensre vágta szét.

A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény 48. § (3) bekezdés a) pontjának 5., 20., 21. és 22. alpontjában kapott felhatalmazás alapján, az Alkotmány 35. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott feladatkörében a Kormány a következőket rendeli el:

1. § (1)1 A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (a továbbiakban: Kkt.) 21. § (1) bekezdésében foglaltak alapján – a 2–8/A. §-ban hivatkozott rendelkezések megsértése esetén - a gépjármű üzemben tartójával, illetve a Kkt. 21/A. § (2) bekezdésében meghatározott esetben a gépjárművet használatra átvevő személlyel (a továbbiakban együtt: gépjármű üzemeltető) szemben az e rendeletben meghatározott összegű közigazgatási bírságot kell kiszabni.

1.	A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény 48. § (3) bekezdés a) pontjának 5., 20., 21. és 22. alpontjában kapott felhatalmazás alapján, az Alkotmány 35. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott feladatkörében a Kormány a következőket rendeli el:
2.	1. § (1)1 A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (a továbbiakban:
3.	Kkt.)
4.	21. § (1) bekezdésében foglaltak alapján - a 2-8/A. §-ban hivatkozott rendelkezések megsértése esetén - a gépjármű üzemben tartójával, illetve a Kkt.
5.	21/A. § (2) bekezdésében meghatározott esetben a gépjárművet használatra átvevő személlyel (a továbbiakban együtt: gépjármű üzemeltető) szemben az e rendeletben meghatározott összegű közigazgatási bírságot kell kiszabni.

CAT-eszközben importálás és alapértelmezett szegmentálás után

1. ábra: Példa hibás szegmentálásra

3.1.3 Szerkesztés

A karakterfelismerés után következik a szerkesztés és az eredeti formátum létrehozása. Gondoljunk arra, hogy a CAT-eszközök szinte hibátlanul kezelik a formázást, ezért szakíthatunk azzal a felfogással, hogy a dokumentum szerkesztése az időprés miatt amúgy is terhelt utómunkák körébe tartozzon. A fordítást a véglegesre szerkesztett formában lehet elkezdeni, a megrendelő akár MS Office, akár kiadványszerkesztő szoftver formátumát várja szállításkor.

Ha nincs egyéb instrukció, akkor érdemes a dokumentumszerkesztésnél a következő általános alapelveket figyelembe venni:

- maximum háromszintű stílust használjunk,
- a tartalomjegyzék mindig stílus alapján generált mező legyen,
- a tárgymutatót is mezők segítségével állítsuk elő,
- a lábjegyzeteket, lábléceket és fejléceket az erre szolgáló funkcióval állítsuk be,

- a hivatkozásokat megfelelően hozzuk létre,
- a szövegen belüli egyedi formázást is ültessük át,
- a használt betűtípus közelítsen az eredetihez.

3.2 Kiadványszerkesztők formátuma

Érkezhet a fordítandó anyag közvetlenül a kiadványszerkesztő formátumában. Gépkönyveket jellemzően *FrameMaker* programban készítenek, a színes brosúrák, katalógusok inkább *InDesign*ban készülnek. Kevésbé gyakori, de előfordulhat *QuarkXPress*, *PageMaker*, *InCopy* kiadványszerkesztőben készült forrásanyag is.

A fentiek mindegyike elvileg szerkeszthető, fordítható formátum. Megnyitásuk azonban feltételezi a nem kis költséggel járó program beszerzését, és a fájlok kezelése szaktudást is igényel. Fordítási szempontból ráadásul nem is javasolt, hogy közvetlenül a kiadványszerkesztő formátumban végezzük el a fordítást, még akkor sem, ha rendelkezésre áll a program.

A legnagyobb kiadványszerkesztők esetében szerencsére van mód elkerülni a gigantikus szoftverberuházást és -képzést azzal, hogy egy megfelelő módon konvertált formátumot lehet a CAT-eszközbe importálni. Ezzel egyrészt fel lehet használni a fordítási memória tartalmát (ha van), másrészt a megszokott formátumban és sebességgel lehet fordítani. Látszólag nem is tűnik fel, hogy kiadványszerkesztőben dolgozik az ember.

Ha készen van a fordítás, akkor a CAT-eszközből exportálni kell a fájlt, és el kell végezni a szükséges konverziókat, hogy az ügyfél elvárásai szerint tudjuk leadni. Ha a forrást nem tudtuk kiadványszerkesztő programban megnyitni, de a CAT-eszközben tudunk vele dolgozni, akkor mindenképpen gondoskodjunk arról, hogy vagy egy pdf-fájl, vagy az előnézet segítségével legyen rálátásunk az egész fájlra.

A konvertálást, a CAT-eszközbe importálást, az egyéni beállításokat és az export lépéseit érdemes szakemberre bízni.

A kiadványszerkesztőben végzett fordítás esetén kiemelten kell figyelni a szöveghosszra, hiszen itt egy viszonylag fix formátumról, a grafikus elemek és szövegrészek precízen tervezett elrendezéséről beszélünk, mely az esetleges szövegnövekménytől szétcsúszhat (bővebben lásd 3.6 pontot). Az utótördelést végző technikus kérheti egyes részek rövidítését.

3.3 Mi fordítandó?

Számos esetben nem kell a teljes forrásanyagot fordítani. Ha a szerkeszthető részek között vannak ilyen egyértelműen kijelölhető részek, akkor azokat a CAT-eszközben meg is tudjuk jelölni nem fordítandóként. (Természetesen ezeket manuálisan el is lehet távolítani, de akkor ügyelni kell arra, hogy az utómunkánál visszakerüljenek.)

Előfordulhat, hogy valamilyen grafikus elemen lévő nem szerkeszthető szöveget viszont le kell fordítani. Ilyenkor nemcsak a szövegkinyerést kell megoldani, hanem

azt kell egyeztetni a megbízóval, hogy a fordítást milyen módon helyezzük el: mi magunk szerkesszük-e rá a grafikus elemre (pl. szövegdobozokkal) vagy külön helyen (pl. a grafikus elem alatt vagy külön fájlban) adjuk meg a szöveg fordítását.

Vigyázni kell azonban a képernyőképekkel (screenshot). Itt ugyanis feltételezni lehet, hogy a szoftvert, amelyből a képernyőkép származik, már lokalizálták, így praktikus inkább a lokalizált szoftverből újra generálni a képernyőképeket. Ha ez nem lehetséges, akkor marad a fenti eljárás.

Excel táblázatok esetén gyakori, hogy egyes munkalapokat, oszlopokat vagy sorokat eredeti nyelven kell hagyni. Erre szerencsére nagyon kényelmes megoldások vannak, szintén a CAT-eszközöknek köszönhetően:

– az adott részeket még az excel fájlban el lehet rejteni és így ezeket nem importálja a CAT-eszköz,
– a CAT-eszközben lehet definiálni a nem fordítandó részeket.

3.4 Betűtípusok

Alapszabály (lásd 2. pont), hogy a forrásszöveg betűtípusát használjuk. Előfordulhat azonban, hogy a forrásdokumentumban szereplő betűtípus nem támogatja a célnyelv karaktereit. Ilyenkor a megrendelővel egyeztetve más betűtípust érdemes keresni. A sztenderd talpas (serif) és talp nélküli (sans-serif) betűtípusokat egyes nyelvek esetén érdemes kicserélni. Íme néhány példa (forrás: Esselink 2000: 337):

2. táblázat

Nyelv	**Talpas**	**Talp nélküli**
angol, francia, német	Times New Roman	Arial
cirill nyelvek	Times New Roman CYR	Arial CYR
Japán	Mincho	Gothic
Koreai	Batang	Gulim
egyszerűsített kínai	Song	Hei, Kai
hagyományos kínai	Ming	Hei, Kai

3.5 Szövegek iránya, kétirányúság

Egy európai nyelvről egy másik európai nyelvre fordítás esetén kissé hipotetikus a szövegirány témája, mindazonáltal nemzetközi szinten szerves része a fordítások előkészítésének, utómunkájának, ezért érdemes itt is foglalkozni vele.

Sok nyelvben (például héber, arab) az írás nem balról jobbra (LTR), hanem jobbról balra (RTL) folyik, sőt szükség lehet arra is, hogy egy dokumentumon (vagy akár bekezdésen) belül vegyesen jelenjenek meg az irányok. Ez utóbbit hívják bidirekcionális, kétirányú, röviden „bidi” megjelenítésnek (Navé 2013).

'سوالات متداول (FAQ)

2. ábra: Példa egy kétirányú (bidi) mondatra (08-as!)

Egy ilyen „bidi" formátumban lehetnek olyan elemek, melyek iránya eltér az alapiránytól, mert olyan nemzetközi szót, rövidítést, márkanevet használ, amelyet nem kell fordítani, nincs rá megfelelő, és az adott nyelvre sem lehet átírni, így annak az adott szónak az iránya ellentétes a teljes mondat irányával, mint ahogy az a fenti perzsa szöveg példáján látható *(3. ábra).*

A „bidi" szöveggel való munka a unicode alapú rendszerek megjelenése előtt komoly nehézségekbe ütközött, az egyes szoftverekhez külön beépülő szoftvereket kellett telepíteni, illetve esetenként az adott nyelvet támogató operációs rendszerre is szükség volt. A unicode karakterkódolás azonban alkalmas arra, hogy az írásirány a karakterekkel együtt kódolva legyen, így a megjelenítő szoftvernek – legyen az CAT-eszköz, MS Office vagy más kiadványszerkesztő program – elég megfelelően értelmeznie a unicode karaktereket.

A lefordított „bidi" szöveg utólagos formázásakor figyelni kell arra, hogy a szöveg mindenhol a megfelelő módon jelenik-e meg. A szöveg irányultságán kívül olyan strukturális részletekre is oda kell figyelni, hogy pl. a weblapon a táblázat ne a lap bal oldalán jelenjen meg, hanem a jobb oldalon. A modern fájlformátumok általában már támogatják a „bidi" nyelveket mind szövegirány, mind strukturális szempontból.

3.6 Szöveghosszúság korlátozása

A karakterkorlátos fordítások esetén külön hangsúlyt kell fektetni az előkészítés során a korlátok alkalmazhatóságára.

Ebben az esetben olyan megoldást érdemes keresni, amely lehetővé teszi a szöveghossz automatikus ellenőrzését. Ha kevés ilyen szövegről van szó, akkor excelben a „hossz" képlettel ezt meg lehet oldani, de excelben egyáltalán nem kényelmes a fordítás. A CAT-eszközök bugyraiban lehet erre megoldást találni, pl. a memoQ megjegyzéseiben el lehet helyezni karakterlimitet, és az automatikus minőség-ellenőrzés során ezt figyeli a szoftver és figyelmeztetést jelenít meg a korlát túllépése esetén.

3.7 Terminológia, referenciák előkészítése

Az előkészítés egyik kardinális része a kapott **referenciák** feldolgozása és beépítése a fordítási környezetbe. Ennek nyelvi és technikai aspektusa is van, csapatmunka esetén ennél a pontnál feltétlenül kell egyeztetni a projektmenedzserrel, fordítóval, terminológussal.

A referenciáknál a **kétnyelvű referenciák** (párhuzamos szövegek) jelentenek segítséget, bár sokszor hajlamosak a megbízók egynyelvű referenciát küldeni. Ez utób-

biból is lehet információt szerezni, például a stílusra, és kulcskifejezésekre vonatkozóan, de automatizálási lehetőséget nem hordoznak. Ha sikerül párhuzamos szövegre, mint referenciára szert tenni, akkor azokat könnyűszerrel be lehet építeni a fordítási környezetbe, és a fordítás során a fordítási memória mellett a fordító számára könnyen elérhető forrássá tenni. Bajban vagyunk, ha a referencia nem szerkeszthető. Ilyenkor mérlegelni kell a szerkeszthetővé tételre fordított időt, a referencia hasznosságát, kizárólagosságát.

A fordító és a megbízó közötti együttműködés egyik legszebb pillanata, ha megérkezik egy **szószedet** a kulcskifejezések elvárt fordításáról. Szinte bármilyen listát könnyedén Excel formátumra lehet konvertálni, ami pedig importálható a CAT-eszközbe. Innentől már csak használni kell a fordítás során, illetve a fordítást követő gépi minőség-ellenőrzésnél is ki lehet szűrni a terminológiai hibákat.

Ha az ügyfél nem biztosít szószedetet, de a munka paraméterei alapján megfontolandó egy szószedet készítése, esetleg egy korábbi kiegészítése, akkor **terminológiakivonatolással** el lehet készíteni egy egynyelvű szószedetet. Ennek a kétnyelvűsítésére a következő lehetőségek kínálkoznak:

– a kapott referenciákból kiszedni a terminusok fordítását,
– a fordítási folyamatra hagyni a terminusok fordítását és a folyamat végén a minőség-ellenőrzés során egységesíteni a fordítást.

Érdemes az önszorgalomból készített szószedetet a megbízóval jóváhagyatni.

Nem elsősorban technikai kérdés, mégis érdemes itt is felhívni rá a figyelmet, hogy a referencia és a kapott szószedet közötti diszkrepancia esetén mindenképpen utasítást kell kérni a megbízótól, hogy melyik élvez prioritást.

3.8 Jelölőnyelvek fordításának előkészítése

A modern dokumentumkezelő rendszereknek köszönhetően (CMS) egyre gyakoribb, hogy a fordító a fordítandó forrásfájlt valamely jelölőnyelvben (html, xml) kapja a meg. Régebben ehhez komoly nyelvi mérnöki segédlet kellett, ma már azonban a korszerű fordítástámogató eszközök fájlspecifikus beállításokkal, szűrőkkel támogatják ezeket a fájlformátumokat, különösen, ha jól strukturált, szabványos xml, html fájlokról van szó *(3.* és *4. ábra).*

Ami miatt ezek az alapvetően szerkeszthető fájlok eltérnek az egyszerű word dokumentumok fordításától, az az, hogy az ilyen fájlok számos olyan információt, szöveges részt, jelöléseket tartalmaznak, amelyek a fordítás során nem változhatnak meg.

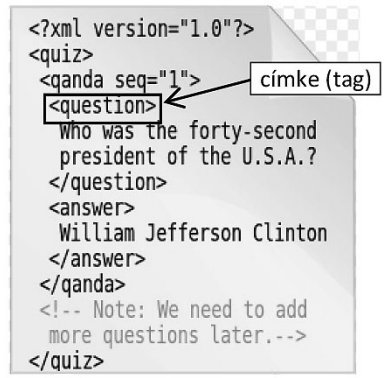

3. ábra: Példa xml fájlokban lévő címkékre (xml)

3. táblázat: Példa formázási címkékre

angol forrás	The following word uses an <u>underlined</u>typeface.
magyarul	A következő szónak <u>aláhúzott</u>a betűképe.
képi megjelenítés	¶ A következő szónak aláhúzott a betűképe.¶

Egy xml fájl kinyitásakor a következő kérdések merülhetnek fel:

- Milyen elemeket és attribútumokat kell fordítani?
- Vannak-e a fordítandó szövegen belül nem fordítandó részek (inline tag), amelyek nem törhetik meg a fordítandó mondatot, szegmenst?
- Kaptunk-e a fájl struktúrájára vonatkozó értelmező fájlt (dtd, ini)?

Ha hibásan fordítjuk le az ilyen fájlokat (azaz sérül valamelyik címke), akkor a fájlban hordozott programozási vagy formázási információ is sérül. Ha van erre mód, érdemes egy rövid előfordítást csinálni (pseudo-translation), exportálni és ellenőrizni a fájl funkcionalitását a végső környezetében.

Semmiképpen nem ajánlott, hogy az eredeti forrásfájlban kezdjünk el dolgozni, ezeket a fájlokat csak fordításámogató (esetleg lokalizációs) szoftverrel fordítsuk, és még így is nagyon oda kell figyelni a technikai részletekre.

Ha az alapbeállításokkal nem boldogulunk, érdemes szakembert, nyelvi mérnököt felkeresni, vagy segítséget kérni a megbízó informatikusától.

4. Utómunka

4.1 Minőség-ellenőrzés

A gépi minőség-ellenőrzés (QA) a korszerű fordítástechnológia elengedhetetlen eleme, igen nagy mérföldkő **a fordítások minőségbiztosításában.** Az emberi szem által nehezen észrevehető, ám annál lényegesebb hibákat lehet ezzel kiszűrni. A gépi QA csak kétnyelvű környezetben alkalmazható. A lényege ugyanis, hogy megadott algoritmus szerint a szoftver összeveti a forrásszegmenst és a célszegmenst, és informatikailag megfogható kifejezéseket keres, így például a következőket:

- számok, dátumok, mértékegységek,
- konzisztencia (szegmensek és terminusok szintjén),
- címkék egyezése,
- kimaradt fordítás (ha a forrás és a cél egyezik, pl. a csak egy márkanevet tartalmazó szegmens esetén),
- írásjelek.

A gépi QA sohasem helyettesítheti, csak kiegészítheti a lektorálást, hiszen értelmet, stílust, nyelvtant, fordítástechnikát nem képes vizsgálni.

4.2 Formátum ellenőrzése

Ideális esetben ezzel már nincs dolgunk, ha az előkészítés során a maximumra törekedtünk és a kedvenc CAT-eszközünket használtuk. De mivel az ördög nem alszik, érdemes a kész fordítás leadása előtt a formázást pontról pontra összevetni.

- ha szét kellett szedni a fájlokat valamilyen ok miatt, akkor itt a pillanat összerakni őket,
- ellenőrizni kell az automatikus számozások folyamatosságát,
- a fájlméret csökkentése érdekében ideiglenesen eltávolított képeket vissza kell illeszteni,
- ha a képek szövegét fordítottuk, akkor a megbeszélt instrukciók szerint véglegesíteni kell azok formátumát,
- ellenőrizni kell, hogy megvan-e minden lábjegyzet,
- esetleg maradt-e a fájlban olyan rejtett szöveg, amelyet véletlenül nem fordítottunk le.

4.3 Kiadványok tördelése

A bevezetésben írtak alapján ez a munkafázis köti össze a grafikai és a fordítói DTP-t. Ekkor kell ugyanis a lefordított (többnyelvűsített) kiadványban az új nyelvekhez, a megváltozott terjedelemhez igazítani az eredeti elrendezést. Ezt hívják tördelésnek.

Ha a fordítás nem CAT-eszközben készült, hanem a tartalmat egy külön fájlba kimásolva kapta a fordító, akkor a tördelőnek manuálisan kell minden egyes szövegrészt bemásolnia az adott fájlba. Ez sok esetben még mindig így működik. Amellett, hogy

időigényes, igen sok hibalehetőséget is hordoz, hiszen a célnyelvet nem beszélő technikus az ismétlődő másolások során nem is veszi észre, ha egy-egy szóköz, ékezet, szó kimarad.

A CAT-eszközben készített fordítás a tördelő dolgát is megkönnyíti, hiszen a CAT-eszközből exportált fordítás formátuma a konvertálások után megegyezik az eredeti kiadványszerkesztő formátummal, immár a célnyelven. Így az ide-oda másolgatás elkerülhető, csak a szöveghossz ellenőrzése, igazítása és a teljes fájlstruktúra szakszerű korrigálása a feladat.

A megbízók ritkán kérik a fordítókat, hogy végezzék el a tördelést is, az viszont gyakran előfordul, hogy a betördelt fordításról készített pdf-fájlt visszaküldik ellenőrzésre. Ilyenkor lehet észrevenni, ha a tördelés során két szó összecsúszott, nem megfelelőek az ékezetek, elválasztások, rossz helyre kerültek az írásjelek. A pdf-be beszúrt megjegyzések útján lehet a tördelő tudtára adni, hogy milyen javításokat kell még elvégeznie.

4.4 Funkcionalitás ellenőrzése

Az egynyelvű célnyelvi szövegben fájlformátumok szerint a következő elemeket érdemes funkcionalitás szempontjából ellenőrizni:

- mezők, hivatkozások működnek, megfelelő helyre mutatnak,
- generált tartalomjegyzék, tárgymutató azonos tartalmú és formátumú, mint a forrásfájlban,
- jelölőnyelvek ugyanúgy jelennek meg böngészőben, mint a forrásfájl esetén.

4.5 Szövegnövekmény kezelése

Többször említettük a szöveghossz problematikáját. Ha van módunk az utómunkák során a formázást igazítani a megnövekedett szövegmennyiséghez, akkor a következő lehetőségek adottak:

- megnöveljük a szövegnek szánt helyet (oldalak, szövegdobozok hozzáadásával),
- csökkentjük a betűméretet,
- csökkentjük a sortávolságot,
- módosítjuk a margóbeállításokat,
- csökkentjük a betűtávolságot.

4.6 Leadási fájlformátum

A projekt megkezdésekor egyeztetett formátumban kell leadni a fordítást. A leadási formátum lehet nyitott (szerkeszthető) és/vagy zárt, mint pl. Postscript vagy pdf. A PostScript vagy pdf állományok rendszerfüggetlen zárt állományok, nem szerkeszthetők, vagy csak korlátozott mértékben. A kiadvány végső elektronikus eredetijét képezik, lehetővé téve annak elektronikus formában való jóváhagyását.

Fordítóirodák esetén a leadási formátum előállítását általában a projektmenedzser végzi. De akkor, amikor például nagyon nagy számú fájlból kell egy adott formátumot előállítani vagy kiadványszerkesztő programból kell zárt állományt nyomtatni, a DTP-s technikusnak is van feladata. **Egyéni fordítók** esetén érdemes ennek technikai követelményeiről időben tájékozódni és szakembert bevonni, ha szükséges.

4.7 Visszajelzések átvezetése

Ha zárt formátumban, jóváhagyásra adjuk le a fordítást, könnyen megtörténhet, hogy az ügyfél, vagy az ügyfél nyelvi szakértője megjegyzésekkel látja el a fájlt és átvezetésre visszaküldi a fordítónak vagy a fordítóirodának. Ebben az esetben a fordítónak vagy a fordítóirodának át kell vezetnie a kért javításokat a szerkeszthető formátumban.

5. Hasznos szoftverek

Végezetül néhány olyan hasznos szoftver, amely megkönnyíti a fordító munkáját:

- szövegszerkesztő programok: Microsoft Office Suite,
- kiadványszerkesztő programok: Adobe InDesign, QuarkXpress, Quicksilver/Interleaf, Adobe PageMaker, Adobe Framemaker,
- karakterfelismerő programok: OmniPage, Presto!OCR, Readiris Pro,
- festő, rajzoló és képfeldolgozó programok: Corel Draw, Adobe Photoshop,
- táblázat- és adatbázis-kezelő programok: Microsoft Office Suite,
- fordítástámogató eszközök: memoQ, SDL, Star Transit, Across,
- lokalizációs alkalmazások: Multilizer, Okapi Framework,
- egyéb alkalmazások: képletkezelő, hangjegyszerkesztő, AutoCAD, Visio.

6. Összefoglalás

A fordítás folyamata nem az első gondolatnak a forrásnyelvről a célnyelvre való átültetésével kezdődik. Ha a fordító ügyfele nem fordítóiroda, hanem közvetlenül a fordítás megrendelője, akkor a forrásnyelvi anyagot neki kell fordításra előkészíteni és a fordítási utómunkálatokat elvégezni. A fordítási folyamat e két fázisának alapelvei szerint a kapott formátummal megegyező formátumban kell leadni a célnyelvi fordítást, körültekintően kell eljárni a külső és belső hivatkozások, a formázási címkék esetében. A fordítónak több, igen fontos műveletet kell elvégeznie annak érdekében, hogy a végtermék a professzionális fordítótól elvárható minőségű legyen.

Így a fordításra való előkészítés legfontosabb feladatai a karakterfelismerés, a szerkesztés, a betűtípus kiválasztása abban az esetben, ha a forrásszöveg betűtípusa nem támogatja a célnyelv karaktereit, a terminológia és a referenciák előkészítése,

a jelölőnyelvek fordításának előkészítése. A forrásnyelvi szövegnek a célnyelvre való átültetését követően az utómunka a minőség-ellenőrzésre, a formátum ellenőrzésére, a tördelésre, a funkcionalitás ellenőrzésére, a szövegnövekmény kezelésére, a leadási fájlformátumra és a visszajelzések átvezetésére mindenképpen ki kell hogy terjedjen.

Irodalom

Esselink, B. 2000. *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kenneth, A., McKethan, K. A., Jr., White, G. 2008. Project management for the freelance translator. *Multilingual* 19(5): 31–36.

Kovácsné Kiss J. 2003–2004. *A kiadványszerkesztés*. Budapesti Műszaki Egyetem. http://www.mogi.bme.hu/letoltes/ALKALMAZOTT%20INFORMATIKAI%20T%C3%81RGYAK/MEGJELENITESI%20TECHNIKAK/kiadvanyszerkesztes.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 12.

Mohai I. 2006. *Tipográfiai alapismeretek*. Székesfehérvár: Pannon Egyetem Kihelyezett Képzési Hely. http://mnytud.arts.klte.hu/tananyag/szamgny/tipografia.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 12.

Navé, S. 2013: *Understanding how to Work with Bi-Directionality (BiDi) Text*. http://translationtherapy.com/understanding-how-to-work-with-bi- directionality-bidi-text/, utolsó megtekintés: 2014. július 12.

Lokalizáció

Snopek Márta
E-mail: marta.snopek@espell.com

1. Bevezetés

A globalizáció, az infokommunikációs technológiai fejlődés és az internet elterjedése eredményeképpen megnőtt a digitális szövegek mennyisége. Mindez azt is jelenti, hogy egyre több digitális szöveget szükséges egyik nyelvről a másikra átültetni. Ez a feladat gyakran eltér a hagyományos értelemben vett fordítástól, olyannyira, hogy mára már a nyelvi és interkulturális közvetítésként felfogott fordítás peremén kialakult egy rokon szakma is. Ez pedig nem más, mint a lokalizáció.

A továbbiakban a lokalizáció fogalmának tisztázását követően kitérünk azokra a legfontosabb technikai és nyelvi szempontokra, amelyeket a lokalizációs tevékenység során szükséges szem előtt tartani. Ezt követően szó esik a szoftverek, dokumentációs anyagok lokalizációjának valamint a marketinganyagok adaptációjának gyakorlati kérdéseiről. Végezetül olyan fontos kérdéseket tárgyalunk, mint a lokalizációs fordító tudása és készségei, a közösségi fordítás szerepe a lokalizációban, valamint a lokalizációs projektmenedzsment ismérvei.

2. A lokalizáció definíciója

A lokalizáció a nyelvi tartalom másik nyelvre való átültetésének speciális esete. Mivel a fordításhoz képest számos eltérő problémát vet fel, és más megközelítést kíván, általában külön is kezelik. A lokalizációt kétféle szempontrendszer mentén szokás definiálni, ezek azonban több ponton is összeérnek.

Egyfelől a lokalizáció jelenti a tartalom másik kultúrára való adaptálását. Ezt **honosításnak** is szokás nevezni. A honosítás tágabb perspektívát jelent a fordításhoz képest. Másfelől pedig jelenti szoftverek, weboldalak, és az ezekhez kapcsolódó segédletek, felhasználói kézikönyvek és marketingtartalmak általában **több célnyelvre való fordítását** is (Esselink 2001, Jiménez-Crespo 2009, Nord 1997, Sandrini 2005). A szöveg jellegére és típusára nézve a fordításhoz képest ez egy szűkebb terület.

3. Internacionalizáció

Sok cég az eleve nemzetközi megjelenés céljából írt dokumentáció és egyéb szöveges tartalom készítésekor külön figyelmet fordít arra, hogy minél kevesebb problémát jelentsen ezeknek más nyelvekre való átültetése. Ez magában foglalja a nyelvi megfogalmazás egyszerűségét, és azt is, hogy a létrejövő forrásnyelvi szöveg lehetőség szerint mentes legyen azon kulturális, társadalmi, etikai és esztétikai sajátosságoktól, amelyek piaconként eltérhetnek. Szoftverek esetén pedig úgy programozzák a megjelenítő felületet, hogy az alkalmas legyen a világ különböző tájain használt írásjelek és írásmódok megjelenítésére és bevitelére. Ezt a folyamatot együttesen nevezzük internacionalizációnak (Pym 2004, 2005, Sandrini 2005).

Az internacionalizációs törekvések persze csak a tartalmak egy részénél érvényesíthetők, és ott sem feltétlenül valósíthatók meg teljes mértékben. Az **eltérő célnyelvi környezet** tehát a lokalizációs fázisban nem hagyható figyelmen kívül. Ez többféle nyelvi és technikai kihívást is támaszt a lokalizációs szakemberek (fordítók, nyelvi mérnökök, projektmenedzserek) számára.

4. Technikai szempontok

Mivel a lokalizáció leginkább szoftverek és az azokhoz tartozó tartalmak fordítását jelenti, a fájlok, amelyekkel később a fordítók is dolgoznak, sok esetben a programozás során létrejövő **erőforrásfájlok.** Ezek a fájlok a fordítandó szövegeken kívül a program működéséhez szükséges kódokat is tartalmazzák. Erre azért van szükség, hogy a célnyelvi szövegek visszaillesztése az eredeti helyére a lehető legkevesebb lépésben legyen megvalósítható.

Ezeket a fájlokat olyan módon szükséges előkészíteni, hogy egyrészt **ne sérüljön a programkód,** másrészt a fordítók számára az összes **fordítandó szöveg elérhető legyen.** Ezt az előkészítési feladatot a nyelvi mérnökök végzik el. A **nyelvi mérnök** (language engineer) az a szakember, aki rendelkezik megfelelő programozási ismeretekkel, de a nyelvek világában is otthonosan mozog – fontos az idegen nyelvek ismerete, és a jártasság az egyes nyelvek, nyelvcsaládok jellegzetességeiben. A programkód elkülönítésével általában együtt jár a kódnak **metaadatként** való felcímkézése – hiszen a közlésre szánt adatokhoz képest a kód szövegei valóban metaadatnak tekinthetők. A kód ilyen módon elkülönül a lokalizálandó szövegtől, és egyúttal biztonságba is kerül, mert a továbbiakban a fordítók nem férnek hozzá, így a kód még véletlenül sem sérülhet. Másrészt a kódból kinyerhető információ (pl. a maximális szöveghossz vagy a fordítandó szövegrészhez írt programozói megjegyzés) megjeleníthető a fordító számára a fordítástámogató (CAT) eszköz segítségével *(1. ábra).*

```
<msg name="CHAT_SCREEN_BACKGROUND_PROFILE_PUSHED">CRLF
    <!--NOTE to translators: first parameter is the technician's name, second parameter is the URL-->CRLF
    <en>%@ has sent a configuration profile: %@</en>CRLF
    <fr></fr>CRLF
    <es></es>CRLF
    <de></de>CRLF
    <it></it>CRLF
    <nl></nl>CRLF
    <pt></pt>CRLF
    <pt-br></pt-br>CRLF
    <zh></zh>CRLF
    <zh-tw></zh-tw>CRLF
```

1. ábra: Lokalizálandó szöveg metaadatokkal és változókkal

4.1 Nyelvi szempontok

4.1.1 A szoftver felhasználói felülete (userinterface)

A lokalizáció során tapasztalható nyelvi sajátosságok és az azok által generált nehézségek nagymértékben függnek az adott szöveg típusától. A lokalizálásra szánt szövegek jelentős része olyan tartalom, amely szoftver kezelőfelületén vagy weboldalon jelenik meg – ezek az ún. UI-elemek (az UI a *userinterface* rövidítése). Sok esetben ezeket a szövegrészeket a fordító úgynevezett **stringek** formájában kapja meg *(2.* és *3. ábra).* Ez azt jelenti, hogy nem lineáris szöveggel van dolga, ahol az egymást követő mondatok egymásra épülnek, hanem **önmagukban álló szövegdarabokkal,** amelyeknél a sorrend sokszor esetleges, tehát egy adott string nem feltétlenül függ össze az előtte vagy utána állóval. Az egyik legnagyobb nehézséget itt tehát **a kontextus hiánya** okozza (Pym 2004, 2005, Sandrini 2005). A „Save" betűsor angol nyelven jelentheti például egyrészt a „Mentés" parancsot, de vonatkozhat az adott termék megvásárlásánál elérhető megtakarításra is – a szövegkörnyezetre vonatkozó bárminemű információ nélkül lehetetlenség eldönteni, melyik értelmezés a helyes. Hasonló a helyzet a stringként gyakran előforduló „From" prepozícióval, amelyet a szövegkörnyezettől függően „Feladó"-nak vagy „Kezdési időpont"-nak is fordíthatunk magyarra. Bizonyos kontextusra vonatkozó információkat tartalmazhatnak a fentebb már említett metaadatok (pl., hogy hol fog megjelenni a szöveg), de ez sem mindig elégséges.

```
<page id="AccountSettings"><!--accountsettings_01.png, accountsettings_01.png-->CRLF
    <msg id="Security"><![CDATA[Security]]></msg>CRLF
    <msg id="TFATitle"><![CDATA[Two-step verification is]]></msg>CRLF
    <msg id="TFADescription"><![CDATA[Adds an extra layer of security for your account.]]></msg>CRLF
    <msg id="TFAOn"><![CDATA[ON]]></msg>CRLF
    <msg id="TFAOff"><![CDATA[OFF]]></msg>CRLF
```

2. ábra: A fordító számára megjelenített stringek

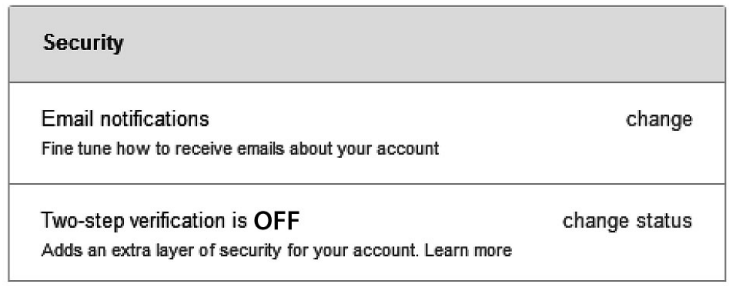

3. ábra: Ugyanezek a stringek a webhelyen megjelenítve

Mivel a kontextus hiánya akár lehetetlenné is teheti a fordítást, de legalábbis jelentősen növeli a hibázás esélyét, a lokalizációban több lehetőség is van arra, hogy a fordítók megkapják a stringek megfelelő értelmezéséhez szükséges információkat. Ehhez kiemelten fontos egyrészt **a fordítók tudatossága,** lokalizációs ismeretei, az, hogy felismerjék a lehetséges nyelvi csapdákat, másrészt pedig a jó kapcsolat és a folyamatos **kommunikáció a tartalom tulajdonosával,** vagyis a fordítás megrendelőjével.

A magas szintű „lokalizációs érettséggel" rendelkező ügyfél ugyanis tisztában van a lokalizációs folyamatokra jellemző nehézségekkel, és kiemelt figyelmet szentel annak, hogy a fordítandó tartalmakat ellássa az értelmezést segítő segédanyagokkal, információkkal. Ez kiterjedhet a fordítandó szövegrészekre vonatkozó megjegyzések vagy az azokat a megjelenés helyén ábrázoló képernyőképek biztosítására, valamint a fordítók menet közben felmerülő kérdéseinek megválaszolására.

A kontextus hiányát a munkafolyamat végére gyakran beütemezett **in-context review** ellensúlyozza, amelynek során a fordítók a szövegeket a megjelenésük helyén ellenőrzik, például az adott webhelyen. Ilyenkor nyílik lehetőség az esetleges nyelvi (pl. egy felsorolás elemeit nem azonos nyelvi szerkezettel fordították) vagy megjelenítési (a célnyelvi szövegek nem férnek ki az eredeti angolra méretezett helyen) problémák kiszűrésére és orvoslására.

További fejtörést okozhatnak a szoftver-stringekben gyakran előforduló úgynevezett **változók** (variables, placeholders). Ezek szintén a programkód részei, de jellemzően mondaton (vagy szegmensen) belül fordulnak elő. A változó elnevezés arra utal, hogy ezeknek a kóddal jelölt egységeknek a helyére többféle szövegrész is kerülhet, illetve kerülni fog a fordítás felhasználásakor (lehet ez pl. dátum, terméknév, de akár teljes tagmondat is). A fordítás során ügyelni kell arra, hogy a változó **sértetlenül megmaradjon** a szegmensen belül, ugyanakkor megfelelően illeszkedjen a célnyelv nyelvtani szabályainak megfelelően. A magyarban mint agglutináló nyelvben ez sokszor nem könnyű feladat. Természetesen más nyelvekben is gondot okozhat például egy olyan változó elhelyezése, amelynek a tartalma lehet nyelvtanilag hím- vagy nőnemű is. Előfordul, hogy egy mondaton belül több változót is el kell helyezni

a célnyelvben a forrásnyelvnek megfelelően – egy ilyen kirakós játék megoldása néha nagyon komoly logikai kihívást jelent.

4.1.2 Dokumentáció lokalizálása

A szoftverhez tartozó dokumentáció és segédletek (felhasználói kézikönyvek, help fájlok) egy másik gyakori típusát alkotják a lokalizációban előforduló szövegeknek. Itt nem okoz problémát a kontextushiány – ezek az anyagok hagyományos, lineáris szövegeket tartalmaznak –, a fordítás általában kevesebb fejtörést és utánajárást igényel, gyorsabban lehet vele haladni. Éppen ezért a lokalizációs piacon a dokumentációfordítás ára általában alacsonyabb, mint a szoftverfordításé. Természetesen ennek a feladatnak is megvannak a maga jellegzetességei, amelyeknek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a lokalizációs gárda jó munkát végezzen.

Egy szoftver felhasználói kézikönyve az adott szoftver funkcióit és működését mutatja be, tehát gyakran „idéz" annak a szövegeiből. A felhasználó a saját eszközén követi a kézikönyv instrukcióit, ezért nagyon fontos, hogy pontosan ugyanazt lássa a kézikönyvben, mint amit az eszköz képernyőjén megjelenő szövegekben. Az ilyen típusú tartalmak esetében kiemelt elvárás tehát a lokalizációs csapattal szemben, hogy az UI-elemeket *(4. ábra)* – amennyiben rendelkezésre állnak az adott célnyelven – pontosan ugyanúgy használja a dokumentációban, ahogyan azokat eredetileg lefordították, és ahogy megjelennek a képernyőn.

2. Enter a Group name and Description.
3. Under Status, select Enabled to activate the group.
4. Set group permissions.

4. ábra: UI-elemek a felhasználói kézikönyvben

Ennek két módja van: ha van hozzáférése az adott szoftverhez, a fordító a munka során végigmegy azokon a lépéseken, amelyeken a kézikönyv vezeti, és élesben **ellenőrzi** az egyes képernyőelemek fordítását (esetleg elkéri a tartalom tulajdonosától a képernyőelemeket mutató képernyőképeket). Vagy, ami még kézenfekvőbb, **terminológiai adatbázist használ,** amelynek hasonló feladatok esetében alapját képezik az UI-elemek.

A terminológiai adatbázis és a fordítói memória, valamint általában véve a CAT-eszközök használata elkerülhetetlen a lokalizációban. A tartalom jellegéből adódóan nagy arányban fordul elő a szövegek között ismétlődés, aminek okai a szoftverek életciklusához vezethetők vissza. Egy szoftver életciklusára vonatkozóan lokalizációs szempontból elmondható, hogy az adott szoftvertermék bevezetése idegen nyelvű piacokra maga után vonja a szoftverhez kapcsolódó szövegek általában **egyszeri és teljes lokalizálását az adott célnyelvekre.** Ez általában nagy mennyiségeket jelent. Utána

azonban már csak az egyes **frissítésekkel** (update) együtt járó szövegváltozásokat, új szövegeket kell lokalizálni, ami gyakori, ám jóval kisebb volument jelent. Ez egyrészt munkaszervezési és árazási problémákat is felvet, hiszen egy-egy lokalizációs feladat olyankor is időigényes a projektmenedzser és a fordítók számára egyaránt, ha maga a szövegmennyiség nem számottevő. Másrészt pedig a **nyelvi konzisztencia** folyamatos fenntartása is egy megoldandó feladat. Ennek eszközei természetesen a fordítástámogató és terminológiai adatbázis-kezelő szoftverek.

4.1.3 Marketinganyagok adaptálása

Bár egészen más típusú szövegeket érint, mégis ugyanazokhoz a termékekhez kapcsolódik, és ezért a lokalizáció területének tekinthető az adott szoftverekhez tartozó marketinganyagok fordítása. Fontos megjegyezni, hogy a marketingadaptáció egészen más fordítói szemléletet, más készségeket igényel, mint a szoftverlokalizáció, ezért sok esetben más-más fordítói csapatok dolgoznak az eltérő szövegtípusokkal.

A marketinganyagok adaptálása során a **stílusérzék,** a forrás- és célnyelvi **felhasználói-kulturális ismeretek,** és a **kreatív nyelvhasználat** vannak inkább előtérben. Fel kell tudni ismerni a szövegírók szándékát és célját, és ezeket adaptálni a célország nyelvi-kulturális viszonyaira. Ugyanakkor fontos az adott terméknek és pozicionálásának alapos ismerete is, mert anélkül nem lehet hitelesen közvetíteni a felhasználóknak szóló üzenetet. Itt is rendkívül fontos a kapcsolat a tartalom előállítóival, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a lokalizációt végző szakemberek idővel „megtanulják" a termékhez kapcsolódó kommunikáció lényeges elemeit.

5. Lokalizáció vs. fordítás

A lokalizáció, jellegéből adódóan, legtöbb esetben kevésbé elszigetelt tevékenység, mint a fordítás, mert bár a fordítók itt is egyedül végzik a munkájukat, általában egy népesebb virtuális csapat részei, amelynek tagjai között folyamatosan zajlik a kommunikáció. A csapathoz a többi fordítón (a lokalizáció általában több célnyelvet foglal magában) kívül a lokalizációs projektmenedzserek, a nyelvi mérnökök, esetleg a terminológusok, nyelvi vezetők tartoznak.

6. Milyen a jó lokalizációs fordító?

A fordítói területen jellemző általános elvárásokon kívül a lokalizációnál a szakmai hozzáértés mellett kiemelten lényeges az elkötelezettség, **érdeklődés az adott szoftvertermék iránt.** Ez azért is fontos, mert a szoftveripar egy rendkívül gyors tempóban fejlődő, változó terület, ahol a naprakész ismeretek megőrzéséhez elengedhetetlen az újdonságok folyamatos követése.

Az a körülmény továbbá, hogy a terület viszonylag fiatal, egyfajta **nyelvi frissességet, rugalmasságot és innovációs készséget** is megkövetel, mert előfordulhat, hogy olyan jelenségeket vagy tárgyakat kell a fordítónak megneveznie, amelyek addig nem is léteztek. Ezzel együtt a lokalizációs fordítónak természetesen ismernie és alkalmaznia kell a célnyelven meglévő nyelvi konvenciókat is (pl. a szoftver UI-ban a gombfeliratok elemeinek magyar nyelvű megnevezésében -ás/-és képzős alakokat használunk, míg sok más nyelvben a felszólító módú alak szerepel).

7. Lokalizáció és közösségi fordítás

Az elkötelezettség és lelkesedés egyes termékek, vállalatok esetében olyannyira vonzó és értékes tulajdonság, hogy a termékhez kapcsolódó lokalizációt gyakran nem is lokalizációs szakemberekre bízzák, hanem saját, sokszor anonim felhasználóikra. Ilyenkor az ún. **crowdsourcing** különféle változatait alkalmazzák. Ekkor természetesen a **költséghatékonysági** szempontok sem elhanyagolhatók.

Ez többféle módon is megvalósulhat. Van, amikor a lokalizációt teljes egészében a felhasználói tömegek végzik, azaz bárki szerkesztheti az adott szoftver vagy webhely szövegeit. Ilyenkor az elgondolás az, hogy a többség képes kiszűrni a rosszul sikerült nyelvi megoldásokat. Ezt a módszert valósították meg például a Facebook esetében is.

A crowdsourcingnak azonban vannak kevésbé szélsőséges – vagy kevésbé demokratikus – formái is. Például bevett módja a lokalizációnak az is, hogy az adott termék felhasználói között, fórumokon vagy egyéb közösségi felületeken, az adott cég munkatársai megkeresik a legkompetensebb, legelkötelezettebb felhasználókat, és őket bízzák meg – általában immár díjazás ellenében – a termékhez tartozó szövegek célnyelvi adaptálásával.

8. Lokalizációs projektmenedzsment

A rugalmas, nyitott, kísérletező hozzáállás, és a munkafolyamatok folyamatos optimalizálása a lokalizációban kiemelt jelentőségű. Mindazonáltal a legtöbb esetben továbbra is szükség van a hagyományos, szakmai projektmenedzsmentre, amely során a projektmenedzserek megtervezik, kézben tartják a gyakran szerteágazó folyamatokat, valamint közvetítenek a résztvevők között.

A lokalizációs projektmenedzsment több szempontból is eltérő, illetve más jellegű kihívást jelent, mint a fordítási projektmenedzsment. Először is általában **sokszereplős,** mivel a lokalizációs projektek nagy része több, akár több tíz célnyelvet is érint egyszerre. Ez igen fontos szempont az ütemezésnél, az információ megfelelő áramoltatásánál, vagy az ügyfél instrukcióinak következetes betartása és a minőségbiztosítás terén. A megfelelő minőségbiztosítást ma már sokféle szoftveres eszköz segíti.

Mindazonáltal az sem árt, ha a projektmenedzser képzett nyelvész, jó nyelvérzéke van, több idegen nyelvet is ismer, illetve könnyen képes értelmezni a lokalizációs folyamatokban előforduló jelenségeket, és megoldani a problémákat. Fontos az is, hogy felismerje, mely kérdések tartoznak a saját hatáskörébe, és melyek azok, amelyeket továbbítania kell a megrendelő felé. Ezen a területen is rendkívül lényeges a hatékony, empatikus és motiváló kommunikáció, mert egy sokfős csapat koordinálásának sokszor ez a kulcsa.

9. Összefoglalás

A fordítói szakma ma már kevésbé homogén, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A hagyományos értelemben vett fordítás a modern fordító csupán egy lehetséges tevékenysége, ugyanis a globalizáció és az infokommunikációs technológia elterjedésével megnőtt azoknak a digitális tartalmaknak a mennyisége, amelyeket egyik nyelvről a másikra át kell ültetni a célnyelvi terület kulturális, társadalmi, etikai és esztétikai sajátosságainak figyelembevételével. Így jött létre az írásbeli nyelvi közvetítés egy új **rokon szakmája,** a lokalizáció.

A helyi viszonyokhoz leggyakrabban adaptált, azaz lokalizált dokumentumtípusok közé tartoznak a szoftverek dokumentációs anyagai és a globális piacon forgalmazott legkülönfélébb termékek marketinganyagai. A lokalizáció során nem ritka, hogy párhuzamosan több célnyelvre adaptálják ugyanazt a forrásnyelvi tartalmat. Ilyenkor számos technikai és nyelvi szempontot kell figyelembe venni. A jó lokalizációs fordító kíváncsi és érdeklődik az adott termék iránt, valamint rugalmas és fejlett innovációs készséggel rendelkezik.

Irodalom

Esselink, B. 2001. *A Practical Guide to Software Localisation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Jiménez-Crespo, M. A. 2009. Conventions in localisation: a corpus study of original vs. translated web texts. *Journal of Specialised Translation* 12. http://www.jostrans.org/issue12/art_jimenez.pdf, utolsó megtekintés: 2014. október 5.

Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Pym, A. 2004. *The Moving Text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Pym, A. 2005. *Localization: On its nature, virtues and dangers.* http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/translation.html, utolsó megtekintés, 2014. október 5.

Sandrini, P. 2005.*Website Localisation and Translation*. Proceedings of the Marie Curie
Euroconferences. MuTra: Challenges of Multidimensional Translation, Saarbrücken, 2–6 May 2005. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Sandrini_Peter.pdf, utolsó megtekintés: 2014. október 5.

Fordításértékelés ipari alapokon: a professzionális fordításértékelés módszerei

Lengyel István
Istvan.Lengyel@kilgray.com

1. Bevezetés

Kétezer év telt el a fordításértékelés és a fordítástudomány megjelenése között. Cicero és Szent Jeromos is bírált már fordításokat, azonban a fordításkritika eszköztár hiányában igen szubjektív szempontokat érvényesített (Papp 1982, House 1997, Klaudy 2007) és szinte kizárólag „kortalan" szépirodalmi szövegekre vonatkozott. A fordításértékelés problémájának nagyságát az is mutatja, hogy a fordításkritikát, a fordítás termékének derivátumát ugyanúgy lehet bírálni, mint a fordítást, és végtelen, feloldhatatlan viták keletkezhetnek. Ezt a nehézséget a fordítástudomány megpróbálja feloldani (Reiss 1971, House 1997, Nord 1997), de a módszerekről egyetértés nem született (jó áttekintést ad a témáról Dróth 2001).

A továbbiakban áttekintjük a fordítás értékelésének célját, gyakorlati szükségességét, a leggyakoribb fordítási hibafajtákat, majd megvizsgáljuk a négy legismertebb hibatipológiát és ezek alkalmazhatóságát. A cikk célja, hogy az olvasó megismerje az alapvető fordítási hibatípusokat, és szükség esetén ki tudjon alakítani a saját fordítási projektjeihez egy minőségértékelési rendszert.

2. Fordításértékelés: mit és ki értékel?

Mit lehet értékelni a fordításon? A fordítást értékelhetjük szövegszinten és ennél alacsonyabb szinteken. Értékelhetjük a célnyelvi kultúrában betöltött szerepe alapján, vagy aszerint, mennyire felel meg a fordítási utasításnak. Értékelhetjük formatívan, javító, tanító célzattal, szummatívan, megfelelés ellenőrzésére, vizsgáztatásra, és ipari, professzionális módon is. Továbbá értékelhetjük erényei és hibái szerint is. Vannak a fordításértékelésnek objektív szempontjai is: leadta-e a fordító a munkáját a megbeszélt határidőre, lefordított-e mindent a szövegben, nem maradtak-e lefordítatlan részek, betartotta-e az egyeztetett formázást.

Ki értékelheti a fordítás minőségét? A fordítói iparban az ügyfél értékelése a mérvadó. Ennél azonban bonyolultabb a helyzet, mert a fordítás velejárója, hogy sokszor a végső ügyfél nem a megrendelő. A fordítást sokszor a végső megrendelő sem azért

rendeli, hogy saját maga jobban értse a szöveget, hanem azért, mert így akar megfelelni bizonyos objektív és szubjektív elvárásoknak. Fordítóként például megkaphatjuk egy televízió szervizkönyvének adott részét fordításra. A fordítás valószínűleg egy irodától jön, akik esetleg megkapták a teljes szervizkönyvet magyar fordításra, és szétosztották három részre. Az iroda ügyfele egy nemzetközi iroda, amelyik a televízió gyártójának közvetlenül dolgozik. A gyártó azonban öt céggel dolgozik, termék és dokumentációfajta szerint osztja szét a fordítást. A gyártó alkalmaz lektorokat. Mivel a gyártó cégen belül senki nem beszél magyarul, delegálja a lektorálás feladatát egy másik fordítóirodának, hiszen nem bízik abban, hogy az első iroda pártatlanul tudna fordítani és lektorálni is, ezért keresztellenőrzést végez.

A lektorálás eredményei fontosak, de a gyártónak igazán egy dolog számít: sikeres lesz-e a televízió Magyarországon (illetve esetleg Romániában, Szlovákiában stb., ahol a magyar nyelvű szervizkönyvet fogják olvasni), növelni tudja-e a bevételét a fordítás által. A gyártó számára a magyar nyelv csak egy a sok közül, amelyikre fordíttat. A munkatársai között, akik a fordítást koordinálják, általában vannak nem angol anyanyelvűek, akik szívesen részt vesznek az adott nyelvű fordítás értékelésében, és tapasztalataikat általánosítják.

A célpiachoz viszont a televíziógyártó magyar képviselete vagy viszonteladója van legközelebb, ezért a lektorálásnál sokan felhasználják az ún. *in-country review*-t is, amely során a jogszabályi megfelelést ugyanúgy ellenőrzik, mint a fordítás nyelvezetét, hiszen nekik a fordítás nem szövegszempontból, hanem az üzenet megfelelőségének szempontjából érdekes. A „fordítás" számukra akkor helyes, ha a magyar vevőszolgálati telefonszámot és címet tartalmazza, vagy ha ilyen nincs, leírja, milyen nyelven lehet az ügyfélszolgálattal kommunikálni. Hogy mi is a végső cél? Továbbra is csak a bevétel növelése. Azonban gazdasági szempontokból ugyanazon a folyamaton kell végigmenni az értékelés során, mint a kínai, spanyol, német nyelv esetében, és a vállalat ezért a fordításértékelést nyelvfüggetlenül kell hogy érvényesítse. A fordítási hibákat keresik, és **azzal a feltételezéssel élnek, hogy a fordítási hibák típusai nyelvfüggetlenek.**

A fenti példában angol nyelvű forrásszövegből indulok ki, mivel ez ipari gyakorlat. Tudomásom szerint csak japánban gyakori, hogy a forrásszöveg japán nyelvű. Németországban például a legtöbb vállalat németül írja a dokumentációt, de a többnyelvűsítés, az a folyamat, amely során a magyar fordítás létrejön, már általában az angol fordítást veszi forrásnyelvi dokumentumnak, az angolról történő fordítás alacsonyabb költségei miatt. Ez a munkafolyamat a termékdokumentáció fordítására vonatkozik, de ez a megbízások többségét kiteszi. A *Common Sense Advisory* (Hedge-Pielmeier 2014) felmérése szerint a gépgyártás, az orvosi eszközök, a szoftver-, az autógyártás az első négy terület, amelyből a legtöbb pénz származik Magyarországon (megelőzve például a jogi, bírósági fordításokat). Ezek mindegyike ilyen munkafolyamatot követ.

3. A fordítási hiba

A fordítási hiba kategóriája önmagában nem értelmezhető: „*The perception of what constitutes a translation error varies according to translation theories and norms*[1]" (Hansen 2010: 385). Hiba az, ami az elvárásoktól eltér, tehát először az elvárásokat kell meghatározni. Az elvárás lehet elméleti jellegű, mint például az ekvivalencia valamely fajtájának megvalósítása, gyakorlatibb jellegű, például megfelelés a fordítási utasításnak, adott szövegtípus követelményeinek, vagy társadalmi jellegű, például megfelelés a hivatásos fordítók közössége által meghatározott viselkedési normáknak (Chesterman 1993). Jó hír, hogy a gyakorlatban azért nem kell olyan messziről indulni, mint a fordítástudományban, hiszen egy vállalat, mondjuk a példában alkalmazott televíziógyártó, általában tökéletesen tudja a fordítandó szövegek túlnyomó többségéről, hogy milyen szövegtípusokat, milyen céllal, milyen nyelvekre fordíttat.

Dokumentációja java része az általa gyártott, forgalmazott termék dokumentációja, például felhasználói útmutató, megfelelőségi tanúsítvány, szervizkönyv, oktatóanyag, reklámanyagok. Kisebb része pedig a leányvállalatok működésével kapcsolatos gazdasági, jogi és kontrollinginformáció, például viszonteladói szerződések, cégbírósági és adóhatósági kommunikáció, betanító anyagok stb. Így minden lefordított dokumentációnak világos a szerepe és célja. Jól körülhatárolható, hogy minek nincsen konstans funkciója – például szerződésekben szokott szerepelni az amerikai exporttal kapcsolatos kitétel, diszkriminációellenes kitétel. Vagy az is előfordulhat, hogy egyes nyelvekre le van fordítva a menürendszer a televízión, más nyelvekre nincs, de a dokumentáció igen. E miatt a különbség miatt egyszerűbb a fordítás értékelése ipari környezetben, mint a fordítástudományban.

4. A fordításértékelés gyakorlata, modelljei, kérdései

A fordításértékelés leggyakrabban Microsoft Excel fájlok segítségével történik, hiszen az elterjedt elméleti modellek és ezek gyakorlati megvalósításai is a fordítási hibák kereséséből, fel- és besorolásából és megoldásából indulnak ki. Meg kell határozni, hogy hol a hiba a szövegben. A forrásnyelvi szöveg adott részét be kell azonosítani, általában itt a fordítástámogató eszközök által mutatott szegmens számát kell megjelölni a forrásszegmens bemásolása mellett. Azt kell ilyenkor meghatározni, hogy mi a hiba a szövegben (milyen típusú és súlyosságú a hiba, illetve a hiba pontos leírása), mi volt a fordító eredeti – helytelennek vélt – megoldása, és mi a lektor javaslata.

[1] A vélekedés arról, hogy mi számít fordítási hibának, a fordítási elméletek és normák szerint más és más (saját fordítás).

Innentől a többi a kommunikáció: elfogadja-e a fordító a lektor véleményét, implementálja-e javításként. Vagy nem fogadja el és válaszol rá. Ha nem fogadta el, a lektornak adott válasza megfelel-e a lektornak stb. A hibatípusok és -súlyosságok alapján a projektvezető elfogadhatja vagy visszadobhatja a szöveget. Kiemelnék itt egy fontos szempontot a fordítók számára: míg sok fordító úgy gondolja, hogy a folyamat egyetlen célja, hogy levonjanak az ő díjazásából, ezt a projektvezetők egészen másképp gondolják. Ők felelnek feletteseik felé a szöveg minőségéért, és céljuk a szöveg jó minőségének biztosítása.

Egy hiba, annak helymegjelölése, javítási javaslata, kategorizálása egy-egy sorba kerül bele az Excel-táblákba. A hibák megjelölése történhet azonban külön lektorálási szoftverben, vagy a fordítástámogató eszköz beépített minőségértékelő rendszerében is. Ez legfőképp attól függ, hogy a vállalat milyen szoftverhasználatot ír elő, és ettől mennyi eltérést engedélyez. Az Excel előnye, hogy szinte mindenki gépén megtalálható, sokkal elterjedtebb akármelyik fordítástámogató szoftvernél, még a fordítók körében is.

Ennek a rendszernek nem a technológiai bevezetése a nehéz, hanem az adott dokumentációs környezetben értelmes hibakategóriák meghatározása, továbbá olyan szintű specifikálása, hogy a harmadik fordítóirodának dolgozó katalán lektor ugyanazt értse alatta, mint a cégen belül a kínai lektor, hiszen különben a számszerűsített minőség még az adott cégen belül sem összevethető kategória. Amikor a vállalatok szembesülnek ezzel a kérdéssel, hamar rájönnek, hogy két dolog nem megkerülhető a minőség meghatározásának szempontjából: a vállalati szószedet vagy terminológia, továbbá a stílusútmutató. Minél többet ért meg a fordító és a lektor a vállalat céljairól, elvárásairól, annál jobb fordítást tud készíteni. Ugyanakkor minél hosszabb és részletesebb az útmutató, annál kevésbé fogják elolvasni. A stílusútmutató ismerete és hatékony alkalmazása a cég számára növeli egy fordító értékét.

Ha ezt megértjük, láthatjuk, miért akar egy cég ugyanazokkal a fordítókkal dolgozni hosszú távon akkor is, ha irodának adja ki a munkát. A terminológiával kapcsolatban jó hír, hogy ha egy fordító fordítástámogató környezetben dolgozik, akkor csak beolvassa a céges terminológiát, és a program maga hatékonyan ellenőrzi ezeknek a megfelelő fordítását. Ez az egyik oka annak, hogy a cégek megkövetelik a fordítástámogató szoftver használatát: számukra a minőség nem az egyszeri bravúros fordítási megoldásokban, hanem az előírt folyamatok követésében rejlik.

A cikk további részében tekintsünk át röviden négy ismert fordításértékelési modellt, hiszen ezek mindegyike a vállalati gyakorlat leképezésén alapul, és jó kiindulópontot ad a hibakategóriák értelmezéséhez, hibatipológiák felállításához. A hibatipológiák mindegyikénél fontos meghatározni a következőket:

1. Alkalmazási terület.
2. Alkalmazási előfeltételek (például stílusútmutató megléte).
3. Hibakategóriák.
4. Értékelési nehézség feloldására szolgáló szabályok és javaslatok.

4.1 A SAE J2450 szabvány

Ez a szabvány a General Motors, a Ford és a Chrysler kezdeményezésére alakult ki, teljes neve *Quality Metric for Language Translation of Service Information*. Kiadója a SAE, a *Society of Automotive Engineers*, egy amerikai szabványügyi szervezet. Eredeti alkalmazási köre nagyon speciális: csak a gépjármű-szervizinformációk fordítására terjed ki. Ez az a dokumentáció, amelyet az autószerelő olvas csupán – nem tartozik így bele például a gépjármű használati útmutatója. Előfeltétele csupán egy szószedet megléte. A SAE J2450 kimondja, hogy a fordítás minőségét csupán nyelvi hibákban méri, és nem veszi figyelembe a stílust, szóhasználatot, továbbá a formázási hibákat.

A SAE J2450 azt ajánlja, hogy az értékelők fordítási hibát állapítsanak meg minden esetben, akkor is, ha a fordítási hiba a hibás forrásszövegre (többértelműség, egyéb hiba) vezethető vissza, azonban az ilyen hibákért az autóipari cég és a fordítóiroda által kötött szerződés alapján ne a fordítóiroda feleljen. A modell egyszerű, hét hibakategóriát sorol fel, amint az az *1. táblázat*ban is látható.

1. táblázat: A SAE J2450 hibakategóriái

Kategória	Súlyos hiba pontszáma	Kisebb hiba pontszáma
Hibás terminus	5	2
Szintaktikai hiba	4	2
Kihagyás	4	2
Szószerkezeti vagy egyeztetési hiba	4	2
Elgépelés	3	1
Központozási hiba	2	1
Egyéb hiba	3	1

Ezek közül kettőt definiál a modell számunkra meglepően. Az elgépelésbe tartozik bele a helyesírási hiba is, a hibás terminus a következőkben meghatározott fogalmával pedig kevés terminológus értene egyet.

A SAE J2450 szabvány szerint „a terminus lehet egy szó, egy többszavas kifejezés, amely egy lexikai egységet alkot, egy rövidítés, betűszó, szám vagy tulajdonnév, ideértve a márkaneveket, bejegyzett márkaneveket, földrajzi neveket és személyneveket". Terminológiai hiba ez alapján minden, ami:

- az ügyfél terminológiai szószedetével nincs összhangban,
- az autóipari terület de facto szabványos fordításainak ellentmond,
- az azonos dokumentumban vagy dokumentumtípusban előforduló egyéb fordításokkal nincs összhangban, hacsak a forrásnyelvi terminus kontextusa miatt nincs szükség más fordításra (pl. többértelmű forrásnyelvi terminus),
- olyan fogalomra hivatkozik a célnyelven, amely tisztán és megkülönböztethetően eltér a forrásnyelvi terminus által meghatározott fogalomtól.

A modell két metaszabályt alkalmaz. A típus szerinti besorolás metaszabálya azt mondja, hogy ha a lektor számára nem egyértelmű, hogy egy adott hiba melyik kategóriába esik, mindig haladjon a fenti sorrendben, és a legelső hibatípusba sorolja, amelyikbe belefér. Ha például a fordító helyesírási hibát ejtett egy kifejezésben, amely az ügyfél terminológiai szószedetében helyesen szerepel, az lehet terminológiai és elgépelési hiba is. Ilyen esetben azonban a lektornak a terminológiai hibát kell választani, mert az az első hibakategória a szabványban, míg az elgépelés csak az ötödik.

A szabvány azt is leírja, hogy gyakorlatilag lehetetlen a súlyos és a kisebb hiba definíciójának megadása, és hogy mi számít súlyos hibának, arra csak javaslatot tud tenni: súlyos az a hiba, amely kihathat az autószerelő munkájára, vagy a fordított szöveg értelmére. Amennyiben a lektor nem tud dönteni, milyen hibának vegyen egy adott hibát, a szabvány azt javasolja, válassza minden esetben a súlyos értéket. Ez a második metaszabály.

A pontszámok összeadásával jön ki a teljes hibapont, amelyet érdemes az összehasonlíthatóság szempontjából 100 vagy 1000 szóra vetítve kiszámítani.

4.2 A LISA QA modell

A *Localisation Industry Standards Association* (LISA) által kiadott LISA QA modell széles körű, általános megoldást nyújt a fordítások minőségének értékelésére, a hibák felismerésére. A modell sokkal tágabban értelmezi a fordítást, mint a SAE J2450. Nem csupán a szövegre, hanem a fordításra mint produktumra teljes egészében kiterjed. Foglalkozik az ábrákkal, a tartalomjegyzékkel, a szöveg és a szöveg témájának lokalizációjával kapcsolatos kérdésekkel stb. A LISA QA modell legnagyobb eredménye, hogy kiváló áttekintést ad arról, milyen nyelvi és nem nyelvi tényezőkre kell figyelni a fordítás során, ezért jóval bonyolultabb a SAE J2450-nél.

A LISA QA modell a szerkesztők szerint bármilyen jellegű fordításra alkalmazható, a SAE modellel szemben nem korlátozza az alkalmazási kört, azonban minden egyes példát az informatika területéről hoz. Ráadásul hat lektorálási feladatot is felsorol, amelyek a következők: a dokumentáció nyelvezete, a dokumentáció formázása, a dokumentáció funkcionális tesztelése, a szoftver nyelvezete, a szoftver formázása, a szoftver funkcionális tesztelése. Ezek közül három szoftver – látszik, hogy a készítők ebben voltak leginkább otthon.

A SAE-vel ellentétben a LISA QA modell azt mondja ki, hogy a forrásszövegben található hibákból eredő fordítási hibákat a lektornak nem kell figyelembe vennie az értékelés során, de javasolja a forrásszöveg ugyanilyen ellenőrzését is.

A LISA QA modell, ugyanúgy, mint a SAE J2450, hibakategóriákkal, súlyossági szintekkel és pontszámokkal dolgozik. A hibakategóriák a lektorálási feladatokhoz kapcsolódnak. A súlyossági szint lehet kritikus, jelentős és kis hiba. Az ezekhez tartozó számérték minden esetben 10,5 és 1 pont. A modell központi kategóriája a „minimálisan elfogadható" minőségi küszöb. A modell kitér arra, hogy ezt projektenként, ügyfelenként kell meghatározni, nincsen abszolút érték.

Sok szervezet, ahol a LISA QA modellt alkalmazzák, csupán a dokumentáció nyelvezetével kapcsolatos hibákat figyeli, a többi, formai értékelést nem végzi el. Az ábrán láthatjuk *(1. ábra),* milyen értékeléseket kell elvégezni a dokumentáció nyelvezetével kapcsolatosan.

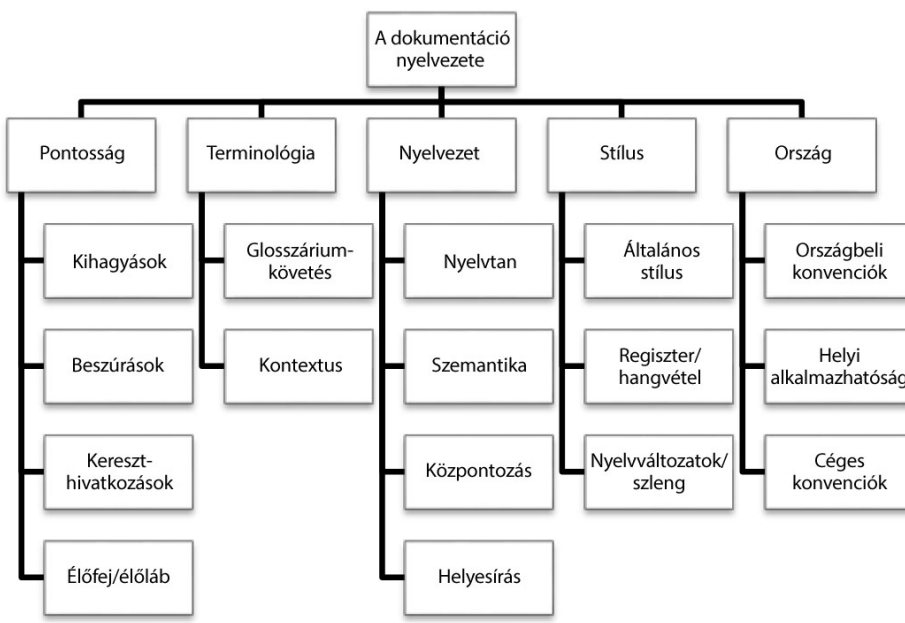

1. ábra: A dokumentáció nyelvezetének hibakategóriái a LISA QA modellben

Legérdekesebb talán a kereszthivatkozások kategóriája, amely a szövegnek a formázását, illetve logikai szerkezetét veszi figyelembe. A fejezetcímeknek meg kell egyezniük a szövegben és a tartalomjegyzékben, fejezettörlés esetén a hivatkozásokat is módosítani kell. Érdekes még az országbeli és céges konvenciók kérdése – a fordítás akkor jó, ha a cég stílusához alkalmazkodik, például ott magáz/tegez, ahol szükséges. A helyi alkalmazhatóság témájába tartozik, hogy ha egy magyar szöveg a baseballjátékosok híres mondásait idézi, azt érdemes átszerkeszteni, mert nem releváns számunkra.

Az országbeli konvenciók pedig a számokon, mértékegységeken kívül az ábécébe rendezést is jelentik: emlékezzünk csak az országlistákra, amelyek angolról fordítva újrarendezés nélkül furcsán hatnak.

A dokumentáció funkcionális ellenőrzése kategória az, amelyet a legtöbb fordító nem ellenőrizne magától, pedig igen fontos hibafajtákat tartalmaz, például:

- **a felhasználói felület terminológiája:** ha a felületen megjelenő elemek nem egyértelműen és pontosan ugyanúgy szerepelnek a dokumentációban, a fordítás helytelen;
- **az alkalmazások közötti terminológia:** a kapcsolódó termékek dokumentációjában ugyanazokat a kifejezéseket kell alkalmazni ugyanazokra a funkciókra. Kapcsolódó termék az új verzió, a termékcsaládok különböző termékei, ugyanaz a termék két számítógépplatformra (például Windowsra és Macintoshra) stb.;
- **rövidítések**: a szoftverben és a dokumentációban ugyanúgy kell rövidíteni a kifejezéseket;
- **billentyűkombinációk és billentyűsorozatok:** ha például a félkövér betűtípust a CTRL+F-fel lehet a lokalizált verzióban bekapcsolni, a dokumentációban nem szerepelhet CTRL+B;
- **képernyőábrák:** a képernyőábráknak az adott szoftver adott nyelvi verziójáról kell készülni;
- **sematikus ábrák:** a sematikus ábráknak az adott célkultúrában megfelelőnek, elfogadottnak kell lenniük;
- **adott országbeli konvenciók:** a képernyőábráknak és egyéb ábráknak országspecifikusnak kell lenniük, például a dátumformátum nem lehet angol;
- **felhasználói szövegbevitel:** ha azt kell beírni az instrukció szerint, hogy „Helló”, a képernyőábrán ne szerepeljen „Szia”;
- **grafikai pontosság:** a megfelelő grafikai elemeknek a megfelelő helyeken kell megjelenniük a megfelelő lokalizációban, például ha az eszköztár gombjait lokalizálták;
- **listák:** a listáknak a dokumentációban teljeseknek kell maradniuk, és a kívánt eredmény elérését kell bemutatniuk. Nem maradhatnak ki például lépések a leírásokból;
- **praktikus vizuális információk:** a dokumentációban található hivatkozásoknak pontosan kell bemutatni a szoftvert. Helytelen például, ha a bekapcsológombra *Power* gombként hivatkozunk, ha az van ráírva, hogy *On/off*. Más termékekre, termékfunkciókra és komponensekre is helyesen kell hivatkozni. Helytelen például, ha a felhasználói kézikönyv egy technikaireferencia-kézikönyvre hivatkozik, amely az adott nyelven nem létezik.

A szoftverrel kapcsolatos három lektorálási feladatot e cikkben helyhiány miatt nem ismertetem, de azoknak, akik szoftverlokalizációval foglalkoznak, feltétlen javasolt megismerni részletesen a LISA QA modellt.

4.3 Az MQM modell

E két statikus modell után most következzen két dinamikus modell, amelynek első lépése megállapítani, hogy mit és miért értékelünk. A *Multidimensional Quality Model* (MQM) központi kategóriái a dimenziók, amelyek a következők lehetnek:

- **nyelv/nyelvközösség:** a szöveg célnyelve, például kanadai francia;
- **szakterület:** például jogi vagy gyógyszerészeti szöveg;
- **terminológia:** milyen terminológiai erőforrások és konvenciók alkalmazandók a forrás- és célszöveg esetében;
- **szövegjellemzők,** ezen belül:
  - **szövegtípus:** tartalom típusa és műfaja, például regény, felhasználói kézikönyv műszaki szakembereknek vagy hirdetésszöveg;
  - **közönség:** a tartalmat milyen közönségnek szánják. Például a 2934x mosógép használói, középiskolás diákok, akik környezetismeretet tanulnak;
  - **cél:** a tartalom célja, például a szöveg egy törvénytervezethez kapcsolódóan az olvasót a jogairól tájékoztatja;
  - **regiszter:** a nyelvi regiszter a célnyelven, például formális vagy informális szöveg;
  - **stílus:** a szöveg stílusa, például van-e stílusútmutató, amelyet követni kell, vagy milyen stíluselemeket szabad és tilos használni;
- **tartalommegfeleltetés:** hogyan kell a forrásszöveghez képest fordítani, például összegző fordítás, amelyből kimaradhatnak részletek, vagy a szövegnek úgy kell hangoznia, mintha a célnyelven íródott volna, vagy maradhatnak forrásnyelvi elemek benne;
- **fájlformátum:** a formátum, amelyben a tartalmat át kell adni, például HTML vagy InDesign állomány;
- **előállítási technológia:** milyen szoftvert vagy technológiát kell használni a fordítási folyamat során, például gépi fordítást, fordítómemóriát, adott terminológiai rendszert;
- **kimeneti modalitás:** hogyan fog a célszöveg megjelenni – videón felirat formájában, hangosbemondón bejelentésként, vagy mobiltelefonon feliratként?

Az MQM a fenti dimenziók alapján értékeli a fordítást: hogy milyen hibákat kell értékelni, a fenti dimenziókra adott válaszok határozzák meg. A lehetséges hibafajtákról azonban általános áttekintést ad, nem határozza meg, milyen dimenzió szerint pontosan mit kell értékelni.

Három alapvető értékelési módot ismer az MQM: értékelni kell a pontosságot, azaz hogy a forrás- és célszöveg a specifikációban (fordítási utasításban) megengedett mértéknél jobban eltér. Értékelni kell a gördülékenységet, amely egy szöveg, a célszöveg vagy a forrásszöveg ismeretével is már értékelhető. Végül pedig értékelni kell az igazságtartalmat, hogy a szöveg ténylegesen kapcsolatban van-e az általában reprezentált

valósággal, hogy minden alkatrész megvan-e például egy bútor összeszereléséhez. Vagy, hogy tényleg el lehet-e érni a leírt lépéssorozattal a kívánt hatást. Idetartoznak még a lehetséges jogi következmények (a szöveg a hatóság által előírt mondatokat nem tartalmazza), illetve a helyi megfelelőség, például ha egy telefonszám csak Németországban hívható fel, az ne szerepeljen a magyar szövegben.

Az MQM moduláris felépítésű, az alapvető ellenőrzéseken túl mindhárom kategóriában vannak kiegészítő ellenőrzések, és ezenfelül van néhány kiegészítő kategória is: a design, amely leginkább a LISA formázási kategóriáinak feleltethető meg, az internacionalizáció, amely azt ellenőrzi, hogy egy termék fel van-e készítve a nemzetközi használatra. Például egy számlázóprogram tudja-e helyettesíteni a „3210 Ft, azaz háromezerkétszáztíz forint" szöveget a megfelelő német szöveggel, vagy legalábbis elrejthető-e ez egy opcióval. A harmadik kiegészítő kategória a kompatibilitás, amely gyakorlatilag az MQM szemetesládája: ide kerülnek azok az ellenőrzések, amelyek például a LISA modellben szerepelnek, de az MQM szerkesztői feleslegesnek tartották. Akkor miért van mégis kompatibilitás kategória? Mert az MQM egyben adatábrázolási szabvány is szeretne lenni, le akarja váltani a Microsoft Excelt a hibakeresésben, és lehetővé akarja tenni a LISA QA ábrázolását is. Ezt a törekvést komolyan veszik: érdemes megnéznünk a http://www.translate5.net honlapot, ahol a modellhez tartozó szoftvert találhatjuk.

Az MQM szintén rendelkezik néhány metaszabállyal a besorolás megkönnyítése érdekében, ezek meglehetősen hasonlítanak a SAE metaszabályaihoz: ha nem vagyunk biztosak a dolgunkban, mindig az elsőt válasszuk. Érdekes még, hogy az MQM specifikusságra törekszik: ha egy hiba egy általános és egy specifikus kategóriába is beleesik, a specifikusat kell választani.

4.4 A TAUS DQF modellje

A *Translation Automation User Society* (TAUS) is létrehozta a saját minőségértékelési modelljeit, érdekes módon nem egyet, hanem egyből hetet. Hogy mikor melyiket érdemes használni, arra is ad iránymutatást, csupán a következő négy kérdést kell megválaszolni:

- milyen kategóriába tartozik a tartalom (felhasználói felületek, weblaptartalmak, marketinganyagok, felhasználói dokumentáció, oktatóanyagok, online súgó, audio/video tartalmak, közösségimédia-tartalmak stb.),
- az iparág szabályozás alá esik-e (igen vagy nem),
- a tartalmat belső felhasználásra szánják-e (igen vagy nem),
- a csatorna b2b, b2c vagy c2c, azaz vállalatok között, a vállalat és a végfelhasználó között, vagy a végfelhasználók között folyik a kommunikáció.

A különböző modellek alkalmazására a javaslattétel aszerint történik, hogy az egyes tartalomtípusoknál mennyire fontos a három kategória egyike. Ezek a kategóriák az idő *(time)*, a hasznosság *(utility)* és az érzés *(sentiment)*.

A DQF modelljei közül hatra érdemes részletesen kitérni:

1. Adekvátság/gördülékenység: az adekvátság és gördülékenység jelentését a TAUS a *Linguistic Data Consortium* definíciója alapján határozza meg. Az adekvátság azt jelenti, hogy „*how much of the meaning expressed in the gold-standard translation or the source is also expressed in the target translation*”[2], míg a gördülékeny fordítás „*one that is well-formed grammatically, contains correct spellings, adheres to common use of terms, titles and names, is intuitively acceptable and can be sensibly interpreted by a native speaker*”[3]. Több lektor mondatról mondatra megy végig a szövegen, és értékeli lehetőleg páros osztályú skálán a mondatok adekvátságát és gördülékenységét, ezek után az egyes értékelők válaszaiból ki kell szűrni a véletlen hatását keresztosztályozásos módszerrel (inter-rater reliability) – erre a kappa módszert ajánlják.

2. A szabályozási igényeknek való megfelelés ellenőrzése: szabályozott iparágak esetében ellenőrzőlisták segítségével kell megnézni, hogy a fordított szöveg a szabályozási igényeknek megfelel-e.

3. Közösségi értékelés: a fordítások értékelése a felhasználók által, akármilyen dimenzió (például adekvátság és gördülékenység) szerint. Bár úgy tűnik, ez olcsó módszer, valójában ez a legdrágább, mivel a termék dokumentációjába kell a folyamatot beépíteni, a közösséget pedig motiválni kell.

4. Fogyasztói visszajelzés: fordítási hibára derülhet fény akkor is, ha egy adott területtel kapcsolatban egy adott nyelv beszélőinek körében kiugróan sok terméktámogatási igény, kérdés érkezik. A fogyasztói visszajelzés jó esetben eljut a fordítással foglalkozókhoz, akik így tudnak javítani.

5. Olvashatósági értékelés: a szöveg olvashatóságát méri, szubjektív visszajelzéssel. Bár erre vannak automatikus számszerűsítő módszerek is, valószínűleg az anyanyelvi olvasók visszajelzései többet segítenek.

6. Használhatósági értékelés: idetartoznak a megértési tesztek, ahol az alanyok a termékinformáció elolvasása után válaszolnak kérdésekre annak tartalmával kapcsolatban, a megfigyelés, ahol az alanyt felkérik, végezzen el egy feladatot a dokumentáció alapján, és megfigyelik, hogyan sikerül neki, a képernyőfelvétel, *a think aloud* protokoll és végül a szemkövetés.

---

[2] „Az aranystandard fordításban vagy a forrásszövegben megjelenő jelentés mekkora része kerül a célnyelvi fordításban kifejezésre” (saját fordítás).

[3] „Nyelvtanilag jól formált, jó a helyesírása, megfelelően használja a terminusokat, címeket és neveket, intuitív módon elfogadható és könnyedén értelmezhető az adott nyelv anyanyelvi beszélője számára” (saját fordítás).

5. Összefoglalás

E cikkel célom nem a hibatipológiákon alapuló fordításértékelés részletes bemutatása volt, inkább csak az, hogy az olvasó megértse, miért van szükség objektív és nyelvfüggetlen minőségértékelésre a megrendelők oldalán. Valamint, hogy miért nincs jobb megoldás a hibatipológiáknál, ha egyetlen lektorral dolgozunk. Bemutattam a legelterjedtebb négy modellt, hiszen ez ihletet adhat, ha esetleg az olvasó olyan helyzetbe kerül, hogy hibatipológiát kell bevezetnie. Tudni kell azonban, hogy minden hibatipológia alapja a megfigyelés, és minden sikeres értékelési módot az egyedi körülmények figyelembevételével alakítottak ki. Végezetül pedig érdemes megjegyezni, hogy nem mindenki lelkes a fordításértékelés számszerűsítésével kapcsolatban – soha ne erőltessünk ilyen módszereket másokra anélkül, hogy meghallgatnánk az ő véleményüket.

Irodalom

Chesterman, A. 1993. From 'is' to 'ought': Laws, norms and strategies in translation studies. *Target* 5(1): 1–20.

Dróth J. 2001. *Formatív értékelés a fordítás oktatásában.* (Kiadatlan doktori értekezés.) Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Hansen, G. 2010. Translation 'errors'. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 385–388.

Hegde, V., Pielmeier, H. 2014. *The Top Industries for LSPs.* Lowell. MA: Common Sense Advisory.

House, J. 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited.* Tübingen: Narr Verlag.

Klaudy K. 2007. Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy, K. (szerk.) *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 33–43.

Nord, C. 1997. *Translating as Purposeful Activity. Functionalist Theories Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Papp Gy. 1982. Miféle kritika a fordításkritika? *Híd* 46. évfolyam 9. szám 1034–1043.

Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik.* München: Max Heuber.

Források

(1) SAE J2450. Society of Automotive Engineers, Vehicle E E System Diagnostic Standards Committee. Warrendale, PA, 2011. http://standards.sae.org/wip/j2450/, utolsó megtekintés: 2014. május 20.
(2) LISA QA model 3.1. User's Manual. Localization Industry Standards Association. Romainmotier, 2007.
(3) QT Launchpad MQM model. DFKI. Berlin, 2014. http://www.qt21.eu/launchpad/, utolsó megtekintés: 2014. május 20.
(4) TAUS DQF model. Translation Automation User Society. De Rijp, 2013–2014. https://evaluation.taus.net/resources/error-typology-guidelines, utolsó megtekintés: 2014. május 20.

Önkéntes fordítás és tolmácsolás

Horváth Ildikó
E-mail: horvath.ildiko@btk.elte.hu

1. Bevezetés

A nyelvi közvetítői szakma az elmúlt néhány évtized során igen nagy fejlődésen ment keresztül. Többek között elindult a szakmává válás folyamata. A **professzionalizálódás** több egyéni és kollektív tényezővel függ össze, úgymint egy bizonyos társadalmi státus elérése, a legjobb szakmai gyakorlatok meghatározása, a szaktudáshoz való hozzáférés, valamint a képzéshez és a munkalehetőségekhez való hozzáférés kontrollálása (Wadensjö et al. 2007: 2). A nyelvi közvetítés mint szakma ma már rendelkezik szakmai szervezetekkel, etikai kódexekkel, és a legkülönfélébb képzésekkel, továbbképzésekkel, tanártovábbképzőprogramokkal, online fórumokkal, blogokkal.

A nyelvi közvetítői szakma képviselői két nagy csoportra oszthatók: írásbeli nyelvi közvetítőkre, azaz fordítókra és szóbeli nyelvi közvetítőkre, azaz tolmácsokra. Azonban a szakma közel sem homogén, hiszen a fordítók és a tolmácsok is többféle kontextusban dolgozhatnak, így lehetnek szabadúszók vagy alkalmazotti státusban dolgozók. Ezenfelül szakosodhatnak különböző területekre, dolgozhatnak nemzetközi intézmények számára. Lehetnek képzett vagy formális képzésben nem részesült szakemberek is.

A fordítói szakma egyre változatosabb: a hagyományos értelemben vett fordító helyett már olyan sokoldalú nyelvi szolgáltatókra van sok esetben igény, akik értenek a fordítási folyamatnak a különböző fázisaihoz: a szigorú értelemben vett fordításon, azaz a nyelvi átváltáson kívül tudnak fordítást előkészíteni, lektorálni, utószerkeszteni, terminológiai adatbázist létrehozni és kezelni. A tolmácsolás szintén sokszínű szakma. A tolmácsolás módja szerint megkülönböztethetünk követő (konszekutív), szinkron, illetve suttogószinkron tolmácsolást. A téma vagy a helyszín szerint pedig szintén sokfajta tolmácsolás létezik, például bírósági, orvosi, egyházi, közösségi, konferenciatolmácsolás stb. A szabadúszó tolmácsok közül továbbá sokan fordítanak is.

Mindazonáltal megállapítható, hogy a sokszínűség mellett egyfajta egység is jellemzi mind a fordítók, mind a tolmácsok szakmai mindennapjait. Gouadec (2007) fordítással kapcsolatos megjegyzése a tolmácsolásra is érvényes. Eszerint megállapítható, hogy a nyelvi közvetítői szakma képviselőinek egységesen ugyanazokkal a kihívásokkal kell szembenézniük: munkájuk megbecsülésének hiánya, az elvégzendő feladatok komplexitása, az információs és kommunikációs technológiák hatása a munkavégzésre, a költséghatékonyság nyomása, a szakmai státusért való harc (Gouadec 2007: XVIII).

A professzionalizálódás tényének ellent látszik mondani, hogy a közelmúltban egyre inkább elterjedt **a nem professzionális,** azaz nem fizetett fordítás és tolmácsolás több fajtája is. Pérez-González és Susam-Saraeva (2012) szerint ez olyan mértéket öltött, hogy a professzionális fordítás és tolmácsolás jelenti a kivételt, amely csupán a fordítás egy altípusa, és nem a normát meghatározó prototípusa annak. A jelenség olyan mértékben terjed, hogy már online adatkezelő rendszereket hoznak létre az önkéntes fordítók munkájának támogatása érdekében (Bey et al. 2006, Boitet et al. 2005, Utiyama et al. 2009).

Az önkéntes fordítás és tolmácsolás térnyerésének okai sokrétűek: a költségcsökkentés mindenkori prioritása, az internet és az új információs és kommunikációs eszközök egyre gyorsuló fejlődése, az online közösségek kialakulása. A továbbiakban a fogalmak tisztázása és néhány érdekes példa bemutatását követően kitérünk arra, hogy kik és miért vállalnak önkéntes nyelvi közvetítést, valamint arra is, hogy mindez milyen kérdéseket vet fel a nyelvi közvetítői szakmára nézve.

2. Az önkéntes fordítás és tolmácsolás fogalma

A fordítástudományi szakirodalom az elmúlt négy-öt évtized során elsősorban a hivatásos nyelvi közvetítés legfontosabb kérdéseire, a nyelvi közvetítés kognitív folyamataira, egyetemes jellemzőire, a minőségre, a képzésre, a szakma státusára fókuszált. Csupán a közelmúltban kezdett el foglalkozni az önkéntes fordítás és tolmácsolás kérdésével.

A téma annyira új, hogy maga **a nem fizetett fordítás és tolmácsolás** fogalma sem tisztázott még teljesen. Különböző megjelölésekkel találkozhatunk, úgymint a rajongói filmfeliratozás (fansubbing), rajongói fordítás (fan translation), *crowdsourcing*, amatőr fordítás és tolmácsolás, közösségi fordítás, felhasználógenerált (user-generated) fordítás, együttműködő fordítás vagy informális tolmácsolás. Egy másik gyakran használt kifejezés a nem professzionális fordítás és tolmácsolás. Ez a kifejezés már jól jelzi, hogy nem fizetett tevékenységről van szó. Hátránya, hogy azt sugallja, hogy fizetés nélkül csak olyan személyek fordítanak vagy tolmácsolnak, akik nem hivatásos nyelvi közvetítők és nem a nyelvi közvetítésből élnek. Ez azonban nem így van, mivel egyre több hivatásos fordító és tolmács is vállal nyelvi közvetítési feladatokat ingyen. Ezért az **önkéntes** fordítás és tolmácsolás az a kifejezés, amely a fogalom két legfontosabb jellemzőjét a legjobban megragadja. Egyrészt azt, hogy nem fizetett tevékenységről van szó, másrészt pedig azt, hogy magasan képzett szakemberek és nem hivatásos nyelvi közvetítők egyaránt vállalnak ingyen fordítást és tolmácsolást. A továbbiakban az önkéntes fordítás és tolmácsolás néhány érdekes példáját mutatjuk be.

2.1 Rajongói filmfeliratozás (fansubbing)

Dwyer (2012) szerint a rajongói filmfeliratozás igen heterogén és gyorsan növekvő területe az önkéntes fordításnak. A rajongói filmfeliratozás egy jó példája a **Viki** internetes platform (www.viki.com), melynek célja, hogy mindenki számára lehetővé tegye, hogy saját nyelvén élvezhesse a legjobb nemzetközi tv- és mozifilmeket. Több mint 125 millió filmfeliratot állítottak elő 157 nyelven rajongói önkéntes fordítói munka segítségével. A Vikihez hasonló önkéntes munka folyamatosan, szünet nélkül zajló tevékenység, amelyhez a teljes online internetes közösség hozzájárulására számítanak. A Viki szerint rajongói fordítói közösségét az egyes tv-programok, filmek vagy műfajok iránti szenvedély kovácsolja eggyé. A cél, hogy ezt a tartalmat a lehető legszélesebb közönséggel osszák meg. A Viki önmagát „start-up" vállalkozásként határozza meg, és ezáltal megcáfolja azt az általános feltételezést, hogy a rajongói fordítások nem gazdasági céllal jönnek létre (Dwyer 2012: 217–219).

A Viki által kidolgozott modell igen sokat vitatott fordítástudományi kérdéseket vet fel. Ezek közül itt csak egyet, talán a legszembetűnőbbet érdemes kiemelni. Ez pedig nem más, mint a **minőség** kérdése. A platform filozófiája, hogy nem korlátozza a részvételt, tehát bárki fordíthat filmfeliratot. Ezért joggal feltételezhetjük, hogy ez a feliratok minőségére is hatással lesz. Dwyer (2012) elmondása szerint a Viki kísérletet végzett, és öt projekt esetében egy rövid időre korlátozták a hozzáférést. A kísérlet eredményeképpen megállapították, hogy a kevésbé kontrollált környezetben nagyobb számú célnyelvi megoldás született, és ennek eredményeképpen gyorsabban jobb feliratok jöttek létre. Fordítási hibák ugyan továbbra is előfordulnak, azonban ezek a rajongói felhasználói javításoknak köszönhetően könnyen korrigálhatók. O'Hagan (2008) érdekes megállapítása szerint a japán rajzfilmek feliratozása esetén a műfajismeret tekintetében a rajongói fordítások minősége meghaladja a hivatásos filmfeliratfordítók által készítettekét. A rajongói csoportok továbbá valódi fordítói közösséget alkotnak, amelyben az amatőr fordítók együttműködő környezetben tanulnak a társaiktól, akik szintén a műfaj szakértői, kapott visszajelzés alapján.

2.2 Crowdsourcing avagy közösségi fordítás

A *crowdsourcing* vagy közösségi fordítás jellemzően az internetes közösségi oldalaknak a felhasználók általi, több nyelven való előállítását jelenti. A **Wikipédia** talán a legismertebb olyan weboldal, amelynek már a tartalmát is kizárólag a *crowdsourcing* módszerével állítják elő. Kelly és Zetzsche (2012) szerint a Wikipédia az egyik első olyan internetes orgánum, amely több nyelven nyújt információkat: 2012-ben összesen 284 nyelven. A fordítást a Wikipédia globális közösségének önkéntesei készítik: mintegy százezren vállalkoznak a Wikipédia oldalainak szerkesztésére és módosítására. Közülük nem mindenki fordító, de sokan vannak, akik több nyelven is beszélnek. Azonban a Wikipédia esetében nem hagyományos értelemben vett fordításról van szó,

amennyiben a különböző nyelven előállított oldalak közül nem mindegyik a másik másolata. Minden változat külön kulturális produktum, amelyet önkéntes közösségek alkottak meg. Nem szokatlan továbbá, hogy egy Wikipédia-író több nyelven is tartalmat hoz létre. Ezzel egy időben természetesen vannak olyan oldalak, mint pl. az alaptudományok vagy a matematikával kapcsolatos oldalak, amelyeket hagyományos értelemben lefordítanak. Érdemes továbbá kiemelni, hogy a Wikipédia különböző nyelvi változatait megalkotó önkéntes közösségek igen fontos tudást hoznak létre, ami hozzájárulhat az egyes kevésbé elterjedt nyelvek elveszésének megakadályozásához. Ebben pedig a fordítás jelentős szerepet játszik (Kelly és Zetzsche 2012: 202–204).

Érdekes módon a fordítás a **Facebook** történetében is igen jelentős szerepet játszott, és még jelenleg is hozzájárul ennek a közösségi oldalnak a folyamatos terjedéséhez (Kelly és Zetzsche 2012). 2007-ben a Facebook egy kísérleti fordítási módszert próbált ki: felhasználóinak „tömegei" számára lehetővé tette, hogy eldöntsék, milyennek szeretnék látni az oldalt a saját nyelvükön. Csupán néhány hét leforgása alatt elindították az első, nem angol nyelvű oldalt: ez a nyelv a spanyol volt. A felhasználók pozitív visszajelzése után a Facebook megnyitotta *crowdsourcing* platformját a francia és a német nyelvű változatok létrehozása érdekében; ezzel egy hatalmas lavinát indítottak el. 2008 volt a Facebook életében a nemzetközivé válás éve, amikor is az egyes nyelveken elérhető oldalak felhasználóinak száma néhány hónap alatt megtöbbszöröződött. A francia nyelv esetében ezt azt jelentette, hogy az első három hónapban 1,4 millióról 2,4 millióra nőtt csak a franciaországi felhasználók száma. Olaszországban az olasz verzió megjelenését követő első négy hónap alatt 375 ezerről 933 ezerre nőt a felhasználók száma. Bátran kijelenthető tehát, hogy a fordítások igen jelentős mértékben segítették elő a Facebook növekedését. A Facebook 2012-ben 77 nyelven volt elérhető, és további 30 nyelvi verzió volt előkészületben.

A Facebook esete azért is érdekes, mert az önkéntes és a fizetett fordítás egyfajta egyvelegét képviseli. Ugyanis nem kizárólag önkéntes fordítással készülnek az egyes nyelvi változatok: körülbelül 30 nyelvi változaton dolgoznak professzionális fordításszolgáltatók, akikre elsősorban azért van szükség, hogy az önkéntes fordítók által elkészített különböző nyelvi verziókat kezeljék, rendszerezzék. Igen nagy kihívás ugyanis gondoskodni arról, hogy a gyorsan változó eredeti Facebook-oldal összes nyelvi verziójának minden része mindig elérhető legyen az egyes nyelveken. Továbbá nem csak arról van szó, hogy az angol verzió új elemei a bevezetés pillanatában rendelkezésre álljanak minden nyelven, hanem arról is, hogy a biztonsági kockázatokat is kezelni kell. Mindehhez még hozzájön a nagyszámú önkéntes fordító munkájának a koordinálása annak érdekében, hogy a megfelelő felületeket fordítsák le. Ezenkívül azt is meg kell akadályozni, hogy valaki nem segítő szándékkal csatlakozzon az önkéntesekhez, és esetleg megrongálja az oldalakat (Kelly és Zetzsche 2012: 210–213).

2.3 Egyházi tolmácsolás

Az önkéntes tolmácsolás egyik területe lehet valamilyen egyház számára nyújtott tolmácsolás. Hokkanen (2012) szerint az egyházi, vallásos környezetben önkéntes alapon végzett tolmácsolás elterjedt jelenség a világban. A finnországi Tamperei Pünkösdi Egyház számára az istentiszteletek szinkrontolmácsolását végzik önkéntes módon mindazoknak, akik nem értenek finnül. Elsősorban angol, orosz, német, spanyol és kínai nyelvekre. Az ilyenkor végzett tolmácsolás a minőségi professzionális tolmácsolásnak sok szempontból nem felel meg. Az önkéntesek többsége maga is **a gyülekezet tagja,** nem végeztek sem fordító-, sem tolmácsképzést, és ideológiailag sem semlegesek a tolmácsolandó üzenet tekintetében. Ebben a kontextusban a tolmácsolás nem csupán önkéntes munka, nem csupán az egyház tagjai számára nyújtott szolgáltatás, hanem Isten szolgálata is egyben. Hokkanen (2012) arra a következtetésre jut, hogy a bizonyos ideológia iránt elkötelezett közösségekben végzett önkéntes tolmácsolás megkérdőjelezi azt a hagyományos elvárást, miszerint a tolmácsoknak semleges közvetítőknek kell lenniük. Ugyanis az ilyen **ideológiailag nem semleges** kontextusban a tolmácsok aktív részt vállalnak magának az ideológiának a terjesztésében is. Hokkanen (2012) szerint ez legalább olyan fontos tényező lehet, mint a képzés vagy a tolmácsolás minősége.

2.4 Orvosi tolmácsolás

Schouten et al. (2012) az informális tolmácsolás kifejezést használja az orvosi környezetben végzett önkéntes tolmácsolásra. Az orvosi informális tolmácsolás milliók életének a része, általában migránsokat, bevándorlókat, turistákat és orvosaikat, ápolóikat érinti. Az ilyen tolmácsolást jellemzően **családtagok, ismerősök végzik.** Schouten et al. (2012) harminc interjút készített, és az eredmények elemzéséből kiderül, hogy az informális tolmácsok igencsak „láthatók", különböző és sokféle kommunikációs stratégiát alkalmaznak, **különféle szerepeket vesznek fel,** és alkalmanként elsődleges beszélőként szólalnak meg.

2.5 Önkéntes fordítás és tolmácsolás katasztrófahelyzetekben

A katasztrófahelyzeteket igen **nehéz előre látni,** viszont ilyenkor a különböző nyelveket beszélő felek közötti nyelvi közvetítés életbevágóan fontos lehet. Kelly és Zetzsche (2012) szerint csupán annak a kifejezése és megértése egy másik nyelven, hogy „Ha hall engem, kopogjon háromszor", életeket menthet. Az idő igen nagy szerepet játszik a katasztrófák utáni mentési helyzetekben, és a nyelvi korlátok további időveszteséget okozhatnak. A belföldi vagy nemzetközi katasztrófák esetén a nyelvi kérdésen múlhat a mentési akció sikere. Szerencsére a technológiai vívmányok meggyorsítják és megkönnyítik az életmentő nyelvi segítség érkezését.

Jó példa erre a 2010. január 12-i haiti földrengés esete, amikor a katasztrófa helyszíne és a külvilág között az sms-eken kívül minden más kommunikációs kapcsolat megszakadt. Azonban az üzenetek többségét haiti kreol nyelven írták; ezt pedig a segítők többsége nem értette. Ebben a helyzetben Enter Rob Munro létrehozta a **Mission 4636 projekt**et. Az első héten már több mint 49 országból 1000 önkéntes csatlakozott hozzá. A projekt fontos részét alkotta az az online chatroom, amelyen keresztül az új önkénteseket elirányították, illetve amely lehetővé tette a helyszínen dolgozó mentőalakulatok és a fordítók közötti folyamatos kommunikációt. Ugyanis gyakran kellet tisztázni a helyi beszélt nyelvi kifejezések jelentését mégpedig valós időben. A Mission 4636 összesen 100 napon keresztül működött. Az első hónap alatt 40 000 sms-t fogadtak, fordítottak le és küldtek vissza átlagosan 10 percen belül. A projekt kezdetét követően egy hónappal az önkéntes munkát fokozatosan helyi fizetett munkává szervezték át, ami munkalehetőséget teremtett egy olyan országban, ahol már a katasztrófát megelőzően is jellemző volt a munkanélküliség (Kelly és Zetzsche 2012: 12–14).

Egy egészen friss példa az önkéntes tolmácsolásra, a Malaysia Airlines Boeing 777-es utasszállító gépének lelövése 2014. július 17-én Ukrajna keleti részén, ahol oroszbarát szakadárok és az ukrán hadsereg hónapok óta harcolnak egymással. A gép fedélzetén 295 személy tartózkodott. A tragédiát követően pár nappal egy Ukrajnában élő hivatásos tolmács ajánlotta fel a Facebookon (http://www.facebook.com/nivadur/posts/274765632711018) saját maga és kollégái nevében, hogy önkéntes, ingyenes tolmácsolást végez angol, orosz, ukrán, német és francia nyelvek között a helyszínre érkező rokonok, nyomozók és szakértők számára.

3. Motivációk

Az altruista viselkedés intrinszikus, azaz belső és instrumentális, azaz külső motivációs tényezői igen összetettek és igen nehezen vizsgálhatók. Lowe és Fothergill (2009) a New York-i World Trade Center ellen 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadások utáni önkéntes segítők motivációt vizsgálták, és arra a következetésre jutottak, hogy a katasztrófa után spontán módon önkéntes munkára jelentkezők egyrészt altruista módon a közösséget szerették volna segíteni, másrészt viszont saját magukat, amennyiben így saját maguk is könnyebben tudták feldolgozni a történteket.

A fordítás és tolmácsolás területén eddig még kevés tudományos, az önkéntes fordítás és tolmácsolás motivációt vizsgáló munka látott napvilágot (Olohan 2012). Az egyik kivétel McDonough Dolmaya (2012) tanulmánya, amelyben a szerző azt próbálta felmérni, hogy **ki és miért vállal önkéntes fordítást** a Wikipédia részére. A felmérés összesen 75 olyan felhasználóra terjedt ki, akik már készítettek önkéntes alapon fordítást a Wikipédia számára angol nyelvre. Arra a kérdésre, hogy kik végeznek nem fizetett fordítást, a következő válasz született: a válaszadók 84%-a férfi és 76%-uk

35 éves vagy annál fiatalabb. 6,5%-uk rendelkezik fordítói képesítéssel, 68%-uk semmilyen formális fordítóképzésben nem vett részt. A többiek vagy a munkahelyükön vagy egyetemi/főiskolai tanulmányaik során tanultak valamilyen formában fordítást (McDonough Dolmaya 2012: 171–173).

A felmérésben részt vett önkéntes fordítók motivációjukat tekintve két csoportra oszthatók: a **nem hivatásos** és a hivatásos fordítók. A fordítóként javadalmazás ellenében nem dolgozókkal kapcsolatban a felmérés alapján elmondható, hogy fő céljuk, hogy a forrásnyelvi közösségen kívül is elérhetővé tegyenek információkat, intellektuálisan stimuláló munkát végezzenek, fordítási készségeiket fejlesszék, valamint a kezdeményező szervezetet támogassák. Az ilyen, formális fordítói képesítéssel nem rendelkező önkéntesek gyakran több időt szántak az önkéntes fordításra, mint hivatásos társaik. A **hivatásos fordítókra** is érvényes az, hogy intrinszikusan motiváltak az önkéntes munka végzésére, és egyik céljuk, hogy információkat tegyenek elérhetővé mások számára. Ezzel egy időben azonban az ő esetükben a felmérés azt is megállapította, hogy önkéntességüket instrumentális motivációs tényezők is befolyásolják. A felmérésben részt vevő hivatásos fordítók ugyanis gyakrabban válaszolták azt, hogy az önkéntes fordítás által új ügyfeleket is szeretnének szerezni, vagy, hogy a hírnevüket szeretnék javítani azáltal, hogy közösségi, önkéntes fordítási projektekben vesznek részt (McDonough Dolmaya 2012: 187–188).

A fentiekben egy fontos tényező, hogy az önkéntes fordítók a közösségi fordítási projektekben való részvételükkel hozzájárulnak az „ügyfél" céljainak megvalósításához. Igaz ez nemcsak a Wikipédia, de a Facebook esetében is, melynek nem titkolt küldetése, hogy a világot nyitottabbá és összekapcsoltabbá (connected) tegye. Ennek a célnak a megvalósításában a nyelvnek és a fordításnak igen jelentős szerep jut. Ugyanez elmondható a Twitter önkéntes fordítóiról és moderátorairól is, akik büszkék arra, hogy hozzájárulhatnak egy olyan közösségi hálózat létrehozásához, amely lehetővé teszi a különböző vélemények kifejezését (Kelly és Zetzsche 2012).

4. Összefoglalás

Az önkéntes nyelvi közvetítésről általánosságban véve megállapítható, hogy elterjedése jelentős mértékben köszönhető az új kommunikációs és információs technológiák elterjedésének, az online virtuális közösségek kialakulásának valamint az online kapcsolatépítésnek. A Facebook és a Twitter jó példa arra, hogy az önkéntes közösségi fordítás gyakran szorosan összefügg a közösségi platformok kialakulásával és használatával. Láttuk azt is, hogy igen sürgős katasztrófahelyzetekben az új kommunikációs eszközök segítségével igen rövid idő alatt lehet hatékonyan megszervezni az önkéntes fordítást és tolmácsolást. Ilyen esetekben, közvetlenül a tragédiák után hivatásos tolmácsokat gyakran nehéz találni fizikailag és anyagilag is.

Mindazonáltal az önkéntes nyelvi közvetítés igen sokat vitatott téma. Először is felmerül a **minőség** kérdése. A fordított szövegek és a tolmácsolt beszédek, előadások minőségének értékelése központi témája a fordítás- és tolmácsolástudománynak, továbbá a nyelvi közvetítői szakma összes képviselője számára (megbízók, fordítók, tolmácsok, lektorok, vendormenedzserek, projektmenedzserek, szakmai szervezetek) is elsődleges szempont. És természetesen az ügyfeleknek is. Vannak olyan álláspontok, melyek szerint az önkéntes fordítók bizonyos, olyan jól lehatárolt témákban, mint például a japán rajzfilmek fordítása, jobban teljesítenek, mint a hivatásosak, mivel jobb műfajismerettel rendelkeznek (O'Hagan 2008). A Facebook esetében sem a minőség miatt volt szükség bevonni hivatásos fordítókat, mivel az önkéntesek által elkészített fordítások minőségével nem volt probléma (Kelly és Zetzsche 2012). Az ilyen vélemények hallatán felmerülhet az az extrém kérdés, hogy ha ez tényleg így van, van-e egyáltalán szükség hivatásos fordítókra. Egy megnyugtató válasz erre az lehet, hogy a minőség értékelése igen sokrétű és sokszor szubjektív folyamat: nagyban függ attól, hogy ki végzi az értékelést. Könnyen elképzelhető, hogy az ingyenes fordítások készítőivel elnézőbbek az ügyfelek, mint akkor, ha fizetniük kell mindezért. Azonban további kutatásra van szükség ahhoz, hogy ezt teljes bizonyossággal ki tudjuk és ki merjük jelenteni.

A fentiekkel szorosan összefügg a **nyelvi közvetítői szakma státusa**. A hivatásos, magasan képzett fordítók és tolmácsok folyamatosan küzdenek a nyelvi közvetítői szakma elismeréséért és státusának javításáért. Ebben a küzdelemben az egyik központi érv, hogy a nyelvi közvetítés nem azonosítható kizárólag a nyelvismerettel. A két vagy több nyelv magas szintű ismerete csupán alapfeltétel, azonban ezenkívül számos más ismeretre és készségre is szükség van a magas szintű és jó minőségű fordításhoz és tolmácsoláshoz. Ezek közül a legfontosabbak: a nyelvek közötti átváltás készsége, gyors és hatékony információfeldolgozási készségek, tudatos nyelvhasználat, másodlagos kommunikációs készségek, interkulturális ismeretek, széles körű háttérismeretek, tájékozottság, szakmai etikai ismeretek, a nyelvi közvetítői folyamat ismerete stb. Felmerül tehát a kérdés, hogy ha olyanok is vállalhatnak világméretű cégek számára nyelvi közvetítést, akik e készségek és ismeretek elsajátításáról nem tettek tanúbizonyságot, ez milyen hatással lehet a hivatásos nyelvi közvetítői szakma megítélésére.

Általában véve az önkéntes munka elterjedt jelenség. Vállalatok gyakran szerveznek alkalmazottaik számára munkaidőben önkéntes munkát. Amikor nem a saját szakmájukban végeznek ilyen tevékenységet, általában egy óvoda vagy iskola kerítését, vagy parkban padokat festenek. Ez azon túl, hogy a közösség számára hasznos, jó csapatépítési eszköz is. Egy másik példa az Európai Önkéntes Szolgálat (*European Voluntary Service*), amely 18-30 éves fiatalok számára szervez külföldön önkéntes munkalehetőséget. Magyarországon továbbá 2016. január 1-je után már az érettségi

bizonyítvány megszerzésének egyik feltétele lesz, hogy az érettségizők igazolják, hogy 50 órányi közösségi munkát végeztek. Nagyon fontos különbség azonban, hogy a fenti három példában önkéntesen végzett munka közel sem igényel olyan széles körű és összetett szaktudást, mint a nyelvi közvetítés.

Mindez azt a veszélyt rejti magában, még akkor is, ha nem fizetett munkáról van szó, hogy megerősíti azt a sokak által vallott nézetet, hogy a fordítás és tolmácsolás gyakorlatorientált jellegénél fogva inkább manuális „kézműves" munka, mintsem komoly értelmiségi és szellemi tevékenység (Venuti 1992). Dwyer (2012) szerint a közösségi fordítással és azon belül is a rajongói filmfeliratokkal az az elsődleges probléma, hogy nem kontrollált ez a tevékenység és feltétel nélkül végezhető.

Pym (2011) szerint pedig a technológiai fejlődés, a gépi fordítás és a fordítómemóriák térnyerése következtében a hivatásos fordítók kénytelenek lesznek jelentős piacokat átadni olyan önkéntesek számára, akik szaktudásuknak és elkötelezettségüknek köszönhetően igen magas színvonalon el tudják végezni géppel lefordított szövegek utószerkesztését és alkalmazni tudják a fordítómemóriákat. Elképzelhető tehát, hogy a technológia az amatőr szórakozás világa felé vezet bennünket. Ebben a világban a fordítás már nem valamiféle különleges, nyelvi szakemberek által végzendő tevékenység, hanem a beszéd, a hallott szöveg megértése, az olvasás és írás mellett az ötödik nyelvi készség (Pym 2011).

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy az önkéntesen, fizetség nélkül végeztetett fordítás komoly **etikai dilemmákat** is felvethet. Különösen olyan profitorientált nagy vállalkozások esetében, amelyek ingyen munkaerőhöz jutnak a nyitottság és az információmegosztás jelszava alatt (O'Hagan 2011). Továbbá aggályos lehet a filmfeliratok rajongói fordítása szerzői jogi szempontból. Ugyanez érvényes a videojátékok rajongói fordításaira is; olyannyira, hogy ezekre már kialakult a fordításhekkelés (translation hacking) kifejezés is (O'Hagan 2009).

Összegzésül elmondható, hogy a nyelvi közvetítői önkéntes munka mára már egyfajta szakmai mozgalommá vált. Sokan sokféle okból motiváltak arra, hogy ingyen vállaljanak fordítást és tolmácsolást. Maga az önkéntes munka jótékony hatással van a nem hivatásos és a hivatásos fordítók és tolmácsok számára egyaránt, hiszen ha nem így lenne, nem végeznének ilyen munkát. Jellemzően kedvtelésből vállalják ezt a fajta munkát, általában jól lehatárolható, szűk területeken, elsősorban az őket érdeklő témákban, a számukra fontos ügyek előmozdítása érdekében. A hivatásos fordítóknak és tolmácsoknak nem feltétlenül érdemes a jelenségtől tartaniuk, hiszen a bonyolult jogi, gazdasági vagy esetleg műszaki szövegek fordítására és tolmácsolására feltehetően igen kevesen vállalkoznak szabadidejükben. Természetesen a jelenség mélyrehatóbb megértése érdekében további kutatásokra van szükség.

Irodalom

Bey, Y., Kageura, K, Boitet, C. 2006. Data Management in QRLex, an Online Aid System for Volunteer Translators. *Computational Linguistics and Chinese Language Processing*. 11(4): 349–376. http://www.aclweb.org/anthology/O/006/O06-5003.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

Boitet, C., Bey Y., Kageura, K. 2005. Main research issues in building web services for mutualised, non-commercial translation. *Proceeding of the 6th Symposium on Natural Language Processing, Human and Computer Processing of Language and Speech*. SNLP-05, Thaiföld. http://panflute.p.u-tokyo.ac.jp/~bey/pdf/SNLP05-BoitetBeyKageura.v5.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

Dwyer, T. 2012. Fansub Dreaming on Viki. 'Don't Just Watch But Help When You Are Free'. *The Translator* 18(2): 217–243.

Gouadec, D. 2007. *Translation as a Profession.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hokkanen, S. 2012. Simultaneous Church Interpreting as Service. *The Translator* 18(2): 291–309.

Kelly, N., Zetzsche, J. 2012. *Found in Translation*. New York: Penguin Group.

Lowe, S., Fothergill, A. 2009. A Need to Help: Emergent Volunteer Behaviour after September 11th. *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association.* Atlanta Hilton Hotel, Atlanta, 2009. május 26. http://www.colorado.edu/hazards/publications/sp/sp39/sept11book_ch11_lowe.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

McDonough Dolmaya, J. 2012. Analyzing the Crowdsourcing Model and Its Impact on Public Perceptions of Translation. *The Translator* 18(2): 167–191.

O'Hagan, M. 2008. Fan Translator Networks: An Accidental Translator Training Environment? In: Kearns, J. (eds.) *Translator and Interpreter Training: Issues, Methods and Debates.* London: Continuum, 158–183.

O'Hagan, M. 2009. Evolution of User-generated Translation: Fansubs, Translation Hacking and Crowdsourcing. *Journal of Internationalisation and Localisation* 1: 94–121. http://www.academia.edu/4462788/Evolution_of_Usergenerated_Translation_Fansubs_Translation_Hacking_and_Crowdsourcing, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

O'Hagan, M. 2011. Introduction: Community Translation: Translation as a social activity and its possible consequences in the advent of Web 2.0 and beyond. *Linguistica Antverpiensia* 10:1–10. http://www.academia.edu/4462748/Community_Translation_Translation_as_a_social_activity_and_its_possible_consequences_in_the_advent_of_Web_2.0_and_beyond, utolsó megtekintés: 2014. július 25.

Olohan, M. 2012. Volunteer Translation and Altruism int he Contect of a Nineteenth-Century Scientific Journal. *The Translator* 18(2): 193–215.

Pérez-González, L., Susam-Saraeva, Ş. (2012) Non-professionals Translating and Interpreting. *The Translator* 18(2): 149–165.

Pym, A. 2011. What technology does to translating. *Translation & Interpreting.* 3(1): 1–9. http://trans-int.org/index.php/transint/article/view/121, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

Schouten, B., Ross, J., Zendedel, R., Meeuwesen, L. 2012. Informal Interpreters in Medical Settings. A Comparative Socio-cultural Study of the Netherlands and Turkey. *The Translator* 18(2): 311–338.

Venuti, L. 1992. Introduction. In: Venuti, L. (szerk.) *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London & New York: Routledge. 1–17.

Utiyama, M., Abekawa, T., Sumita, E., Kageura, K. 2009. Hosting Volunteer Translators. *Machine Translation Summit XII. proceedings.* Ottawa, Ontario, Canada, 2009. augusztus 26–30. http://www.mt-archive.info/MTS-2009-Utiyama-2.pdf, utolsó megtekintés: 2014. július 28.

Wadensjö, C., Dimitrova, B. E., Nilsson, A-L. (szerk.) 2007. *The Critical Link 4. Professionalization of interpreting in the community*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

2. FEJEZET
INFORMÁCIÓS ÉS KOMMUNIKÁCIÓS TECHNOLÓGIÁK A FORDÍTÁSBAN ÉS A TOLMÁCSOLÁSBAN

Gépi fordítás

Varga Ágnes
E-mail: Agnes.Varga@kilgray.com

1. Mi a gépi fordítás?

A gépi fordítás ma már igen elterjedt és gyakran hallott fogalom. Azt is hihetnénk, hogy ez egy teljesen új keletű és modern dolog, de kutatók már viszonylag régen – az asztali számítógépek elterjedéséhez képest – foglalkoznak vele. A gondolat már ennél előbb is felmerült, de a kutatás igazán a második világháború után indult el, azóta pedig egészen érdekes pályát futott be, lelkesedés és a használt technológia szempontjából is.

Mi is a gépi fordítás? A gépi fordítás fordítási folyamatot és annak eredményét is jelenti. **Folyamatként** az a lépéssorozat, amelynek során egy forrásnyelvi szövegből a számítógép célnyelvi szöveget készít. De a gépi fordítás ennek a folyamatnak az **eredménye** is. A megkülönböztetés érdekében az eredményt **géppel fordított szövegnek** is hívhatjuk, de ezt ritkán használjuk, talán hosszúsága miatt.

A folyamatba besegíthet az ember is, de fontos, hogy magát a fordítást (vagy „átalakítást") a **számítógép végezze.** Így tehát amikor gépi fordításról beszélünk, a kifejezést értelmezhetjük tágabb és szűkebb értelemben is. Tágabb értelemben Somers (1998) alapján a teljesen automatikusan, számítógépes szoftverrel történő fordításon kívül gépi fordításnak nevezhető az interaktív fordítás is, valamint a gépi fordítás magában foglalhatja az elő- és/vagy utószerkesztést is. A gépi fordítás a gyakorlatban általában kizárólag az elő- vagy utószerkesztés nélküli, teljesen automatikus gépi fordítást jelenti. Ha a folyamat előszerkesztéssel kezdődik, vagy a szöveget utószerkesztették, kutatási kérdések vizsgálatához fontos, hogy tisztában legyünk ezzel, és az emberi beavatkozás mértékével. Ha már csak az eredményt látjuk, nem feltétlenül tudjuk, hogy mennyi emberi beavatkozás történt a folyamatban, és csak a minőség alapján találgathatunk. Érdekes kérdés, hogy vajon ez az olvasó számára mennyire fontos.

Az **automatikus gépi fordítás folyamata** részben hasonlít, részben pedig nagyon is különbözik a hagyományos, emberi fordítástól. A gépi fordítás ugyanúgy **kétnyelvű, közvetítéssel történő kommunikáció**, mint az emberi fordítás (Reiß 1978). A kommunikációt szűkebb értelemben vesszük, mégpedig azt a folyamatot, amelyben a forrásnyelvi szövegből megszületik a célnyelvi szöveg. A kommunikáció tágabb értelmezése nem szükséges, hiszen a többi résztvevő nem befolyásolja az eredményt. A rendszer nem tudja figyelembe venni a fordítási szituációt, az olvasót stb. A fordítási folyamat

magyarázatára a gépi fordítás szempontjából elegendő Nida információelméletre támaszkodó elmélete, mely szerint a fordítás kódolási és dekódolási folyamat. A gépi fordításban egyelőre az elsődleges cél a formális ekvivalencia megvalósítása (Nida 1964).

A gépi fordítás bemenete a forrásnyelvi szöveg, kimenete pedig a célnyelvi szöveg. Vita tárgyát képezheti, hogy a folyamat kimenete szövegnek minősül-e vagy sem. Szövegnyelvészeti szempontból ugyanis nem tökéletesen elégíti ki a „szövegség" követelményeit. Ezeket a követelményeket Beaugrande adja meg: kohézió, koherencia, szándékosság, elfogadhatóság, informativitás, szituacionalitás, intertextualitás. Beaugrande szerint ha ezek közül valamelyik nem érvényesül a szövegre, akkor az nem lesz kommunikatív, tehát Beaugrande nem kezeli azt szövegként (Beaugrande 1981). A géppel fordított szöveg minden szempontnak megfelel valamilyen mértékben, és természetesen fordításonként sem egyformán, de nem tökéletesen. A legcélszerűbb az, ha **a kimenetet szövegnek tekintjük,** méghozzá úgy, ahogy egy nyelvtanuló által írt vagy fordított levél vagy fogalmazás is szövegnek tekinthető. Ahogy a nemzetközi szakirodalom is, vegyük nyugodtan szövegnek a géppel fordított „szóhalmazt". Véleményem szerint a hét szempont közül az elfogadhatóság némileg a többi szempont felett áll, hiszen ha a szöveg az egyéb kritériumok hiánya ellenére elfogadható, akkor az olvasó is szövegnek fogja tekinteni.

A gépi fordításban a bemenet és kimenet tehát „ugyanaz", mint az emberi fordítás folyamatában. Ezenkívül a hagyományos fordítási folyamatban részt vevő szereplők közül az eredeti szöveg szerzője, és az olvasó – akiket az egyszerűség kedvéért nem tekintünk a szűken vett fordítási folyamat részének – ugyanúgy jelen van a gépi fordításnál is, de a fordító személye hiányzik. Őt helyettesíti a **fordítóprogram.** Klaudy szerint a fordítás alkotó tevékenység, hiszen „a fordító minden egyes mondat lefordításakor számtalan választás előtt áll, tevékenységének eredménye – a célnyelvi szöveg – számtalan választás, számtalan döntés eredménye. […] bizonyos objektív törvényszerűségek szerint zajló, ugyanakkor több szubjektív választást megengedő tevékenységről van szó" (Klaudy 2004: 15).

Newton is azt mondja, hogy a fordítónak szubjektív döntéseket kell hoznia, és hogy a „fordítás elkészítése jelentős leleményességet és kreativitást kíván", pontosan a választási lehetőségek sokasága miatt (Newton 1992: 5, saját fordítás).

Láthatjuk tehát, hogy a fordító folyamatosan döntésre kényszerül, sokszor szubjektív döntésre. Hogyan lehetséges tehát még csak gondolnunk is arra, hogy egy gép képes ilyen nehéz folyamat „utánzására"? Hogyan lenne képes a számítógép szubjektív döntéshozatalra vagy bármilyen alkotó tevékenységre? A gépi fordítás nehézsége pontosan a fordítási tevékenység jellegében rejlik, valamint a folyamat összetettségében.

Mivel innen közelítve a feladat lehetetlennek tűnik, viszont tapasztalatok alapján a gépi fordítás mégiscsak használható, és valóban fordítás – amelynek minősége a különböző rendszerek és különböző nyelvpárok esetében különbözik –, a folyamatot cél-

szerűbb más, földhözragadtabb, pragmatikusabb szempontból megközelíteni. Tekintsünk el tehát kezdetben az alkotástól, a döntésektől, és elégedjünk meg azzal, hogy elég, ha egy forrásnyelvi egységnek találunk egy – legalább kezdetben megfelelő, valamilyen szempontból ekvivalensnek tekintett – célnyelvi egységet, még ha az nem is tökéletes, majd próbáljunk meg egyre finomítani a folyamaton. Az eredmény valószínűleg soha nem lesz olyan, mint amilyet egy ember hozna létre, de valljuk be, az emberi fordítások sem tökéletesek, hiszen mi is hibázhatunk, ahogy általában meg is tesszük. De nagyon fontos, hogy a gépi fordítást mindig a helyén kezeljük, ne tekintsük tökéletesnek, ne tekintsük alkotásnak, hanem csupán **segítő eszköznek,** amelyet sok olyan különböző helyzetben használhatunk, ahol a „tökéletes", de legalábbis sokkal jobb minőségű emberi fordítás nem, vagy csak nehézségek árán áll rendelkezésre.

A fordítási folyamat három részfolyamatból áll: **dekódolás**, **transzkódolás** és **kódolás** (Klaudy 2004: 152). Ezen folyamatok mindegyike külön-külön is rendkívül bonyolult, és ha bármelyikben hiba történik, az hatással van a fordított szövegre, hiszen a hiba továbbgyűrűzik a következő részfolyamatra. A gépi fordításról is elmondható – a használt algoritmustól és módszertől függően –, hogy nagy általánosságban szintén ugyanebből a három részfolyamatból áll, és a hibák hatása is hasonló.

A következő részben láthatjuk, hogy van olyan gépi fordítási módszer, amely az emberi fordítási folyamatot „utánozza", és mindhárom részfolyamat fellelhető benne. Más módszerek „kihagynak" fázisokat.

2. A gépi fordítás típusai

2.1 Direkt rendszerek

Boitet et al. szerint a gépi fordítást a kutatások különböző korszakaiban különbözőféleképpen csoportosították. Először a '70-es években a gépi fordítási módszereket a fordítás előbb említett három részfolyamatában felhasznált technológia alapján generációkba sorolták (Boitet et al. 2009). Kezdetben, a második világháború utáni időszakban a kutatók – főként a számítástudomány művelői – a mesterséges intelligencia iránti hatalmas lelkesedéssel és naivitással vetették bele magukat a gépi fordításba. A kriptográfia területét felhasználva az első rendszerek az úgynevezett **direkt rendszerek** voltak, amelyekben a dekódolás és a kódolás folyamata helyett egyszerű szótári behelyettesítést használtak. A transzkódolás folyamata kimaradt. Ez a módszer ebben a formában természetesen nem volt sikeres, de a fejlesztésekben és kutatásokban ekkor a nyelvészet szerepét jelentéktelennek tartották, és így nyelvészeket nem is hívtak segítségül. Ekkor az elméletek a formális nyelvekről még nem jelentek meg, a nyelvészek pedig lehetetlennek tartották, hogy a nyelvet annyira szigorúan és formálisan le tudják írni, hogy a számítógép ebből jó fordítást készíthessen, a számítástudomány kutatói pedig nem rendelkeztek megfelelő nyelvészeti ismeretekkel (Somers 2000). Nem csodálkozhatunk ezek után, hogy az 1966-os

ALPAC-jelentésben a gépi fordítást elmarasztalták, és bár kísérletezésre érdemesnek tartották, nem fűztek nagy reményeket a hasznosságához a közeljövőben. Ezt a véleményt a tapasztalatok már megcáfolták, hiszen például a jól ismert METEO időjárás-jelentéseket fordító program már 1977-től működik Kanadában (Thouin 1981). Sőt a gépi fordítást bizonyos nyelvpároknál a gyakorlatban is jól használják (utószerkesztéssel).

2.2 Indirekt módszerek

Bár a gépi fordítás kutatása ekkor a finanszírozás hiánya miatt Amerikában és Angliában nagymértékben megtorpant, Európa többi részén azért folytatódtak a kutatások. Csak az 1960-as években ajánlotta először Y. Yngve (Boitet 1988), hogy a direkt megközelítés helyett a folyamatot három részfolyamatra kellene bontani: egynyelvű analízis, kétnyelvű transzfer és egynyelvű szintézis, amely megfelel a fordítás három részfolyamatának. Az analízis után kapott reprezentáció egy köztes reprezentáció legyen, és ne a célnyelvre támaszkodjon. Ez a módszer a **transzfer megközelítés.**

Bar-Hillel 1951-ben ajánlotta, hogy egy közvetítő nyelvet használjanak a köztes reprezentációhoz, például az eszperantót (Bar-Hillel 1951), vagy egy absztrakt közvetítő nyelvet, amelyről azután bármilyen más nyelvre végrehajtható a szintézis folyamata. Schubert is az eszperantót ajánlja erre a célra (Schubert 1992: 79). Ezt a megközelítést hívják **interlingua módszernek,** és bár a népszerűsége a ’80-as, ’90-es években volt a legnagyobb, még ma is folynak kísérletek (például Dave et al. 2001). A transzfer és az interlingua módszer a gépi fordítórendszerek második generációja, és ezek gyűjtőnéven **indirekt rendszereknek** is nevezhetők.

Ezeket a megközelítéseket láthatjuk a következő ábrán *(1. ábra),* amelyet Vauquois vezetett be 1976-ban a gépi fordítás lépéseinek illusztrálására (Vauquois 1976: 131).

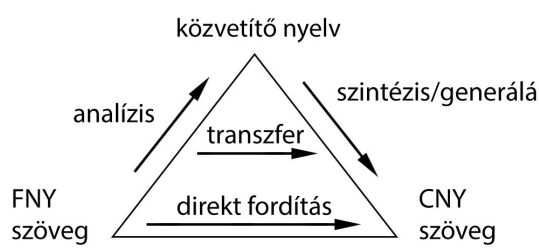

1. ábra: A gépi fordítás első és második generációja

2.3 Tudásalapú rendszerek

A gépi fordítórendszerek harmadik generációját azok a rendszerek alkotják, amelyek valamilyen formában tudást tartalmaznak a világról, ilyenek a **tudásalapú rendszerek** (Knowledge-Based Machine Translation). Ezek a rendszerek egyáltalán nem terjedtek el.

2000-től kezdve a hangsúly átkerült a két fő irányvonalra, a **szabályalapú** (RBMT, Rule-Based Machine Translation) és a **statisztikai** megközelítésre (SBMT/SMT, Statistics-Based Machine Translation vagy Statistical Machine Translation). Az 1980-as években előtérbe kerültek a korpuszalapú módszerek a kutatásban, amelyek két fő irányvonala a **statisztikai** gépi fordítás (SMT) és a **példaalapú** gépi fordítás (EBMT, Example Based Machine Translation). A statisztikai és a példaalapú rendszerek is kétnyelvű párhuzamos korpuszt használnak.

A statisztikai rendszerek alapvetően a következő modellt használják (Hutchins 2005b): a mondatonként és szavanként is illesztett párhuzamos korpuszból fordítási modellt (a forrásnyelvi és célnyelvi gyakoriságokra) és nyelvi modellt (a célnyelvi szószekvenciák valószínűségei alapján) készítenek, majd minden bemenő szóra a legvalószínűbb célnyelvi szót választják, és meghatározzák ezekre a szavakra a legvalószínűbb sorrendet. A fordítás alapegysége a szó. A fordítási modell azokat a valószínűségeket határozza meg, hogy egy célnyelvi elemnek mi a forrásnyelvi megfelelője. A nyelvi modell pedig azt, hogy a szavak egy adott sorozata mekkora valószínűséggel elfogadható sorozat egy adott célnyelven.

A **példaalapú** rendszerek hasonlóképpen működnek (Hutchins 2005b), de a fordítási egység itt a szószerkezet (phrase). Az analízis fázisában a bemenő mondatot felbontja megfelelő részekre, ezeket pedig hozzáilleszti a megfelelő forrásnyelvi részekhez az adatbázisban. Ezek a forrásnyelvi részek a minták, amelyek tartalmazhatnak változókat. A rendszer szintézis-előkészítő fázisában a forrásnyelvi részeket a célnyelvi részekhez illeszti az adatbázisban, valamint származtatja a mintákat/sablonokat (template). A szintézis folyamatában a kinyert célnyelvi részeket átalakítja és összekombinálja, hogy létrehozza a kimenő mondatot. A példaalapú rendszerek több módszert, technikát is integrálhatnak különböző egyéb megközelítésekből (szabályalapú, statisztikai, fordítómemóriák). Bármelyik rendszer ötvözheti a különböző módszereket.

A **szabályalapú** rendszerek nyelvi szabályok, nyelvtanok segítségével elemzik a forrásszöveget, majd ezek alapján generálják a célszöveget. A rendszerek természetesen szótárakat is használnak. A fordítás folyamatában a szabályok használatával létrehoznak egy köztes reprezentációt, majd ebből a célnyelvi szöveget.

2.4 A MetaMorpho fordítórendszer

Angol–magyar vonatkozásban a MetaMorpho (www.webforditas.hu) mintaalapú rendszer (pattern-based system) (Prószéky és Tihanyi 2002) a legjobb minőségű fordítórendszer. Ez a mintaalapú rendszer az optimumot próbálja megtalálni a példaalapú és a szabályalapú rendszerek közötti átmenetben. A rendszer „tudását" minták alkotják, amelyek tulajdonságokkal rendelkeznek. Ha a tulajdonságoknak konkrét értéke van, akkor a mintákat példáknak nevezzük, ha pedig a tulajdonságok értékei nem „kitöltöttek", akkor ezek a minták szabályok. Az általánosított minták azok a minták,

amelyekben néhány tulajdonság meghatározott. A példákat szótárakból, korpuszokból, kollokációs adatbázisokból generálják, a szabályokat pedig kézzel készítik. Minden forrásnyelvi mintához tartozik egy célnyelvi minta. Ezeket a fordítás folyamatában párosítja a rendszer. Előfordulhat, hogy egy célnyelvi egység több mintához is illeszkedik. Ekkor a specifikusabb minták felülírják az általánosabbakat, tehát a rendszer azt a forrásnyelvi mintát választja, amelyben a tulajdonságok értéke jobban kitöltött.

A fordítás folyamatakor *(2. ábra)* az analízis fázisa után azonnal szintézis következik a másik nyelven – létrejön a célnyelvi fa –, tehát a transzfer folyamata kimarad. A célnyelvi fából pedig azonnal elkészül a célnyelvi mondat. Az analízis három fázisa:

1. Mondatok tokenizálása szavakra, valamint morfológiai elemzés.
2. A bemenő mondat szintaktikai elemzése alulról felfele működő elemzővel, amely létrehozza a célnyelvi fát terminális és nemterminális szimbólumokkal. Ha a mondat helyes, akkor az elemző egy vagy több gyökérszibólumot hoz létre.
3. Felépül a célnyelvi fa, majd a fa levelein levő terminális szimbólumokból a morfológiai generátor létrehozza a kimenő mondatot. A terminális szimbólumok halmaza egy véges halmaz, amely azokat az elemeket tartalmazza, amelyekből a nyelv mondatai felépülnek (Prószéky és Kis 1999: 115).

A fordítás folyamatában nincs szükség transzferre a forrásnyelvi reprezentációból a célnyelvi reprezentációba, valamint köztes nyelvre sincs szükség.

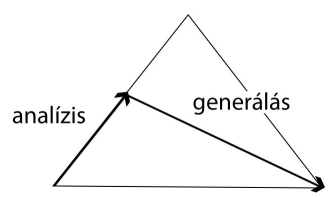

2. ábra: A MetaMorpho fordítási folyamata

A rendszer unifikációs nyelvtant használ, a tokenizálást követő morfológiai elemzést pedig a HUMOR morfológiai elemző végzi (Prószéky 1994). A MetaMorpho kipróbálható korlátozott méretű szövegek és teljes weblapok fordítására: http://www.webforditas.hu.

3. Mire jó a gépi fordítás?

Először ki szeretném hangsúlyozni, **mire nem használható** a gépi fordítás. Műfordításra teljességgel alkalmatlan, és ugyanígy alkalmatlan olyan szövegek fordítására, amelyeknél a cél az, hogy kedvező benyomást keltsünk az olvasóban. Ilyen szövegek még például a reklámok, cégbemutatók is. Tehát abban az esetben, ha maga a szöveg for-

mája a fontos, és nem kizárólag az információ, nem ajánlatos nyers vagy kissé utószerkesztett gépi fordítást használni. Tehát ha Reiß szövegtípusait nézzük, akkor közülük csak az informatív szövegek gépi fordítása jöhet szóba (Reiß 1981).

A gépi fordítás haszna Sager (Sager 1994: 265) alapján a következő szituációkban a legnagyobb:

a) Ha nem elég az emberi erőforrás.
b) Ha nagy az igény a gyors és olcsó fordításra.
c) Vannak olyan helyzetek és funkciók, amelyekben a gépi fordítás optimálisan teljesít, míg az ember nem. Ezeket a helyzeteket azonosítani kell, és ki kell használni (Sager 1994).

Az utolsó pontban említett funkció lehet például a **következetes terminológiahasználat** vagy a **helyesírás**. Ehhez hozzá kell tennünk még azt a szituációt, amikor a felhasználónak nagyon **rövid időn belül** (perceken, órákon belül) van szüksége egy adott szövegben található információra. Ilyen helyzetekben jó megoldás lehet a könnyen elérhető webfordítás, vagy a fordítástámogató eszközökben levő gépi fordítási modulok. Saját gépi fordítórendszerbe csak annak érdemes beruháznia, aki üzletszerűen szeretne gépi fordítást használni.

A gépi fordítás egymáshoz közeli, hasonló nyelvek esetén jól használható. Ilyenkor már a **nyersfordítás** is megbízható minőségű (Kis 2008). A gépi fordítás információszerzésre is jól használható, egy szöveg témájának azonosítására, valamint annak megállapítására, hogy további, részletes feldolgozására érdemes-e emberi fordítót alkalmazni.

A fordítás minősége és elfogadhatósága a forrásnyelvi szövegtől és a fordítás céljától is függ. Nem is kell tökéletesnek lennie ahhoz, hogy használható legyen, csak tisztában kell lennünk a hibáival. A nyers gépi fordítást általában nem tekintjük késztermékneknek, általában még finomításra, javításra szorul. Ha a kommunikáció a cél- és forrásnyelv különbözősége miatt egyébként lehetetlen lenne, a fordítás pedig nem elérhető, vagy a fordítás túlságosan hosszú időt venne igénybe, ezekben a helyzetekben a nyers gépi fordítás a lehető legjobb eszköz. Például katasztrófa esetében a kommunikáció a nemzetközi mentőcsapatokkal élet és halál kérdése lehet (Bellos 2010).

Jól használható a gépi fordítás egymáshoz hasonló jellegű **szakszövegek** fordítására is, olyan szövegeknél, amelyeknél az információ a legfontosabb és nem a forma, azaz mint korábban említettem, informatív szövegek fordítására.

Gépi fordítás olvasásakor, használatakor mindig szem előtt kell tartani azt az alapelvet, amelyet Sager mond ki, és elvárásainkat, hozzáállásunkat is ehhez kell alakítani: „a géppel fordított szöveg soha nem hasonlítható össze az emberi írással vagy szövegmódosítással. Saját jogán kell terméknek tekinteni saját jellegzetességekkel. Egy sajátos automatizált folyamat eredménye, melyet [...] a felhasználó [...] szándékosan választ" (Sager 1994: 258, saját fordítás).

A géppel fordított szöveget **mesterséges nyelvű szövegnek** kell tekintenünk. A mesterséges nyelv korlátozott, nincs emotív vagy esztétikai jelentése (Sager 1994). Ha a gépi fordítás mégis eredményez ilyen hatást, az nem szándékos, és legtöbb esetben nem az a hatás, amelyet a forrásszöveg kelt. A szövegek olvasásánál ezt fontos tudatosan szem előtt tartani. Ennek a mesterséges nyelvnek saját stílusa van, amely nem ugyanaz, mint a forrásnyelvi szöveg stílusa. A **géppel fordított szöveg stílusa** komikusnak hat, amelyet főként a szokatlan szerkezeteknek, a furcsa szóösszetételeknek, a nyelvi hibáknak, a szó szerinti fordításnak köszönhet, valamint annak, hogy a szótárból nem a legmegfelelőbb ekvivalenst választja. Ez a hatás a legszomorúbb, legkomolyabb témájú szövegre is jellemző.

A stílus hasonlít a nem anyanyelvre fordító nyelvtanulók stílusához. Nézzünk egy példát.

(1a) Council officers say the Real Madrid star needs permission for barbed wire topping the fence. (eredeti mondat)
(1b) Hivatalosok emberek mondtak, hogy a „Real Madrid"-sztárnak kell kápni egy engedélyet építeni egy tüskést falat. (emberi fordítás)
(1c) A tanácsi tisztviselők azt mondják, hogy a Real Madrid csillagnak szüksége van arra, hogy engedély a szögesdrótnak felülmúlja a kerítést. (gépi fordítás)

A hibák természetében van különbség a szövegekben, de a nyelvtanulói fordítások jellege összességében nagyon hasonlít a gépi fordításra. De míg a nyelvtanulókkal szemben türelmesek és toleránsak vagyunk, a gépi fordítással szemben ugyanilyen minőség esetében kritikusak vagyunk, a hozzáállásunk negatív. Ahogy Heltai is állítja (McAlester 1992) és (Campbell 1998) alapján: „A nem anyanyelvre történő fordítás esetében sokszor készek vagyunk elfogadni azt a teljesítményt, amelyet a nem anyanyelvű fordító képes elérni." De kiemeli azt is, hogy bizonyos típusú szövegeknél nem szabad ilyen kompromisszumokat kötni, például műfordításnál (Heltai 2005: 46). Ha tehát az embertől elfogadjuk a hibákat, a géptől miért nem?

Sager alapján nézzük meg a gépi fordításra szánt dokumentumok kiválasztásánál fontos jellemzőket:

a) Jól fordíthatóak géppel a nagyobb tömegű, több dokumentumból álló, rendszeresen ismétlődő elemeket tartalmazó, homogén szövegek.
b) A szöveg legyen géppel könnyen olvasható, megfelelő formátumban. Ehhez hozátartozik a szöveg szerkesztése, a helyesírás, központozás, szövegformátum stb.
c) A szövegben használt terminológia legyen benne a szótárban.
d) A szöveg stílusa legyen egyenes, következetes.
e) A szövegben ne legyenek gépelési hibák.
f) A mondatok, szerkezetek legyenek teljesek, ne legyenek ellipszisek (Sager 1994: 292).

Ezeket támasztja alá Hutchins 5 érve is, amelyekben a gépi fordítás hasznosságát indokolja szinte teljes egészében az előbb felsorolt szempontokra támaszkodva. Tehát a gépi fordításra szükség van, mert először is túlságosan sok a lefordítandó szöveg, másodszor a műszaki szövegek ismétlődő jellegűek és unalmasak, harmadszor a terminológiafordítás következetességét a gép jobban tudja biztosítani, negyedszer a gépi fordítás növeli a sebességet, ötödször pedig nincs mindig szükség a legjobb minőségű emberi fordításra. A gépi fordítás hasznosságát támasztják alá a gyakorlati példák is, amelyekből látjuk, hogy az olyan szervezeteknél, ahol óriási a fordítani való dokumentumok mennyisége – mint például az Európai Unió vagy az Amerikai Légierő –, használják is a gépi fordítórendszereket (Hutchins 2005a).

4. Összefoglalás

A gépi fordítás kutatása nagy léptekkel halad, és már túllépett azon, hogy csak a kutatók használják érdekes kísérletekre. Az irány egyre inkább újra a statisztikai módszerek felé vezet, a nyelvészek pedig egy kicsit megint kezdenek háttérbe szorulni. Bár a gépi fordítás minősége közel sem olyan, mint az emberié, és úgy gondolom, soha nem is lesz az, tudomásul kell vennünk, hogy jelen van a világban, sőt a mindennapjainkban. Akár ellenségként, akár barátként tekintünk rá, fontos, hogy megismerjük, és megfelelő módon kezeljük.

Irodalom

Bar-Hillel, Y. 1951. The present state of research on mechanical translation. *American Documentation* 2(4): 229–237.

Beaugrande, R-A. de, Dressler, W. U. 1981. *Introduction to text linguistics*. London: Longman.

Bellos, D. 2010. I, Translator. In: *The New York Times*. 2010. március 20. http://www.nytimes.com/2010/03/21/opinion/21bellos.html?_r=1, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Boitet, C. 1988. Bernard Vauqois' contribution to the theory and practice of building MT systems: a historical perspective. In: *Second International Conference on Theoretical and Methodological Issues in Machine Translation of Natural Languages.* Carnegie Mellon University, Center for Machine Translation. Pittsburgh, Pennsylvania, USA. 1–18.

Boitet, C., Blanchon, H., Seligman, M., Bellynck, V. 2009. Evolution of MT with the Web. In: *Proceedings of the Conference 'Machine Translation 25 Years On'*. Cranfield, England. 1–13.

Campbell, S. 1998. Translating into the Second Language. Harlow, Essex: Addison Wesley Longman.

Dave, S., Parikh, J., Bhattacharyya P. 2001. Interlingua-based English–Hindi Machine Translation and Language Divergence. *Journal of Machine Translation* 16(4): 251–304.

Heltai P. 2005. A fordító és a nyelvi norma II. *Magyar Nyelvőr* 129. évfolyam 1. szám, 30–58.

Hutchins, J. 2005a. Current commercial machine translation systems and computer-based translation tools: system types and their uses. *International Journal of Translation* 17(1–2): 5–38.

Hutchins, J. 2005b. Towards a definition of example-based machine translation. In: *MT Summit X. Proceedings of Workshop on Example-Based Machine Translation.* Phuket, Thailand. 63–70.

Kis B. 2008. *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány.* (Kiadatlan doktori értekezés.) Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.

McAlester, G. 1992. Teaching translation into a foreign language – status, scope and aims. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching translation and interpreting.* Amsterdam & Philadelphia: JohnBenjamins. 291–297.

Newton, J. 1992. Introduction and overview. In: Newton, J. (ed.) 1992. *Computers in Translation: A Practical Appraisal.* London: Routledge. 1–13.

Nida, E. A. 1964. Towards a Science of Translating. Leiden: Brill.

Prószéky G. 1994. Industrial Applications of Unification Morphology. *Proceedings of the 4th Conference on Applied Natural Language Processing (ANLP).* Stuttgart, Germany: University of Stuttgart. 157–159.

Prószéky G., Tihanyi L. 2002. MetaMorpho: A Pattern-Based Machine Translation Project. In: *24th Translating and the Computer Conference.* London, United Kingdom. 19–24.

Prószéky G., Kis B. 1999. *Számítógéppel emberi nyelven*. Bicske: Szak Kiadó.

Reiß, K. 1978. Anwendbarkeit der Texttypologie mit besonderer Berücksichtigung der Sachprosa. In: Gomard, K., Poulsen, S. (Hg.) *Stand und Möglichkeiten der Übersetzungswissenschaft*. Acta Jutlandica LII. Humanities Series 54. Aarhus. 27–35.

Reiß, K. 1981. Type, kind and individuality of text. Decision making in translation. In: Venuti, L. (ed.) 2004. *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge. 161–171.

Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation: Consequences of automation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Schubert, K. 1992. Esperanto as an intermediate language for machine translation. In: Newton, J. (ed.) 1992. *Computers in Translation: A Practical Appraisal*. London: Routledge. 68–95.

Somers, H. L. 1998. Machine Translation, applications. In: Baker, M. (ed.) 1998. *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies.* London: Routledge. 136–140.

Somers, H. 2000. Machine Translation. In: Dale, R., Moisl, H., Somers, H. (eds.) 2000. *Handbook of Natural Language Processing*. Basel: Marcel Dekker. 329–346.

Thouin, B. 1981. The METEO system. In: Lawson, V. (ed.) *Practical experience of machine translation. Proceedings of a conference.* London 5–6 November 1981. Amsterdam, New York, Oxford: North-Holland Publishing Company. 39–44.

Vauquois, B.1976. Automatic translation – a survey of different approaches. *Statistical Methods in Linguistics* 1976: 127–135.

Fordítási környezetek

Ábrányi Henrietta
E-mail: heni.abranyi@t-online.hu

1. Bevezetés

A fordítói szakmában szinte már szállóigévé vált az elmúlt években, hogy a globalizáció és a technológia fejlődése milyen nagymértékben megváltoztatta a fordítók munkáját. Egyre rövidebb idő alatt kell egyre több szöveget lefordítani, de továbbra is fontos szempont a minőség. Az egyre csak növekvő igények kielégítése céljából különböző számítógépes eszközök jelentek meg, amelyek valamilyen módon igyekszenek kisegíteni a fordítót szorult helyzetéből. Ezek közül napjainkban a legelterjedtebbek az ún. **fordítási környezetek,** amelyek integrálják az olyan fontosabb elemeket, mint például a fordítómemória, a terminológia, a szövegpárhuzamosító vagy az elemzés.

Biau-Gil és Pym (2002) már több mint tíz évvel ezelőtt felhívta arra a figyelmet, hogy az ilyen eszközök használata már nem választás kérdése, ez pedig ma már hatványozottan igaz. A fordítási környezetek ugyanis alapvető munkaeszközzé váltak, használatuk gyakorlatilag kötelező, elvárt készség minden egyes fordítótól. Ezt mi sem támasztja jobban alá, mint hogy a fordítást segítő eszközök ismerete felkerült a fordítók szükséges kompetenciáinak listájára (Gambier et al. 2009), emellett oktatásuk a legtöbb képzőintézmény tantervének is szerves részévé vált.

Az alábbiakban röviden definiálom az alapvető fogalmakat, bemutatom a fordítási környezetek főbb komponenseit, az ilyen eszközökben „fordítható" szövegek jellemzőit, majd rátérek az előnyökre és a hátrányokra. Ezt követően bemutatok néhány olyan eszközt, amely Magyarországon elterjedtnek mondható. A célom azonban csak a tájékoztatás, nem kívánok véleményt alkotni az egyes programokról, ugyanis a preferencia nagyban függ a munka jellegétől, a fordító személyiségétől és sok más tényezőtől is.

2. Mit nevezünk fordítási környezetnek?

A **fordítási környezet** (*translation environment tool*, TEnT) kifejezés csak az utóbbi időben terjedt el, és azokat a szoftvereket jelöli, amelyek központi komponense a fordítómemória, ezenfelül pedig számos további funkciót is integrálnak, például terminológiakezelőt, szövegpárhuzamosítót vagy elemzést (Zetzsche 2008).

A szakirodalomban azonban további megnevezésekkel is találkozhatunk, amelyek félrevezetőek lehetnek. Az elmúlt években leginkább két elnevezés terjedt el a fordítási környezetekre. Az egyik az ún. CAT-eszköz (*computer-assisted translation tools*, CAT, azaz számítógéppel támogatott fordítás), a másik az ún. „fordítómemóriás eszköz" vagy „TM-eszköz" (*translation memory tool*).

A **CAT-eszköz** elnevezés jelentése jóval tágabb, mivel beletartozik minden olyan eszköz, amely valamilyen úton-módon segíti a fordító munkáját (Zetzsche 2008). Így idesorolhatók a TM-eszközök, a terminológiakezelők, a korpuszelemző programok, de maga a szövegszerkesztő és a helyesírás-ellenőrző, az online és offline szótárak, szószedetek, segédanyagok, párhuzamos szövegek, az OCR (optikai karakterfelismerő) vagy a DTP (kiadványszerkesztő) programok, valamint a projektmenedzsmenttel, adminisztrációval kapcsolatos eszközök is (Bowker 2002, Craciunescu et al. 2004). Így a fordítási környezet nem más, mint a CAT-eszközök egyik altípusa.

Hagyományosan ez a kategória számított a gépi fordítás (*machine translation*, MT) „ellenpólusának", ahol a CAT-eszközök használata során a feladatot továbbra is maga a fordító végzi, a számítógépes eszközök csak segítik valamilyen formában a munkáját (pl. gyorsítják a folyamatot). A gépi fordítás esetén a folyamat számítógéppel történik, azaz automatikus, a fordító csak az elő- vagy az utószerkesztés révén kerülhet bele a folyamatba (Alcina 2008).

A **„fordítómemóriás eszköz"** kifejezés csak azokra a programokra vonatkozik, amelyek minimum fordítómemóriát tartalmaznak. Korábban még megállta a helyét, ugyanis akkoriban még nem léteztek az integrált fordítási környezetek, ahol a legtöbb funkció egyazon programban elérhető. Mostanra azonban a kifejezés túlságosan szűkké vált, csak egyetlen komponenst emel ki, amely bár központi jelentőségű, nem az egyetlen hasznos (Zetzsche 2008).

Kiemelendő még a magyar nyelvben igencsak elterjedt **„fordítóprogram"** és **„fordítói program/szoftver"** elnevezés is. Ezek használata mindenképpen kerülendő, amennyiben a fent említett fordítási környezetekről van szó, ugyanis sokan hajlamosak a gépi fordításra asszociálni, ha ezt az elnevezést hallják. A gépi fordítás viszont a mai napig heves ellenállást vált ki sokakból, például minőségi kifogások miatt. Fontos azonban megjegyezni, hogy a két fogalom (CAT és MT) nem választható el élesen egymástól, leginkább egy skála két végpontjaként képzelhetők el, ahol a kettő között számtalan különféle fordítási módozat található, függően az automatizáció mértékétől, azaz attól, milyen mértékben vesz részt a fordító a folyamatban (Alcina 2008).

3. A fordítási környezetek főbb komponensei

A fordítási környezetek központinak nevezhető komponense az úgynevezett **fordítómemória** (*translation memory*, TM), amely a korábbi munkáinkat tartalmazó adatbázis. A forrás- és célnyelvi szövegek szegmensekre (= nagyjából mondat, de lehet cím, táblázat cellája stb.) bontva és az összetartozó szegmensek összekapcsolva szerepelnek benne (Bowker 2002). Amikor beolvasunk egy új szöveget, a program először ezt az új szöveget is szegmensekre bontja, majd összeveti a fordítómemória tartalmával, és ha egyezést talál, felkínálja az adott találatot a fordítónak, aki eldöntheti, hogy használja, elveti, esetleg az új kontextusnak megfelelően módosítja azt. Az egyezés lehet pontos *(exact match),* amikor az új szegmens és a tárolt szegmens teljesen megegyezik, vagy részleges *(fuzzy match),* amikor az új szegmens csak bizonyos mértékben egyezik meg a tárolt szegmenssel (ez 1% és 99% között lehet bármi, ám a programok általában 60%-os minimum találati értékre vannak állítva) (Bowker és Fischer 2010). Ennek segítségével a fordítónak ideális esetben soha nem kell kétszer ugyanazt lefordítania, hiszen az összes korábbi munkája újrahasznosítható (Bowker 2005).

Egy másik fontos komponens a **terminológiakezelő** *(terminology tool),* amely számos fordítási környezet integrált része, ám arra is találhatunk példát, hogy külön program látja el ezt a funkciót. A terminológiai adatbázisban alapvetően az adott szakterülethez tartozó terminusokat és a hozzájuk tartozó információkat tároljuk és használjuk fel fordítás közben. A kifejezéseken kívül a legtöbb esetben definíciót, forrást, kontextust, képet vagy nyelvtani információkat is megadhatunk. Bizonyos esetekben magunk hozhatjuk létre a terminológiánk komplett szerkezetét, és meghatározhatunk bármilyen kiegészítő információt tartalmazó mezőt is. A fordítási projektünkhöz hozzárendelt terminológiai adatbázisokból folyamatosan érkeznek a releváns találatok, amelyek így azonnal felhasználhatók. Emellett a **terminológiakivonatolás** *(term extractor)* segítségével lehetőségünk van egy adott szöveg (lehetséges) terminusait még a fordítás megkezdése előtt kilistáztatni a programmal (Bowker és Fischer 2010).

További fontos eleme a fordítási környezeteknek a **szövegpárhuzamosító** *(alignment tool),* amelynek segítségével elmenthetjük egy fordítómemóriába és felhasználhatjuk fordítás közben azokat a szövegeket, amelyek bár rendelkezésre állnak elektronikusan, nem fordítási környezetben készültek (Zetzsche 2008).

Bowker és Fischer (2010) alapján kiemelendőek még a következő komponensek. A **konkordancia** *(concordance)* segítségével rákereshetünk meglévő erőforrásainkban egy adott szóra (vagy részletére), kifejezésre, tagmondatra, sőt akár egész mondatra is, és láthatjuk a keresett elem összes addigi előfordulását kontextussal együtt. Az **elemzés** *(analysis)* segítségével megnézhetjük, hány szót/karaktert/szegmenst tartalmaz a szövegünk, valamint mennyi és milyen egyezés található a szövegen belül és a fordítómemóriához képest. Ezzel differenciáltabb árajánlat készíthető, és felmérhető,

mennyi időre lesz szükségünk a fordítás elvégzéséhez. Fontos még a **minőség-ellenőrzési** (*quality assurance*, QA) modul, amely többek között ellenőrzi, helyesen vittük-e át a céloldalra a nem fordítandó elemeket (pl. számok, dátumok, tulajdonnevek stb.), nincs-e inkonzisztencia a fordítómemória-találatok használatát illetően, megfelelő terminusokat használtunk-e, vagy nem maradt-e ki valami. Emellett a fordítási környezetek többsége egy sor különböző fájlformátumot képes kezelni, és rendelkezik **adminisztratív résszel** (projektmenedzsment) is.

Az újabb eszközökben lehetőség van a szegmensnél kisebb, de a terminusnál nagyobb egységek előhívására és újrahasznosítására is a **szegmens alatti illesztés** segítségével *(sub-segment matching)*. Fordítás közben a program figyeli a munkánkat (az általunk kijelölt erőforrásokat), és javaslatokat tesz, miközben gépeljük be a fordított szöveget (O'Hagan et al. 2010). A javaslatok lehetnek szavak, kifejezések, félmondatok is. Végül a gépi fordítási modullal pedig lehetőségünk van a szövegünket automatikus fordítással „előkészíteni".

4. Mikor érdemes fordítási környezetet használni?

Ha a szakmát kérdezzük, a válasz bizonyára az lenne, hogy: mindig. A fordítási környezet ma már szerves része a fordítási folyamatnak, használata gyakorlatilag elkerülhetetlen. Érdemes azonban részletesebben is belemenni a kérdésbe, ugyanis gyakran hallhatjuk, hogy vannak a fordítási környezethez „ajánlott" és „nem ajánlott" szövegtípusok.

Alapvetően minél több ismétlődést tartalmaznak a fordítandó szövegek, minél egyszerűbb és konzisztensebb a mondatszerkesztés, valamint terminológiai, frazeológiai (szóválasztás) és grammatikai szempontból a stílus, és minél gyakrabban dolgozunk egy adott szakterületen, annál „kifizetődőbb" a fordítási környezet használata (Feder 2002). Egyrészről felgyorsul a fordítási folyamat, hiszen elkerülhető a már korábban lefordított részek és kikeresett terminusok roppant időigényes visszakeresése, másrészről pedig jobb minőség és konzisztensebb fordítás érhető el. Meg kell azonban említeni azt is, hogy nemcsak kifizetődő, hanem gyakorlatilag kötelező ilyen esetben a fordítási környezet használata, ugyanis általában idő sincs arra, hogy a fordító ezeket a feladatokat manuálisan végezze el.

Jellemzően olyan szövegekről van itt szó, amelyeknek (1) tartalma a fordítás folyamata közben változik, például a fordító a vázlaton dolgozik, a végleges változat még készül (*update)*; (2) korábbi szöveg új verzióját fordítják, azaz a régit aktualizálják *(revision)*. Idetartozhatnak például a kézikönyvek, használati útmutatók, termékismertetők, dokumentációk (Feder 2002), de megfelelők lehetnek a jogi vagy az üzleti tevékenységgel kapcsolatos szövegek is (Webb 2000). Nem ajánlott ezzel szemben például irodalmi szövegeket, újságcikkeket, marketinganyagokat vagy reklámokat fordítási környezetben fordítani (Bowker és Fischer 2010).

Az említett kritériumokból arra is következtethetünk, hogy ha a fordító több különböző témakörben és szövegtípussal dolgozik, vagy főként „nem ajánlott" szövegeket fordít, nem érdemes fordítási környezetet használnia. A helyzet azonban véleményem szerint nem ennyire egyértelmű. Ahogy Feder (2002) is felhívja rá a figyelmet, a szövegtípus vagy a témakör önmagában nem elég ahhoz, hogy kizárjuk a fordítási környezetek használatát, ugyanis a szöveg felszíne, szerkezete nagyobb súllyal esik latba (lásd kritériumok). Emellett, ha megfigyeljük a kritériumokat, a legtöbb a fordítómemóriába mentett szegmensek újrahasznosítására helyezi a hangsúlyt, ám a fordítási környezeteknek számos más esetben is lehet haszna. Terjedelmi korlátok miatt az alábbiakban három komponenst emelek ki, és ezeken keresztül mutatok rá, hogyan lehet hasznos egy fordítási környezet az „ideálistól" eltérő esetekben.

4.1 Terminológia

A legtöbb fordítási feladat esetében szükség van terminológiai munkára, sokszor még általános szövegek fordításakor is. Bár a terminológiai adatbázisok általában az adott szakterülethez kapcsolódó terminusokat, azaz szakkifejezéseket hivatottak tárolni, lehetőségünk van természetesen „köznyelvi" adatbázisokat is összeállítani, amelyek például a munkánk során gyakran előforduló kifejezéseket tartalmazzák. Nem szükséges azonban mindent egyetlen „ömlesztett" terminológiai adatbázisba menteni, ez esetben is csoportosíthatjuk a bejegyzéseinket **témakörönként.** A legtöbb fordítási környezetben ma már egy projekthez több terminológiát is hozzárendelhetünk, így ha például egy földrajzzal foglalkozó szövegben történelmi kifejezések fordulnak elő, nem kell újra kikeresgélni az utóbbiakat, ha azok egy másik adatbázisban már szerepelnek. Mindemellett az egyes bejegyzésekhez definíciót, forrást, példát, kontextust vagy képet is megadhatunk, így a fordító könnyedén eldöntheti, hogy az adott kifejezés megfelel-e az adott szövegkörnyezetben. Mindez felgyorsítja a munkát, hiszen nem kell ugyanazt a kifejezést kétszer megkeresnünk, a szavak szintjén konzisztensebb fordítást tesz lehetővé frazeológiai és terminológiai szempontból is. Emellett a minőséget is javíthatja, hiszen nagyobb eséllyel használjuk a helyes kifejezéseket.

Nézzünk egy szélsőséges példát is, az irodalmi szövegek fordítását. Alapvetően a szakirodalom és a szakma is azt mondja, hogy irodalmi szövegeket felesleges fordítási környezetben fordítani, ugyanis semmilyen újrahasznosítható elemmel nem fogunk találkozni. Véleményem szerint azonban bizonyos esetben itt is hasznosak lehetnek ezek az eszközök: tegyük fel, hogy a fordítandó könyv hemzseg a beszélő nevektől, amelyeket a fordító a célnyelvre is hasonló módszerrel ültet át. Főleg hosszabb vagy nagyon sok megjegyzendő nevet tartalmazó könyvek esetén összeállíthatunk egy „lexikonszerű" terminológiai adatbázist, így elkerülhető az állandó visszakeresés.

4.2 Szövegszinkronizálás

A szövegszinkronizálás – mint láthattuk – alapvetően akkor hasznos, ha elektronikus formában meglévő, de **nem fordítási környezetben készült fordításokat** szeretnénk egy fordítási környezetben felhasználni. Bár erre a funkcióra leggyakrabban akkor lehet szükségünk, ha sok az ismétlődés, a mai eszközök ennél többet is nyújthatnak.

Tegyük fel, hogy az általunk fordított, általános jellegű szöveghez olyan referenciát találunk/kapunk, amelynek a fordítása is rendelkezésre áll. Ebben az esetben szinkronizálhatjuk és elmenthetjük egy fordítómemóriába a szövegpárt, majd többféle módon felhasználhatjuk azt. Némelyik programban felvehetünk például kifejezéseket közvetlenül a szinkronizált anyagból a terminológiai adatbázisba, emellett a konkordanciakereséssel rá is kereshetünk adott szavakra, kifejezésekre, tagmondatokra, sőt – bár csekély rá az esély – az is előfordulhat, hogy egy teljes mondatot megtalálunk a referenciánkban.

Az egyik elterjedt fordítási környezetben mindemellett már nemcsak szövegpárokat, hanem akár egynyelvű szövegeket is menthetünk és használhatunk referenciaként. Az előzőekhez hasonlóan felvehetünk belőlük kifejezéseket a terminológiai adatbázisba, vagy kereshetünk megadott részletekre is konkordanciakereséssel. Így minden anyagot, amely a fordításhoz kapcsolódik, egyetlen helyen, egyazon programon belül tárolhatunk.

A terminológiához hasonlóan a fenti megoldások is gyorsítják a fordítási folyamatot, hozzájárulnak a konzisztenciához (főként a stílus szempontjából), és amennyiben autentikus célnyelvi szövegeket adunk a gyűjteményünkhöz, esetlegesen könnyebben tudunk eltávolodni az eredeti szöveg megfogalmazásától, így elkerülhető, hogy szövegünk fordításízű legyen. Ez különösen fontos szempont akkor, amikor a fordító idegen nyelvre fordít, hiszen ebben az esetben jóval nehezebb autentikusnak tűnő fordítást alkotni.

4.3 Szegmens alatti illesztés

További hasznos funkció az úgynevezett „szegmens alatti illesztés", amely lényegében azt jelenti, hogy a fordítási környezet **monitorozza** az általunk kiválasztott erőforrásokat (pl. fordítómemória, terminológiai adatbázis, korpusz/szótár), és **javaslatokat ad** a fordítónak, miközben gépeli be a fordítást. A javaslatok lehetnek szavak, kifejezések vagy akár félmondatok is.

Ezzel a megoldással a kisebb egységek is újrahasznosíthatók, amelyek egyébként nem jelennének meg a találatok között, mivel a terminusoknál nagyobbak, de szegmensként százalékuk túl alacsony. Ez megint csak gyorsítja a fordítási folyamatot, mivel (1) a fordítónak nem kell minden egyes karaktert begépelni, illetve (2) olyan elemek is előjönnek így, amelyek a másik két esetben „elvesznének", tehát vissza kellene keresni őket. Az előzőekhez hasonlóan itt is megemlíthetjük a nagyobb fokú kon-

zisztenciát, hiszen a javaslatok a korábbi munkáink alapján érkeznek, így stílusunk egységesebb lesz.

A fentiekből láthatjuk, hogy leginkább akkor érdemes (sőt kötelező) fordítási környezetet használni, ha egyazon területen fordítunk, szakszövegekkel van dolgunk, és a szövegek jellegükből adódóan sok ismétlődést tartalmaznak. Fontos szempont, hogy a szövegek viszonylag „korlátozott" nyelvezetet használjanak, azaz egyszerű és konzisztens legyen a stílus, a grammatika és a mondatszerkesztés, valamint egységes a terminológia. Mindemellett azt is láthattuk, hogy ha nem a fordítómemóriára és az újrahasznosításra helyezzük a hangsúlyt, számos érvet felsorolhatunk a fordítási környezetek használata mellett olyan esetekben is, amikor a fordító több különböző területen is tevékenykedik, vagy pedig főként fordítási környezethez „nem ajánlott" szövegeket fordít.

5. A fordítási környezetek előnyei és hátrányai

A fentiekben már láthattunk néhány utalást a fordítási környezetek nyújtotta előnyökre: (1) gyorsítják a fordítási folyamatot, (2) jótékonyan hatnak a fordítás minőségére. Az alábbiakban ezekre térek ki részletesebben, utalva az esetleges hátrányokra is.

A fordítási környezet akkor hat legjobban a fordító sebességére, azaz akkor növeli látványosan a **produktivitását,** ha a lehető legtöbb korábbi munkáját újra tudja hasznosítani. Ebben fontos szerepet játszik a témakör és a szövegtípus, illetve az is, hogy milyen magabiztossággal tudjuk kezelni az adott programot (Webb 2000). Amennyiben nem tudjuk megfelelő szinten használni az eszközt, éppen az ellentétes hatást érhetjük el: lassítjuk a munkát (Lagoudaki 2006).

Ezért fontos, hogy ha valaki például fordítóképzésben tanulja valamely fordítási környezet használatát, igyekezzen minél többet használni a programot, például a többi óráján kapott házi feladatokhoz, a szakmai gyakorlati feladataihoz, sőt akár az otthoni gyakorláshoz is. Fontos szempont továbbá, hogy mennyit fordítottunk már a témában, hiszen minél többet dolgozunk egy adott területen, annál valószínűbb az újrahasznosíthatóság (Lagoudaki 2006). A legnagyobb produktivitásnövekedés a fent említett módosított *(update)* vagy aktualizált szövegeknél *(revision)* érhető el.

Gyakran hallhatjuk azt is, hogy a fordítási környezetek költséghatékonnyá teszik a folyamatot az ügyfél számára, ugyanis a már meglévő szövegrészekért nem kell teljes árat fizetniük (O'Brien 1998). Ez a fordító szempontjából azt jelenti, hogy kevesebb pénzt kap a munkájáért, de ne feledjük el azt sem, hogy a produktivitás növekedésével rövidebb idő alatt nagyobb mennyiségű szöveget tud lefordítani, így több munkát vállalhat (Bowker 2005).

A fordítási környezetek segítségével a terminológia és a stílus szintjén **nagyobb fokú konzisztencia** érhető el, ami abban nyilvánul meg, hogy a fordítók az ismétlődő

mondatokat, részeket egyformán fordítják, és a terminusokat is egységesen használják. Ez különösen akkor fontos, amikor többen dolgoznak egy nagyméretű projekten, a szöveg jó minőségű és egységes fordítása jöhet létre, hiába dolgozik rajta több, eltérő stílusú fordító (Bowker 2005).

Nem szabad azonban vakon bízni a fordítómemóriából érkező találatokban, mindig kritikus szemmel nézzük át őket, és legyünk körültekintőek. Egyrészről azért, mert azok is emberektől származnak, így lehetnek benne hibák. Ez a saját munkánkra is igaz, ezért nagyon fontos, hogy az erőforrásainkat (pl. fordítómemória vagy terminológia) bizonyos időközönként ellenőrizzük, és a hibákat javítsuk. Így elkerülhető, hogy egy véletlen elgépelést vagy egy rosszul megválasztott terminust továbbviszünk. Ha elmarad a „karbantartás", csak magunknak okozunk pluszmunkát.

Másrészről azért kell körültekintően bánni a találatokkal, mert előfordulhat, hogy az adott mondat az új kontextusba egyáltalán nem illik. A gyorsaság miatt a fordítók hajlamosak lehetnek gondolkodás nélkül átvenni a fordítómemória-találatokat, és a szöveg helyett a mondat szintjén gondolkodni. Ezzel viszont éppen a minőség ellen hatnak. Ha például különböző szövegekből/fordítóktól származó szövegekből dolgoznak, és ezeket a találatokat módosítás nélkül átveszik, a szöveg csak egy sor egymás mellé rakott mondattá változik (Bowker és Fischer 2010).

A **mondatszintre kényszerítés** (szegmensről szegmensre fordítás) gyakran hangoztatott ellenérv a szakirodalomban a fordítási környezetek ellen. Ezzel ugyanis a fordító hajlamos lehet a kontextust figyelmen kívül hagyni (Biau-Gil és Pym 2002), elhagyni a kontextuális utalásokat (anaforikus vagy kataforikus utalások helyett ismétlés) (Craciunescu et al. 2004), illetve követni az eredeti szöveg mondatszerkesztését (Bowker 2005). Ez pedig fordításízűvé teheti a szöveget, kihat annak olvashatóságára. Mindez természetesen elkerülhető azzal, ha a fordító a fordítás végeztével az egész szöveget átolvassa (lehetőség szerint „pihentetés" után), és a kevésbé gördülékeny részeket módosítja, akár úgy, hogy a fordítási környezetben nem a szegmenseket, hanem az előnézetet figyeli. Bár csábító lehet, a munkának nem szabad azzal véget érnie, hogy pontot teszünk az utolsó szegmens végre.

Láthattuk, hogy a fordítási környezetek bizonyos feltételek mellett gyorsíthatják a fordítás folyamatát, és jótékonyan hathatnak a fordítás minőségére. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a programok nem végzik el a fordító helyett a munkát, tehát csak akkor tudnak segíteni, ha megfelelően tudjuk használni őket. Ebbe pedig az is beletartozik, hogy ismerjük annyira a működésüket, hogy nem hagyatkozunk rájuk gondolkodás nélkül.

6. Néhány példa a fordítási környezetekre

Az alábbiakban röviden bemutatok néhány olyan programot, amelyek Magyarországon elterjedtebbek vagy jó alternatívát jelentenek. A leírást minden program esetében csak a fordítóknak szóló verziókra korlátozom. Az információk a gyártók weboldaláról származnak.

6.1 SDL Trados Studio 2014

Az egyik legismertebb és legelterjedtebb fordítási környezet a Trados Studio, amely a 2009-es verzióval vált integrált környezetté, bár a terminológiakezelő a mai napig külön programban található (Multiterm). 2013 őszén dobták piacra a legújabb verziót, a Studio 2014-et, amely először integrálja a szövegpárhuzamosítót. A program teljes értékű verziója az ún. *Professional*, emellett két további, elsősorban szabadúszóknak ajánlott verziót kínálnak. Az egyik az ún. *Starter Edition,* amely egyéves (és évente megújítandó) licenccel vehető igénybe, és jelentős korlátozásokkal jár (pl. nincs támogatás, nincs Multiterm, korlátozott fordítómemória-méret stb.), a másik az örök-licenccel megvásárolható *Freelance* verzió, amely bár szintén korlátozott, jóval több lehetőséget ad a fordítónak (a három verzió részletes összehasonlítása az alábbi linken található: http://www.sdl.com/products/sdl-trados-studio/index-tab4.html#tabs). A program *Professional* verziója 30 napig ingyenesen kipróbálható (letölthető: http://www.translationzone.com/products/sdl-trados-studio/free-trial.html).

6.2 memoQ 2013 R2

Egy másik elterjedt és széles körben ismert fordítási környezet a magyar fejlesztésű és 2006 óta elérhető memoQ, amely szintén integrált környezet, ahol minden egyetlen programon belül elérhető. 2013 őszén jelent meg a legújabb verzió, a 2013 R2. A *translator pro* verzió regisztráció ellenében 45 napig ingyenesen kipróbálható (letölthető: http://kilgray.com/downloads). A próbaidőszak leteltével a program átvált a jelentősen korlátozott *4free* módba, ahol többek között korábbi (pl. a próbaidőszakban létrehozott) projektek nem nyithatók meg, csak egyetlen fordítandó dokumentum adható egy projekthez, minden alkalommal új fordítómemóriát és terminológiai adatbázist kell létrehozni, nincs támogatás, és nem használható a szövegszinkronizálás. A próbaidőszakot követően a megvásárolt licenc ára egy évig a támogatást és a termékfrissítéseket is tartalmazza.

6.3 OmegaT

Bár az előzőkhöz képest kevésbé elterjedt, mindenképpen említésre méltó a 2001 óta elérhető OmegaT, amely teljesen ingyenes, közel 30 nyelven elérhető, és azok számára is könnyedén hozzáférhető, akik nem Windows operációs rendszert használnak.

A program valamennyivel korlátozottabb fizetős társainál, nem tartalmaz például szövegpárhuzamosítót, de a fordítás mellett építhetünk terminológiát, használhatunk több külső fordítómemóriát és terminológiai adatbázist, és akár a gépi fordítást is segítségül hívhatjuk (a program letölthető az alábbi linkről: http://www.omegat.org/hu/downloads.html).

6.4 Wordfast

A Wordfast 1999-ben jelent meg szövegszerkesztőbe épülő fordítási eszközével, amely olcsóbb alternatívát kívánt nyújtani a Tradoshoz. Ma két főbb verzió közül választhatunk: továbbra is elérhető a szövegszerkesztőbe épülő verzió *Wordfast Classic* néven (regisztráció ellenében ingyenesen), illetve 2008 óta választhatjuk a *Wordfast Pro*t is, amely már egy integrált fordítási környezet és különböző operációs rendszereken is használható. A legújabb verzió a 3.4, amely ingyenesen, regisztráció nélkül kipróbálható (letölthető: http://www.wordfast.com/store_download.html). A próbaverzióban mindössze két korlátozás van: nem érhetők el távoli fordítómemóriák, illetve a helyi fordítómemóriánk nem tartalmazhat 500 fordítási egységnél többet. A próbaidőszakot követően a program hároméves licenccel vásárolható meg.

6.5 Déjà Vu

Érdemes megemlíteni a francia Déjà Vut is, amely már 1993 óta van jelen a fordítói szakmában. A legújabb verzióját, az X3-at nemrégiben dobták piacra. A program *Professional* verziója regisztráció ellenében 30 napig kipróbálható (letölthető: http://www.atril.com/node/3109/download-demo). A próbaidőszakot követően a program továbbra is használható a korlátozottabb *Free* módban, ám így nem hozhatunk létre saját projekteket, másoktól kapott csomagokat viszont megnyithatunk. Ez azoknak a szabadúszóknak ajánlott, akik egyébként más programmal dolgoznak. Ha viszont valaki ezt választja állandó „társának", érdemes befektetnie a teljes értékű változatba. A program felépítése és használata nagyon hasonló a Magyarországon megszokottakéhoz, így viszonylag könnyedén elsajátítható.

6.6 across

A főleg német nyelvterületen elterjedt *across* a fentiekhez hasonló fordítási környezet. Két főbb verziója van, az egyik a főként vállalati ügyfeleknek és fordításszolgáltatóknak szóló *Across Language Server,* amely egy rövid űrlap kitöltése után ingyenesen kipróbálható (http://www.across.net/en/form-contact-main.aspx), a másik pedig az ún. *Personal Edition,* amelyhez szabadúszó fordítók regisztráció ellenében ingyenesen hozzájuthatnak (http://www.my-across.net/en/fdb-register.aspx). A regisztrációt követően a cégtől 30 napon belül (eddig használható licenc nélkül a próbaverzió) meg-

kapjuk a licencüket, és felkerülünk az across-felhasználók listájára is a weboldalon. Ez a verzió korlátozás nélkül használható, és minden fontosabb komponenst tartalmaz.

7. Felhő alapú fordítási eszközök

Bár a fordítók többsége továbbra is főként az asztali megoldásokat használja, nem mehetünk el szó nélkül a már egy ideje létező, ám csak mostanában divatossá váló ún. felhő alapú megoldások mellett sem. Az előző fejezetben bemutatott programok gyártói közül többen kínálnak már ilyen lehetőséget, pl. Wordfast Anywhere (http://www.freetm.com) vagy memoQ cloud (http://kilgray.com/products/memoq-cloud).

A felhő alapú fordítástámogatás azt jelenti, hogy minden, amit eddig a saját gépünkön tároltunk (maga a szoftver, a fordítómemóriák, a terminológiai adatbázisok, a szövegek stb.), már nem a gépen, hanem egy **távoli szerveren kap helyet,** amelyet elérhetünk egyszerűen a böngészőből vagy egy kisebb kliensen keresztül (Muegge 2012).

Mindennek **előnye** az, hogy a fordítónak nem kell a program telepítésével és a frissítésekkel, valamint az egyes erőforrások létrehozásával bajlódnia, ezek ugyanis mind naprakészen rendelkezésre állnak a szerveren, amelyhez a böngészőnkből (és legtöbbször regisztráció után) csatlakozhatunk. Költséghatékonyabb megoldást jelentenek az asztali verzióknál, mivel általában havi előfizetéses alapon működnek (és számos ingyenes változat is van), ráadásul akár mobileszközökről is használhatók. Amennyiben nagyobb projektben vesz részt a fordító, minden fordítandó és segédanyag azonnal elérhetővé válik, így hatékonyabb lehet az együttműködés is (Muegge 2012).

Példaként kiemelendő az ingyenesen használható Google Translator Toolkit (translate.google.com/toolkit), ugyanis ennek megjelenését követően kezdtek a felhő alapú megoldások igazán terjedni (Muegge 2012). Eredetileg a Google Translate automatikus fordításainak javítása céljából jött létre. A Toolkitbe feltölthetjük a dokumentumainkat, rendszerezhetjük és lefordíthatjuk őket, mindeközben felépíthetünk fordítómemóriát és terminológiát is, amelyeket akár meg is oszthatunk másokkal. Jellegzetessége, hogy alapértelmezetten minden szegmenst kitölt automatikus (a Google Translate-ből érkező) találatokkal. Ez a funkció kikapcsolható.

Más felhő alapú lehetőségekhez képest ez viszonylag „elszigeteltnek" számít, ugyanis a legtöbb ilyen szolgáltatás célja a nagyon nagy projektek kiszolgálása, amelyen sok ember sok nyelven dolgozik, és ahol a szövegek általában gyorsan változnak, és sokszor egyszerre kell számos nyelven elérhetővé válniuk (főleg lokalizáció, pl. szoftverek, dokumentációk, weboldalak stb.).

Erre ad példát a regisztrációt követően ingyenesen használható Transifex (http://www.transifex.com/), amely azért is kiemelendő példa, mert nagy hangsúlyt fektet az ún. „közösségi fordításra". Belépést követően számos ilyen fordítási projekt közül válogathatunk, és kipróbálhatjuk magunkat a különféle témakörökben, munkánkat pedig lektorok ellenőrzik is.

Léteznek fizetős szolgáltatások is, ilyen például az XTM Cloud (http://www.xtm-intl.com), amely regisztráció ellenében 30 napig ingyenesen kipróbálható, ha pedig továbbra is használni szeretnénk, a próbaidőszakot követően egy, három vagy 12 hónapos előfizetés közül választhatunk.

Mint mindennek, természetesen ennek is megvannak a maga **hátrányai**: folyamatosan online kell lennünk, ami manapság már nemigen okoz komolyabb gondot, ám előfordulhat, hogy hirtelen megszakad a kapcsolat, vagy csak egyszerűen lelassul a szerver, és hosszú percekig nem tudunk dolgozni. Rosszabb esetben az is előfordulhat, hogy az utolsó sorokat újra kell fordítanunk. Kiemelendő még, hogy sokak szerint az így születő fordítások gyakorlatilag közkinccsé lesznek, a fordító már nem „birtokolja" a hagyományos értelemben a gyűjteményeit. Muegge (2012) ugyanakkor rámutat, hogy a legtöbb szolgáltató titkosítja az adatokat, így nem úgy kell elképzelnünk a „felhőben" való fordítást, hogy minden egyes mondatunk azonnal bárki számára elérhető a neten. Ez a szempont azonban mégis fontos, ugyanis számos fordítóiroda egyenesen megtiltja fordítóinak az ilyen lehetőségek használatát, holott nagyszerű alternatívát nyújthatnak.

8. Összefoglalás

A fentiekben a központi fogalmak definiálása után bemutattam a fordítási környezetekhez „ajánlott" szövegtípusokat, valamint megpróbáltam rámutatni, hogy az „ideálistól" eltérő esetben is segíthetik ezek az eszközök a fordító munkáját, mikor milyen előnnyel járhatnak, és mire kell vigyáznunk használatuk közben. Kiemelendő, hogy a fordítási környezetek használata ma már ugyan kötelező, de fordítóként csak akkor érezzük jótékony hatásukat, akkor segítik ténylegesen a munkánkat, **ha megfelelően elsajátítjuk a használatukat,** és tisztában vagyunk korlátaikkal. Ezért nagyon fontos, hogy – főleg a tanulási fázisban – folyamatosan gyakoroljunk, és ne csüggedjünk, ha az elején lassabbnak érezzük a munkát, hiszen az említett előnyök is csak a későbbiekben kezdenek majd érvényesülni.

Bemutattam továbbá néhány elterjedt, illetve említésre méltó programot, ezt követően röviden kitértem az újabb lehetőségekre is. Ez azért nem elhanyagolandó, mert **a fordítóknak szánt eszközök folyamatosan változnak,** javulnak, bővülnek, és ezekkel a változásokkal a fordítóknak is tisztában kell lenniük annak érdekében, hogy munkájukat a lehető leghatékonyabban végezhessék.

Irodalom

Alcina, A. 2008. Translation technologies. Scope, tools and resources. *Target* 20(1): 79–102.

Biau-Gil, J. R., Pym, A. 2002. Technology and translation (a pedagogical overview). In: Pym, A., Perestrenko, A., Starink, B. (eds.) *Translation and its Teaching.* Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili. 5–19.

Bowker, L. 2002. *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. Ottawa: University of Ottawa Press.

Bowker, L. 2005. Productivity vs Quality? A pilot study on the impact of translation memory systems [online]. *Localisation Focus – The International Journal of Localisation* 4(1): 13–20.

Bowker, L., Fisher, D. 2010. Computer-aided translation. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds.) *Handbook of Translation Studies. Volume 1.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 60–65.

Craciunescu, O., Gerding-Salas, C., Stringer-O'Keeffe, S. 2004. Machine Translation and Computer-Assisted Translation: a New Way of Translating? *Translation Journal [online].* http://translationjournal.net/journal/29computers.htm, utolsó megtekintés: 2014. május 12.

Feder, M. 2002. A Tentative Proposal for Machine Assisted Human Translation (MAHT) – Tool-Specific General Text Typology. *Linguistica Antverpiensia, New Series–Themes in Translation Studies* 36(1): 365–374.

Gambier, Y. et al. (EMT Expert Group). 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 12.

Lagoudaki, E. 2006. Translation Memories Survey 2006: Users' perceptions around TM use. *Proceedings of the International Conference Translating and the Computer 28.* http://mt-archive.info/Aslib-2006-Lagoudaki.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 12.

Muegge, U. 2012. The silent revolution: Cloud-based translation management systems. *tcworld July 2012,* 17–21.

O'Brien, S. 1998. Practical Experience of Computer-Aided Translation Tools in the Software Localization Industry. In: Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D., Pearson, E. (eds.) *Unity in Diversity? Recent Trends in Translation Studies.* Manchester: St. Jerome Publishing. 115–122.

O'Hagan, M., O'Brien, S., Flanagan, M. 2010. Keeping an eye on the UI design of Translation Memory: how do translators use the "Concordance" feature. *ECCE'10 Proceedings of the 28th Annual European Conference on Cognitive*

Ergonomics. http://www.academia.edu/3696712/Keeping_an_eye_on_the_UI_design_of_Translation_Memory_how_do_translators_use_the_Concordance_feature, utolsó megtekintés: 2014. május 12.

Webb, L. E. 2000. *Advantages and Disadvantages of Translation Memory: A Cost/Benefit Analysis (MA Thesis)*. Monterey: Monterey Institute of International Studies.

Zetzsche, J. 2008. *The Translator's Tool Box: A Computer Primer for Translators*. Winchester Bay: International Writers' Group, LLC.

Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban és gépi tolmácsolás[1]

Horváth Ildikó
E-mail: horvath.ildiko@btk.elte.hu

1. Bevezetés

A tolmácsolás történetében az új technológiák alkalmazása viszonylag új jelenség, hiszen a technikai eszközök használata a tolmácsolás során a szinkrontolmácsolás megjelenésével 20. század második felében terjedt csupán el. Ezt megelőzően a tolmácsok tollat és jegyzettömböt használtak a munkavégzés során. Egy másik nagy, a technológiai fejlődés által előidézett lépést a távtolmácsolásnak az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején való megjelenése jelentette.

A technológiai fejlődés azonban nem állt meg és napjainkban a teljesen automatizált gépi tolmácsolás egyre gyakoribb téma, jóllehet a tolmácsolás automatizálása ma még elmarad a gépi fordítás fejlettségi szintjétől. A tolmácsolás ugyanis az automatizált nyelvi közvetítés területén lassabban reagált a nyelvtechnológiai fejlődésre, mint a fordítás. Ennek egyik oka talán abban rejlik, hogy a fejlődést általában a meglévő kereslet generálja, és az írásban fordítandó szövegmennyiség jóval meghaladja a tolmácsolandó szövegek mennyiségét. Egy másik ok pedig abban keresendő, hogy a tolmácsolás automatizálása során számos, olyan valós időben bekövetkező tényezőt is figyelembe kell venni, amely nem merül föl az írott nyelvi közvetítés során.

Mára tehát a gépi vagy automatizált tolmácsolás bevett témájává vált mind a technológiai, mind a tolmácsolástudományi konferenciáknak, valamint gyakran felmerülő téma a tolmácsok beszélgetései során is. Ezenfelül a sajtóban is egyre gyakrabban olvashatunk róla (BBC, Der Spiegel, index.hu, itbusiness.hu, L'Express, technologyreview.com, The Economist). Az alábbiakban a tolmácsolás során alkalmazott új infokommunikációs technológiákat és a számítógéppel támogatott tolmácsolás néhány alkalmazási területét mutatjuk be. Végül a gépi tolmácsolás működési alapelve, a konszekutív és szinkrontolmácsolási megoldások ismertetése következik.

[1] A cikk egy korábbi változata: Horváth I. 2013. Gépi tolmácsolás. *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem, Nyelvi Központ. 106–113.

2. Az új infokommunikációs technológiák alkalmazása a tolmácsolásban

Az új technológiák térnyerése a tolmácsolási tevékenység terén is érezteti hatását. A tolmácsok sikeres munkavégzésének egyik feltétele a tolmácsolási eseményre való alapos és gyors felkészülés, minek során az adott esemény témájának **terminológiai és tartalmi feldolgozásához** keresnek információkat (De Manuel Jerez 2003, Sandrelli és De Manuel Perez 2007). Ehhez egyrészt a szervezők által rendelkezésre bocsátott anyagokat, másrészt pedig más forrásokat használnak fel. Korábban az információkat könyvtárakban, szaklapokban vagy szakemberek segítésével találták meg a tolmácsok. Manapság mindez az interneten történik, ahol az online enciklopédiáknak, a többnyelvű elektronikus szótáraknak, terminológiai adatbázisoknak és párhuzamos szövegeknek köszönhetően a tolmácsolási esemény tartalmi és terminológiai előkészítése sokkal könnyebbé és hatékonyabbá vált.

Az elmúlt néhány évben a számítógép a tolmácsok életében még fontosabb munkaeszközzé vált: a konferenciatolmácsok már nemcsak a felkészüléshez, hanem **tolmácsolás közben** is használnak számítógépet vagy táblagépet az előre megkapott ppt-előadások követésére, a frissen megszerzett előadások előkészítésére, illetve az újonnan felmerülő szakkifejezések célnyelvi megfelelőjének felkutatására valós időben, az internet segítségével. Mindezt felismerve az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságán képzéseket is szerveznek a táblagépek hatékony használata témájában (Drechsel 2014).

Az új információs és kommunikációs technológiák fejlődése lehetővé tette továbbá a **videokonferenciák** és a távtolmácsolás nagyobb térnyerését. A videokonferencia nem számít szigorú értelemben véve új technológiának: az első ilyen konferenciát már az 1970-es években megrendezték, amikor is az ENSZ New York, Nairobi és Genf között létesített „távkapcsolatot". Ez a kezdeményezés azonban hosszú távon sikertelennek bizonyult a rossz hang- és képminőség valamint amiatt, hogy a kapcsolat gyakran megszakadt. Az új technológiák fejlődésével ezek a problémák már kiküszöbölhetővé váltak (De Manuel Jerez 2003). Ma már nemcsak az ENSZ vagy az Európai Unió alkalmaz rendszeresen **távtolmácsolást**, hanem Magyarországon is találkozhatunk ezzel a megoldással.

3. Számítógéppel támogatott tolmácsolás

Az új technológiáknak egy további alkalmazási területe nem más mint a **számítógéppel támogatott tolmácsolás**. Ez annyiban különbözik a fenti alkalmazásoktól, hogy itt az új technológiák már nem segédeszközként vagy a tolmácsolás médiumaként szerepelnek, hanem a tolmács munkájának egy részét is „átvállalják". Ez olyan jól lehatárolt kommunikációs helyzetekben működik már az 1990-es évektől, mint pl. a te-

lefontolmácsolás, a távtolmácsolás egyik formája esetén, biztosítási vagy orvosi témakörben. Ennek a tolmácsolási helyzetnek az egyik alapvető tulajdonsága, hogy a kommunikáció résztvevői közül az egyik fél többnyire előre látható, jól körülhatárolható kérdéseket tesz fel, a másik fél pedig ezekre válaszol. A másik jellemző pedig, hogy a tolmács a számítógépe előtt dolgozik, tehát valós időben hozzá tud férni előre megírt konverzációs mintaszövegekhez, amelyeket felolvas, és csupán a válaszokat tolmácsolja. Így tehát egy irányba tolmácsol (Kelly 2009).

A **szinkron-konszekutív** vagy Hamidi és Pöchhacker (2007) szavaival **technológiával támogatott konszekutív tolmácsolás** egy másik példa az új technológiáknak a szóbeli nyelvi közvetítésben való alkalmazására. Ezt a tolmácsolási módot először Michele Ferrari, az Európai Unió főállású tolmácsa alkalmazta 1999 márciusában Rómában egy sajtótájékoztatón, amelyet Neil Kinnock az Európai Bizottság akkori alelnöke tartott. Ferrari zsebszámítógépére felvette a konszekutív módon tolmácsolandó szöveget. Amikor a tolmácsolásra került a sor, a rögzített szöveget egy fejhallgatón keresztül hallgatta és szinkron módon tolmácsolta. Tehát nem készített tolmácsjegyzeteket, hanem kétszer hallgatta meg a konszekutív módban tolmácsolandó szöveget (Ferrari 2001). Lombardi (2003) az Egyesült Államokban bírósági tolmácsként próbálta ki az általa „digitális felvevőkészülék által támogatott konszekutív tolmácsolást" (DRAC – digital recorder-assited consecutive) tanúvallomások tolmácsolására. Camayd-Freixas (2005) a tolmácsolást forradalmasító jelenségként említi a DRAC-tolmácsolást. A Floridai Nemzetközi Egyetemen végzett kísérletében a hagyományos, jegyzeteléssel kísért és a DRAC konszekutív tolmácsolást hasonlította össze, és azt találta, hogy ez utóbbi magasabb pontosságot eredményezett a tolmácsok részéről.

Hamidi és Pöchhacker (2007) a Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központjában végzett kísérletet a szinkron-konszekutív tolmácsolás témakörében 3 hivatásos tolmács bevonásával. A kísérlet során vizsgálták a részt vevő tolmácsok visszajelzését, a közönség értékelését, és olyan tényezőket, mint a tolmácsolás folyamatossága, a forrásnyelvi és a célnyelvi megfelelés pontosságát, a beszédprozódiát, a hallgatósággal fenntartott szemkontaktust, az önbizalmat és a professzionalizmust. A szerzők konklúzióként megállapították, hogy a háromból két tolmács jobban teljesített a szinkron-konszekutív tolmácsolás során, mint a hagyományos módon. Ez tükröződött a folyamatosabb előadásmódban, a pontosabb forrásnyelvi és célnyelvi megfelelésben és kisebb fokú prozódiai eltérésben. A kísérlet egy másik eredménye, hogy mindhárom tolmács könnyen elfogadta ezt a „technológia által támogatott" tolmácsolási módot és azt a gyakorlatban alkalmazható technikának tartották. Ezen eredmények ellenére nem lehet kijelenteni, hogy az 1999-es első alkalmazása óta a szinkron-konszekutív tolmácsolási mód széles körben elterjedt volna.

4. Gépi tolmácsolás

Az **automata tolmács** megalkotására tett első kísérletekre az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején került sor. Az akkori technológiai, nyelvtechnológiai fejlettségi szint azonban csak igen kezdetleges és korlátozott teljesítménnyel rendelkező gépi tolmácseszköz működését tette lehetővé, mely kapacitása jellemzően 200 szó felismerésére terjedt ki. A gépi tolmács kifejlesztésére tett kísérletek a 2000-es évek elején kaptak új lendületet, amikor is több tolmácsszoftver jelent meg a piacon (Waibel 2012). Azonban mielőtt rátérnénk a gépi tolmácsolás működési alapelveire, érdemes röviden ismertetni a számítógéppel támogatott tolmácsolási megoldások közül néhányat.

4.1 A gépi tolmácsolás működési elve

Jekat és Klein (1996) elemzése szerint az automata tolmácseszközök működés szempontjából két nagy csoportba oszthatók. Az egyik csoportba olyan rendszerek tartoznak, amelyek a gépi fordítást próbálják meg a beszédre is alkalmazni, tehát a gépi fordítást próbálják meg beszélt inputra és outputra kiterjeszteni. A beszélt nyelv sajátosságai, illetve a beszédfelismerés nehézségei miatt a beszédnek írott szöveggé való átalakítása azonban problematikus. A másik csoportba pedig azok a rendszerek tartoznak, amelyek a beszédfelismeréshez fordítói komponenst rendelnek hozzá. Az ilyen rendszerek releváns információt, azaz tartalmat próbálnak kinyerni a beszédből. A tartalomkinyerő rendszerek esetében a forrásnyelvi szöveggel ekvivalens körülbelüli célnyelvi megfelelő megadása a cél, nem pedig pontos fordítás nyerése.

Alex Waibel (2012) szintén kétféle gépi tolmácseszközt említ meg. A gépi tolmács megalkotására tett első kísérletek alkalmával ezt a feladatot számítógépes rendszerek programozásával próbálták megoldani. Ez azonban az emberi beszéd megértéséhez szükséges szabályok nagy száma miatt lehetetlennek bizonyult. A modern gépi tolmácsok ezzel szemben automata „tanuló gépek". A modern rendszereket betanítják, azaz nagy mennyiségű adatot táplálnak beléjük. Manapság az internet segítségével hatalmas mennyiségű beszédadat és fordítási adat, párhuzamos szöveg áll rendelkezésre, amely alapján folyamatosan gyarapodó adatbázisokat hoznak létre. A „tanuló gépeket" kontextualizált memóriákként, illetve nyelvi modellként lehet elképzelni, amelyek meg tudják tanulni, hogyan használunk nyelveket kontextusban és hogyan fordítunk.

4.2 Gépi tolmácseszközök

A gépi tolmácsolásnak két fajtáját különböztetjük meg: a konszekutív és a szinkrontolmácsolást. A **konszekutív gépi tolmácseszköz** egy korai példája a Német Szövetségi Oktatási, Tudományos, Kutatási és Technológiai Minisztérium által finanszírozott projekt keretén belül 1993–2000 között megalkotott VERBMOBIL eszköz, amely üzleti kommunikációs helyzetekben segíti a többnyelvű kommunikációt. A rendszer

angol, német és japán nyelvek között alkalmas spontán párbeszédek tolmácsolására (Wahlster 1993).

A konszekutív gépi tolmácsolás egy másik példája az IBM által kifejlesztett MASTOR elnevezésű S2S (speech-to-speech, tehát beszédet beszéddé alakító) szoftver, amelyet az iraki **háborúban** használtak. A MASTOR 50 ezer angol és 100 ezer arab szavas szókinccsel rendelkezik, tudja kezelni a háttérzajt és a különböző dialektusokat is. Egy másik példa a Voxtec hangtechnológiai cég által kifejlesztett Phraselator készülék, amelyet szintén gyakran használnak katonai környezetben. A Voxtec Phraselator legújabb modellje 70 nyelven működik (Kelly 2009).

A Microsoft is kifejlesztette gépi tolmácseszközét angol és mandarin kínai nyelvek között a *Deep Neural Networks* rendszerének alkalmazásával. Ennek az eszköznek a különlegessége, hogy az angolul beszélő előadó saját hangján szólal meg kínaiul (Rashid 2012).

Egy további példa a Carnegie Mellon Egyetem Nyelvtechnológiai Intézete közreműködésével kifejlesztett **Jibbigo,** amely jelenleg 10 nyelvvel működik, de hamarosan 15 nyelvet lát majd el. 40 ezres szókinccsel rendelkezik, mobil eszköz, és nincs hozzá szükség internetkapcsolatra. A Jibbigo olyan sikeres lett, hogy az Apple az Egyesült Államokban letölthető applikációként reklámozza külföldre utazó fiatalok számára (Waibel 2012).

Érdemes röviden kitérni a Google gépi tolmácsolással kapcsolatos fejlesztéseire. A Google Fordító ugyan még nem kifejezetten tolmácsberendezés, hiszen írott szöveget fordít írott szövegre. Azonban megjegyzendő, hogy a forrásnyelvi szöveg betáplálásához rendelkezésre áll hangos szövegbeviteli funkció, valamint az írott forrásnyelvi és célnyelvi szövegeket egy gombnyomásra felolvassa a program, tehát hangzóvá lehet tenni. Természetesen a minőség még hagy kívánnivalót maga után.

A Google egy másik eszközét azonban már kimondottan tolmácsolás céljából fejlesztették ki. Ez pedig nem más, mint a Google Fordító okostelefon alkalmazása (Google Translate smartphone app), amely 17 nyelven képes a beszédfelismerésre (Rubens 2012). Az alkalmazás konszekutív módon működik, bele kell beszélni a telefonba, amely a felvett hangzó szöveget elküldi a Google beszédfelismerő szervereire. Ezt követően a hangzó szöveget írott szöveggé változtatják, majd a Google fordítója lefordítja a célnyelvre, majd a célnyelvi írott szöveget hangfájl formájában visszaküldik a telefonra. Mindezt néhány másodperc alatt.

Az Egyesült Államokban a lakosság egyre nagyobb hányada beszél csupán korlátozott szinten angolul (Limited English Proficiency), ami például az **egészségügyben** komoly kommunikációs gondokat eredményez (Kelly 2009). Ezek orvoslására fejlesztette ki a Polyglot Systems cég ProLingua webalapú szoftverét, amely 7000 gyakori kérdéssel és orvosi környezetben tipikusan előforduló kifejezésével hatékonyan segíti az orvosi rendelőben vagy akár a kórházi ápolás során a kommunikációt a betegfelvételtől

a laboratóriumi vizsgálatokon át a zárójelentés kiadásáig. A betegellátás során az orvosi konzultációk alkalmával azonban általában nem gépi tolmács segíti a konzultációt.

Az automatizált tolmácsolásnak egy másik fajtája a **szinkrontolmácsolásra** is alkalmas eszközök. Ahhoz, hogy a gépi szinkrontolmácsolás például a magyar és a francia nyelvek között megvalósuljon, három lépésre van szükség. Elsőként egy beszédfelismerő rendszer a magyar beszédet magyar írott szöveggé alakítja. A második lépésben egy fordító rendszer a magyar írott szöveget francia írott szöveggé alakítja. A harmadik lépés során pedig az írott francia szöveget hangzó szöveggé alakítja a rendszer egy program segítségével. Az EU-BRIDGE projekt keretében jelenleg az első két fázis megvalósításáig jutottak el egyetemi előadások tolmácsolása céljából németről angol nyelvre egy webalapú rendszer segítségével. A német előadó mondanivalóját a hallgatók saját számítógépükön olvashatják néhány másodperces késéssel.

A **Skype Tranlsator** a Microsoft és a Skype legújabb, közös fejlesztése. Ez egy olyan szoftver, amely szinkrontolmácsolást tesz lehetővé. Jelenleg még csak angolról németre és kínaira tesztelték, de a cél, hogy a Skype-felhasználók közötti nyelvi akadályokat teljesen felszámolják (Microsoft Research 2014).

A fent említett gépi tolmácseszközök közös jellemzője, hogy korlátozott számú, egy konkrét kommunikációs helyzetben tipikusan a leggyakrabban elhangzó, előre betáplált kifejezéseket, kérdéseket tolmácsolnak különböző nyelvek között. Ilyen kontextus például az utazás, a humanitárius küldetések, az orvosi ellátás, egyetemi előadások, a háborúk, melyek során nem mindig elérhető nem gépi tolmács.

5. Konklúzió: a gépi tolmácsolás jövője

A tolmácsokat, a tolmácstanárokat és a laikusokat leginkább foglalkoztató kérdés természetesen az, hogy a gépi szinkrontolmács helyettesítheti-e az embert, illetve, hogy a technológiai fejlődés eljut-e valaha olyan szintre, hogy ez bekövetkezzen. A téma kutatói (Jekat és Klein 1996) és maguk a fejlesztők (Waibel 2012) között is találkozhatunk olyan határozott állításokkal, miszerint az automata tolmács soha nem fogja helyettesíteni az embert, nem is ez a célja, hanem az, hogy az olyan helyzetekben, ahol fizikailag vagy anyagilag nem elérhető az emberi tolmács, valamilyen szinten megkönnyítse a kétnyelvű kommunikációt.

Jelenleg a technológia még nem érte el az emberi tolmácsteljesítmény (konszekutív, illetve szinkron) biztosításához szükséges fejlettségi szintet. Rashid (2012) szerint a Microsoft által kifejlesztett eszköz már sokkal kisebb hibaszázalékkal működik, mint elődei, és a kötetlen beszélt nyelv 86–88%-át felismeri, de még így is messze van a tökéletestől. Az Alex Waibel (2012) által bemutatott rendszer pedig a demonstráció során is hibázott. Olsen (2012) sem gondolja reális veszélynek, hogy gép váltsa fel az embert a tolmácsfülkében. Kakaes (2012) a számítógép általi szemantikai címkézést

(semantic tagging) tartja az egyik legnehezebben megoldandó problémának. Ray Kurzweil az ember által végzett folyamatok és feladatok automatizálása területén számos találmányt alkotott meg, mégis úgy gondolja, hogy a fordítási (és tolmácsolási) tevékenység teljes automatizálása soha nem valósul meg (Kelly és Zetzsche 2012: 231). Mindebből kitűnik, hogy ugyan alkalmaznak új technológiai megoldásokat a konferenciaszervezés során (videokonferenciák), ez azonban nem azt jelenti, hogy ne lenne továbbra is szükség jól képzett konferenciatolmácsokra.

A fent bemutatott példákból továbbá az is kitűnik, hogy jelenleg csak igen jól lehatárolt kommunikációs helyzetekben helyettesíti valamennyire az embert a gép, és csak akkor, amikor minden a terv szerint halad. A gép ugyanis nem tudja kezelni az előre nem látható helyzeteket, nem ismeri az adott nyelvhez kötődő kultúrát és nem veszi figyelembe a tolmácsolás társas, kommunikációs aspektusát. További problémát jelent a különböző regiszterek, stílusok, egyéni beszédszokások, a hezitációk, a kétértelműség, a gyors beszéd kezelése, illetve az írott szöveg hangzóvá alakítása. Ezenfelül a gépek nem rendelkeznek emberi intuícióval, kognitív rugalmassággal és ítélőképességgel, ami lehetővé tenné, hogy kognitív kontrollt gyakoroljanak a kommunikációs helyzet felett és az előbb említett hiányosságokat, vagy az esteleges technikai, illetve szemantikai interferenciák által okozott problémákat kezeljék (Horváth 2012).

A gépi tolmácsolásnak jelenleg nincs olyan nagy hatása a tolmácsszakmára, mint amilyen nagy hatással az automatizált fordítás a fordítói szakmára volt: nem alakultak ki olyan részfeladatok, mint pl. a fordításra való szöveg-előkészítés vagy az utószerkesztés, amelyeket a fordítástól függetlenül lehetne végezni. Ez valószínű nem is fog kialakulni, mert ha a gép egyszer mégiscsak helyettesíti az embert, a célnyelvi hangzó szöveget nem lehet majd utószerkeszteni, hiszen az azonnali felhasználásra készül. A tolmácsolásra való előkészítést pedig nem feltétlenül tolmácsoknak kell végezniük, hanem nyelvtechnológusoknak vagy terminológusoknak.

A technológiai fejlődés folytatódni fog, és a teljesen automatizált tolmácsgép megalkotására tett törekvések sem állnak le, sőt valószínűsíthető, hogy fokozódnak. Természetesen a jövőt nehéz előre látni, viszont a gépi fordításnak a fordítói piacra gyakorolt hatásából valószínűsíteni lehet, hogy a tolmácspiac is két részre szakadhat: egy rosszabb minőségű, minimális, géppel automatikusan és olcsóbban vagy ingyen előállított tolmácsolásra és egy jobb minőségű, hivatásos tolmácsok által végzett tevékenységre. Ha megakadályozni nem is lehet a gépi tolmácseszközök terjedését, azt azonban talán el lehet érni, hogy minél kisebb szeletet szakítson ki a tolmácsolási piacból a gép. Ebben egyrészt nagy felelőssége van magának a szakmának úgy, hogy a gépi tolmácsolásnál jóval magasabb és sokrétűbb szolgáltatást nyújtunk. Másrészt pedig a tolmácsképző programok is igen jelentős szerepet játszanak ebben a folyamatban azáltal, hogy a minőség tekintetében nem tesznek kompromisszumokat és így garantálják a magasan képzett hivatásos tolmácsok utánpótlását.

Irodalom

Attali, J. 2014. *Urbi et orbi*. 2014. június 02. http://blogs.lexpress.fr/attali/2014/06/02/urbi-et-orbi, utolsó megtekintés: 2014. július 22.

Camayd-Frexia, E. 2005. A revolution in Consecutive Interpretation: Digital Voice-recorder-Assited CI. *The ATA Chronicles* (34): 40–46. http://dll.fiu.edu/people/full-time-faculty/erik-camayd-freixas/a_revolution_in_consecutive.pdf, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Deák M. 2012. *Mesterséges tolmácsot villantott a Microsoft*. it.business.hu, 2012. november 12. http://www.itbusiness.hu/Fooldal/hirek/ict_n/microsoft_tolmacszoftver.html, utolsó megtekintés: 2013. január 22.

De Manuel Jerez, J. (ed.) 2003. *Nuevas tecnologías y formación de intérpretes*. Granada: Atrio.

Drechsel, A. 2014. The Use of Tablets for Interpreters. Elhangzott: *EU DG Interpretation and DG Translation Universities Conference Translating and Interpreting for our citizens.* Brüsszel, 2014. március 27–28. https://scic.ec.europa.eu/streaming/index.php?es=2&sessionno=22508552d3fc22f867e33e6c56b30b16, utolsó megtekintés: 2014. július 13.

Gépi szinkrontolmácsolás. Index.hu, 2006. október 21. http://index.hu/tech/biztonsag/tolmacs06102?token=69f5f5e81fd28d7b00cdf7a3d46878d4, utolsó megtekintés: 2013. január 22.

Ferrari, M. 2001. Consecutive simultaneous? *SCIC News* (26): 2–4. http://iacovoni.files.wordpress.com/2009/01/simultaneousconsecutive-1.pdf, utolsó megtekintés: 2013. január 22.

Hamidi, M., Pöchhacker, F. 2007. Simultaneous Consecutive Interpreting: A New technique Put to the Test. *Meta: Translators' Journal* 52(2): 276–289.

Horváth I. (2012): *Interpreter behaviour. A psychological approach.* Budapest: Hang Nyelviskola.

Jekat, S. J., Klein, A. 1996. Machine interpretation. Open Problems and some solutions. *Interpreting* 1(1): 7–20.

Kakaes, K. 2012. *Why Computers Still Can't Translate Languages Automatically?* http://www.slate.com/articles/technology/future_tense/2012/05/darpa_s_transtac_bolt_and_other_machine_translation_programs_search_for_meaning_.html?tid=sm_tw_button_chunky, utolsó megtekintés: 2014. június 22.

Kelly, N. 2009. *Moving toward machine interpretation.* http://www.tekom.de/index_neu.jsp?url=/servlet/ControllerGUI?action=voll&id=2682, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Kelly, N., Zetzsche, J. 2012. *Found in Translation. How Language Shapes Our Lives and Transforms the World.* New York: Penguin.

Lombardi, J. 2003. DRAC Interpreting: Coming Soon To A Courthouse Near You? *Proteus* 12(2): 7–9. http://www.najit.org/membersonly/library/Proteus/2003/Proteus%20Spring%202003.pdf, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Machine translation. Conquering Babel. Simultaneous translation by computer is getting closer. The Economist, 2013. január 5. http://www.economist.com/news/science-and-technology/21569014-simultaneous-translation-computer-getting-closer-conquering-babel, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Machine translation. Babel or babble? The Economist, 2012. június 11. http://www.economist.com/blogs/johnson/2012/06/machine-translation, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Microsoft Research. 2014. *Enabling Cross-Lingual Conversations in Real Time*. 2014. május 27. http://research.microsoft.com/en-us/news/features/translator-052714.aspx, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Olsen, B. S. 2012. *Interpreting 2.0*. http://aiic.net/page/6336/interpreting-2-0/lang/1, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Rashid, R. 2012. *Speech Recognition Breakthrough for the Spoken, Translated Word*. http://www.youtube.com/watch?v=Nu-nlQqFCKg, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Rubens, P. 2012. *Building Babel: Lost in machine translation.* 2012. március 6.

http://www.bbc.com/future/story/20120306-lost-in-machine-translation, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Sandrelli, A., De Manuel Jerez, J. 2007. The Impact of Information and Communication Technology on Interpreter Training: State-of-the Art and Future Prospects. *The Interpreter and Translator Trainer (ITT)* 1(2): 269–303.

Schulz, T. 2013. *Translate This: Google's Quest to End the Language Barrier*. 2013. szeptember 13. http://www.spiegel.de/international/europe/google-translate-has-ambitious-goals-for-machine-translation-a-921646.html, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Simonite, T. 2012. *Microsoft Brings Star Trek's Voice Translator to Life Software turns English into synthesized Chinese almost instantly*. 2012. november 8. http://www.technologyreview.com/news/507181/microsoft-brings-star-treks-voice-translator-to-life, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Wahlster, W. 1993. Verbmobil. Translation of Face-To-Face Dialogs. In Herzog, O., Christaller, T., Schütt, D. (szerk.*): Grundlagen und Anwendungen der Künstlichen Intelligen.* Berlin: Springer. 393–402. http://citeseerx.ist.psu.edu, utolsó megtekintés: 2014. december 30.

Waibel, A. (2012): *Simultaneous Machine Interpretation – Utopia?* Elhangzott: 2nd Rectors' Conference. Brüsszel, Európai Parlament, 2012. október 18–19. http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20121019-0938-SPECIAL, utolsó megtekintés: 2013. január 22.

3. FEJEZET
A MODERN FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZÉS

A modern fordítóképző profilja – aki tudja, tanítsa

Eszenyi Réka
e_reka@rocketmail.com

1. Bevezetés

A jelen tanulmány témája a fordító profiljára épül: a fordítást oktató tanároktól megkívánt kompetenciákról szól. A fordítóképzésben oktató tanárok értelemszerűen fordítók, akik rendelkeznek a fordító szolgáltatói, nyelvi, interkulturális, információkereső, tematikus és műszaki-technikai kompetenciájával. Milyen egyéb tudásra van még szükség ahhoz, hogy valaki sikeresen, motiváló módon adhassa tovább fordítói tapasztalatait, és másokat hozzá tudjon segíteni a hat alapkompetencia fejlesztéséhez, és a sikeres fordítópiaci működéshez?

Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának EMT szakértői csoportja 2013-ban jelentette meg az oktatók kompetenciáival kapcsolatos ajánlásait *The EMT Translator Trainer Profile, Competences of the trainer in translation* címmel. A szerzők tisztában vannak az egyes tagországokban folyó fordítóképzések közötti különbségekkel, és hangsúlyozzák, hogy a modell értelmezése és alkalmazása során mindig figyelembe kell venni az intézmények és az adott ország körülményeit. Az alábbiakban a modellt írom le, kiegészítve azt a tanítás gyakorlatára vonatkozó konkrétumokkal.

2. A modern fordítóképző profilja

Alapvető, hogy az oktató rendelkezzen **egyetemi végzettséggel**, és megfelelő **szakmai gyakorlattal** (fordítóként, lektorként, terminológusként vagy korrektorként). **Tanári képesítés** is elvárt, ha nem is diploma szinten, de legalább ilyen irányú továbbképzésen vegyen részt az oktató. Természetesen más képzést igényel majd egy fordítást tanító nyelvtanár, mint egy professzionális fordító, egyetemi oktató, vagy egy adott területen dolgozó szakember, például jogász vagy mérnök. Fordítástudományi kutatások, tankönyvek, és egyéb, az oktatást segítő anyagok ismerete, rendszeres tanulmányozása is szükséges. A szakértői csoport szerint továbbá az oktató szakmai szervezetekhez is csatlakozzon, ha intézményi háttere azt lehetővé teszi.

A fenti háttér figyelembevételével alkotta meg a csoport a fordítást oktatókra vonatkozó általános referenciakeretét. A leírt kompetenciák megszerzését célként tűzik ki az oktatók elé, tehát a modellnek nem kiindulópontja az öt terület tökéletes ismerete. Fontos megjegyezni, hogy a kompetenciák megszerzésében a felsőoktatási

intézmények is szerepet kapnak: oktatóikat támogatniuk kell a kompetenciák megszerzésében és fejlesztésében. A kompetenciák megszerzéséhez és erősítéséhez vezető utat, módszereket és egyéb részleteket nem írnak le a szerzők. Az önképzés egyénre szabott, és időben nem korlátozott folyamat, mindenki maga határozza meg, hogyan fejleszti magában az oktatót, fordítót, kutatót és a tananyagkészítőt.

A fordítást oktató tanár kompetenciái a következők:

1. Piaci tapasztalat *(field competence)*
2. Oktatási, módszertani kompetencia *(instructional competence)*
3. Szervezési készség *(organizational competence)*
4. Interperszonális kompetencia *(interpersonal competence)*
5. Értékelési kompetencia *(assessment competence)*

A kompetenciák nem fontossági sorrendben állnak, hanem ahogyan az *1. ábra* is mutatja, együtt alkotnak egészet, és kölcsönösen függnek egymástól, erősítik egymást.

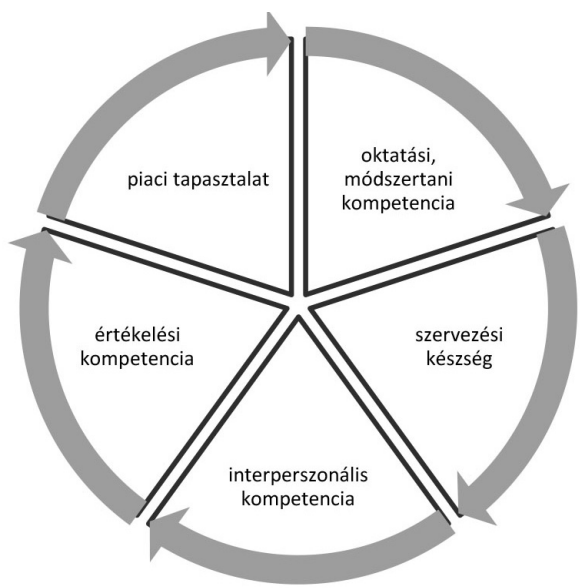

1. ábra: A fordítást oktató tanár kompetenciái

2.1 Piaci tapasztalat

A modell ezen része kötődik leginkább a modern fordító profiljához. Az oktatóknak ismerniük kell a fordítói piac működését, és tapasztalattal rendelkezni a fordítói szolgáltatások nyújtásában, melynek lépéseit így írhatjuk le (a folyamatról részletesebben lásd még Dróth 2011):

- a fordító valamilyen formában reklámozza szolgáltatásait;
- a fordítónak munkát ajánl egy fordítóiroda vagy közvetlen megrendelő;
- a fordító a forrásszöveg megtekintése és a fordítói szolgáltatás egyéb elemeinek mérlegelése után elfogadja a munkát;
- *a fordító lefordítja a szöveget, melynek során nyelvi, interkulturális, információkereső, tematikus és műszaki-technikai kompetenciája legjobbját nyújtja;*
- a fordító eljuttatja a célnyelvi szöveget a megbeszélt módon a kért címre és határidőre;
- a fordító kiállítja a számlát a fordításról, a munka elfogadása előtt megállapított feltételek szerint;
- a fordítónak kifizetik a munkáját, miközben;
- a fordító valamilyen formában reklámozza szolgáltatásait, új megrendelést keresve.

Bár a fordítónak minden lépés fontos, az oktatás során elsősorban a fent dőlten szedett lépésre fókuszálunk, tehát magára a szöveg lefordítására. A fordítóképzés gyakorlati alapja maga a fordítási tevékenység, tehát a hallgatók rendszeresen fordítanak szövegeket, majd a fordítói szemináriumaik során megbeszélik, és oktatójuktól értékelést kapnak munkájukra. A fordítási folyamat része az anyag előzetes elemzése, a tervezés, az anyag előkészítése fordításra, a minőségbiztosítás (nyelvhelyesség, összevetés az eredetivel), a dokumentumok kezelése, archiválása (a legutolsó, tisztázott verzió elküldése az oktatónak/megrendelőnek), illetve a megadott és fellelt terminológia kezelése.

Az oktató olyan szövegeket fordíttasson hallgatóival, amelyet ő maga is le tud fordítani magas szakmai színvonalon, különös tekintettel a munka nyelvi és interkulturális vetületére. Az oktató ismerje a fordítói piachoz kapcsolódó egyéb szakmákat (lektor, projektmenedzser), így sikeresen tudja közvetíteni diákjai felé a piac elvárásait, és rá tud mutatni azokra a területekre, ahol a hallgatóknak fejlődniük kell, hogy eladható legyen munkájuk. A fordítástechnika-órák ideális esetben tehát a valódi fordítói munka leképezései.

A fordító hallgatókat már a képzés során érdemes megismertetni **a fordítási megbízások három kulcselemével: az idővel, az árral és a minőséggel.** A határidőkkel kapcsolatban már az órai beadandó fordításoknál arra kell szoktatni a hallgatókat, hogy a határidőt szigorúan be kell tartani. Aki erre nem képes, jobb, ha más szakmát választ. Fontos azonban a jó példa is: ha az oktató szigorú a határidőkkel kapcsolatban, akkor ő maga sem halasztgathatja hónapokig a beadott fordítások értékelését. Ideális esetben az elvárt minőség és az ár egyenesen arányosak, és ezt a képzésben a hallgatók fordításainak értékelésekor is érdemes jegyekkel, pontokkal kifejezni, illetve jelezni, ha egy adott munkáért minőségi vagy késedelmi okokból nem járna díjazás, vagy a fenti okokból levonna a díjból a megrendelő.

Hasznos, és egyben motiváló része lehet a fordítástechnika óráknak, ha a szövegek megvitatása mellett a fordító-tanár **mesél saját tapasztalatairól,** és teret ad a hallgatók kérdéseinek. Érdemes időnként egy tapasztalt, sokat foglalkoztatott fordító kollégát is meghívni, és együtt beszélni fordításokról. A kezdő fordítóképzősöknek nagy élmény lehet egy fordítóiroda meglátogatása is, ahol élőben láthatják-hallhatják, milyen tevékenységekből áll az iroda munkája, és mit tudjon a fordító, akit alkalmaz egy iroda. A fordítóképzésnek ideális esetben része a szakmai gyakorlat is, melynek során a hallgató egy fordítóirodánál, vagy egyéb, többnyelvű kommunikációs tevékenységet is folytató vállalatnál élesben is kipróbálhatja magát, gondos szakmai irányítás alatt.

A fordítástechnikát tanítók **önképzésének** része a szakirodalom, a legújabb szakmai trendek követése, ismeretterjesztő cikkek és fordítástudományi kutatások olvasása, esetenként írása. A hallgatói fordítások és értékelésük gazdag anyaggá válhatnak a kutató kezében is, ám ha valóban érvényes eredményeket szeretnénk kapni, a vizsgálódáshoz komoly kutatás-módszertani háttér szükséges.

A fentiekben leírtam, hogy a fordító/vállalkozó/tanár átadja a piacon megszerzett tudását. Az alábbi négy terület: az interperszonális, szervezési, oktatási és értékelési kompetencia a tanítás, átadás mikéntjéről szól.

2.2 Interperszonális kompetencia

Az interperszonális kompetencia lényege, hogy az oktató olyan kapcsolatot tud fenntartani hallgatóival, és **olyan légkört teremt óráin, amely optimális a tudás elsajátítása szempontjából.** A jó kapcsolat a többi oktató irányába is szükséges: a fordítást oktató tanár intézményében egy csapat tagja, tudnia kell együttműködni kollégáival. Ismeri a fordítók és a fordítást oktatók etikai szabályait, és ezeket hallgatóinak is meg tudja tanítani. Az órák tartalma is releváns, érdekes, jó hangulatú, van lehetősége a hallgatóknak kérdéseket feltenni. Kelly (2005) ajánlása szerint a fordítási kompetenciák páros és csoportos feladatokkal is fejleszthetők, nem kell az oktatónak minden esetben a frontális módszert alkalmaznia.

Mint arról már a piaci tapasztalatról szóló részben szót ejtettem, a hallgatókat meg kell tanítani beosztani idejüket, erejüket, és **a stressz kezelése** is fontos készség. Léteznek erre módszerek és stratégiák, ám nyilvánvalóan az oktató példája, kiszámíthatósága és rendszerezettsége a legtanulságosabb a hallgatók számára (lásd Szabó 1988). Itt is érdemes megemlíteni a saját tapasztalat megosztásának hasznosságát: ha az oktató megfelelőnek ítéli kapcsolatát hallgatóival, mesélhet saját stresszes, kellemetlen fordításhoz kapcsolódó élményeiről, és elmondhatja, hogyan küzdött meg azokkal, hiszen egy-egy válság egyáltalán nem kell, hogy a fordító karrierjének végét jelentse.

A fordítástechnika órákon, és a lefordított szövegek értékelésekor is lényeges, hogy az oktató és a képzésben részt vevők **elemezzék és indokolják a fordítás során ho-**

zott döntéseiket. Minden lefordított szöveghez készüljön glosszárium, és a hallgatók ne csak a forrás- és célnyelvi kifejezéseket vegyék fel ezekbe, hanem a forrást is, ahol rábukkantak a megoldásra. Így könnyen azonosítható, hogy miért nem elfogadható egy-egy kifejezés, és jól fejleszthető a hallgatók információkereső kompetenciája. Megtanulják kiszűrni a komolytalan forrásokat, és elemezni a szövegkörnyezetet, mielőtt felhasználnak bizonyos kifejezéseket.

Talán meglepő, hogy mindezeket a képességeket a modell az interperszonális kompetencia alatt sorolja fel. A fenti készségeket azonban aligha lehet könyvekből, önképzéssel elsajátítani, és ezért fontos a tanítás személyes dimenziója. Mély nyomott hagyott bennem, mikor az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének hallgatójaként egyik fordítástechnika-oktatónk óráján saját (B nyelvre készített) fordításának lektorált verzióját mutatta be nekünk, és szinte nem volt benne épen hagyott mondat. Máig inspirálóan hat rám őszintesége, nyitottsága, és hogy nem próbálta a tévedhetetlen szakember benyomását kelteni.

2.3 Szervezési készség

Az oktató ismerje a hallgatók szükségleteit, elvárásait a fordítóképző programmal kapcsolatban. Amennyiben a kurzus keretei engedik, szükségletelemzést is készíthet a kurzus elején (különösen, ha először tanítja a csoportot), amelyben rákérdez a résztvevők előző tapasztalataira, igényeire, céljaira, erősségeire és gyengéire. Az ilyen jellegű kérdőívek bekerülhetnek a hallgatók portfóliójába, és később az értékelés és önértékelés hasznos eszközeivé válhatnak. Helyet kaphat a portfólióban az EMT modern fordítói profil is (lásd *Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja* című tanulmányt a jelen kötetben): bár a kompetenciák megismerése inkább a metatudás kategóriába sorolható, a gyakorlatias ismeretek mellett erre is szükség van a fordítóképzésben.

Az oktató óráin, kurzusa keretén belül megfelelő, **motiváló tanulási környezetet** tud teremteni hallgatói számára. Kurzusának céljai világosak, a követelményeket, határidőket és az értékelés szempontjait a kurzus elején közli hallgatóival, kurzusleírás formájában írásban is kiosztja. Ez a dokumentum referenciaként szolgálhat a kurzus ideje alatt. A kiosztott feladatok relevánsak, elvégezhetőek, tartalmuk a fordítói kompetenciák fejlesztését célozza. Az oktató ismeri a teljes képzési programot, kollégái kurzusainak tartalmát, és a csapat részeként is tervezi óráit. Utalások a korábban, illetve más órákon tanultakra, és az órán (akár a hallgatók által) elmondottakra lényegesen javíthatják a tanulás hatásfokát, és segítik a hallgatót, hogy a megszerzett tudás elemeit egy nagy képbe illessze be.

A szervezési készséghez sorolható még a **rugalmasság,** és a változás-változtatás képessége. Az oktatónak nyomon kell követni a szakma és a fordítói piac aktuális változásait, ismernie kell a legújabb trendeket, és a változásokat kurzusainak anyagába

is bele kell szőni. A reflektív, rugalmas oktatói gyakorlat lényeges eleme lehet a hallgatók által készített kurzusértékelés. Több felsőoktatási intézmény online tanulási rendszerében már van lehetőség a kurzusok névtelen értékelésére, ám tapasztalatom szerint a hallgatók ritkán élnek a lehetőséggel. Ezért érdemes az oktatónak saját kurzusának végén összeállítani egy kurzusértékelőt, és megkérni a hallgatókat, hogy abban írják le véleményüket.

2.4 Oktatási, módszertani kompetencia

A fent leírt kompetenciák több szempontból is átfedik az oktatói kompetenciát, mégis érdemes külön, a módszertan szempontjából is sorra venni, mit is kell tudnia egy fordítókat képző tanárnak. Elsősorban **a megfelelő feladatok kiválasztását** kell megemlíteni. Tudatosan válassza ki a fordítandó szövegeket, és az egyéb elvégzendő feladatokat. A feladatok célja, azok funkciója a képzés céljának elérésében legyen világos. A feladatokon belül tervezze meg az egyes részfeladatokat, például terminológia gyűjtése, információkeresés, minőség-ellenőrzés. Segítse a hallgatókat a tudatos feladatvégzésben, hívja fel figyelmüket az egyes részfeladatok jelentőségére, és arra, hogy ezen tevékenységek elvégzése hogyan eredményezhet jobb minőségű célszöveget.

Az oktató készítsen **előzetes tervet kurzusairól** és egyes óráiról, a tervezésnél pedig hívja segítségül elméleti tudását is. Gondolja végig, mi legyen az anyag, milyen sorrendben, mire mennyi időt szán, és milyen munkaformában szeretné mindezt feldolgozni az órán. Természetesen az óra nem az egyetlen lehetséges színtere a tanulásnak: az oktatás lehet virtuális, vagy többé-kevésbé rendszeres konzultációkból is állhat.

A fordítástechnika tanításának alapja, hogy a kurzusban részt vevők szövegeket fordítanak, amelyekre írásban vagy szóban **visszajelzést** kapnak. Az oktatás változatos formákat ölthet. Ha a szemeszteren át tartó, heti rendszeres kontaktórából indulunk ki, vannak oktatók, akik óra előtt kérik elküldeni a fordítást, és előre megnézik azt, mások az órára kérik elkészíteni, és ott együtt beszélik meg. Miután az oktató előzetesen átnézte a fordításokat, óráján már a célnyelvi szövegek általános trendjeiről tud beszélni, például ki hogyan fordított egy bizonyos kifejezést, milyen forrásokat használtak a hallgatók, mely szövegrészek bizonyultak kihívásnak, melyek voltak a tipikus hibák a fordításokban. Esetenként hasznos egy kevert szöveget összeállítani a hallgatók fordításaiból, amelyben a legjobb megoldások és/vagy a legnagyobb bakik szerepelnek, és ezt lektoráltatni a hallgatókkal, majd átbeszélni a kritikus pontokat.

Amennyiben a hallgatók az órára fordítják le a szöveget, és azt együtt felolvasva beszélik meg, akkor nagyobb önállóságot kap a hallgató-fordító. Optimális esetben bármilyen kérdést feltehet, ám szövegének végső minőségéért ő a felelős. Az órán önállóan javított szövegekből is érdemes néhányat utólag ellenőriznie az oktatónak,

hogy lássa, mennyire képesek hallgatói egyedül, a külső segítség lehetőségével minőségi fordítást produkálni.

Helyet kaphat még a fordítóórákon a Kelly (2005) által javasolt **páros vagy csoportos módszer** is. Az ilyen jellegű feladatoknál a hallgatók egymás fordítását olvassák el és véleményezik. Társaik kritikája és dicsérete motiválóerővel bírhat, hiszen az oktató javításai a státuskülönbség miatt sokszor egy szinte elérhetetlennek hitt normát vetítenek a hallgató elé, társaik azonban hasonló szinten vannak (a társaktól tanulás előnyeiről lásd Swain et al. 2002, Topping 2005).

A modern fordítóról szóló tanulmányban leírt kompetenciák bizonyára, ha csak csírájukban is, már ott vannak a hallgatókban, és egyes kompetenciák terén már komoly tudásuk is lehet, vagy legalábbis érdeklődésük. Ezt kiaknázva hallgatóink is hozzájárulhatnak a kurzusokhoz kiselőadásokkal, amelyekben bemutatják például egy általuk már kipróbált számítógépes fordítástámogató eszköz működését, és elmondják tapasztalataikat, vagy bemutatnak egy honlapot, ahol információt szoktak keresni. (Nagy kedvencek a helyesiras.mta.hu, az iate.europa.eu és a proz.com.)

A fenti módszerek, amelyek a teljesség igénye nélkül, csak példaként kerültek a módszertani kompetenciáról szóló részbe, mind az oktatás hatékonyabbá és változatosabbá tételét szolgálják. A modell megalkotói arra biztatják a fordítást oktató tanárokat, hogy **kísérjék figyelemmel a fordítástudományi és módszertani szakirodalmat,** az olvasottakat alkalmazzák kurzusaikon és építsék be gyakorlatukba.

Külön említésre kerül a modell leírásában a **motiválás** fontossága. A fordítási kompetenciák elsajátítása tekinthető a nyelvtanulás magas szintű, igen specializált formájának. Dörnyei dinamikus motivációs modellje (Dörnyei 2001) hasznos segítsége lehet a fordítást oktató tanároknak. A modell az idegennyelv-tanulás folyamatán belüli motivációt képezi le, és a motiváltság három szakaszát különbözteti meg: a tevékenység előtti, tervezési fázist, a tevékenység közbeni szakaszt, majd a tevékenység utáni, értékelő szakaszt, amely már előkészület a következő ciklusra. A motiváció három szakaszát a *2. ábra* jeleníti meg.

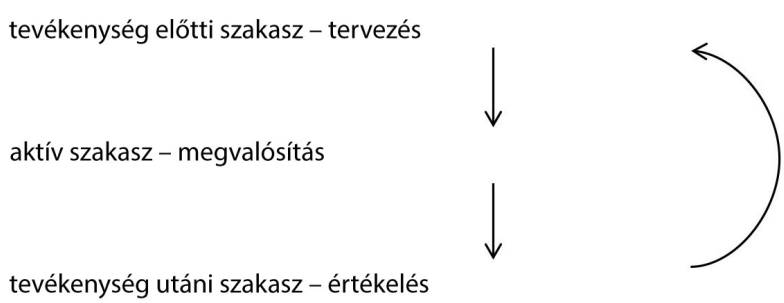

2. ábra: A motiváció szakaszai (Dörnyei 2001)

Mivel a fordítóképzésben is 2-4 félév alatt sajátítják el a hallgatók a fordítás technikáját, a féléves szemeszterek a motivációs ciklusok egységeinek tekinthetők. A tervezés, célkitűzés szakaszában, tehát a kurzus elején hasznos lehet, ha az oktató (a feljebb leírt igényfelmérés keretében) írásban kérdezi ki hallgatóit fejlődésükkel kapcsolatos célkitűzéseikről, terveikről. A tevékenység szakaszában, a féléves munka során az egyes fordítások elkészítése, értékelése kisebb ciklusokra osztja a szakaszt, és a tervezési és értékelési fázisok kicsiben teljesülnek. Hatékonyabbá teheti a tanulást, ha a hallgatók rendszeresen visszatérnek eredeti célkitűzéseikhez, és mikroszinten is látják, mely stratégiák, tevékenységek, konkrét segédanyagok és források vezettek jó megoldásokhoz fordításaikban. A kurzusok végén következik az értékelés, amely egyrészt az oktatótól jön (ennek mikéntjéről a következő pontban bővebben), másrészt a hallgató maga is értékeli munkáját. Ezen a ponton vissza lehet térni a szemeszter elején papírra vetett célokhoz, és a hallgató végiggondolhatja, mit érdemes módosítani a továbbiakban. Mindez nagyban segítheti a hallgatót, hogy reflektív, önkritikus fordítóvá váljon, és átlássa, mely területeken van szüksége leginkább a fejlődésre.

2.5 Értékelési kompetencia

Az oktató értékelési kompetenciájára először **a fordítóképzésre jelentkező hallgatók kiválasztásánál** van szükség. A képző intézmények előre meghatározzák, melyek a felvétel alapkövetelményei. Az oktatók többnyire részt vesznek a felvételi feladatok összeállításában, az írásbeli feladatok javításában és a felvételi beszélgetéseken is. A következő lépcső a már felvett hallgatók kompetenciáinak felmérése, hiszen a csoport összetétele és szintje nagymértékben befolyásolja a kurzus menetét.

Az értékelésnek kulcsszerepe van a hallgatók fordításainak rendszeres javításában, véleményezésében. Kutatások is bizonyítják (lásd Horváth 2011, Robin 2014), hogy a lektorok sokszor a felesleges javítások hibájába esnek. A fordítást oktató tanár esetében azonban különösen fontos, hogy **kompetens lektor** legyen, és reális normát közvetítsen hallgatói felé. Valóban azt javítsa a fordításokban, ami változtatásra szorul.

A kurzusok végeztével az oktató **komplex értékelést** ad a hallgató munkájáról, amelyhez támpontot nyújt az EMT által meghatározott hat fordítói kompetencia. A szolgáltató kompetencia terén például értékelhető, hogy betartotta-e a hallgató a határidőket. A fordítások értékelésének kapcsán a nyelvi, interkulturális, tematikus, információkereső kompetencia területére tartozó műveletek hiányosságai, és a hallgató egyes területeken már bizonyított jártassága biztosan terítékre kerül.

Kimaradt a felsorolásból a műszaki-technikai kompetencia, amely bár része a fordítóképző tanterveknek, általában külön óraként jelenik meg, és nem integrálják a fordítástechnika-órákba. Pedig a számítógépes fordítástámogató eszközökkel végzett fordítás gyorsabb, pontosabb, és egyre inkább elmondható, hogy ha a fordításkurzusokon a fordítói piacon dolgozó szakfordító munkáját szimuláljuk, akkor

autentikusabb CAT-eszközökkel fordíttatni a kurzus anyagait. Ez nagyban hozzásegítheti hallgatóinkat az eszközök hatékony használatához szükséges rutin megszerzéséhez. Előfordulhat, hogy az oktató maga nem, vagy csak ritkán használ számítógépes fordítástámogató eszközöket, és némely hallgató ügyesebben kezeli nála azokat, ám ettől nyugodtan biztathatja diákjait azok használatára, és pluszpontokkal jutalmazhatja azokat, akik így készítik el feladataikat, és a kurzus végén bemutatják a fordítómemóriát és a terminológiai adatbázist. Különösen hasznos lehet ez a módszer az olyan specializált kurzusok esetén, mint a jogi vagy gazdasági fordítás.

A hallgatók teljesítményének értékelésénél lényeges, hogy az többféle feladaton alapuljon, ne csak egy beadott munka vagy zárthelyi fordítás alapján történjen. Így jobban kirajzolódik a kurzus során elért fejlődés, és reálisabb az értékelés.

Az oktató értékelési kompetenciájának fontos része az **önértékelés,** a kurzus és a saját (bevált) gyakorlat kritikus áttekintése a tanítási ciklus mikro- (órák) és makroegységeinél (kurzusok) egyaránt. Ahogyan változik a tudomány és a fordítói piac, úgy szorul az oktatói gyakorlat is folyamatos módosításra. Vonatkozik ez a tananyagra, a kurzus elméleti hátterére, az oktatásban alkalmazott módszerekre és a leírt kompetenciák tartalmára egyaránt. Ahogyan jó esetben a hallgató tervez, majd értékeli saját munkáját, úgy az oktatónak is ezt az utat kell követni. Jó, ha kialakul a rutin, és segíti a mindennapok munkáját, ugyanakkor alkalmazkodni kell a változó világhoz, és oktatóként mindig készen állni arra, hogy kritikusan értékeljük saját gyakorlatunkat.

3. Összegzés

A fenti leírás a fordítást oktató tanároktól megkívánt kompetenciákat részletezi. A következő öt szerepbe foglalható az oktatótól a munkája során elvárt tevékenységek köre: fordító, vállalkozó, lektor, coach és tanár. Az oktató, amellett hogy maga is **fordító,** és rendelkezik a modern fordító hat kompetenciájával, még több más területen is helyt kell álljon, hogy tudását sikeresen átadja. A legtöbb hallgató célja, hogy a képzés végeztével fordítóként tevékenykedjen a magyar, vagy akár a nemzetközi fordítói piacon, így hasznos, ha az oktató **vállalkozó**ként szerzett ismereteit is át tudja adni. Mivel a tanítás folyamatának magja a hallgatói fordítások értékelése, javítása, az oktató **lektor**ként is tevékeny, reálisan értékelni tudja a hallgatók fordításait, és a javítás mellett tanácsot, útmutatást is ad. Az oktató következő szerepe a **coach,** vagyis személyre szabott tanácsadó, aki sikeresen kommunikál hallgatóival, és segíti őket saját fordítói énjük formálásában, a kompetenciák fejlesztésében. A fenti szerepeket mind a **tanár** motiválja, hiszen az összes kompetencia, és az oktató tevékenységei mind a tanár szerepe köré rendeződnek.

A fenti szerepek sokfélesége is mutatja, hogy nagyok az elvárások a fordítás oktatóival szemben. A modell összeállítói hangsúlyozzák, hogy itt nem a bemeneti

követelményekről van szó, ám az oktatónak célul kell kitűzni, hogy karrierje során állandóan továbbképzi magát ezeken a területeken. A fordítóktól elvárt sokoldalúság az oktatók esetében tehát duplán igaz.

Irodalom

Dörnyei Z. 2001. *Teaching and Researching Motivation.* Essex: Pearson.

Dróth J. 2011. *Fától az erdőt… Kérdések és válaszok a fordítás technikájáról.* Budapest: Magyar Fordítóirodák Egyesülete.

Gambier, Y. et al. (EMT Expert Group). 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 20.

EMT Expert Group, 2013. *The EMT Translator Trainer Profile. Competences of the trainer in translation*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/translator_trainer_profile_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 20.

Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kelly, D. 2005. *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice*.
Manchester: St. Jerome Publishing.

Robin E. 2014. *Kísérlet a lektori kompetencia objektív értékelésére*. Elhangzott: A magyar fordítók és tolmácsok napja. Budapest, ELTE BTK, 2014. április 10–11.

Swain, M. et al. 2002. Peer-peer dialogue as a means of second language learning. *Annual Review of Applied Linguistics* 22: 171–185.

Szabó L. T. 1988. *A rejtett tanterv.* Budapest: Magvető Kiadó.

Topping, K. J. 2005. Trends in Peer Learning. *Educational Psychology* 25(6): 631–645.

Új tantárgyak: nyelvtechnológia, irányított fordítói projektmunka

Kovács Máté
E-mail: komate1@yahoo.fr

1. Bevezetés

Napjainkban az egyre inkább globálissá váló fordítási piac fokozatosan növekvő követelményeket támaszt a fordítókkal szemben. Az elmúlt évtizedekben mind a fordítási tevékenység diverzifikálódása, mind a fordítástechnológia fejlődése számos kihívást jelentett és jelent ma is a piac valamennyi szereplője, így a fordítók számára is. Ezen változások összetettségének felvillantására elég csak a **fordítás** szó jelentésbővülését segítségül hívni. A fordítási tevékenység az utóbbi időben magában foglalja a szó szoros értelmében vett, a forrásnyelvi szöveget célnyelvi szöveggé alakító fordítást, a célnyelvi (írott vagy digitális) tartalmat a befogadó kultúra sajátosságaihoz igazító **lokalizációt,** a gépi fordítás következtében szükségessé váló **utószerkesztést,** illetve a kreatív újrateremtésként definiált **transzkreációt** vagy **adaptációt** is.

Az egyre sokszínűbbé váló feladatok szaktudás, alkalmazkodóképesség és technikai képzettség szempontjából is komoly elvárásokat jelentenek a fordítók számára. Ezen tevékenységek során a fordítástámogató szoftverek használata gyakorlatilag alapkövetelményként fogalmazódik meg, és ezeket a programokat számos jól definiált tényező miatt vonják be a munkafolyamatokba. Ezek például a terminológiai egységesség biztosítása, a fordítási folyamat felgyorsítása és ezáltal a szoros határidők betartása, vagy éppen a több fordító párhuzamos munkáját lehetővé tevő szerver alapú megoldások nyújtotta lehetőségek kiaknázása. A fordítástámogató eszközök használata tehát kiemelt jelentőséggel bír a fordítási piacra belépni szándékozó vagy ott már évek, esetleg évtizedek óta dolgozó fordítók számára is.

Mindemellett azt is érdemes kiemelni, hogy a fordítási piacon szabadúszóként jelen lévő fordítók állandó kapcsolatban vannak közvetlen megbízóikkal vagy fordítóirodákkal, ezáltal a fordítási tevékenység egyre inkább társas foglalkozássá vált (Horváth 2013). Az effajta foglalkozás számos, a fordításhoz lazábban kapcsolódó, ugyanakkor a piacon való érvényesüléshez nélkülözhetetlen készség meglétét feltételezi. Ilyen például a professzionális üzleti kommunikáció, a megbízókkal való együttműködés, a rugalmasság és további projektmenedzsment-, illetve üzleti készségek (Gouadec 2007).

Jelen tanulmány az egyre szerteágazóbbá váló fordítási tevékenység két fontos aspektusával, a fordítástámogató eszközök használatával, valamint a fordítási projekt-

menedzsment folyamatával, és különösképpen ezek egyetemi képzésben való megjelenésének, illetve oktatásmódszertanának tanulmányozásával foglalkozik.

2. A fordítói kompetencia elemei

A fordítói kompetencia vagy tudás elemeit sokan sokféleképpen definiálták (lásd Lesznyák 2003). Bár a megfogalmazások és adott esetben a súlypontok is különbözőek, abban valamennyi kutató egyetért, hogy a fordítónak feladatai színvonalas ellátásához nem elegendő kiváló nyelvtudást és kulturális ismereteket elsajátítania, hanem egyéb, a fordítási piac egyre növekvő elvárásaihoz igazodó készséggel és képességgel is rendelkeznie kell. Jelen tanulmánynak nem célja a szakirodalomban ismertetett fordítói kompetenciamodellek részletes bemutatása, ehelyett inkább arra törekszik, hogy felhívja a figyelmet a meglehetősen hosszú kompetencialisták két kiemelt elemére, vagyis a fordítástechnológiával, valamint a fordítási projektmenedzsmenttel kapcsolatos ismeretek fontosságára.

2.1 A European Master's in Translation (EMT) ajánlásai

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága 2007-ben hozta létre a European Master's in Translation (EMT) szakértői csoportot. Az Yves Gambier által vezetett csoport megalapításának egyik fő célkitűzése az volt, hogy a hálózatba felvételt nyert, az Európai Unió tagállamaiban egyetemi szintű fordítóképzést nyújtó intézmények számára a fordítói kompetenciával kapcsolatos közös referencia-keretrendszert dolgozzon ki. A csoport 2009-ben hozta nyilvánosságra azt a minimum keretrendszert, amelynek elemeit a képzés végére a hallgatóknak el kell sajátítaniuk. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy ez a keretrendszer csak a kompetenciatípusokat határozza meg, az ezek elsajátítását segítő pedagógiai-didaktikai módszereket, illetve erőforrásokat nem, tehát a képzőintézmények feladata, hogy a keretrendszer figyelembevételével saját képzési programjait konkrét tartalommal megtöltse.

Az EMT csoport által definiált hat fordítói kompetencia a következő: 1. fordítói szolgáltatások nyújtásának kompetenciája, 2. nyelvi kompetencia 3. interkulturális kompetencia, 4. információkereső kompetencia, 5. tematikus kompetencia, 6. műszaki-technikai kompetencia (bővebben lásd *Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja* című tanulmányt a jelen kötetben).

A kompetenciák részletes jellemzése helyett itt csak a későbbiekben bemutatandó két tantárgyhoz legszorosabban kötődő kompetenciákra koncentrálunk. A **fordítási szolgáltatás nyújtásának** sokrétű kompetenciája magában foglalja többek között a fordító társadalmi szerepének ismeretét, a piaci trendek és tendenciák követését, a megrendelőkkel való kommunikációt és tárgyalást, a szolgáltatásnyújtás specifikációinak és konkrét lépéseinek meghatározását (árajánlat, vállalási határidő, hozzáadott

érték, minőség-ellenőrzés, vonatkozó szabványok), a csoportos munkavégzés módját, az önértékelést és önfejlesztést stb. A fordítási szolgáltatás nyújtásának kompetenciája központi jelentőségű, amely egyrészt összefogja a többi kompetenciaelemet, másrészt a fordítási piacon való érvényesüléshez nélkülözhetetlen.

A **műszaki-technikai kompetencia** a különböző fordítástámogató és terminológiakezelő szoftverek ismeretét, adatbázisok és fájlok (pl. különböző fájlformátumok) létrehozásának és kezelésének módszerét, az audiovizuális anyagok fordításának módját, illetve a gépi fordítás lehetőségeinek és korlátainak ismeretét öleli fel.

2.2 Az MSZ EN 15038:2006 szabvány előírásai

A következőkben érdemes röviden megvizsgálnunk az érem másik oldalát is. Az egyetemi fordítóképzést elvégzők jelentős része – amennyiben a pályán marad – szabadúszóként igyekszik érvényesülni. Megbízóik között számos fordítóirodát is találunk, amelyek akár az Európai Szabványügyi Testület által közzétett és a Magyar Szabványügyi Testület által lefordított MSZ EN 15038:2006 szabvány szerint minősítettek, akár, minősítés nélkül, annak előírásait követik a minőségi munkavégzés érdekében, és így csak pontosan definiált kritériumoknak megfelelő fordítókat foglalkoztatnak.

A szabvány a fordítói felkészültség definícióját a következő elemek összességeként határozza meg:

a) fordítási felkészültség,
b) nyelvi és szövegalkotói felkészültség a forrás- és a célnyelven,
c) felkészültség a kutatásban, az információszerzésben és -feldolgozásban,
d) kulturális felkészültség,
e) technikai felkészültség.

A technikai felkészültség „magában foglalja a fordítások szakszerű előkészítéséhez és kivitelezéséhez szükséges képességeket és jártasságot. Emellett idetartozik a 3.3. szakasz szerinti technikai erőforrások felhasználásának képessége" (MSZ EN 15038:2006 szabvány).

Bár a 3.3. szakasz általánosan fogalmaz és a „szükséges […] hardver- és szoftvereszközök" használatának készségét említi, ezek közé tartoznak természetesen a fordítástámogató eszközök is. Biel (2011) amellett érvel, hogy a szabvány előírásait mindenképpen figyelembe kell venni a fordítóképzésben, amelynek célja a jövőben nem is fordítók, hanem a felsorolt kompetenciákkal rendelkező fordításszolgáltatók képzése.

Az iménti rövid áttekintésből jól látható tehát, hogy a fordítástámogató eszközök használatának elsajátítását és a projektmenedzsment-ismereteket mind a felsőoktatási képző oldal, mind a foglalkoztatási oldal fontosnak tartja.

3. Növekvő elvárások – megváltozott igények – új tantárgyak

A folyamatosan változó piaci igények és ehhez kapcsolódóan az egyre bővülő kompetenciaelvárások a fordítóképzésben új tantárgyakat hívtak életre. Ezen kurzusok többek között a fordítástámogató eszközök elsajátításával és használatával, illetve a fordítási projektmenedzsment megismerésével foglalkoznak. A fejezet következő részében az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által gondozott fordító és tolmács mesterképzés tantervében szereplő *Nyelvtechnológiai alapismeretek* és *Irányított fordítói projektmunka* c. tantárgyak szakmódszertani-didaktikai szempontú ismertetésén keresztül szeretnénk bemutatni, milyen módszerekkel és milyen ismeretanyagot közvetítünk hallgatóink felé annak érdekében, hogy a képzés végeztével a munkaerőpiacon minél hatékonyabban tudjanak érvényesülni.

3.1 Nyelvtechnológiai alapismeretek

A fordító és tolmács mesterképzés első évének második félévében a hallgatók *Nyelvtechnológiai alapismeretek* c. órán vesznek részt. Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy a kurzusnak a képzés első évébe való integrálása valamennyi hallgató számára egyértelmű előnyökkel jár. Egyrészt a későbbiekben tolmács szakirányt választó hallgatók még a képzés első évében meg tudnak ismerkedni a fordítástámogató eszközök használatának alapjaival, amely mind a tolmácsolást kiegészítő fordítási tevékenységükben, mind a konkrét tolmácsolási helyzetekre való felkészülésben (pl. terminológiai listák készítése) hasznos lehet. Másrészt a fordító szakirányt választó hallgatók e kurzus keretében olyan ismeretekre tudnak szert tenni, amelyek kiváló alapot nyújtanak a fordítástámogató szoftverek elmélyültebb tanulmányozásához, a haladó funkciók megismeréséhez a képzés második évében.

Ezen bevezető tantárgy elsődleges célja, hogy a hallgatók megismerkedjenek a fordítástámogató eszközök használatával, megtanuljanak a különböző szoftverekben fordítani, projekteket létrehozni, a programok különböző fájljait, illetve fordítómemóriákat és terminológiai adatbázisokat kezelni. Az oktatás alapját elsősorban a memoQ fordítástámogató szoftver adja, ezenkívül figyelmet fordítunk az SDL Trados Studio alapvető funkcióinak bemutatására is. Az órákat lehet heti rendszerességgel, vagy tömbösített formában szervezni online konzultációs lehetőséggel kiegészítve.

A kurzus oktatásának módszertanára az **irányított egyéni foglalkozás** jellemző. Ez azt jelenti, hogy egy-egy alapfunkció bemutatása, közös áttekintése után a hallgatók önálló gyakorlási lehetőséget kapnak. A programok használata során felmerült problémák megoldására mind hallgatótársaik, mind a kurzust vezető oktató segítségét kérhetik. A fordítástámogató szoftverek kezelésének elsajátítását számos beadandó feladattal is támogatjuk, illetve ellenőrizzük. Ezeket a feladatokat a hallgatóknak otthon, saját számítógépük és szoftverük segítségével kell megoldaniuk, de természetesen

lehetőségük van a tanszéki számítógépes teremben való gyakorlásra is. A beadandó feladatok elsősorban a szoftverekben való fordításra, projektek, fordítómemóriák és terminológiai adatbázisok létrehozására, illetve célnyelvi szövegek exportálására irányulnak.

Befejezésként fontos megjegyezni, hogy a *Nyelvtechnológiai alapismeretek* c. kurzus célja a fent bemutatott szakismereteken túl egy **szemléletmód** átadása is. Napjainkban azon fordítók, akik nem tudnak a megbízóik (elsősorban fordítóirodák) által használt fordítástámogató eszközben fordítani, jelentős hátrányban vannak a munkaerőpiacon. Éppen ezért fontos, hogy a képzést elvégző hallgatók megismerjék ezen szoftverek alkalmazásának alapjait, ki tudják használni előnyeit (pl. korábban elkészített fordítások újrahasznosítása, terminológiai adatbázisok építése), ugyanakkor tisztában legyenek bizonyos szempontú hátrányaival is (pl. szövegkoherencia biztosítása a szegmentálás ellenére). Ezen tantárgy – reményeink szerint – elindítja a hallgatókat a fordítástámogató eszközök **tudatos** felhasználójává válás útján.

3.2 Irányított fordítói projektmunka

A *Nyelvtechnológiai alapismeretek* c. óra folytatásaként a mesterképzés során fordító szakirányt választó hallgatók a második év mindkét félévében *Irányított fordítói projektmunka* c. kurzuson vesznek részt, amely kiemelt szerepet tölt be a képzésben, mivel a többi kurzushoz képest dupla óraszámmal rendelkezik.

Ez a kurzus – amint azt korábban jeleztük – egyrészt továbbviszi a nyelvtechnológiai óra szemléletmódját és bevezeti a hallgatókat a fordítástámogató eszközök haladó funkcióinak használatába, másrészt számos, a fordítási piacon való érvényesüléshez szükséges ismeretet közvetít. Az órák az első félévben még a kurzust vezető oktató irányításával és folyamatos ellenőrzésével zajlanak, míg a második félévben nagyobb szerep jut a hallgatók csoportokban végzett munkájának és a projektszemlélet kiteljesedésének.

3.2.1 Irányított fordítói projektmunka I.

Az első félévben a tantárgy célja a fordítási projektmenedzsment folyamatának és fő lépéseinek bemutatása az árajánlat kiadásától az elkészült fordítás visszaküldéséig konkrét **projektek szimulálásán** keresztül. Az órák során kiemelt szerepet kap a fordítástámogató szoftverek alapvető funkcióinak átismétlése, illetve haladó funkcióinak megismerése és használata. Ezenkívül az óra célja a hallgatók fordítási készségének fejlesztése.

A heti kurzus első foglalkozása során a **fordítási projektmenedzsment** főbb szakaszait tekintjük át. A témák között szerepel a fordítási megbízás fogadása, kommunikáció a megbízóval, az árajánlat kiadása, a megrendelés visszaigazolása, a fordítás és a hozzá tartozó egyéb értéknövelő szolgáltatások elvégzése, az elkészült célnyelvi

szöveg visszaküldése. Amint az jól látható, a felsorolt ismeretek rendkívül gyakorlatiasak, ezek a munkafolyamatok egy fordítóiroda mindennapi életében folyamatosan jelen vannak.

Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, miért szükséges mindezt az egyetemi szintű fordítóképzés tantervébe integrálni? Fontos megjegyezni, hogy azon hallgatók, akik a képzés elvégzése után a fordítószakmában helyezkednek el, a legkülönbözőbb pozíciókban is hasznát vehetik az elsajátított ismeretanyagnak. Akár szabadúszóként dolgoznak jelentős fordítóirodai megbízókkal, akár fordítóirodában projektmenedzserként vagy belső fordítóként tevékenykednek, vagy éppen egy vállalat fordítási rendeléseiért is felelős munkatársai, az egyetemen megszerzett alapismeretekre mindig támaszkodhatnak. Sőt a projektmenedzsment-ismeretek és az elsajátított készségek (elemző, analitikus képesség, kritikus gondolkodás stb.) más területekre adaptálva is hatékonyan hasznosíthatók.

A kurzus második felében **a fordítástámogató szoftverek haladóbb funkcióinak** áttekintésére koncentrálunk. A projektmenedzsment különböző lépéseihez társítva foglalkozunk statisztika készítésével, szövegek párhuzamosításával, lektorálással, illetve minőség-ellenőrzéssel. Az említett funkciókat a hallgatók nemcsak egy-egy feladat kapcsán, hanem konkrét fordítási projektekben is alkalmazzák.

Annak érdekében, hogy az elsajátítandó ismereteket a gyakorlatban is hasznosítani tudják, a hallgatók a félév során – az óra kiegészítéseként, otthon – **fordítási projektfeladatokon** dolgoznak. Ezek a feladatok első idegen nyelvről magyarra, magyarról első idegen nyelvre, illetve második idegen nyelvről magyarra készítendő fordításokat foglalnak magukban, amelyekhez a hallgatók fordítástámogató szoftvert használnak. A fordítandó szövegek széles spektrumon mozognak: újságcikket, útikönyv- és tanulmányrészletet, receptet, műszaki leírást, honlapszöveget stb. tartalmaznak (az ELTE fordító és tolmács mesterképzésén gyakran használt szövegek műfajáról lásd Zachar 2013). A hallgatók egyes projekteken egyénileg, máskor csoportokban dolgoznak, és feladatuk a projekt megvalósítása az oktatótól érkező fiktív megbízás fogadásától egészen a célnyelvi szöveg átadásáig. Ezen komplex tevékenységek lehetőséget adnak a hallgatóknak, hogy az egyénileg végzett feladatok esetében több szerepet egyszerre betöltsenek (pl. projektmenedzser, fordító, lektor) és **átlássák az összetett folyamatokat.** A csoportos feladat esetében pedig egy szerepkört látnak el, de társaikkal együttműködve egy komplex rendszer részeként kell a projekt sikeres megvalósításán dolgozniuk.

Amint az eddigiek alapján nyilvánvalóvá vált, a fordítási projektmenedzsment oktatása **számos készség összehangolt fejlesztésén alapul.** Egyrészt a kurzus alapvető részét képezi magának a projektmenedzsmentnek az oktatása, amely során a hallgatók bevezetést kapnak a munkafolyamat megtervezésébe (határidő, erőforrások stb.), illetve a megrendelővel való professzionális kommunikációba. Másrészt a fordítástá-

mogató eszközök komplexebb funkcióit is megtanulják használni és különös figyelmet fordítunk arra, hogy átlássák a szoftverben végzett munka részfolyamatainak sorrendiségét és logikáját (pl. először párhuzamosítjuk a megrendelő által biztosított referenciaszövegeket, terminológiai adatbázist készítünk, majd elemezzük a szöveget, végül létrehozzuk az árajánlathoz szükséges statisztikát). Harmadrészt, bár a hallgatók számos fordítástechnika-órán vesznek részt, jelen kurzusnak is célja, hogy **fordítási készségeiket tovább finomítsa.** A projektfeladatok keretében egyénileg vagy csoportosan elkészített fordításokat a kurzust vezető oktató értékeli, majd a hallgatókkal együtt részletesen megbeszélik az alternatív megoldási lehetőségeket és a preferált változatot (vö. Piotrowska 2012). Ezen értékelések során az általános fordítástechnikai gyakorlatok mellett előtérbe kerülnek a **szoftverspecifikus** aspektusok. Így hangsúlyos szerepet kap a terminológiai egységesség biztosítása, illetve szót ejtünk arról is, hogy a dokumentumszegmentálás következtében milyen módszerekkel tudja biztosítani a fordító a célnyelvi szöveg koherenciáját.

Végül a tantárgy módszertanáról szeretnénk néhány további gondolatot megosztani. A kurzus eddigi ismertetéséből kiderült, hogy különösen fontosnak tartjuk a **hallgatók aktív részvételét a tanulási folyamatban** (vö. Kiraly 2000). A munkafolyamatok szervezése mind a tanórán, mind azon kívül tudatos tervezésre inspirálja a hallgatókat. Például az otthon végzett fordítási projektfeladatok esetében maguknak kell megtervezniük az egyes lépésekre szánt idő mennyiségét, és mindezt úgy, hogy a leadási határidőt be tudják tartani. A tervezés és a felelősségvállalás fontos részét képezi a munkának, és ezt erősítendő, az óraszervezésbe egy reflektív mozzanatot is beépítettünk (a fordítási folyamat során alkalmazott önreflexióról lásd Piotrowska 2012). Valamennyi projektmunka végén a hallgatóknak egy kérdéssor segítségével reflektálniuk kell tevékenységükre. A kérdések elsősorban a munkafolyamat megtervezésére, a hozzáállásra, az összteljesítményre, illetve a következő projektben való esetleges változtatásokra vonatkoznak. Mindez elősegíti azt, hogy a hallgatók felelősséget vállaljanak saját munkájukért és egyúttal saját tanulási folyamatuk tudatos alakítói legyenek, vagyis megtegyék a kezdeti lépéseket az **autonóm tanulás** felé (az autonóm tanulás tolmácsképzésben betöltött szerepéről és a fordítóképzésre is adaptálható eredményeiről lásd Horváth 2004).

3.2.2 Irányított fordítói projektmunka II.

Ez a kurzus – már csak a címéből adódóan is – az első félévi tantárgy szerves folytatásának tekinthető. A kurzus keretében a hallgatók csoportokban **konkrét fordítási projekteken** dolgoznak. A projektek során a hallgatóknak lehetőségük nyílik a fordítási folyamat különböző szereplőinek (projektmenedzser, fordító, lektor, terminológus, célnyelvi ellenőr stb.) feladatkörét megismerni és a szükséges készségeket elsajátítani. A fordítások elkészítésében továbbra is kiemelt szerepet kap a fordítástámogató

szoftverek használata, illetve hangsúlyt helyezünk a hallgatók fordítási készségének fejlesztésére is.

Ez a tantárgy – az első félévhez hasonlóan – tehát ismét három készségterület integrált fejlesztését foglalja magában, ez azonban az első félévhez képest egy jelentős különbséggel történik. A kurzust vezető oktató háttérben marad, és **segítő vagy mentor** szerepet tölt be (Kiraly 2000, 2005). A frontális munkaszervezés így az órán szinte egyáltalán nem jelenik meg, ehelyett a hallgatók a projektfeladatokon **csoportokban** dolgoznak, ami lehetőséget biztosít, hogy az első félévben elsajátított ismereteket a gyakorlatban minél hatékonyabban kamatoztatni tudják. A projektfeladatok ismét mindhárom nyelvkombinációt felölelik, vagyis első idegen nyelvről magyarra, magyarról első idegen nyelvre és második idegen nyelvről magyarra történő fordításokat tartalmaznak. A fordítási munkára történő felkérés az oktatótól érkezik, azonban a csoportmunka segítségével igyekszünk valós fordítási helyzeteket szimulálni, azaz a hallgatóknak nem kell egy személyben több szerepet is betölteniük, hanem projektről projektre változó módon tudják magukat kipróbálni valamennyi szerepkörben.

Az óra didaktikai céljait tekintve megegyezik az első félévivel, sőt bizonyos szempontból azon túl is mutat. Továbbra is fontos jelentőséggel bír a felelősségvállalás és a tudatos tervezés, amelyek a projektfolyamatnak elengedhetetlen részei. A csoportban projektmenedzseri funkciót betöltő hallgató felelős a munkafolyamat pontos és precíz megtervezéséért és lebonyolításáért, míg a fordító, lektor, terminológus stb. szerepkörben lévő hallgatók a minőségi munkáért és az adott határidők pontos betartásáért felelnek. Az első félévhez képest részben újdonságként megjelenő csoportmunka további értékes tényezőkkel egészíti ki a kurzus módszertanát. A hallgatók a csoportmunka során végig egymásra vannak utalva: a kész produktum, a fordítás csak a csoporttagok kooperációja révén jöhet létre, így **együttműködési készségeik** is jól fejleszthetők. Az egymás munkáját lektoráló hallgatók számos esetben tanulhatnak társaik fordítási megoldásaiból és visszajelzéseiből, a projektmenedzserrel folytatott kommunikáció során pedig megtanulhatják, hogyan érdemes kérdéseket vagy problémákat megfogalmazni a megrendelőnek. A csoportmunka és a kooperatív tanulás segítségével tehát a hallgatók megtapasztalhatják mindazt, ami a jövőben szakmai tevékenységük részét fogja képezni, vagyis azt, hogy fordítóirodai megbízások esetén szabadúszóként is egy komplex rendszer részét képezik.

Végül érdemes megjegyezni, hogy az ismertetett didaktikai alapelvek szerinti óraszervezés még egy fontos üzenetet közvetít a hallgatók felé. Ez pedig nem más, mint a napjainkban gyakran emlegetett **élethosszig tartó tanulás.** Mint ismeretes, a fordítás és a tolmácsolás jellegéből adódóan olyan szakma, amely állandó önképzést, tájékozódást és tanulást feltételez. A kurzus folyamán – didaktikai eszközeink segítségével – ugyanerre a szempontra hívjuk fel hallgatóink figyelmét.

4. Kihívások, perspektívák

A fordítástámogató eszközök, illetve a fordítási projektmenedzsment oktatása folyamatos és jelentős számú kihívást jelent. Jelen esetben nincs lehetőségünk ezeket a teljesség igényével kifejteni, inkább néhány gondolatban próbáljuk a legfontosabbakat felvillantani.

Egyrészt a **szoftverek fejlődése,** frissített verziók, kibővített funkciók és teljesen új programok megjelenése folyamatos tájékozódást és önképzést igényel oktató és hallgató részéről egyaránt. Fontos tehát, hogy a hallgatók tisztában legyenek a fordítástechnológia állandó fejlődésével és képesek legyenek ezt az egyetemi képzés végeztével is folyamatosan követni, illetve ehhez alkalmazkodni. Mindemellett nélkülözhetetlen a szoftverforgalmazók azon segítsége, amellyel biztosítják a hallgatók számára a fordítástámogató eszközökhöz való hozzáférés lehetőségét. Ennek köszönhetően a kezdő fordítók nemcsak az egyetemi órán, de otthon is gyakorolni tudják az elsajátított ismereteket és magabiztos felhasználóként tudnak a piacra belépni.

Másrészt szintén kihívásként fogalmazódik meg a Kiraly (2005) által **autentikus projektmunkának** nevezett tevékenység. Ennek lényege, hogy a hallgatók nem fiktív, hanem a képzési oldal és a szakma összefogásának eredményeként „éles" megbízásokat teljesítenek, így már a képzés során belekóstolhatnak azokba a valódi feladatokba, amelyekkel a fordítási piac szereplői nap mint nap találkoznak. Az effajta tevékenység motiváció, szakmai felelősségvállalás, valamint önértékelés szempontjából is számos előnnyel jár.

Végül fontos megemlíteni, hogy az egyetemek és a fordítási szakma összefogásának további fontos színtere a **kurzust vezető oktatók biztosítása.** Amint azt Gouadec (2007) is kiemeli, a fordítási iparban dolgozó szakemberek egyetemi képzésbe való bevonása számos pozitívumot rejt. Akár a fordítástámogató eszközök, akár a projektmenedzsment oktatásának szempontjából nézzük, a piacon különféle pozícióban dolgozó és megfelelő didaktikai képzettséggel rendelkező szakemberek – személyes történeteik és tapasztalataik révén – hiteles forrásként jelennek meg a hallgatók előtt.

5. Összegzés

Összefoglalásként megállapítható, hogy az új tantárgyak – így a *Nyelvtechnológia* és az *Irányított fordítói projektmunka* c. kurzusok – fordítóképzésben való megjelenése világos és egyértelmű szemléletmódot képvisel. Messzemenően egyetértünk Gouadeckel (2007), aki szerint a modern fordítóképzésnek nem lehet az az egyedüli célkitűzése, hogy a szó szoros értelmében vett fordítókat képezzen a szűk keresztmetszetű piacra. Célunk emellett olyan **nyelvi szakemberek képzése,** akik a fordítási ipar legkülönbözőbb területein és pozícióiban – például projektmenedzserként,

vendormenedzserként, nagyvállalatok fordítási koordinátoraiként stb. – is képesek megállni helyüket. A fordítói tevékenység mellett a felsorolt pozíciókban való érvényesüléshez is hasznos ismereteket és kamatoztatható készségeket közvetít az imént bemutatott két kurzus.

Irodalom

Biel, Ł. 2011. Training translators or translation service providers? EN 15038:2006 standard of translation services and its training implications. *The Journal of Specialized Translation* 16: 61–76.

Gambier, Y. et al. (EMT Expert Group) 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf, utolsó megtekintés: 2014. május 18.

Gouadec, D. 2007. *Translation as a Profession.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Horváth I. 2004. Az autonóm tanulás kognitív összetevői: egy kutatás várt és nem várt eredményei. *Modern Nyelvoktatás* 10. évfolyam 2–3. szám, 40–47.

Horváth I. 2013. A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezredben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 149–157.

Kiraly, D. C. 2000. *A Social Constructivist View to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Kiraly, D. C. 2005. Project-Based Learning: A Case for Situated Translation. *Meta: Translators' Journal* 50(4): 1098–1111.

Lesznyák M. 2003. A fordítói kompetencia értékelése: helyzetkép és kutatási feladatok. *Fordítástudomány* 5. évfolyam 1. szám, 60–80.

Piotrowska, M. 2012. Methodological Value of Self-Reflection in Translator Training. Student Empowerment. In: Zehlanová, J., Molnár, O., Kubánek, M. (eds.) *Teaching Translation and Interpreting Skills in the 21st Century*. Proceedings of the International Conference Translation and Interpreting Forum Olomouc 2011. Olomouc: Palacký University. 105–115.

Zachar V. 2013. Valós fordítási feladatok, valós fordítási problémák – műfajok és feladattípusok az ELTE fordító és tolmács mesterképzésén. In Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról.* Gödöllő: Szent István Egyetem. 23–30.

Új utak a tolmácsok képzésében: virtuális órák

Seresi Márta
E-mail: seresi.marta@btk.elte.hu

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben jelentős változások következtek be az élet minden területén. A technikai lehetőségek eddig soha nem látott mértékben bővültek, és ez új utakat nyitott meg az emberi kommunikáció előtt. Mindez kihat a gondolkodásmódunkra, és természetesen a nyelvi közvetítői szakmára, valamint az oktatásra is. Következésképpen a nyelvi közvetítők képzésének is alkalmazkodnia kell az új követelményekhez, amelyeket a hallgatók az oktatással, később pedig a piaci szereplők a képzett nyelvi közvetítőkkel szemben támasztanak. Az új igényekhez való alkalmazkodásra, de még inkább az új technikai lehetőségek kihasználására jó példa a virtuális órák bevezetése a tolmácsképzésben.

A továbbiakban röviden áttekintem a nyelvi közvetítés közelmúltban bekövetkezett legfontosabb változásait, a fordító- és tolmácsképzés alakulását. Ezt követően a technológiai újdonságok közül a távtolmácsolás és a videokonferencia-tolmácsolás témáját vizsgálom meg részletesebben, és áttekintem, hogyan lehet ezeket az újdonságokat virtuális órák formájában beépíteni a tolmácsképzésbe, illetve hogy ez milyen lehetőségekkel és kihívásokkal jár együtt. Végül kitérek arra is, hogy a virtuális órák nem helyettesíthetik a hagyományos, jelenléti oktatást, viszont több szempontból kiegészíthetik azt.

2. A nyelvi közvetítő munkájának változása

2.1 A kommunikációs és információs technológiák szerepe a nyelvi közvetítésben

A technika változása nem egyenlő mértékben hatott a fordító- és a tolmácsszakma alakulására: a nyelvi közvetítő szakmán belül leginkább a fordítók munkája változott (Horváth 2013b). Bár a munkaerőpiacra frissen kilépő fordítók számára a papír alapú munkavégzés ma már szinte ismeretlen, még alig néhány évtizeddel ezelőtt is csak ez a – mai szemmel nézve igen időigényes – módszer állt a fordítók rendelkezésére. Jó néhány napba beletelt, amíg egy-egy megbízás megbeszélése után postán megérkezett a szöveg, a fordító legépelte az első verzióját, elküldte, visszakapta javításra, kézzel vezette át a dokumentumba a javításait majd megint csak postán visszaküldte azt. A fordító jellemzően egyedül dolgozott, s a terminológiának és egyéb kérdéseinek

könyvtárakban, vagy a nyomtatott sajtóban tudott utánanézni (Kiraly 2000). A nyolcvanas évektől kezdve azonban egyre inkább elterjedt a személyi számítógép: a javításokat, szerkesztést leegyszerűsítő szövegszerkesztő programok, a dokumentumok küldését felgyorsító levelezőprogramok. A fordítók kutatásainak elsődleges forrása pedig ma már az internet. Ezzel egy időben megjelentek a különböző fordítástámogató eszközök (Tripepi Winteringham 2010).

Mindez igen jelentős mértékben felgyorsította a fordítás folyamatát, valamint megnövelte a fordítók közötti együttműködés lehetőségét is. Következésképpen a fordítók felé egyre inkább elvárásként fogalmazódik meg, hogy gyorsan dolgozzanak, és képesek legyenek egy-egy hosszabb lélegzetű munkát együttműködve, online kapcsolatot tartva projektmunka keretében elvégezni (Horváth 2013a).

A tolmácsok munkájában más téren következtek be változások. A tolmácsolás világában az első komoly technikai forradalom **a szinkrontolmácsolás megjelenése** volt, amely a nürnbergi per után nyert igazán létjogosultságot. A technika fejlődése ezután leginkább a kabinfeltételek javulását jelentette: a hangszigetelt kabinok, az egyre jobb hangminőséget biztosító mikrofonok, illetve a gyors váltást és a relék átlátását megkönnyítő digitális tolmácspultok megjelenését. Az internet is kihatott a tolmácsok munkájára, de ez jellemzően a felkészülési szakaszt érinti: a kabinban olyan gyorsan kell reagálni, döntéseket meghozni, hogy a tolmácsok figyelmét inkább csak elterelné az internet böngészése (Tripepi Winteringham 2010). Ettől függetlenül megjelentek a kabinokban a laptopok és tabletek, hiszen így könnyen kezelhető, áttekinthető és környezetbarát módon vihetik magukkal a tolmácsok a tolmácsolási eseményre vonatkozó dokumentumokat, követhetik a sokszor nehezen látható helyre vetített power pointos prezentációkat.

További technikai újdonság **a gépi tolmácsolás megjelenése,** amely jelenleg csak igen jól körülhatárolt kommunikációs helyzetekben működik kielégítően, és kizárólag akkor, ha minden a tervek szerint halad. A gépi tolmács előreláthatólag sosem lesz képes a teljes tolmácspiacot lefedni, várhatóan inkább akárcsak a gépi fordítás, csupán bizonyos kommunikációs helyzetekben jelenthet egyszerűbb, olcsóbb, de rosszabb minőségű és sokkal kevésbé megbízható alternatívát (Horváth 2013b).

2.2 Videokonferencia- és távtolmácsolás

A valós idejű kép- és hangátvitel rohamos fejlődésének köszönhetően egyre több „összejövetelt" igyekeznek a résztvevők utaztatása nélkül megoldani, és ezek a megbeszélések sokszor tolmács közreműködésével zajlanak. Már a '70-es években történtek ilyen irányú próbálkozások, de ekkor még a szükséges berendezések kiépítése és karbantartása nem tette feltétlenül költséghatékonnyá ezt a megoldást. Azóta azonban a szükséges technológia egyre terjed, és mára a skype-hoz hasonló programoknak hála, széles körben elérhető.

A szakirodalom a távolságokon átívelő tolmácsolás két fajtáját különíti el. A **távtolmácsolás** (remote interpreting, RI) olyan tolmácsolási szituációkra utal, amikor a tolmács nincs jelen a megbeszélés helyszínén, hanem képernyő és fülhallgató segítségével dolgozik, anélkül, hogy közvetlenül rálátna a teremre vagy a beszélőre. Ebben az esetben ő maga nem látható. A távtolmácsolás elméletileg lehetővé teszi, hogy a tolmács távoli országban elhelyezkedő munkaállomásról vegyen részt a tolmácsolt eseményen, és így alkalmazója megtakarítsa az utazási és szállásköltségét, illetve a napi költségtérítését. A nemzetközi szervezetek által alkalmazott szabadúszó tolmácsok esetében ezek a költségek teszik ki a tolmácsolásra fordított összeg egyharmadát.

Nagyon sok esetben mégsem ilyen megfontolásokból folyamodnak a megbízók távtolmácsoláshoz. Ha a megbeszélés helyszínén nincs elég hely a szükséges számú tolmácskabin felállításához, ha nem szívesen építenének tolmácskabinokat egy műemlék jellegű terembe (ahol egyébként gyakran rendeznek reprezentatívnak szánt nemzetközi találkozókat), vagy éppen biztonsági megfontolásokból szeretnék a tolmácsokat fizikailag elkülöníteni a résztvevőktől, a tolmácskabinokat az épületen belül, de a teremtől mégis elkülönítve állítják fel (Mouzourakis 2006). Sokszor ez a távolabbi helyszín a terem bejárata előtti folyosót jelenti, vagy egy közeli termet, vagyis a távtolmácsolás csupán néhány méternyi távolságot hidal át. Távtolmácsolás esetében az esemény összes résztvevője egy helyiségben van tehát, kivéve a tolmácsokat (Braun et al. 2011).

Videokonferenciáról akkor beszélünk, ha a tolmács legalább a résztvevők egy részével egy helyiségben tartózkodik, míg a megbeszélés többi tagja videokonferencia-berendezés segítségével vesz részt az eseményen (Mouzourakis 2006). Ilyenkor a tolmácsot a résztvevők egy része vagy mind láthatják. Ezt a megoldást gyakran használják a közösségi tolmácsolás különböző (orvosi, jogi, bírósági, rendőrségi, szociális, hatósági) területein. Bírósági, rendőrségi ügyek esetében a videokonferencia használatával kiküszöbölhető az érintettek – komoly biztonsági intézkedéseket megkövetelő – utaztatása. Az egészségügyben, idősgondozásban a nehezen mozgó páciensek és orvosaik között biztosíthatja a videokonferencia a kapcsolatot. De nem csak szociális területen terjed ez a tolmácsolási mód: az uniós intézmények is igénybe veszik, amikor webcaston keresztül kívánnak közelebb kerülni az uniós polgárokhoz. Továbbá az üzleti életben is gyakran alkalmazzák ezt a módszert tárgyalások szervezésekor. A videokonferencia-tolmácsolás katonai bevetések valamint humanitárius válságok esetén is lehetővé teszi a kommunikációt a helyszínen tartózkodó munkatársakkal (Braun et al. 2011).

A videokonferencia és a távtolmácsolás kombinálható is egymással: ilyenkor maguk a résztvevők is több helyszínen vannak, a tolmács pedig egy harmadik helyszínről kapcsolódik be a beszélgetésbe. Bármelyik módozatot is válasszák a tárgyaló felek,

mindkettő lehetővé teszi az egy-, két- vagy akár többirányú kommunikációt, a konszekutív és a szinkrontolmácsolást, valamint a konferenciatolmácsolást és a bilaterális tolmácsolást, illetve a hangzó vagy jelnyelvi tolmácsolást (Braun et al. 2011).

Idáig a távtolmácsolás és a videokonferencia-tolmácsolás előnyeiről esett szó, de a tolmácstársadalom mégis meglehetős ellenérzéssel fogadta ezek megjelenését. Elsősorban **a vizuális információk hiányosságát** hozták fel érvként, hiszen a képernyőn keresztül a tolmács általában csak egy kicsi, vázlatos képet lát a teremről. Még ha egyszerre több nézet is rendelkezésre áll (például: teljes kép a teremről, közeli kép az elnök és az épp felszólalók arcáról), ezek között nem a tolmács, hanem a technikus választ. Különösen konszekutív tolmácsolási módban zavaró, hogy a képernyőn keresztül nem lehet szemkontaktust felvenni, és ez megnehezíti a beszélőváltást (Mouzourakis 2006, Braun 2007).

A képernyőn továbbá nem vagy nem mindig látszik a résztvevők testtartása, gesztusai, egyetértő bólogatásuk vagy értetlenkedésük, pedig ezekből a tolmács nemcsak az elhangzottakkal, hanem saját teljesítményével kapcsolatban is következtetéseket vonhat le. Sokszor a kivetítések vagy a tárgyalás megszokott rendjétől elütő **apró incidensek** sem láthatók a képernyőn, pedig ezekre később az előadók explicit vagy implicit módon utalhatnak is (Moser-Mercer 2005).

Bármilyen professzionális is a kamera vagy kamerák elhelyezése és a nézetek kiválasztása, a képernyő nem töltheti be ugyanazt a szerepet, mint az emberi tekintet. **Az emberi szem** nem úgy működik, mint egy kamera: nem passzív módon, hanem **problémacentrikusan** keresi a választ a tolmácsban felmerülő kérdésekre. A tolmácsok ugyanis mindig az éppen tolmácsolt szövegrész feldolgozásához szükséges vizuális információ irányába tekintenek (Mouzourakis 2006).

Távtolmácsolás és videokonferencia-tolmácsolás esetén a tolmácsok gyakran úgy érzik, a fizikai távolság rányomja bélyegét a teljesítményükre is. Konszekutív módban nehezebbnek érzik az interakciók kialakítását és fenntartását, a beszédfordulók közötti természetes váltást, vagy akár a pontosítások kérését (Tripepi Winteringham 2010). Elkülönítettségük miatt elidegenedettségérzés és motiválatlanság lesz rajtuk úrrá; úgy érzik, hamarabb elfáradnak és teljesítményüket is a szokottnál rosszabbnak érzékelik (Moser-Mercer 2003, 2005, Mouzourakis 2006).

Gile energiamodellje szerint a tolmács korlátozott mennyiségű mentális energiával gazdálkodik, és ezt osztja el a tolmácsolás különböző részfolyamatai (szinkrontolmácsolás esetén a beszédértés, a memória és a beszédprodukció) között. Abban az esetben, ha az egyik részfolyamat végrehajtásához a szokottnál több energia szükséges, ez a többi részfolyamattól von el energiát (Gile 1995). Setton kognitív modellje szerint a tolmács a tolmácsolási eseményről mentális modellt épít fel, és ennek a modellnek integráns részét képezi nemcsak az, ami elhangzik, hanem az is, amit a tolmács a felkészülés során a tolmácsolási eseményről megtudott, illetve a tolmács általános

ismeretei, a helyszínen szerzett ismeretei, a látvány, az elhangzottak, és mindaz, amit a tolmács ezek alapján kikövetkeztet. A tolmácsolás során ezt a mentális modellt önti a célnyelven nyelvi formába (Setton 1999). Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló vizuális információk megnehezítik a mentális modell felépítését, vagyis Gile modelljében az értés részfolyamatát. Ez energiát von el a produkciótól, ezért érzik a tolmácsok magukat fáradtabbnak, és beszédprodukciójukat a szokottnál gyengébbnek (Moser-Mercer 2005).

Úgy tűnik azonban, hogy **az empirikus kutatások** nem támasztják alá a tolmácsok benyomásait. Az UNESCO 1976-os, az ENSZ 1978-as (Tripepi Winteringham 2010) és az AIIC 1992-es felmérése (AIIC 2000) mellett az Európai Parlament is kutatta a távtolmácsolás hatásait a tolmácsra, az ügyfelekre és a tolmácsolás minőségére. A kutatásra 2004 végén került sor. Hagyományosan, illetve távmódban végzett szinkrontolmácsolást hasonlítottak össze, és azt állapították meg, hogy a távtolmácsolás **csak a betanulási időszakban jelent nehézséget,** vagyis amíg a tolmácsok hozzászoknak az újdonsághoz. Miután átesnek ezen, nem szenvednek több fejfájástól, álmatlanságtól, emésztési zavaroktól, és általában sem mutatnak több mérhető stresszreakciót, mint a megszokott szinkrontolmácsolás végzésekor. Azt sem sikerült kimutatni, hogy a képernyő fárasztaná a tolmácsok szemét, sőt: a testtartásuk szempontjából még előnyösebb is, ha egyenesen ülve a képernyőt figyelik, mintha a kabinban előregörnyedve próbálnák a terem minden sarkát belátni. A tolmácsolások hangfelvételét és átiratait értékelők nem adtak a statisztikai hibahatárt meghaladóan kevesebb pontot azokra a szövegekre, amelyeket (az értékelők tudtán kívül) távmódban produkáltak a tolmácsok. A hallgatók körében kérdőívvel mérték az elégedettséget, ám az nem csökkent a távtolmácsolás esetében (Roziner és Shlesinger 2010).

3. Változások az oktatásban

Az információs technológia fejlődése az oktatók eszköztárát is kiszélesítette: bővítette az elérhető forrásokat, és megváltoztatta a tanulási és tanítási módszereket. Mint minden más szakterületen, itt is hamar felismerték az interneten folytatott kommunikációban rejlő lehetőségeket, és megjelent az online, virtuális vagy más néven e-tanulás: vagyis az olyan távoktatási/távképzési tevékenység, amelyben az információs és kommunikációs technológiák meghatározó szerepet játszanak. Az e-learning technikai háttere egyre inkább biztosított. Mivel megtakarítható vele a tanuló vagy épp az oktató utazásának és szállásának költsége, szélesebb közönség számára teszi lehetővé a különböző képzésekben való részvételt, így esélynövelő hatású. Ma már a képzési tartalmak online szinte bárhova eljuttathatók, és a virtuális tanulási környezet érdekes és motiváló lehet (Dobos 2011).

A **virtuális oktatási módszerek** esetében megkülönböztethetünk szinkron és **aszinkron** módszereket. Az aszinkron módszerek alkalmazása során a diák és a tanár nemcsak térben, hanem időben is elkülönül. Az ilyen módszerek a tanuló szempontjából jobban ütemezhetők, viszont alacsonyabb kommunikációs szinttel járnak együtt. Aszinkron módszer például az e-könyv, az interaktív webes tananyag, feladatlap, az e-mail, a fórum, a hírlevél vagy az oktatófilm (Bujdosó 2011), illetve a tolmácsképzésben az online elérhető többnyelvű beszédtárak (a Speechpool: http://www.speechpool.net/hu/, vagy az európai uniós Speech Repository: http://www.multilingualspeeches.tv/scic/portal/index.html) használata.

A **szinkron módszerek** használatakor a tanár és a tanuló csak térben különül el. Az ilyen módszerek előnye az interaktivitás és a személyes kommunikáció, hátránya viszont az időbeli kötöttségük, illetve az, hogy a tanulási ütem és út nem egyéni. A szinkron távoktatási módszerek közé tartozik a telefonos konzultáció, a konferenciabeszélgetés, a chat, a webes előadás és szeminárium, vagy az élő, interaktív televízióadás (Bujdosó 2011). Idetartozik továbbá a **videokonferencia** is.

Bár az új oktatási módszerek sok új igényt kielégítenek, vannak **hátrányai** is. Az oktatásban egyre nagyobb hangsúlyt kap a saját élmény és a tapasztalati tanulás – nem minden távoktatási forma képes ezt biztosítani. Természetesen abban az esetben, ha a képzés egyik célja a modern technológia használatának megtapasztalása, a virtuális térben tapasztalható kommunikációs távolság kezelésének megtanulása, a tapasztalati tanulás célja a virtuális eszközök használatával teljesül maradéktalanul. Mindazonáltal nem szabad lebecsülni a jelenléti képzésben rejlő erőt. A jelenléti képzésben valósul meg igazán a csoportdinamika, a kapcsolatépítés és az egymástól való tanulás. Éppen ezért a virtuális képzési módok sokszor nem a jelenléti képzés alternatívái, hanem annak kiegészítői: ekkor beszélünk vegyes tanulásról (blended learning), amely egyesíti a jelenléti és az online tanulás előnyeit (Dobos 2011).

3.1 A tolmácsképzésben bekövetkezett változások

A tolmácsképzés már a kezdetektől fogva **gyakorlatorientált** volt. Az órákon a tolmácsképző intézmények a valós tolmácsolási helyzet minél pontosabb szimulálására törekedtek. A kisszámú tolmácsoláselméleti óra a legtöbb iskolában azt a célt szolgálja, hogy a tolmácshallgatók tudatosan értelmezzék a tolmácsolás közben megtapasztalt jelenségeket, felmerülő problémáikat, és arra ösztönzi őket, hogy munkájukat reflektáltan végezzék.

A hallgatóknak folyamatosan tudatos erőfeszítéseket kell tenniük, hogy megértsék: mit, miért és hogyan tanulnak. Ebbe a folyamatba be kell vonniuk társaikat is. Előrehaladásukat meg kell tervezniük, ellenőrizniük és folyamatosan értékelniük szükséges, illetve hasonló reflektivitásra kell képesnek lenniük társaik teljesítményével kapcsolatban is. A kontaktórák ilyen értelemben a hallgatókat az órán kívüli önálló gyakorlásra is felkészítik (Horváth 2012).

A technológiai újdonságok megjelenése nem változtatta meg alapjaiban a tolmácsképzést: az új eszközök beépültek a már meglévők közé, és ahelyett, hogy felváltanák, inkább kiegészítik azokat. Ezáltal megvalósul a **vegyes tanulás:** a hagyományos jelenléti órák mellett a diákok virtuális környezetben is kipróbálhatják magukat.

A modern technológia leginkább a kommunikációs lehetőségek kibővítésével segít a hallgatóknak. Ennek köszönhetően jelentősen megnövekedett a hallgatók rendelkezésére álló tolmácsolható hangzó szövegeknek a száma. Egyrészt maguk is készíthetnek felvételeket saját, társaik vagy tanáraik beszédeiről, akár mobiltelefonjuk segítségével is, másrészt az interneten is rendelkezésükre állnak soknyelvű beszédbankok, például az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatósága által működtetett Speech Repository. Ezek az aszinkron módszerek nagyban kibővítették a tolmácshallgatók felkészülési lehetőségeit.

A virtuális térbe átvitt gyakorlás szinkron módszerekkel is megvalósulhat: virtuális órák (*virtual classes*, VC) szervezésével. Ekkor tulajdonképpen videokonferencia-helyzetet szimulálunk. Jelenleg a tolmácsképzésben az Európai Unió intézményei távoktatási osztályai szerveznek ilyen típusú oktatási együttműködést. 2012 óta az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke is szervez virtuális órákat az Európai Bizottság és Parlament tolmácsolási főigazgatóságaival.

A virtuális órák során a diákok a berendezés képernyőjén keresztül követhetik figyelemmel egy-egy Brüsszelben dolgozó tolmács anyanyelven előadott beszédét, és ezt a technikai feltételektől függően konszekutív vagy szinkron módban tolmácsolják. Akárcsak a valós helyzetekben, konszekutív mód esetén itt is lehetőség van mind az előadó, mind a tolmács részéről visszakérdezésre vagy nem verbális kommunikációra. A hallgatók teljesítményükről a videokonferencián részt vevő partnerektől, illetve saját oktatóiktól kapnak visszajelzést.

Néhány évvel ezelőtt még felmerülhetett a kérdés, vajon van-e értelme egy olyan tolmácsolási módot beépíteni a képzésbe, amely negatív megítélése miatt nem is biztos, hogy fennmarad (Braun et al. 2011). Ma már azonban egyértelműnek látszik, hogy ez a távtolmácsolás nemhogy fennmarad, de egyre jobban terjed, és nemcsak az ENSZ vagy az EU intézményeiben, hanem Magyarországon, például a bírósági gyakorlatban is (Horváth 2013a, 2013c).

Így tehát **a virtuális órák beépítik a piaci realitásokat** a tolmácsképzésbe, és ezenkívül választ adnak a diákok egyértelmű igényeire is. Braun és kollégái a Surrey Egyetemen indítottak rövid képzést a videokonferencia-tolmácsolásról bírósági kontextusban. A képzés elméleti bevezetővel indult a távtolmácsolás formáiról, problémáiról, és ezután volt lehetőségük a diákoknak ezeket a gyakorlatban is kipróbálni. A képzést kísérő kérdőíves felmérésükből egyértelműen kiderül, hogy a diákoknak igényük van a virtuális környezetre felkészítő képzésre, mivel tisztában vannak azzal, hogy

a videokonferencia-tolmácsolás speciális nehézségeket rejt magában. A képzésben a saját tapasztalatok megszerzésére fektetnék a hangsúlyt. Fontosnak tartanák, hogy a rövid elméleti bevezetés után minden hallgatónak legyen lehetősége kipróbálni ezt a tolmácsolási módot, bár már önmagában azt is hasznosnak tartották, ha társaikat figyelhették távtolmácsolás közben (Braun et al. 2011).

Ha beépítjük a videóokonferencia-berendezés használatát az oktatásba, a diákok nemcsak a magával a géppel ismerkedhetnek meg, hanem új emberekkel is. Nem elhanyagolható szempont, hogy megfelelő partnerek esetén a virtuális órákon anélkül van lehetőség a lehető legkülönbözőbb stílusú, akcentusú és anyanyelvű beszélőkkel együttműködni, hogy az előadóknak (illetve küldő intézményeiknek) vállalnia kellene a költséges és fárasztó utazást. A részt vevő kollégák nemcsak beszédeikkel, hanem módszertani meglátásaikkal, visszajelzéseikkel is hozzájárulnak a tolmácsképzésben folyó munkához.

Végül megemlítendő, hogy a virtuális képzések szervezése erősítheti az együttműködést a partneregyetemekkel és a tolmácsképzésben érdekelt európai uniós intézményekkel is, ami nemcsak a tolmácsképző intézmény, hanem a hallgatók szempontjából is előnyös lehet.

3.2 A virtuális órák beépítése a tolmácsképzésbe

A virtuális órák megszervezéséhez bizonyos **technikai feltételek** teljesülésére is szükség van. Jelen cikk ezeket nem kívánja mind áttekinteni, inkább a gyakorló tolmács és oktató szempontjából felmerülő praktikus kérdésekre hívná fel a figyelmet. A szélessávú internet és a Skype-hoz hasonló programok korában nem nehéz létrehozni egy videokonferenciát, amelybe egy kivetítő és néhány mikrofon segítségével bevonhatjuk a diákjaink kisebb-nagyobb csoportját is. Ha azonban partnereink európai uniós intézmények, biztonsági megfontolásból ragaszkodhatnak hozzá, hogy kifejezetten videokonferencia-berendezést használjunk. Ennek megvan az az előnye, hogy az ilyen berendezésekhez általában megfelelő nagyságú képernyők tartoznak, mivel fontos, hogy a képkapcsolat megfelelő minőségű legyen. A képminőség biztosításának érdekében érdemes odafigyelni, hova helyezzük a kamerát, illetve honnan érkezik a terembe természetes fény (ha például ablak van a résztvevők háta mögött, érdemes behúzni a sötétítőfüggönyöket). A **hangminőség** tekintetében az a legfontosabb, hogy a mikrofon képes legyen közvetíteni minden beszélő hangját. Fontos, hogy ne okozzon visszhangszerű háttérzajt, hogy a mikrofon továbbítja a berendezés hangszórójából érkező hangokat (echo-cancellation). Szükség esetén, ha a mi oldalunkon éppen nem beszél senki, használhatjuk a mikrofonunk némító gombját.

A tényleges használat előtt tehát nemcsak azt érdemes kipróbálni, létrejön-e a kapcsolat a videokonferenciában részt venni kívánó partnerek között, hanem azt is, hogy ki hova üljön, merre forduljon a kamera, hova kerüljön a mikrofon a maximá-

lis hang- és képminőség eléréséhez. Ha lehetőségünk van rá, és a kamera, valamint a mikrofonok elhelyezkedése lehetővé teszi, igyekezzünk a résztvevők térbeli elrendezésében a valós életet követni. Különösen fontos ez, ha például rendőrségi kihallgatást vagy üzleti tárgyalást szimulálunk (Braun et al. 2011).

A konkrét szervezési kérdések után lássuk, hogyan érdemes a virtuális órákat a képzésbe beépíteni. Nem érdemes a virtuális órákat a képzés elejére időzíteni, hiszen a hagyományos tolmácsoláshoz képest ez a tolmácsolási mód további nehézségekkel jár. Braun kutatásai szerint már önmagában az is nehézségeket okoz, hogy a hallgatók eldöntsék, kinek hol kell ülnie ebben az ismeretlen szituációban, hova nézzen a tolmács (hiszen szemkontaktust nem tud felvenni), hogyan valósuljon meg a beszélőváltás. A hallgatók arról számoltak be, hogy távolinak érezték magukat a kommunikációs partnerüktől, illetve aggódtak, hogy nem merül-e fel valamilyen technikai probléma (Braun et al. 2011). Egy másik kutatás alapján az is problémát jelenthet, hogy a képernyő vonzza az emberek tekintetét: a tolmácsok hajlamosak akkor is rámeredni, ha egyik ügyfelük mellettük ül, és az ő kommunikációs igényeire kellene inkább odafigyelniük (Balogh és Hertog 2012).

Seresi 2012-es kérdőíves felmérésében még egy fontos tényező felmerült: a **stressz**. A hallgatók többsége úgy érezte, a virtuális órákon a szokottnál nagyobb figyelem fordult felé, és 68%-uk tett említést magasabb stressz-szintről. Ebből a felmérésből az is kiderül, hogy a hallgatók csaknem fele érezte úgy, hogy a videokonferencia-berendezés nem közvetít kellő mennyiségű képi és hangzó információt (Seresi 2013). Ezeknek a nehézségeknek a kezelése túlterhelné a kezdő tolmácshallgatókat, és az is feltételezhető, hogy sokkal inkább tudatosodnak a virtuális és kontaktórán megtapasztaltak közötti különbségek azokban, akik már szereztek tapasztalatot a szemtől szembe végzett tolmácsolás terén (Braun et al. 2011).

Már esett arról szó, hogy mit várnak a hallgatók és oktatóik a virtuális órák szervezésétől. Most tekintsük át, hogy a hallgatók, saját beszámolóik alapján, mit nyernek ebből a képzési formából. Braun kutatásából az derül ki, hogy a hallgatók úgy érzik, a képzés hatására megismerkedhettek a videokonferencia-tolmácsolás jellemzőivel, a szemtől szembe tolmácsoláshoz képest fennálló különbségeivel. Tudatosodott bennük, milyen előnyei vannak a különböző tolmácsolási módoknak, milyen problémákat vetnek fel, és ezeket ügyfeleiknek is el tudnák magyarázni. Érdekes módon a képzés után kissé kevesebb hallgató nyilatkozott úgy, hogy szívesen vállalna ilyen megbízást (Braun et al. 2011). Seresi (2013) kutatásából a diákok szerint a partnerek, vagyis az Európai Unió tolmácsainak és oktatóinak személyéből adódó nyereségek voltak a meghatározók. A hallgatók számára a virtuális órák fontos előnye, hogy lehetővé teszik az osztályterminél formálisabb tolmácsolási helyzet megtapasztalását, illetve az ismerkedést az európai uniós intézmények elvárásaival és munkatársaival, valamint változatos beszélői stílusokkal. Ez megint csak arra hívja fel a figyelmünket, hogy az

új kommunikációs technológiák használata milyen fontos szerepet játszik a kapcsolatteremtésben.

Ennek ellenére a virtuális órák **nem helyettesíthetik mindenben a kontaktórákat**. A tolmácsképzés számos célt tűz ki maga elé, és ezek közül a videokonferencia kontextusában nem valósulhat meg az összes. Ezzel egyébként maguk a diákok is tisztában vannak: Ábrányi a fordítóképzésben részt vevő hallgatók körében végzett felméréséből kiderül, hogy a tanulók többsége igényli a személyes kapcsolatot az oktatóval. Ezenkívül azzal is tisztában vannak, hogy a nyelvi közvetítői szakma megköveteli a kiterjedt kapcsolati hálót, és úgy vélik, ennek kialakítására a képzést biztosító intézmények remek fórumot biztosítanak (Ábrányi 2013).

Számos olyan **tolmácskészség** van, amelyeket **a virtuális óra nem fejleszt.** A hallgatóknak meg kell tanulniuk, hogyan készüljenek fel a beszédekre: hogyan nézzenek utána az adott témának, milyen forrásokat használjanak fel és hogyan szelektálják az ott talált információkat. Képesnek kell lenniük a megfelelő prezentációra, és természetesen társas tanulói készségekre is szükségük van. Képesnek kell lenniük a megfelelő kérdések megfogalmazására, valamint a társaikkal és oktatóikkal való együttműködésre. Meg kell tanulniuk, hogyan tárgyaljanak majdani ügyfeleikkel, hogyan adjanak visszajelzést társaiknak és hogyan tűzzenek ki közös célokat (Horváth 2012). Ezeknek a készségeknek a kialakítására a virtuális órákon nincs vagy csak igen korlátozottan van lehetőség, a hallgatók mindezeket a kontaktórákon, illetve az azokat integránsan kiegészítő egyéni gyakorlásaikon sajátíthatják el.

4. Konklúzió

Az emberi kommunikáció világát alapjaiban újította meg a modern technológia. Ez természetesen kihat a nyelvi közvetítésre is. A fordítók munkája egyre több együttműködést kíván, és egyre inkább felgyorsul, ami természetesen nem valósulhat meg a modern kommunikációs eszközök megfelelő ismerete nélkül. A tolmácsok munkájára leginkább a távtolmácsolás és a videokonferencia-tolmácsolás megjelenése van hatással. Ezek az új tolmácsolási módok ma már a piacon megkerülhetetlenek, így a tolmácsképzésben is meg kell, hogy legyen a helyük. A modern kommunikációs technika használata azonban csak akkor vezet a képzésben a kívánt eredményhez, ha tisztában vagyunk azzal, mikor és mire használható, és nem tévesztjük szem elől azokat a tolmácskészségeket, amelyek fejlesztéséhez a virtuális órák szervezése nem elegendő. Nem szabad elhanyagolni a jelenléti képzésben rejlő erőt: a kontaktórák és a videokonferencia-berendezés használatán alapuló virtuális órák megfelelő kombinációjával valósul meg a vegyes oktatás.

Irodalom

Ábrányi H. 2013. Új technológiák a fordításoktatásban: virtuális vagy online tanulás. In: Dróth J. (szerk) 2013. *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 46–59.

AIIC. 2000. *An Experiment in Videoconferencing*. http://aiic.net/page/142/an-experiment-in-videoconferencing/lang/1, utolsó megtekintés: 2013. augusztus 27.

Balogh, K., Hertog, E. 2012. *AVIDICUS comparative studies. Part II: Traditional, videoconference and remote interpreting in police interviews.* http://www.videoconference-interpreting.net/BraunTaylor2011/06_Balogh_Hertog.pdf, utolsó megtekintés: 2013. október 31.

Braun, S. 2007. Interpreting in small group videoconferences: Challenges and adaptation processes. *Interpreting* 9(1): 21–46.

Braun, S., Taylor, J., Miler-Cassino, J., Rybinska, Z., Balogh, K., Hertog, E., Vanden Bosch, Y., Rombouts, D. 2011. *Training in video-mediated interpreting in criminal proceedings: modules for interpreting students, legal interpreters and legal practitioners.* http://www.videoconference-interpreting.net/BraunTaylor2011/12_Braun_et_al_training.pdf, utolsó megtekintés: 2014. január 28.

Bujdosó Gy. 2011. *Az e-learning fogalma, tárgya, alapjai [online tananyag].* http://www.inf.unideb.hu/~bujdoso/kurzusok/elearning_n/ea/elearning_1_Bevezeto.pdf, utolsó megtekintés: 2014. január 28.

Dobos Á. 2011. Új felnőttképzési tendenciák kérdőjelekkel – amerikai tapasztalatok alapján. *Felnőttképzési Szemle* 5. évfolyam 1–2. szám, 18–24. http://epa.oszk.hu/01200/01251/00005/pdf/fef_szemle_2011_1-2_018-024.pdf, utolsó megtekintés: 2014. január 28.

Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Horváth I. 2012. *Interpreter Behaviour. A psychological approach*. Budapest: Hang Nyelviskola.

Horváth I. 2013a. A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy, K. (szerk) 2013. *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 149–157.

Horváth I. 2013b. Gépi tolmácsolás. In Dróth J. (szerk) 2013. *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 106–113.

Horváth I. 2013c. *Bírósági tolmácsolás*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Kiraly, D. 2000. *A Social Constructivist Approach to Translator Education*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Moser-Mercer, B. 2003. *Remote interpreting: Assessment of human factors and performance parameters*. http://www.aiic.net/page/1125, utolsó megtekintés: 2012. november 29.

Moser-Mercer, B. 2005. Remote interpreting: Issues of Multi-Sensory Integration in a Multilingual Task. *Meta* 50(2): 727–738.

Mouzourakis, P. 2006. Remote interpreting – A technical perspective on recent experiments. *Interpreting* 8(1): 45–66.

Roziner, I. és Shlesinger, M. 2010. Much ado about something remote: Stress and performance in remote interpreting. *Interpreting* 12(2): 214–247.

Seresi M. 2013. A kommunikációs távolság szerepe a videokonferenciákon távtolmácsolás esetén. *Fordítástudomány* 15. évfolyam 2. szám, 40–50.

Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation, A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tripepi Winteringham, S. 2010. The usefulness of ICTs in interpreting practice. *The Interpreters' Newsletter* 15: 87–99.

Az együttműködő tanulás szerepe a fordító- és tolmácsképzésben

Horváth Ildikó
E-mail: horvath.ildiko@btk.elte.hu

1. Bevezetés

A nyelvi közvetítők sikeres munkavégzéséhez nemcsak a konkrét fordítási és tolmácsolási készségekre van szükség. Ezeket a készségeket kiegészítve elengedhetetlen, hogy a fordítók és tolmácsok folyamatosan továbbképezzék magukat. A fordító- és tolmácsképző kurzusoknak ezért a nyelvi közvetítői készségek fejlesztése mellett fel kell készíteni hallgatóikat az élethosszig tartó tanulásra. Ennek érdekében pedig az autonóm tanulásra való képességet is ki kell alakítaniuk, illetve a szakma követelményei szerint szükséges fejleszteniük (Horváth 2004, 2005, 2013). A tanulói autonómia fejlesztésének egyik eszköze az együttműködő (kooperatív) tanulás elveinek alkalmazása lehet.

2. Együttműködő tanulás

Az együttműködő tanulás elveinek osztálytermi alkalmazása jelentős mértékben hozzájárul a tanulói autonómia erősítéséhez (Benson 2001, Bolhuis 2003, Dam 1995, Ridley 1997). Magának az együttműködő tanulás kifejezésnek sokféle definíciója létezik. Ezek szerint a együttműködő tanulást lehet úgy értelmezni, mint:

- diákok kis csoportban történő együtt tanulása; a csoportméret lehetővé teszi, hogy minden csoporttag részt vehessen az egyértelműen meghatározott közös feladat megoldásában (Cohen 1994: 3);
- mindenre kiterjedő pedagógiai filozófia, melynek célja, hogy megváltoztassa a hagyományos iskolai és osztálytermi működést és oktatást (Stevens és Slavin 1995: 321);
- a tanulók közös célok megvalósításáért dolgoznak, általában kis csoportokban, amelyekre a közös felelősségvállalás a jellemző; a tanulási stílus pozitív interdependenciát von maga után, mivel az egyes tanuló csak akkor érhet el eredményt, ha az egész csoport sikeres (Ewing és Kennedy 1995: 50);
- olyan pedagógiai módszer és szervező elv, amely a tanulás társas és interaktív aspektusaira épít (Holloway 1992: 81);

– osztálytermi módszerek, technikák; a hat legelterjedtebb technika az együttműködő kiscsoportos tanuláshoz a következő: *Student Team Learning* (Slavin 1983, 1989/1990), *Learning Together* (Johnson és Johnson 1989), *Group Investigation* (Sharan és Sharan 1992), a *Structural Approach* (Kagan 1992), *Complex Instruction* (Cohen 1986), és a *Collaborative Approach* (Barnes, Britton & Torbe 1986) (In Davidson 1995: 179).

A lehetséges megközelítések közül jelen fejezetben az együttműködő tanulás egy adott módon történő csoportmunka-szervezésre utal. A továbbiakban azoknak az alapvető fogalmaknak, illetve elveknek az ismertetése következik, amelyek meghatározzák az együttműködő osztálytermi munka struktúráját. Szó lesz az „egyeztetésről" (negotiation), a folyamatorientált tanmenetről, a pozitív interdependenciáról. Az alapelvek ismertetése előtt érdemes az alábbiakban használt terminológiával kapcsolatban megjegyezni, hogy az angol *curriculum* és *syllabus* szakkifejezések hivatalosan a tanterv és a tanmenet magyar terminus technicusoknak felelnek meg. A két kifejezést azonban gyakran felcserélik, ezért az alábbiakban a *curriculum* tanmenetként szerepel, hiszen az idézett szerzők ebben az értelemben használják.

2.1 Egyeztetés

A **folyamatos egyeztetés** nem más, mint a tanár és a csoporttagok közötti egyezkedés a tanulás és tanítás szervezését illetően (Breen és Littlejohn 2000: 1). Nunan alapján az egyeztetés az osztálytermi munka konkrét szervezési kérdésein kívül vonatkozhat a tanmenet bármely aspektusára, például a szükségletelemzésre, a közös célkitűzésekre, a módszerre, a tananyagra, a feladatokra, az értékelésre, az önértékelésre. Az **egyeztetett tanmenet** (negotiated curriculum) tehát a hagyományos tanmenetek elemeit tartalmazza (tervezés, megvalósítás és értékelés). A különbséget az adja, hogy az ilyen tanmenet a tanár és a tanulók közös erőfeszítése révén jön létre, hiszen a tanulók is részt vesznek a tanulás tartalmára és módszerére vonatkozó döntéshozatalban. A hagyományos tanmeneteknél továbbá a tervezés, megvalósítás és értékelés egymást követik, és a célokat, a tananyagot és módszert illetően a döntések nagy részét előre meghozzák. Ezzel szemben az egyeztetett tanmenet esetében az egyeztetés, a döntéshozatal, a tervezés és értékelés elsősorban informális úton és a program megvalósítása alatt történik. Az ilyen tanulóközpontú tanmenetnek tehát az egyik legfontosabb jellemzője, hogy a döntéseket a megvalósítás során felül lehet bírálni. Az ilyen tanmenet tehát **folyamatorientált,** hiszen a tanmenetkészítés különböző aspektusait a tanítási-tanulási folyamatra jellemző állandóan változó és változtatható folyamatokként értelmezi. A folyamatorientáltság segítségével a tervezés, a megvalósítás és az értékelés gördülékenyebbé és integráltabbá válik. A tanmenet tehát már nem csupán a kezdeti tervezés és tartalommeghatározás eszköze, hanem sokkal inkább egy

olyan integrált rendszer, amely azt helyezi előtérbe, hogy mi történik a program megvalósítása közben (Nunan 1988: 36).

A folyamatorientált tanítás célja, hogy az autonóm tanulást elősegítse, és az erre való képességet erősítse. Bolhuis a folyamatorientált tanulás alapelveit a következő négy pontban foglalja össze: a tanár

- a teljes tanulási folyamat irányítását fokozatosan átengedi a tanulóknak;
- a tantárgyon belül releváns tudás gyarapítására összpontosít;
- figyelmet szentel a tanulás affektív aspektusainak;
- a tanulási folyamatot és az eredményt társas jelenségként fogja fel (Bolhuis 2003: 338).

Az egyeztetett tanmenet radikális változatának képviselői úgy tartják, hogy a tanulókat a tartalom, a munkamódszer, az értékelés módjának stb. kiválasztásába teljes mértékben be kell vonni. Ezt a nézetet Clarke több okból is hevesen bírálja. Véleménye szerint ugyanis kevés olyan tanulási helyzet képzelhető el, ahol ez az elv megvalósítható lenne (kivéve pl. a magánórák és a nagyon kis méretű csoportok esetében). Ennek praktikus okai vannak: egyrészt sem a tanárok, sem a tanulók nincsenek erre felkészítve. A tanárok többsége valószínű megijedne attól a gondolattól, hogy a tanulókat minden döntésbe teljes egészében bevonja. A tanulóknak meg csak egy bizonyos típusa profitálhatna valóban belőle. Az egyeztetett tanmenet megvalósítása továbbá erősen kultúrafüggő. Clarke mindazonáltal nem veti el azt, hogy az egyeztetés folyamata által motiváltabb és hatékonyabb tanulás jöhet létre. Annál is inkább, mivel a tanulók potenciálisan kreatív elemekkel gyarapíthatják a tantermi munkát. Ez a kreatív elem azonban nagymértékben függ olyan tényezőktől, mint például a tanulók kognitív fejlettségének a szintje, és a kultúra, amelyben megvalósul. Clarke tehát nem veti el az egyeztetés gondolatát, csupán azt javasolja, hogy **a tanmenet egyes összetevőibe bele lehet építeni az egyeztetést.** Ily módon a tanulók számára biztosított, hogy élhetnek a választás és a véleménynyilvánítás lehetőségével (Clarke 1991).

Boekaerts szerint az autonómia és az együttműködő tanulás tárgyalásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni **a tanulók céljait.** Az önirányítás ugyanis elválaszthatatlan az egyén célstruktúrájától. A tanulók arra törekszenek, hogy elérjék, megtartsák, erősítsék és megvédjék az általuk fontosnak tartott személyes célokat. Az **önirányítás** (autonómia) ebben az értelemben nem más, mint a tanulóknak azon törekvése, hogy szisztematikus gondolkodás, cselekvés és érzelmek segítségével elérjék személyes céljaikat. Mindezt úgy, hogy a helyi körülményeket figyelembe veszik (Boekaerts 2002). Ebbe a gondolatmenetbe az együttműködő tanulás olyan szempontból illik bele, hogy ez a tanulási forma alapvetően célorientált és differenciált, és mint ilyen, teret biztosít az egyes tanuló megnyilvánulásának és céljainak képviseletére, méghozzá több szinten, a tervezéstől a megvalósításon keresztül az értékelésig. Boekaerts véleménye

szerint azonban az együttműködő tanulás csak akkor működik, ha a tanulók tanulmányi céljai úgy teljesülhetnek, hogy közben szocio-emocionális céljaik sem sérülnek. Boekaerts megfigyelései szerint a csoportmunkára jellemző interakciós minta ugyanis tantárgyanként különbözhet. Az, hogy egy tanuló véleményét a közös feladatmegoldás során társai elfogadják, vagy egyáltalán szót adjanak neki, ugyanis attól függ, hogy a tanulót az adott tantárgyon belül kompetensnek tartják-e vagy sem. Mindez agresszív reakciót válhat ki, és így negatívan befolyásolja a tanulási folyamatot (Boekaerts 2002: 600).

2.2 Pozitív interdependencia

Az együttműködő módon strukturált osztálytermi munka egy másik fontos szervező eleme a **pozitív interdependencia** (positive interdependence) elve (Sapon-Shevin és Schniedewind 1992). Ez azt jelenti, hogy a tanulók megértik, hogy mint csoporttagok egymástól függnek, és hogy közösen nagyobb eredményeket képesek elérni, mint egyenként. Az egyén tanulási nehézségei segítségnyújtásra ösztönzik társait annak érdekében, hogy mindenki sikerrel járjon. A csoport sikere az egyén sikere is ugyanúgy, ahogy a csoport kudarca az egyén kudarca is és fordítva. Ezért az együttműködő tanórán hangsúlyos szerepet kapnak azok a feladatok és projektek, amelyek teljesítéséhez mindenkinek a munkájára szükség van. A hagyományos tanórára ezzel szemben a negatív interdependencia jellemző, ahol az egyik tanuló sikere a másik tanuló kudarcához vezethet és fordítva.

Az interdependenciának az a szerepe, hogy a csoport a feladat megoldásakor interakcióra lépjen. Nem elég ugyanis a tanulókat kis csoportokba ültetni ahhoz, hogy együttműködő tanulás jöjjön létre. Ahhoz, hogy interaktív, együttműködő munkáról beszélhessünk, a feladatvégzéshez szükséges munkát megfelelő módon kell strukturálni. Cohen szerint ennek egyik lehetséges módja a pozitív **célinterdependencia** (goal interdependence) létrehozása. Tehát a tanulócsoport azért jön létre, mert a tagjai egymásra vannak utalva ahhoz, hogy a csoportcélt el tudják érni. Ehhez még hozzájön a **forrásinterdependencia** (resource interdependence) fogalma, miszerint a sikeres feladatmegoldáshoz egymást kell forrásként felhasználni Ahhoz, hogy a csoport aktív részvételéhez optimális körülményeket teremtsünk, a forrás- és célinterdependencia elveit együtt kell alkalmaznunk (Cohen 1994: 12–13). Az interdependenciának egy harmadik fajtája a **jutalmazás interdependenciája** (reward interdependence). Az együttműködő tanulás során a teljesítmény növekszik, ha a tanulók csoportban kapnak jutalmat. Ezzel egy időben azonban az egyes tanuló tartozik felelősséggel saját tanulásáért (Slavin 1983a In Cohen 1994). A csoport munkájába tehát jól illeszkedik az egyéni felelősségvállalás.

Mint ahogy azt Bolhuis is megjegyzi, az együttműködő tanulási mozgalom a **társas tanulás** jelentőségét és hatékonyságát hangsúlyozza. Az együttműködő tanulás

során a tanulóknak lehetőségük nyílik arra, hogy az életben olyannyira fontos társas készségeket elsajátítsák, mint például az egyeztetés vagy az együttműködés. Ezenkívül nő a tanulók önértékelése és a tanulás eredményessége is azáltal, hogy a tanulók **aktív szerepet** kapnak a tanulási folyamatban. A tanulók információforrásként is fontos szerepet játszanak. Azáltal pedig, hogy egymásnak segítséget nyújtanak és a megoldásokat közösen találják meg, alkalom nyílik az érvelésre és a reflexióra. A tanulói függetlenség és autonómia így erősödik. A tanulók megtapasztalják a tudás társas eredetét és konstrukcióját (Bolhuis 2003: 331).

Az együttműködő tanulási helyzetre továbbá jellemző, hogy a **tanulók felelősséggel tartoznak** saját és társaik tanulásáért. A hatalom megoszlik, és mindenki egyenlő félként vesz részt a tanulásban és a döntéshozatalban egyaránt. Az együttműködő tanulás és a tanulói autonómia viszonya többféleképpen értelmezhető: az együttműködő tanulást lehet a tanulói autonómia előfeltételeként és eredményeként is értelmezni. Egyvalami azonban biztos: a két fogalom szoros összefüggésben áll egymással. Az együttműködő tanulás elveit követő tanítási-tanulási gyakorlat nagymértékben elősegíti a tanulói autonómia kialakítását és erősítését. Az együttműködő tanulás ugyanis a tanár számára lehetővé teszi az osztálytermi munka hatékonyabb szervezését anélkül, hogy autoritását teljesen fel kellene adnia. Ezenkívül a tanulóknak is biztosítja azokat a körülményeket, amelyek mellett nagyobb felelősséggel rendelkeznek tanulásuk iránt.

3. Együttműködő tanulás a fordító- és tolmácsképzésben

A folyamatos egyeztetés, a folyamatorientált tanterv és a pozitív interdependencia elvei a modern fordító- és tolmácsképzés alapvető szervező elvei. Ennek értelmében szükség van arra, hogy a tanárok és a tanulók folyamatosan egyeztessék a tanulás és tanítás szervezését, a tananyagot, az értékelést. Előnyös, ha egyeztetés elemei a tanmenetbe is beépülnek, jóllehet elég, ha az egyeztetett, folyamatorientált tanmenet gyenge változata érvényesül. Ezek szerint a hallgatókat a tanulási folyamat egyes aspektusainak, úgymint a tartalomnak, a munkamódszernek, az értékelésnek a meghatározásába ugyan nem vonják be teljes mértékben, azonban lehetőségük van az egyes elemekkel kapcsolatban **véleményüket folyamatosan kinyilvánítani.** És jó, ha ezt a lehetőséget a képzés során ki is használják. A tanárok pedig a véleményeket figyelembe is veszik. A hallgatók tehát nem vehetnek részt minden döntésben, de a tanév során a döntéshozatalnál meghallgatják, és általában figyelembe veszik a véleményüket. Ez a folyamatorientált tanmenet Clarke által megfogalmazott enyhébb változatának felel meg (Clarke 1991).

Továbbá azt is láttuk, hogy az együttműködő tanulás Boekartes szerint célorientált és differenciált (Boekartes 2002: 600). Mindez azt jelenti, hogy a modern fordító-

és tolmácsképzés teret enged az egyes hallgatók megnyilvánulásának, és így céljaikat is képviselhetik a tanulás különböző szakaszaiban. Ez annál is inkább lehetséges, mivel a célok tekintetében a fordító- és tolmácsképzések csoportjai általában véve homogénnek tekinthetők, hiszen a hallgatók egy adott szakma elsajátítását, tökéletesítését tűzték ki célul, valamint többnyire ugyanabba a korcsoportba tartoznak. A célok tekintetében az eltérést csupán az jelentheti, hogy egyes hallgatók inkább a nyelvi közvetítés írásbeli, mások pedig inkább a szóbeli változata iránt érdeklődnek.

Az együttműködő osztálytermi munka harmadik alapvető szervező elve, a pozitív interdependencia elve szintén szükséges, hogy érvényesüljön fordító- és tolmácsképzés során. A pozitív interdependencia értelmében a tanulók a tanulás során **egymástól függnek.** A fordító- és tolmácshallgatóknál ez az elv a tanórai munkában betöltött **aktív szerepük** révén érvényesül. A tanulás sikere ugyanis jelentős mértékben függ attól, hogy a hallgatók az adott témába vágó, jól szerkesztett, a tolmácsolás gyakorlására nyelvileg és tartalmilag érdemes szöveget választanak-e, és azt gyakorlásra alkalmas módon adják-e elő társaiknak. A tanulás sikere ugyanilyen mértékben függ továbbá attól is, hogy a hallgatók **társaik értékelését** komolyan veszik-e, és hasznos visszajelzést adnak-e nekik. Az modern fordító- és tolmácsképzésben tehát a feladatok során mindenkinek a munkájára szükség van és a hallgatók munkája sokban függ társaiktól. Ez Cohen forrásinterdependencia-fogalmának felel meg, hiszen a hallgatók a sikeres feladatmegoldáshoz rendszeresen használják fel egymást forrásként a tananyag és az értékelés szempontjából is. Az egyén tehát minden kontaktórán (és az egyéni gyakorlásnál is) aktívan hozzájárul társai tanulási sikeréhez. Ennek megfelelően a csoportcél elérése érdekében a hallgatók egymásra vannak utalva (Cohen 1994: 12–13). Mindez az egyén részéről fokozott felelősségvállalással jár saját és társai tanulását illetően.

A fent jellemzett tanulási-tanítási gyakorlat egyik sajátossága tehát a **megváltozott tanulói szerep.** Ezzel egy időben a tanárok is a hagyományostól eltérő szerepet töltenek be a tanulási folyamatban. Ideális esetben a fordítást és tolmácsolást oktatók magas fokú **tanári autonómiával** rendelkező, rugalmas, felelősségteljes, önmagukat folyamatosan képző személyek. A tanteremben betöltött szerepükről pedig elmondható, hogy feladatuk készségfejlesztés, tehát nem a hagyományos értelemben vett akadémiai tudás birtokosaként vannak jelen. Ezzel szemben elsősorban segítőként, információforrásként, szervezőként irányítják a hallgatók munkáját. A tanteremben a hatalmat megosztják, anélkül, hogy autoritásukat feladnák. A fordító- és tolmácstanárok továbbá maguk is gyakorló nyelvi közvetítők, és mint ilyenek, egyben **szerepmodellként** is állnak a hallgatók előtt.

4. Összegzés

A modern fordító- és tolmácsképzésnek nemcsak lépést kell tartania a szakmai változásokkal, hanem arra is fel kell készítenie a hallgatókat, hogy nyelvi közvetítői pályafutásuk során végig képesek legyenek a folyamatos önképzésre. Ehhez egyrészt **reflektált szakemberekké** szükséges válniuk, akik tisztában vannak a nyelvi közvetítés különböző aspektusaival: magával a nyelvi átváltás folyamatával, a célnyelvi produktum minőségének értékelési szempontjaival, kollégáik és önmaguk értékelésének szempontjaival, a nyelvi szolgáltatás különböző szakaszaival, szereplőivel. Ismerik továbbá a szakmai szervezeteket, tisztában vannak a szakma etikai elvárásaival, a különböző online és egyéb fórumokon pedig jelen vannak. Ezzel egy időben pedig képesek alkalmazkodni ahhoz a piaci vagy intézményi környezethez, amelyben dolgoznak. Mindezt a képzés igen hatékonyan tudja támogatni a egyrészt a **tanterv** segítségével, amelybe a hagyományos fordítás- és tolmácsolástechnikát fejlesztő tanegységeken kívül olyan új tanegységeket lehet beiktatni, mint például az irányított fordítói projektmunka vagy az irányított tolmácsolási gyakorlat. Másrészt a képzés **tartalma** is jelentősen elősegíti ezt a célt azáltal, hogy aktuális és autentikus tanagyagot használunk. Illetve az órai és az órán kívüli **tanulás szervezésével:** az együttműködő tanulás elveinek alkalmazása hatékonyan fejleszti az autonóm tanulási készséget, a tanulásért vállalt felelősség szükségességének kialakítását, az értékelés és önértékelés készségét, a célok kijelölésének gyakorlatát, az állandó önfejlesztés és tanulás igényének kialakítását.

Irodalom

Benson, P. 2001. *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. Harlow: Longman.

Boekaerts, M. 2002. Bringing about change in the classroom: strengths and weaknesses of the self-regulated learning approach-EARLI Presidential Address, 2001. *Learning and Instruction* 12(6): 589–604.

Bolhuis, S. 2003. Towards process-oriented teaching for self-directed lifelong learning: a multidimensional perspective. *Learning and Instruction* 13(3): 327–347.

Breen, M. P., Littlejohn, A. 2000. The significance of negotiation. In Breen, M. P., Littlejohn, A. (eds.) *Classroom decision-making. Negotiation and process syllabuses in practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clarke, D. F. 1991. The Negotiated Syllabus: What is it and How is it Likely to Work? *Applied Linguistics* 12(1): 13–28.

Cohen, E. G. 1994. Restructuring the Classroom: Conditions for Productive Small Groups. *Review of Educational Research* 64(1): 1–35.

Dam, L. 1995. *Learner Autonomy: From Theory to Classroom Practice*. Dublin: Authentik.

Davidson, N. 1995. International perspectives on Cooperative and Collaborative Learning: An Overview. *International Journal of Educational Research* 23(3): 197–200.

Ewing, J. M., Kennedy, E. M. 1995. Co-operative Learning: Some Pupil Gains in Small Group and in Classroom Work. *Education 3–13* 23(3): 50–56.

Holloway, S. 1992. A Potential Wolf in Sheep's Clothing: the Ambiguity of 'Cooperation'. *Journal of Education* 174(2): 80–99.

Horváth I. 2004. Az autonóm tanulás kognitív összetevői: egy kutatás várt és nem várt eredményei. *Modern Nyelvoktatás* 10. évfolyam 2–3. szám, 40–47.

Horváth I. 2005. A szabadpolcos rendszer szerepe a tolmácsképzésben. *Fordítástudomány* 4. évfolyam 2. szám, 78–90.

Horváth I. 2013. A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezredben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 149–157.

Nunan, D. 1988. *The Learner-Centered Curriculum*. Cambridge: Cambridge University Press

Ridley, J. 1997. *Learner Autonomy 6: Developing Learners' Thinking Skills*. Dublin: Authentik.

Sapon-Shevin, M., Schniedewind, N. 1992. If cooperative learning is the answer, what are the questions? *Journal of Education* 174(2): 11–37.

Stevens, R. J., Slavin, R. E. 1995. The Cooperative Elementary School: Effects on Students' Achievement, Attitudes, and Social Relations. *American Educational Research Journal* 32(2): 321–351.

Kockázatos vállalkozás egyre jobban gyorsuló világunkban *A modern fordító és tolmács* címet adni egy kötetnek, hiszen könnyen elképzelhető, hogy néhány év múlva mosolyogni fogunk a „modern" jelzőn. Mégis érdemes szót ejteni azokról az újdonságokról, elvárásokról és változásokról, amelyek jelenleg a nyelvi közvetítői szakmában megfigyelhetők, és amelyeknek a mai, modern fordítóknak és tolmácsoknak meg kell felelniük. Az új kommunikációs és információs technológiák terjedése, a közösségi hálózatok megjelenése ugyanis igen nagy mértékben átalakították a nyelvi közvetítők feladatát. Ma már a fordító és tolmács elsődleges feladata nem csak maga az írásbeli vagy szóbeli nyelvi közvetítés: a fordítók és tolmácsok ma már komplex szolgáltatást nyújtanak.

A modern fordító és tolmács főbb témái a fordítónak mint lektornak és terminológusnak a feladatai, a projektmenedzsment, a vendormenedzsment, a lokalizáció, a szabványok szerepe a fordítási minőségbiztosításban, az önkéntes fordítás, a gépi fordítás és tolmácsolás, fordítási környezetek.

A modern fordító és tolmács megvalósítását tekintve egyedülálló munka eredménye, hiszen a szerzőkben közös, hogy valamilyen módon kötődnek az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékéhez: itt tanítanak, itt szerezték fordító- és/vagy tolmácsképesítésüket, illetve doktori fokozatukat. Mégis a szakma különböző területéről érkeznek: tanszékünk főállású vagy megbízott oktatói, akik maguk is gyakorló nyelvi közvetítők, fordítóirodák munkatársai vagy fordítási környezet-szolgáltató cégnél dolgoznak.

ISBN 978-963-12-1474-1

9 789631 214741